

NACIONALINĖ TEISMŲ ADMINISTRACIJA

Biudžetinė įstaiga, L. Sapiegos g. 15, LT-10312 Vilnius, tel. (8 5) 268 5186, el. p. info@teismai.lt.
Duomenys kaupiami ir saugomi Juridinių asmenų registre, kodas 188724424

Teisėjų tarybai

2023-01-

Nr. 4R-

DĖL TEISINIO REGULIAVIMO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE STUDIJOS PATEIKIMO

Teikiame susipažinti Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studiją, kuri buvo parengta įgyvendinant projektą „Teisingumo grandinės darbo kokybės gerinimas ir kompetencijų stiprinimas, siekiant apsaugoti smurto šeimoje ir dėl lyties aukas“, finansuojamą 2014–2021 metų Norvegijos finansinio mechanizmo lėšomis.

Taip pat informuojame, kad ekspertai šią studiją trumpai pristatys eiliniame Teisėjų tarybos posėdyje.

PRIDEDAMA.

1. Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos santrauka, 11 lapų;
2. Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studija, 118 lapų.

Direktorė

Natalija Kaminskienė

(originalas siunčiamas nebus)

Giedrė Soloveičikienė, tel. (8 5) 268 3408, el. p. giedre.soloveicikiene@teismai.lt

LIETUVOS
TEISMAI

TEISINIO REGULIAVIMO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE STUDIJA

Santrauka

Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijoje (toliau – Studija) pateikiama aktualių ir probleminių teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje aiškinimo ir taikymo klausimų analizė, analizuojama užsienio šalių geroji praktika ir pateikiami siūlymai bei rekomendacijos dėl teisinio reguliavimo, reglamentuojančio apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, ir praktikos tobulinimo. Ypatingas dėmesys skiriamas klausimams dėl įrodymų rinkimo ir vieningo jų vertinimo, jų pakankamumo atskirų kategorijų smurto artimoje aplinkoje bylų atvejais, efektyvaus nukentėjusio asmens apsaugos mechanizmo sukūrimo, psichologinio smurto įrodinėjimo aspektų, teisingumo sistemos atstovų kompetencijų, tiriant smurto artimoje aplinkoje atvejus, nagrinėjant šios kategorijos bylas, tobulinimo, įskaitant, bet neapsiribojant, bendravimo su nukentėjusiais ypatumais ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo sistemos gerinimu.

Pirmoji Studijos dalis apima galiojančių nacionalinių (galiojančio ir naujos redakcijos LR apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo, LR baudžiamojo kodekso, LR baudžiamojo proceso kodekso, kitų įstatymų bei poįstatyminių teisės aktų) ir tarptautinių teisės aktų (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, ES Nusikaltimų aukų direktyvos ir kitų antrinių ES teisės aktų), reglamentuojančių smurto artimoje aplinkoje prevenciją / apsaugą, baudžiamąjį persekiojimą ir baudimą, analizę.

Antroje Studijos dalyje analizuojama aktuali Lietuvos teismų, ypač Lietuvos Aukščiausiojo teismo, ir Europos žmogaus teisių teismo praktika, susijusi su smurtu artimoje aplinkoje. Ypatingas dėmesys skiriamas fizinės ir psichinės prievartos, nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, piktnaudžiavimo tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis kvalifikavimo problemų, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo ir kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko aspektų, nukentėjusiojo bei kaltinamojo tinkamo teisių užtikrinimo procese analizei.

Trečioje Studijos dalyje siekta išanalizuoti ir įvertinti per pastaruosius metus viešai paskelbtus ir su smurtu artimoje aplinkoje susijusius nevyriausybinių organizacijų (toliau – NVO), tarptautinių organizacijų atliktų tyrimų duomenis. Ypatingas dėmesys skiriamas Veiksmų dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje ekspertų grupės (GREVIO), Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (OSCE), ES institucijų ir įstaigų – Europos Parlamento (EP) ir Europos lyčių lygybės instituto (EIGE), Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO), Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto (CEDAW), Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos (LGKT), ET žmogaus teisių komisaro, JT Specialiosios pranešėjos dėl smurto prieš moteris, jo priežasčių ir pasekmių ataskaitoms, tyrimams, oficialiems pasisakymams.

Ketvirtoji Studijos dalis skirta tikslinių grupių ir suinteresuotų šalių apklausai dėl smurto artimoje aplinkoje nusikalstamų veikų tyrimo ir nagrinėjimo teisme praktinių problemų identifikavimo, sričių, kuriose būtina tobulinti teisingumo sistemos atstovų kompetencijas, nustatymui. Kokybinis tyrimas atliktas vykdant giluminius pusiau struktūruotus interviu bei fokus grupių diskusijas. Po kiekvieno giluminio interviu ir grupės diskusijos tyrėjai dalijosi refleksijomis tarpusavyje ir svarstė, ar verta užduoti papildomus patikslinamuosius klausimus.

Vadovaujantis kokybinio tyrimo tikslinių grupių kontaktinių asmenų sąrašo sudarymo principais, suplanuota ir įvykdyta 15 pusiau struktūruotų interviu su atrinktais dalyviais bei 5 fokus grupių diskusijos.

Penktoji Studijos dalis skirta įvertinti pasirinktų šalių smurto artimoje aplinkoje teisinį reguliavimą, atlikti šiose šalyse veikiančių metodų, reguliuojančių apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, vertinimą, nurodyti jų stiprybes ir silpnybes, įvertinti sėkmingai taikomų metodų, reguliuojančių apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, pritaikomumą Lietuvoje, identifikuoti gerąją pasirinktų šalių teisinio reguliavimo ir praktikos patirtį. Lyginamajai analizei pasirinktos valstybės, kurių smurto artimoje aplinkoje apsaugos teisinio reguliavimo mechanizmas atstovauja lygiateisės ir didesnės apsaugos modelius, t. y. Austrija, Švedija ir Ispanija.

Atlikus analizę ir atsižvelgus į užsienio šalių gerąją patirtį, Studijos VI dalyje pateikiamos rekomendacijos ir siūlymai dėl Lietuvos teisės aktų ir praktikos tobulinimo.

Atsižvelgdami į smurto prieš moteris, įskaitant ir grasinimų panaudoti smurtą, bei smurto artimoje aplinkoje teisinio reguliavimo evoliuciją, Europines tendencijas ir gerąsias praktikas užsienio valstybėse, tyrėjai siūlo Lietuvoje kriminalizuoti naujai atsiradusias ir, remiantis skirtingų organizacijų duomenimis, plačiai plintančias smurto formas, taip pat tobulinti jau kriminalizuotų nusikalstamų veikų teisinį reguliavimą.

Europos lyčių lygybės institutas pastebi, kad psichinis smurtas yra įtrauktas į LR baudžiamąjį kodeksą, tačiau jo samprata yra siaura. Rekomenduojama LR baudžiamojo kodekso pataisomis arba atskiru įstatymu dėl konkrečių artimo partnerio psichinio smurto formų (pvz., terorizavimo) suformuoti tvirtesnę teisinę pagrindą nusikalstamų veikų, apimančių psichinio smurto aspektus, baudžiamajam tyrimui. *Veiksmų dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje ekspertų grupė* taip pat ragina nepamiršti skaitmeninio psichinio smurto aspekto ten, kur yra fizinė ir seksualinė prievarta, ypač intymaus partnerio smurto atvejais. Skaitmeninė smurto dimensija gali būti fizinio ir seksualinio smurto, terorizavimo ir priekabiavimo tęsia arba pradžia. *Veiksmų dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje ekspertų grupė* atkreipia dėmesį į tai, kad teisėsaugos institucijų pareigūnams ir kitiems sistemose specialistams trūksta ekspertiškumo ir techninių priemonių, skirtų užtikrinti elektroninių įrodymų rinkimą.

Studijoje siūloma tikslinti ir plėsti smurto sąvoką, į ją įtraukiant kibernetinį smurtą, praplėsti seksualinio smurto sąvoką. Siūlytina papildyti LR *apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo* 2 straipsnio 2 dalies 7 punktą, numatant, kad smurtas – veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, įskaitant išžaginimą, lytinių organų žalojimą, kibernetinį persekiojimą ar priekabiavimą, intymios informacijos platinimą be asmens sutikimo, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą, taip pat sukeliamos kančios, įskaitant grasinimus atlikti tokius veiksmus, prievartą ar savavališką laisvės atėmimą, vykdomus tiek viešai, tiek privačiame gyvenime.

Interviu ir fokus grupių rezultatai rodo, kad dirbant su smurto artimoje aplinkoje atvejais yra susiduriama su sunkumais, sukeltais paties fenomeno ypatumų, pvz., dažniausiai pagalbos kreipiasi moterys, realiausia įrodyti fizinį smurtą, nes dažniausiai lieka žymės, arba specialistai gali objektyviau užfiksuoti padarytą žalą ir atlikti vertinimą bei pateikti išvadą. Dauguma tyrimo dalyvių neabejoja ir žino, kad pasireiškia ir kitos smurto formos, tokios kaip ekonominis, seksualinis smurtas, tačiau nemato būdų fiksuoti jų pasekmių, kad galimas smurtautojas būtų nuteistas.

Europos lyčių lygybės instituto nuomone, Lietuvos teisinis reguliavimas neapima visų ekonominio intymaus partnerio smurto aspektų, dėl to Lietuvai rekomenduojama svarstyti

tobulinti teisinės sąvokas, kuriomis remiantis būtų galima rinkti duomenis apie intymaus partnerio ekonominį smurtą.

Atitinkamai Studijoje siūloma įstatyminiu lygmeniu konkretizuoti atskirų smurto formų sąvokas, nurodant pagrindinius (esminius) smurto identifikavimo kriterijus. Taip būtų sprendžiamas ir ekonominio smurto kriminalizavimo ir, galimai, jo atpažinimo klausimas. Siūloma LR *apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo* 2 straipsnio 2 dalį papildyti 8 ir 9 punktais, numatant, kad:

- kibernetinis smurtas – smurto veiksmas, kuris įvykdytas ar prie kurio vykdymo prisidėta iš dalies arba visiškai naudojantis informacinėmis ir ryšių technologijomis, arba kuris pasunkėjo dėl naudojimosi šiomis technologijomis. Informacinės ir ryšių technologijos – visos technologinės priemonės ir ištekliai, naudojami informacijai saugoti, kurti, ja dalintis ar keistis skaitmeniniu būdu, įskaitant išmaniuosius telefonus, kompiuterius, socialinius tinklus ir kitas medijų prietaikas ir paslaugas.

- ekonominis smurtas – bet koks veiksmas ar elgesys, nukreiptas į aukos finansinę, turtinę padėtį, galintis pasireikšti turto sugadinimu ar sunaikinimu, galimybių naudotis finansiniais ištekliais, išsilavinimu ar darbo rinka apribojimu, taip pat finansinių įsipareigojimų nevykdymu ar kitokiu elgesiu, sukeliančiu aukos finansinę priklausomybę nuo smurtautojo bei darančiu turtinę žalą.

Atsižvelgdami į Austrijos pavyzdį, tyrėjai siūlo apsvarstyti galimybę Lietuvoje sugriežtinti baudžiamąją atsakomybę už sisteminį smurto naudojimą. Panašios, tačiau netapačios nusikalstamos veikos, už kurias griežtesnė atsakomybė yra taikoma dėl smurto sistemiškumo, yra kriminalizuotos ir Švedijoje, taigi sisteminio smurto naudojimo kriminalizavimas atlieptų ir Švedijos gerąją praktiką. Baudžiamosios atsakomybės griežtinimas už sisteminį smurto naudojimą Lietuvoje galimas numatant papildomą kvalifikuojantį požymį „naudojęs sisteminį smurtą prieš nukentėjusį asmenį“. Dėl to siūloma LR baudžiamojo kodekso 135 straipsnio 2 dalį ir 138 straipsnio 2 dalį papildyti atitinkamai 4 ir 14 punktais, o LR baudžiamojo kodekso 60 straipsnio 1 dalį – 15 punktu.

Įstatymo leidėjui papildžius LR baudžiamąjį kodeksą 148¹ straipsniu ir kriminalizavus asmens neteisėtą persekiojimą, tačiau šią nusikalstamą veiką priskyrus prie baudžiamojo nusižengimo, gerokai susilpnėjo persekiojamo asmens teisinė apsauga, iškilo kolizija tarp 145 straipsnio 2 dalies ir 148¹ straipsnio. Atsižvelgiant į tai, tikslinga dar kartą įvertinti naujai kriminalizuotos nusikalstamos veikos pavojingumą bei peržiūrėti LR baudžiamojo kodekso 148¹ straipsnio sankciją.

Atsižvelgiant į tai, kad nuo smurto artimoje aplinkoje gali nukentėti bet koks asmuo, įskaitant vyrus, jaunesnius ar vyresnio amžiaus žmones, vaikus ir LGBTIQ (lesbietes, gėjus, biseksualius, translyčius, nebinarinio seksualumo, intereseksualius ir queer asmenis), siūlytina kelti klausimą dėl būtinumo tikslinti smurto aukos sąvoką, nustatant, kad smurto auka gali tapti bet kuris fizinis asmuo, nepriklausomai nuo jo biologinės ir socialinės lyties. Atitinkamai siūloma tikslinti LR *apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo* 2 straipsnio 5 punktą, numatant, kad smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo yra asmuo, nepriklausomai nuo jo biologinės ar socialinės lyties, prieš kurį panaudotas smurtas artimoje aplinkoje, arba dėl smurto artimoje aplinkoje mirusio asmens šeimos narys, kuris patyrė žalą dėl to asmens mirties, arba taip pat vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta. Smurtautojas nelaikomas smurtą patyrusiu asmeniu.

Tyrėjai atkreipia dėmesį, kad nepaisant to, kad dar 2016 m. vasario 29 d. įsakymu Generalinis prokuroras patvirtino rekomendacijas *Dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo*, kuriose yra detalieji nurodytos specialios poreikius galinčios padėti užtikrinti

priemonės ir specialių apsaugos poreikių vertinimo tvarka, šiuo metu stebima tai, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnams nėra aiškiai žinoma, dėl kokių priežasčių jie turi pildyti specialių poreikių nustatymo anketą ir kokią įtaką turi gautas rezultatas. Dėl šių priežasčių specialių poreikių nustatymo anketos pildymas tampa tik dar vienu pareigūnus „varginančiu“ formaliu veiksmu ir neatneša siekto rezultato. Todėl rekomenduotina vykdyti mokymus policijos pareigūnams šia tema, detaliam paaiškinant koks yra specialių apsaugos poreikių anketos pildymo tikslas ir kokią įtaką turi šios anketos rezultatai.

Taip pat siūlytina papildyti LR baudžiamojo proceso kodekso 36² straipsnį numatant, kad paaiškėjus smurto artimoje aplinkoje požymiams, kiekvienu atveju nustatomi specialūs nukentėjusiojo apsaugos poreikiai.

Procesinis įstatymas neapibrėžia „nukentėjusįjį lydinčio asmens“ teisinio procesinio statuso, t. y. neaišku, kokias teises baudžiamojo proceso metu toks asmuo turi. Siūlytina papildyti LR baudžiamojo proceso kodekso 56¹ straipsnį, numatant kad nukentėjusįjį lydintis asmuo naudojasi šio Kodekso 54 straipsnyje nurodytomis teisėmis ir pareigomis.

Tyrimo metu atlikta teisinio reguliavimo analizė leidžia teigti, kad nors naujos *LR apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo redakcijos* 10 straipsnyje smurto aukos teisės detalizuotos labiau, jos iš esmės apima tik vieną sferą – teisinės pagalbos suteikimą. Būtų tikslinga plėsti nukentėjusių nuo smurto artimoje aplinkoje teisių sąrašą jas detalizuojant, vengiant abstrakčių, blanketinių normų, apimančių visas socialinio gyvenimo sferas. Remdamiesi Ispanijos gerąja praktika, tyrėjai rekomenduoja peržiūrėti *LR apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo* 10 straipsnį, įtraukiant į jį smurto aukų teisę nedelsiant gauti nemokamą advokato pagalbą (nustatant, kad advokatas, siekiantis teikti pagalbą smurto artimoje aplinkoje aukoms, būtų išklauses specializuotus mokymus), teisę būti integruotam į darbo rinką (įtraukiant pagrindinį ir profesinių įgūdžių mokymą, paskatas savarankiškai dirbti ir pan.), įtvirtinant teisę nutraukti darbo santykius dėl patirto smurto, teisę į socialinio draudimo įmokų lengvatas.

Atitinkamai siūlytina papildyti *LR apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo* 10 straipsnio 1 dalį 5-7 punktais numatant, kad smurtą patyręs asmuo turi teisę: 1) gauti iš policijos pareigūno ir iš specializuotos pagalbos centro informaciją apie įstaigas, teikiančias pagalbą pagal šį įstatymą; 2) nedelsiant gauti informaciją iš policijos pareigūno ir (ar) tyrėjo apie smurtautojo sulaikymą ir apie smurtautojui taikomas ar baigiamas taikyti kardomąsias priemones, užtikrinančias smurtą patyrusio asmens saugumą; 3) gauti specializuotą kompleksinę pagalbą, numatytą smurtą patyrusiems asmenims; 4) kreiptis ir gauti pagalbą šio įstatymo ir kitų LR teisės aktų nustatyta tvarka; 5) nedelsiant gauti nemokamą antrinę teisinę pagalbą; 6) gauti socialinio draudimo įmokų lengvatas Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka; 7) gauti finansinę pagalbą, jei dėl amžiaus, socialinių aplinkybių arba bendro išsilavinimo stokos arba specialių įgūdžių trūkumo, turi ypatingų sunkumų susirasti darbą, gauti finansinę paramą. Siūlytina LR teisingumo ministerijai (dėl reikalavimų advokatams, teikiantiems teisinę pagalbą smurto artimoje aplinkoje aukoms, išklausti mokymus) ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijai (dėl paramos smurto aukoms suteikimo, jų socialinės integracijos ir pan.) peržiūrėti žinybinius teisės aktus, siekiant užtikrinti efektyvų suteiktų teisių įgyvendinimą.

Tyrėjų manymu, teisinis reguliavimas ir jo taikymas neužtikrina pakankamos reviktimizacijos apsaugos. Siūloma nustatyti, kad atvejo vadybos posėdžiai aukai ir smurtautojui būtų organizuojami atskirai, atitinkamai keičiant LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymu patvirtinto *Aprašo dėl atvejo vadybos tvarkos* 58 punktą, numatant, jog siekiant išvengti pakartotinės viktimizacijos, atvejo nagrinėjimo posėdžiai galimai aukai (-

oms) ir įtariamam smurtautojui (-ams) turi būti organizuojami atskirai; tokiu atveju pagalbos plane priemonės nustatomos atskirai aukai ir smurtautojui.

Šiuo metu specializuotos pagalbos centro atstovas, turintis notariškai patvirtintą įgaliojimą, gali atstovauti smurto auką, kuomet smurto auka ir smurtautojas turi priimti bendrus sprendimus dėl šeimos situacijos, vaiko ar kitų šeimai svarbių klausimų. Tokiu atveju nors ir per atstovą, smurto auka yra verčiama bendrauti su smurtautoju, dėl ko, tyrėjų manymu, efektyviai neužtikrinamos jos teisės. Todėl siūlytina tikslinti LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymu patvirtinto *Aprašo dėl atvejo vadybos tvarkos* 57, 59 punktus, numatant, kad:

- jeigu atvejo vadyba šeimoje pradėta arba atvejo vadybos proceso metu paaiškėja, kad šeimoje įtariamasis ar užfiksuotas smurtas artimoje aplinkoje, į atvejo vadybos procesą įtraukiami (o ne gali būti įtraukiami) specializuotų pagalbos centrų atstovai;
- kai būtina, kad auka ir smurtautojas priimtų bendrus sprendimus dėl šeimos situacijos, vaiko ar kitų šeimai svarbių klausimų, aukai posėdyje gali atstovauti specializuotų pagalbos centrų atstovai, turintys aukos rašytinį (o ne notaro patvirtintą) sutikimą jai atstovauti. Toks sutikimas turi būti surašytas ir pateiktas atvejo vadybininkui raštu ne vėliau nei likus 3 darbo dienoms iki atvejo nagrinėjimo posėdžio dienos.

Šie pakeitimai turėtų atsispindėti ir *Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo*, patvirtinto LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 7 d. įsakymu Nr. A1-227, 7 punkte. Plečiant specializuotų pagalbos centrų funkcijas, turėtų būti užtikrintas ir reikiamas specializuotos kompleksinės pagalbos teikimo finansavimas ir, atitinkamai įvertinta, ar reikalingi *Specializuotos pagalbos centrų programos*, patvirtintos LR socialinės apsaugos ir darbo, LR sveikatos apsaugos ir LR vidaus reikalų ministrų 2011 m. gruodžio 19 d. įsakymu, pakeitimai.

Tarptautinių organizacijų duomenys rodo daugumos nuomonę, kad pagrindinė smurto prieš moteris mažinimo priemonė yra galimybė lengviau pranešti apie smurtą prieš moteris. Kai kurios moterys nepasitiki įvairiomis institucijomis, yra manančiųjų, kad tik ekstremalaus fizinio smurto atvejais moterų skundai bus vertinami rimtai. Neretai išreiškiamas susirūpinimas, kad kaltininko baudimas ar sulaikymas kelioms valandoms sukels atsakomuosius veiksmus, o ne suteiks aukai apsaugą. Atitinkamai su smurtu artimoje aplinkoje kovojančios organizacijos daugiausia dėmesio skiria paramos aukoms ir teisinės gynybos užtikrinimui, žinomumo didinimui, švietimui ir mokymams. Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas Lietuvai taip pat rekomenduoja didinti finansavimą, taip pat centrų paslaugų prieinamumą kaimo vietovėse.

Lietuvoje policijos pareigūnai rengiami arba profesinio mokymo (1 m. programa), arba universitetinėse teisės krypties studijose (3,5 - 4 m. trukmės). Studijų metu su smurto artimoje aplinkoje tematika susipažįstama epizodiškai, studijuojant baudžiamąją, baudžiamojo proceso teisę, administracinę teisę, kriminologiją ir kriminalistiką, taip pat praktikos metu. Atskiras dalykas šiai problemai atskleisti nedėstomas, nors, kaip kokybinio tyrimo dalyviai (policijos pareigūnai) nurodo, šios bylos sudaro ženklią dalį jų darbo krūvio. Jeigu tyrėjas neturi teisinio išsilavinimo, jis bus baigęs tik įvadinio mokymo kursus, kurių metu šiam klausimui skiriama dar mažiau dėmesio. Tyrimo metu daryto interviu dalyviai pakartotinai nurodė, kad daugiausia klaidų yra padaroma atliekant pirminius veiksmus. Atitinkamai sekant gerąją Austrijos ir Švedijos praktiką, siūlytina peržiūrėti formalaus teisininkų ugdymo programas ir smurto artimoje aplinkoje problematikai skirti išskirtinį dėmesį. Taip būtų išspręstas ne tik policijos pareigūnų, bet ir prokurorų bei teisėjų, kuriems reikalingas teisinis universitetinis

išsilavinimas, parengimo klausimas. Naujai parengti pareigūnai jau turėtų reikiamas bazines žinias, reikalingas smurto artimoje aplinkoje atvejams tirti.

Nors tarpinstitucinis bendradarbiavimas vyksta, tyrimo dalyviai teigia, kad jis yra nepakankamas, ir išreiškia dažnesnių bendrų mokymų, kuriuose dalyvautų visi su smurtu artimoje aplinkoje dirbantys asmenys, poreikį. Tokio tipo mokymai leistų visiems geriau pamatyti ir suprasti, su kokiais sunkumais kiekvienos teisinės grandies darbuotojai susiduria, ir kas galėtų būti tobulinama taip, kad bendras darbas būtų sklandesnis ir efektyvesnis. Tyrimo dalyviai mano, kad galėtų vykti daugiau specifinių mokymų smurto artimoje aplinkoje tematika, pvz., apie bendravimo su smurto artimoje aplinkoje aukomis ypatumus ir apklausų specifiką. Psichinio ir ekonominio smurto fiksavimas akivaizdžiai reikalauja įdirbio ir naujo įrodymų rinkimo mechanizmo, galimai pasitelkiant naujus, dar į teisinę sistemą neįdiegtus metodus, pvz., psichologinius vertinimus pagal specifinius klausimynus, rodančius vienokį ar kitokį patiriamą smurtą. Sekant Ispanijos gerąją praktiką, siūlytina reguliariai organizuoti kvalifikacijos kėlimo kursus policijos pareigūnams bei tęsti jau anksčiau vykdytus kolektyvinius skirtingų tikslinių grupių mokymus, kurie pasiteisino ir Švedijoje, įtraukiant ne tik prokurorus, policijos pareigūnus, teisėjus, bet ir nevyriausybinę organizacijų atstovus. Tokiu būdu būtų siekiama ir kito tikslo – tarpinstitucinio bendradarbiavimo plėtojimo ir stiprinimo, kuris, atsižvelgiant į analizuotą šalių praktiką, laikytinas vienas iš svarbių elementų kovojant su smurtu artimoje aplinkoje.

Tarptautiniai tyrimai rodo, kad moterys nurodo kontroliuojantį elgesį, žodinį smurtą, ekonominį smurtą, pažeminimą ir grasinimus kaip įprastas psichologinio smurto formas. Toks smurtas visuomenėje vis dar laikomas tokiu įprastu dalyku, kad visuomenė į jį žiūri ne kaip į smurtą, o kaip į santykių normą. Moterys teigia, kad patyrusios psichologinį smurtą, nelaikomos aukomis ir į jas nebūtų žiūrima rimtai, jei jos praneštų apie tokį elgesį.

Studijoje tyrėjai atkreipia dėmesį, kad reaguojantiems į įvykį policijos pareigūnams, neturintiems specialių žinių ar įgūdžių identifikuoti smurtą artimoje aplinkoje (jo atskirų formų), paliekama daug diskrecijos, ir galutinės išvados priklauso nuo jų daromo vertinimo. *Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos apraše* nėra išvardintos ir apibūdintos smurto formos, kas gali sukelti sunkumų vertinant situaciją (pvz., ekonominio smurto ar seksualinio smurto, jei nėra akivaizdžių smurto požymių, atvejais). Atsižvelgiant į tai, siūlytina, kad į įvykį, susijusį su smurtu artimoje aplinkoje, vyktų specialiai apmokyti pareigūnai. Taip pat siūlytina šiame paragrafe paminėtame apraše tiksliai įvardinti smurto formas ir jų identifikavimo kriterijus.

Kadangi pakartotinio smurto atvejai yra dažni, dažnas susitaikymo instituto taikymas, ypač esant nuolatinio, sisteminio smurto požymiams, tyrėjų manymu, nesprendžia smurto artimoje aplinkoje problemos. Kaip dažną susitaikymo instituto privalumą respondentai (pareigūnai ir teisėjai) įvardija baudžiamosios atsakomybės išvengimą. Visgi tai neturėtų būti kriterijus (ar bent jau ne esminis) sprendžiant atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taikymo klausimą. Susitaikymo instituto taikymas gali reviktimizuoti moteris, kurios išgyveno smurtą. Todėl sprendžiant klausimą dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės susitaikius, reikėtų įdėmiai įvertinti pačią situaciją, asmenų santykius, elgesį iki nusikalstamos veikos. Šios aplinkybės tampa svarbios teismui sprendžiant dėl nusikalstamos veikos ir pačių asmenų pavojaus. Kitais atvejais, ypač esant nuolatiniam ir sisteminiam smurtui, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimas turėtų būti sprendžiamas ypač įdėmiai ir individualizuotai.

Moteryų diskriminacijos panaikinimo komitetas taip pat pastebi, kad susitaikymo instituto taikymas gali reviktimizuoti moteris ir mergaites, kurios išgyveno smurtą lyties pagrindu. Rekomenduojama smurto šeimoje atvejais Lietuvoje teikti pirmenybę baudžiamajam persekiojimui, o ne susitaikymui baudžiamajame procese.

Teigiamai vertintina Austrijos praktika taikyti mediaciją tais atvejais, kai abi smurtaujančios konflikto šalys su tuo sutinka ir prokuroras nemato rizikos mediacijai vykti. Tokia praktika, ypač tais atvejais, kai smurtas yra abipusis, ir pradedami keli ikiteisminiai tyrimai, galėtų būti efektyvus būdas išspręsti ginčą netaikant pačios griežčiausios, baudžiamosios atsakomybės. Visgi tam, kad būtų numatyta galimybė Lietuvoje taikyti mediaciją smurto artimoje aplinkoje bylose, reikalingi LR baudžiamojo proceso kodekso, LR baudžiamojo kodekso pokyčiai (nustatant, kokio pobūdžio bylose gali būti taikoma mediacija, kokiame procese etape, kaip įforminamas rezultatas ir pan.). Šie teisės aktai taip pat turi būti suderinti su kitais teisės aktais, pvz., LR mediacijos įstatymu.

Atitinkamai pasisakytina ir dėl LR baudžiamojo proceso kodekso 167 straipsnio 3 dalies nuostatų, imperatyviai įtvirtinančių ikiteisminio tyrimo pradėjimą esant smurto artimoje aplinkoje požymiams be jokių išlygų. Įstatymų leidėjui panaikinus privataus kaltinimo institutą, galimybė taikyti mediaciją baudžiamajame procese tapo sunkesnė. Tad teisinio reguliavimo pokyčiai galėtų būti siūlomi tik atlikus atskirą mokslinį tyrimą, kuris įvertintų mediacijos taikymo tokio pobūdžio bylose poveikį tiek nukentėjusiajam, tiek tikslingumui pradėti / tęsti baudžiamąjį persekiojimą, tiek mediacijos taikymo atitiktį siekiamiems tikslams – pagalbos suteikimą nukentėjusiajam sprendžiant konfliktinius santykius ir gaunant satisfakciją dėl patirtos nusikalstamos veikos. Tyrimu taip pat turėtų būti kruopščiai įvertintos nukentėjusiajam asmeniui galinčios kilti rizikos, ir apsvarstyti tokių rizikų atsvaros mechanizmai.

Tyrėjai pastebi, kad teismai, išnagrinėję baudžiamąsias bylas supaprastinto proceso tvarka, paskyrę bausmes vengia nuteistajam skirti baudžiamojo poveikio priemonės, pvz., įpareigojimą dalyvauti elgesį keičiančiose programose, išklausti specialius mokymus ar pan. Dėl to ne visada įgyvendinami bausmės tikslai, nukentėjusiųjų apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje kaltininko probacijos periodu nėra pakankamai efektyvi. Teismams siūlytina dažniau taikyti minėtas priemones, nustatant tam tikrus įpareigojimus nuteistam asmeniui. Tiksliniai mokymai teisėjams smurto artimoje aplinkoje, bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių parinkimo, jų taikymo temomis gali padėti koreguoti susiformavusią praktiką.

Pastarųjų metų tarptautinių organizacijų tyrimai atskleidžia, kad nepritekliai, finansinė priklausomybė, vaikų turėjimas ir alkoholizmas yra vieni ryškiausių rizikos veiksnių smurtui artimoje aplinkoje pasireikšti. Pvz., fizinis ir (arba) seksualinis smurtas yra labiau paplitęs mažas bei vidutines pajamas gaunančiuose regionuose, jį dažniau patiria moterys, auginančios vaikus namuose. Piktnaudžiavimas alkoholiu yra didelės rizikos veiksnys, lemiantis smurto artimoje aplinkoje dažnumą.

Daugiausia dėl smurto artimoje aplinkoje kreipiasi asmenys, kurie galimai nukentėjo nuo asmens, kuris buvo apsvaigęs nuo alkoholio, o neblaivių asmenų apklausos yra negalimos. Visgi daugėja psichologinių tyrimų (Monds, Cullen, Kloft, Sumampouw, Golde, Harrison, Otgaar, 2022), kurie iš esmės konstatuoja tą patį rezultatą – net apsvaigę asmenys tam tikrais atvejais gali tiksliai atsiminti tyrimui svarbius faktus ir yra pajėgūs būti apklausiami. Kadangi didžioji dalis smurto artimoje aplinkoje atvejų yra susiję su nesaikingu alkoholio vartojimu, o tai savo ruožtu sudaro problemas tolimesniame bylos nagrinėjimo procese, būtų logiška pareigūnus mokyti apie neblaivių asmenų apklausų ypatumus, neblaivių asmenų gebėjimą atsiminti informaciją ir tos informacijos vertinimo ypatumus.

Tyrėjų nuomone, smurto artimoje aplinkoje prevencijai ir kelio užkirtimo pakartotiniams atvejams būtina stiprinti visuomenės švietimą, įskaitant ugdymo ir mokymo įstaigas (teikiant informaciją ne tik apie aukų teises, pagalbą teikiančias institucijas, bet ir apie smurto atpažinimą), stiprinti teisėsaugos pareigūnų bei medicinos darbuotojų kompetenciją bendrauti su nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiais asmenimis. Pakartotinio smurto artimoje aplinkoje prevenciją ir smurto aukų teisių užtikrinimą sustiprins apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderio taikymas, numatytas naujos redakcijos *LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme*. Siūlytina, kad sprendimus dėl apsaugos orderio taikymų priimtų ne policijos pareigūnas, o prokuroras. Tokiu būdu būtų užtikrintas pagrįsto sprendimo priėmimas ir išvengta galimų teisės pažeidimų. Taip pat siūlytina nustatyti, jog pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl nusikalstamų veikų, padarytų artimoje aplinkoje, nedelsiant būtų sprendžiamas kardomųjų priemonių paskyrimo klausimas.

Tyrėjai atkreipia dėmesį, kad Lietuvos teismų praktikoje nėra numatyta specifinių įrodymų vertinimo taisyklių, būdingų būtent šio pobūdžio byloms. Specifinės asmenų parodymų patikimumo vertinimo taisyklės labiau siejamos su apklausiamo asmens charakteristika – jo amžiumi, psichologine būkle ir pan. Todėl, atsižvelgiant į smurto artimoje aplinkoje bylų specifiką, svarbu žinoti pagrindines taisykles, pagal kurias patikimumo aspektu turi būti vertinami vaikų, kaip ir kitų pažeidžiamų baudžiamojo proceso dalyvių parodymai. Siekiant užtikrinti pažeidžiamo baudžiamojo proceso dalyvio parodymų patikimumą, ypač svarbu pasirūpinti tinkama, saugia apklausos aplinka, nes tik saugiai besijaučiantis liudijantis asmuo gali duoti patikimus parodymus. Saugios aplinkos užtikrinimui svarbu užtikrinti tinkamą apklausiamojo atstovavimą, tinkamai formuluojamus klausimus (neuždavinėti atsakymą menančių, vertinamojo pobūdžio klausimų, leisti aukai papasakoti aplinkybes, kurios jai atrodo svarbios ir pan.), užtikrinti, kad nebūtų susiduriama su skriaudėju akis į akį prieš apklausą, jei reikia, apklausą turi atlikti tos pačios lyties asmuo ar net tas pats pareigūnas.

Svarbu pažymėti, kad jau ir pačios apklausos technikos gali padėti užtikrinti teisingą parodymų patikimumo įvertinimą. Pvz., kognityvinis interviu grindžiamas principais, kurie iš dalies leidžia vertinti ir liudijimų patikimumą, pvz., prašoma papasakoti chronologine tvarka, tuomet iš trečio asmens perspektyvos, nuo kažkurio momento arba atbuline tvarka. Jei pasakojimas išlieka nuoseklus (net ir skiriantis neesminėms aplinkybėms), jau galima daryti prielaidą, kad tokio asmens parodymai yra patikimi. Rekomenduotina organizuoti psichologinius – teisinius mokymus, kuriuose būtų dėstoma psichologinė – teisinė (teorinė ir praktinė) informacija apie tai, kaip vykdyti apklausą, siekiant gauti patikimus parodymus, kaip atpažinti nepatikimą liudytoją, kaip tinkamai formuluoti klausimus ir kitais aktualiais klausimais. Tokio turinio mokymų poreikis yra didelis, tokių mokymų trūkumą įvardija tiek tyrėjai, tiek prokurorai, tiek ir teisėjai.

Dėl *Policijos įstatyme* vartojamos plačios „policijos pareigūno“ sąvokos neaišku, kokias funkcijas atliekantis policijos pareigūnas įgijo teisę kreiptis į teismą dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos priemonių skyrimo. Taip pat kyla klausimas, ar policijos pareigūnas turėtų kreiptis į teismą dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos priemonių skyrimo, jei į jį su rašytiniu prašymu kreipėsi auka, tačiau policijos pareigūnas pats rizikos veiksnių nenustatė. Nėra aišku, ar gali būti skundžiamas ir kam, jei gali būti skundžiamas, policijos pareigūno atsisakymas kreiptis į teismą dėl apsaugos priemonių skyrimo. Atsižvelgiant į tai, siūloma peržiūrėti policijos veiklą reglamentuojančius žinybinius teisės aktus ir, įvertinus vykdomos policijos reformos pokyčius, konkretizuoti policijos pareigūno sąvoką, ir atitinkamai patikslinti teisinį reguliavimą.

Dėl moksliniais tyrimais įrodyto neigiamo poveikio, kurį patiria vaikai, matę smurtą artimoje aplinkoje, visos analizuotos šalys (Ispanija, Švedija ir Austrija) vaiką pripažįsta

nukentėjusiuoju. Lietuvoje vaikai, tapę smurto artimoje aplinkoje liudininkais, arba gyvenantys smurtinėje aplinkoje, LR baudžiamojo proceso kodekso prasme nėra pripažįstami nukentėjusiais. Vaiko nepripažinus nukentėjusiuoju LR baudžiamojo proceso kodekso prasme, nėra teisinio pagrindo baudžiamojo proceso priemonėmis apriboti įtariamojo teisių bendrauti ar ieškoti kontaktų su smurtą mačiusiu vaiku. Siekiant užtikrinti smurtą stebėjusio vaiko interesus, galimą apsaugą, atskirus teisinius procesus turėtų inicijuoti vienas iš vaiko tėvų, prokuratūra, ginanti viešą interesą.

Tyrėjai įsitikinę, kad esamas teisinis reguliavimas Lietuvoje yra ydingas, neužtikrinantis savalaikės ir visapusiškos vaiko interesų apsaugos. Jis turėtų būti koreguojamas, atsižvelgiant į gerąją minėtų šalių praktiką, nustatant, kad nukentėjusiuoju gali būti pripažintas vaikas, betarpiškas stebėjęs smurtą artimoje aplinkoje. Atitinkamai siūlytina papildyti LR baudžiamojo proceso kodekso 28 straipsnio 1 dalį, numatant, kad nukentėjusysis yra fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos, arba nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos. Nukentėjusiuoju taip pat pripažįstamas vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta. Asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi.

Dėl vaiko nepripažinimo auka kyla nemažai sunkumų, pvz., vaikų teisių apsaugos skyrius, siekdamas apginti vaiko teises, skatina vaiką matytis ir leisti laiką su tuo tėvu, kuris smurtavo prieš kitą tėvą. Tokiais atvejais ir nukentėjęs tėvas turi toliau palaikyti ryšį ir komunikuoti su smurtaujančiu tėvu bei taikytis prie įpareigojančių vaikų teisių apsaugos skyriaus reikalavimų. Siūlytina svarstyti galimybę užtikrinti, kad nukentėjusysis vaikas ryšį su smurtaujančiu tėvu palaikytų per įgaliotą atstovą (pvz., pagalbos moterims/vyrams centrus). Taip pat siūlytina apsvarstyti tikslingumą įpareigoti vaiko teisių apsaugos specialistus kiekvienu konkrečiu atveju vertinti mačiusio šeiminį smurtą vaiko interesą primygtinai bendrauti su smurtaujančiu tėvu.

Lietuvoje, kaip ir aptartose valstybėse, yra numatytas tam tikras institucijų tinklas, kuris turėtų bendradarbiauti siekiant suteikti kompleksinę pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patiriančioms asmenims. Tačiau egzistuojanti praktika, kuri buvo atskleista ir kokybinio tyrimo metu, patvirtina, kad tarpinstitucinis bendradarbiavimas vyksta ne visiškai nuosekliai, tikslingai. Pvz., policijos pareigūnai ir (ar) prokurorai nėra supažindami su specializuotos pagalbos centrų surinkta informacija identifikuojant ir taikant specialias apsaugos priemones, todėl bendradarbiavimas nėra efektyvus. Siūlytina atsižvelgti į, pvz., Austrijos patirtį, kur kiekvienu atveju, gavus informaciją apie smurtą artimoje aplinkoje, aukai yra sudaromas trumpalaikis ir ilgalaikis individualizuotas pagalbos planas, kuris yra nuosekliai įgyvendinamas, bendradarbiaujant specializuotiems pagalbos centrams ir pareigūnams.

Taip pat tyrimas parodė, kad NVO atstovai norėtų ir galėtų daugiau prisidėti prie bendradarbiavimo su teisėsaugos atstovais. Kadangi NVO ir buria specialistus (pvz., psichologus), kurie aktyviai dalyvauja mokymuose/seminaruose/konferencijose bei gilina savo žinias smurto artimoje aplinkoje tematikoje. NVO atstovai surenka daug informacijos apie nukentėjusius, kuri vėliau procese gali padėti įvertinti surinktų duomenų patikimumą. Atstovai jau ir dabar gali būti pripažinti lydinčiais asmenimis, tačiau praktikoje šis statusas nedažnai (skirtingai nei bylose dėl prekybos žmonėmis). Esant poreikiui ar neaiškumams, prokurorams ir teisėjams siūlytina dažniau kviesti NVO atstovus, kaip konsultantus ar specialistus, kurie gali suteikti specifinių žinių, reikalingų surinktiems duomenims interpretuoti ar įvertinti.

Švedijos Nacionalinė vyrų smurto prieš moteris prevencijos ir kovos su juo strategija 2017 - 2026 m. laikotarpiui yra holistinio požiūrio į smurto artimoje aplinkoje problemą pavyzdys. Politika orientuota į darbą su tikslinėmis grupėmis (potencialiomis aukomis, aukomis, išskiriant vaikus, smurtautojais), kompetencijų įvairiuose sektoriuose stiprinimą, švietimą, taikomų priemonių, įskaitant teises, efektyvumo vertinimą. Lietuvoje rengiant naują ar peržiūrint Valstybinę smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims programą ar panašų politikos dokumentą, siūloma atsižvelgti į Švedijos praktiką politikos formavimo srityje.

Tarptautiniai tyrimai rodo, kad požiūrį į smurtą ar atskirų jo formų dominavimą lemia ir kiti sociodemografiniai veiksniai, tokie kaip amžius, išsilavinimas ar gyvenamoji vietovė. Jaunesnės moterys ir moterys, turinčios aukštąjį išsilavinimą, yra mažiau linkusios tikėti moters nuolankumu, sutuoktinės paklusnumu ir smurto toleravimu. Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas vis dar išreiškia susirūpinimą dėl Lietuvoje tebesitęsiančių diskriminacinių lyčių stereotipų ir patriarchalinių bei seksistinių žinučių, taip pat dėl raginimų laikytis tradicinių vaidmenų ir vertybių. Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas taip pat ragina Lietuvą stebėti ir vertinti teismų, prokurorų ir policijos pareigūnų reagavimą į smurto dėl lyties, įskaitant seksualinį smurtą ir smurtą artimoje aplinkoje, atvejus, nustatyti privalomą teisėjų, prokurorų, policijos pareigūnų ir kitų teisėsaugos pareigūnų gebėjimų stiprinimą griežtai taikant baudžiamosios teisės nuostatas dėl smurto dėl lyties prieš moteris ir veiksmingai persekioti bei nubausti visus smurtautojus.

Vertindami Ispanijos gerąją praktiką bei Lietuvos teisinį reguliavimą, tyrėjai pažymi, kad svarbu užtikrinti, kad teisminės ir baudžiamosios priemonės būtų derinamos kartu su švietimo, sveikatos priežiūros, socialinėmis ir pagalbos priemonėmis. Manytina, kad ugdymas lyčių lygybės klausimais, mokymas sugebėti atpažinti smurtą, gebėjimų spręsti kylančius konfliktus taikiai formavimas ir lavinimas nuo pat pradinių (ankstyvų) raidos stadijų per mokymąsi visą gyvenimą yra puiki smurto artimoje aplinkoje (ir apskritai smurto) prevencijos priemonė. Nors šis siekis jau yra įtvirtintas naujoje *LR apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo redakcijoje*, būsimas teisinis reglamentavimas palieka didelę diskreciją pasirinkti, kurios kompetencijos bus ugdomos ankstyvame amžiuje. Atitinkamai, nors privalomo ankstyvojo švietimo nuostata ir yra įtvirtinta įstatyminiame lygmenyje, ji gali likti ir neįgyvendinta dėl vis dar didelio stereotipų poveikio visuomenėje, įskaitant ir švietimo bendruomenę. Atitinkamai siūlytina pakeisti LR švietimo įstatymo 3 straipsnį, švietimo tikslus papildant siekiu išugdyti kiekvienam asmeniui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti gerbiančia žmogaus orumą, moterų ir vyrų lygybę ir įvairovę, kaip pagrindą žmogiškosioms vertybėms, tolerantiška, savimi pasitikinčia asmenybe, taip pat peržiūrėti LR švietimo įstatymą, detalizuojant, kokios konkrečiai kompetencijos turi būtų ugdomos skirtingose ugdymo pakopose.

Kaip sektinos praktikos pavyzdys paminėtina tai, kad Ispanijoje yra parengta Socialinės ir darbo rinkos integracijos programa, skirta bedarbių moterų, nukentėjusių nuo smurto dėl lyties, socialinei integracijai ir integravimui į darbo rinką, siekiant užtikrinti jų ekonominę nepriklausomybę nuo smurtautojų. Tarptautinių apklausų rezultatai rodo, kad respondentės iš Lietuvos, ypač išsilavinusios ir vyresnės, mano, kad pagrindinė priemonė siekiant sumažinti fizinį ir psichinį smurtą prieš moteris yra moterų finansinės nepriklausomybės didinimas. Pasauliniu mastu ryški nuomonė, kad moteris nepaliks savo smurtaujančio partnerio, jei negalės išlaikyti savęs arba jei ji neturės kur gyventi. Ypač mažai tikėtina, kad moteris su vaikais rizikuotų palikti savo vyrą, jei ji negalėtų pasirūpinti savimi ir jais finansiškai. Atsižvelgiant į Ispanijos gerąją praktiką, taip pat į tai, kad minėtų apklausų duomenimis, daugiau nei 50 proc. moterų Lietuvoje finansinės moters nepriklausomybės užtikrinimą mato kaip pagrindinę priemonę kovojant su smurtu artimoje aplinkoje, rengiant naują Valstybinę

smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims programą ar panašų politikos dokumentą, rekomenduotina į jį ir jo įgyvendinimo planą įtraukti socialinės ir integracijos į darbo rinkos programą, kaip paramos nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusioms moterims ir reviktimizacijos prevencijos priemonę.

Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studija

Marina Gušauskienė, Dovilė Murauskienė, Aleksandr Segal, Regina Valutytė

Parengta įgyvendinant projektą
„Teisingumo grandinės darbo kokybės gerinimas ir kompetencijų stiprinimas,
siekiant apsaugoti smurto šeimoje ir dėl lyties aukas“
Nr. LT06-3-VRM-TF-001

Turinys

IŽANGA	3
I. GALIOJANTIS IR SIŪLOMAS TEISINIS REGULIAVIMAS: ESAMOS SITUACIJOS ANALIZĖ	6
1.1. ARTIMOS APLINKOS SAMPRATA	6
1.2. SMURTĄ PATYRUSIO ASMENS SAMPRATA	9
1.3. PAKARTOTINĖS VIKTIMIZACIJOS PROBLEMA	10
1.4. SMURTO SAMPRATA	12
1.5. SMURTĄ PATYRUSIŲ ASMENŲ TEISIŲ UŽTIKRINIMO MECHANIZMAS	13
1.5.1. Esamas smurtą patyrusių asmenų teisių užtikrinimo mechanizmas	13
1.5.2. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis	17
1.6. APIBENDRINIMAS	19
1.7. SUMMARY OF THE FINDINGS IN ENGLISH	19
II. LIETUVOS IR TARPTAUTINIŲ TEISMINIŲ INSTITUCIJŲ PRAKTIKOS ANALIZĖ	20
2.1. FIZINIS SMURTAS, KAIP SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE FORMA	22
2.2. PSICHOLOGINIS SMURTAS, KAIP SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE FORMA, TEISMŲ PRAKTIKOJE	23
2.3. SEKSUALINIS SMURTAS, KAIP SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE FORMA	27
2.4. SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE VEIKŲ PRIPAŽINIMAS MAŽAREIKŠMĖMIS	29
2.5. APIBENDRINIMAS	30
2.6. SUMMARY OF THE FINDINGS IN ENGLISH	31
III. NVO, TARPTAUTINIŲ ORGANIZACIJŲ ATLIKTŲ TYRIMŲ ANALIZĖ	32
3.1. SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE STATISTINIAI DUOMENYS	32
3.1.1. Smurto artimoje aplinkoje paplitimas	32
3.1.2. Rizikos ir požiūrį lemiantys veiksniai	33
3.1.3. Galimos smurto artimoje aplinkoje mažinimo priemonės	34
3.1.4. Nepranešimo priežastys	36
3.2. SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE FORMOS	36
3.2.1. Seksualinis smurtas	37
3.2.2. Psichologinis smurtas	38
3.2.3. Ekonominis smurtas	39
3.3. AUKŲ APSAUGOS PRIEMONIŲ EFEKTYVUMAS IR KITI PROCESINIAI ASPEKTAI	39
3.4. APIBENDRINIMAS	40
3.5. SUMMARY OF THE FINDINGS IN ENGLISH	41
IV. TIKSLINIŲ GRUPIŲ IR SUINTERESUOTŲ ŠALIŲ APKLAUSA	42
4.1. METODOLOGIJA	42
4.1.1. Klausimynai	42
4.1.2. Pusiaur struktūruoto interviu metodas	43
4.1.3. Duomenų teminė analizė	43
4.1.4. Tyrimo dalyviai	43
4.1.5. Kokybinio tyrimo vykdymo eiga	43
4.2. TYRIMO REZULTATAI	43
4.2.1 Meta-tema „Egzistuoja tik fizinis smurtas“	45
4.2.2 Antra meta-tema „Aukos – moterys“	48
4.2.3 Trečia meta-tema „Parodymų nestabilumas“	49
4.2.4 Ketvirta meta-tema „Mes visi vienoje valtyje, bet plaukiame skirtingomis kryptimis“	50
4.2.5. Bendri pastebėjimai	53
4.3. SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE PROBLEMOS, PRIEŽASTYS IR SPRENDIMO PRIORITETIŠKUMAS	54
4.3.1 Teisinio reguliavimo problemos, jų priežastys ir sprendimo prioritetiškumas	54
4.3.2. Organizacinio pobūdžio problemos, jų priežastys ir sprendimo prioritetiškumas	56
4.3.3. Procesinės problemos, jų priežastys ir sprendimo prioritetiškumas	56
4.3.4. Socialinės problemos, jų priežastys ir sprendimo prioritetiškumas	56
4.4. APIBENDRINIMAS	57
4.5. SUMMARY OF THE FINDINGS IN ENGLISH	58
V. UŽSIENIO ŠALIŲ GEROSIOS PRAKTIKOS ANALIZĖ	58
5.1. AUSTRIJOS PAVYZDYS	59
5.1.1. Smurto artimoje aplinkoje draudimas	59
5.1.2. Smurto artimoje aplinkoje samprata	60
Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos parengimas	1

5.1.3. Teisėsaugos institucijų reakcija į smurtą artimoje aplinkoje.....	61
5.1.4. Baudžiamasis procesas smurto artimoje aplinkoje bylose ir įrodinėjimo ypatumai.....	64
5.1.5. Specialistų rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas.....	65
5.1.6. Gerosios tarpinstitucinio bendradarbiavimo praktikos	65
5.1.7. Mediacija smurto artimoje aplinkoje atvejais	66
5.2. IŠPANIJOS PAVYZDYS	67
5.2.1. Smurto artimoje aplinkoje prevencija ir draudimas.....	67
5.2.2. Smurto artimoje aplinkoje draudimas	70
5.2.3. Specializuoti teismai.....	71
5.2.4. Baudžiamasis procesas smurto artimoje aplinkoje bylose ir įrodinėjimo ypatumai.....	72
5.2.5. Apsaugos orderis	73
5.2.6. Specialistų kvalifikacijos tobulinimas	75
5.2.7. Integruota administracinio koordinavimo sistema	76
5.3. ŠVEDIJOS PAVYZDYS	77
5.3.1. Smurto artimoje aplinkoje draudimas ir prevencija.....	77
5.3.2. Smurto artimoje aplinkoje samprata.....	79
5.3.3. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje priemonės	79
5.3.4. Baudžiamasis procesas smurto artimoje aplinkoje bylose ir įrodinėjimo ypatumai.....	82
5.3.5. Specialistų rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas.....	83
5.3.6. Institucinio paramos mechanizmo gerosios praktikos	84
5.4. APIBENDRINIMAS	85
5.5. SUMMARY OF THE FINDINGS IN ENGLISH	86
VI. REKOMENDACIJOS IR SIŪLYMAI / RECOMMENDATIONS AND PROPOSALS	87
PRIEDAI	100
PRIEDAS NR. 1. SANTRUMPOS	100
PRIEDAS NR. 2. KLAUSIMYNAI.....	101
PRIEDAS NR. 3. TYRIMO DALYVIAI.....	103
PRIEDAS NR. 4. LITERATŪROS SĄRAŠAS	105

IŽANGA

Tarptautinėje bendruomenėje sutariama, kad smurtas prieš moteris yra išsiskiręs nelygiame moterų statuse visuomenėje, ir šis statusas atspindi nesubalansuotą socialinės, politinės ir ekonominės galios pasiskirstymą tarp moterų ir vyrų¹. Tai vienas labiausiai paplitusių šiuolaikinių žmogaus teisių pažeidimų ir diskriminacijos forma, sukelianti arba galinti sukelti fizinę, psichologinę ar ekonominę žalą, ekonominius nuostolius ar kančias moterims². Struktūriniu požiūriu smurtas prieš moteris priskiriamas prie nusikaltimų dėl lyties, kadangi nuo jo neproporcingai daug nukenčia moterys. Jis apima tokias nusikalstamas veikas kaip seksualinis smurtas, įskaitant išžaginimą, moterų lyties organų žalojimas, priverstinė santuoka, priverstiniai abortai ar sterilizavimas, prekyba žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais, persekiojimas, seksualinis priekabiavimas, moterų žudymas dėl lyties, neapykantos kalba, nusikaltimai dėl lyties ir įvairių formų smurtas internete (kibernetinis smurtas), įskaitant dalijimąsi intymia medžiaga be sutikimo ar manipuliavimą ja, kibernetinį persekiojimą ir kibernetinį priekabiavimą.

Lietuvos įstatymų leidėjas ilgai vengė kištis į asmens šeimos gyvenimą, taip vadinamus „buities konfliktus“ palikdamas spręsti pačioms šalims. Bet kokio proceso inicijavimas (pvz., baudžiamojo persekiojimo, santuokos nutraukimo, žalos atlyginimo ir pan.) priklausė išimtinai nuo šalies (asmens, aukos) valios. Kriminalizuotos buvo tik sunkiausios smurto formos. Palaipsniui keičiantis visuomenės požiūriui į smurtą artimoje aplinkoje, reaguojant į sukeliamas sunkias atstatomas (dažniausiai, negrįžtamas) pasekmes smurto artimoje aplinkoje aukoms, šių veikų pavojaus laipsnį, 2011 m. gegužės 26 d. buvo priimtas LR apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (toliau – ASAAĮ)³. Šiuo įstatymu smurtas artimoje aplinkoje dėl jo sukeliamos žalos visuomenei, buvo priskirtas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų, reikalaujančių greito valstybės institucijų įsikišimo ir laiku suteikiamos pagalbos smurto aukoms.

Šiai dienai Lietuva jau yra kelių svarbių tarptautinių žmogaus teisių dokumentų, susijusių su moterų teisių apsauga ir moterų diskriminacijos panaikinimu, dalyvė. Lietuva yra ratifikavusi 1966 m. Tarptautinių ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą⁴ (toliau - TESKTP), 1966 m. Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių paktą⁵ (toliau - TPPTP), kurie valstybę įpareigoja užtikrinti lygias moterų ir vyrų galimybes naudotis ekonominėmis, socialinėmis, kultūrinėmis, pilietinėmis ir politinėmis teisėmis. Lietuva taip pat yra Konvencijos dėl visų formų moterų diskriminacijos panaikinimo⁶ dalyvė. Konvencija buvo papildyta fakultatyviu protokolu, kuriuo pripažįstama Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto (toliau – CEDAW), stebintio, kaip laikomasi minėtos Konvencijos nuostatų, kompetencija gauti asmenų ar grupių skundus. Lietuva Stambulo konvenciją⁷ pasirašė 2013 m. birželio 7 d., tačiau iki šiol jos neratifikavo. Eilė organizacijų ragina Lietuvą ir kitas to nepadariusias ES valstybes konvenciją ratifikuoti⁸.

Kalbant apie regioninį lygmenį, Lietuva taip pat yra Europos Tarybos (toliau – ET) narė ir šios tarptautinės organizacijos rėmuose priimtų Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos (toliau – EŽTK)⁹, Peržiūrėtos Europos socialinės chartijos¹⁰ dalyvė. Atitinkamai Lietuvai aktuali ne tik Europos žmogaus teisių teismo (toliau - EŽTT) praktika, bet ir kitų šių dokumentų įgyvendinimą prižiūrinčių institucijų, ekspertų rekomendacijos, išvados ar sprendimai.

Atlikti įvairūs tyrimai parodo, kad smurtas artimoje aplinkoje yra viena iš labiausiai paplitusių nusikalstamų veikų Lietuvos visuomenėje. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, smurto artimoje aplinkoje

¹ ET Žmogaus teisių komisaro Nils Muižnieks ataskaita po vizito į Lietuvą 2016 m. gruodžio 5-9 d., CommDH(2017)7, 2017, p. 6, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://rm.coe.int/168070a746>

² Ibid.

³ „Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas“, 2011 m. gegužės 26 d. Nr. XI-1425, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E14E65020CCC/asr>

⁴ „Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas“, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174850>

⁵ „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174848>

⁶ „JT konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims“, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.25227?jfwid=i3h7wea7f>

⁷ „Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo“, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/517d7b226ec911e89bb0cb50d0500eab?jfwid=6m4099ke4>

⁸ EPP grupė, „Pozicija dėl lyčių lygybės“, 2020, p. 2, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d. <https://www.eppgroup.eu/newsroom/publications/epp-group-position-paper-on-gender-equality>; CEDAW. Baigiamosios pastabos dėl šeštosios periodinės Lietuvos ataskaitos, 2019, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://digitallibrary.un.org/record/3840062?ln=en>

⁹ „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija“, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841>

¹⁰ „Peržiūrėta Europos socialinė chartija“, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.42260>

nusikaltimai 2021 m. sudarė 15,1 proc. visų užregistruotų nusikaltimų¹¹. Policijos pareigūnai kasdien sulaukia apie 160 pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje. 2020 m. Statistikos departamento duomenimis, policijos pareigūnai sulaukė 58 553 pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje, bet tik dėl 1 iš 8 atvejų buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas¹². Nors 38,7 proc. sumažėjo seksualinės prievartos nusikaltimų, sunkių sveikatos sutrikdymų užregistruota 13 proc. daugiau, 33,3 proc. padaugėjo nužudymų – 2019 m. artimoje aplinkoje įvykdyti 21, tuo tarpu 2020 m. – 28 nužudymai. Smurto artimoje aplinkoje nusikaltimai sudarė 16,8 proc. visų užregistruotų nusikaltimų (2019 m. – 16,2 proc.). Dauguma (6,7 tūkst., arba 94,4 proc.) 2020 m. dėl smurto artimoje aplinkoje užregistruotų nusikaltimų – nesunkūs sveikatos sutrikdymai; jie sudarė 64,6 proc. visų šalyje užregistruotų nesunkių sveikatos sutrikdymų (2019 m. – 62,7 proc.)¹³. Pandemijos laikotarpiu smurto artimoje aplinkoje atvejų padidėjo 20 proc. Statistiniai duomenys rodo, kad 2021 m. vien per sausio mėnesį buvo užregistruota 5000 pranešimų¹⁴. Remiantis statistiniais duomenimis Lietuvoje iš visų užregistruotų asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje, 77 proc. sudarė moterys, 23 proc. – vyrai. Statistiniai duomenys rodo, kad dauguma įtariamųjų – vyrai (jie sudaro 88 proc.)¹⁵. Didžioji dalis nukentėjusių moterų, t.y. 79,5 proc., vienokiu ar kitokiu būdu nukentėjo nuo intymaus partnerio¹⁶. Informatikos ir ryšių departamento prie LR vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2021 m. dėl smurto artimoje aplinkoje 78,9 proc. suaugusių nukentėjusiųjų buvo moterys, 12,5 proc. visų nukentėjusiųjų – vaikai iki 18 metų¹⁷. Taigi statistiniai duomenys leidžia teigti, kad smurtas artimoje aplinkoje gali būti prilygtas smurtui lyties pagrindu¹⁸.

Sprendžiant smurto artimoje aplinkoje problemas aktualu žinoti kitų valstybių gerąją praktiką. Mokslinėje literatūroje¹⁹ išskiriami trys baudžiamieji smurto artimoje aplinkoje teisinio reguliavimo modeliai: 1) lygiateisės apsaugos modelis (pvz., Austrijoje, Didžiojoje Britanijoje), kai baudžiamuosiuose įstatymuose nėra atskirai numatyta atsakomybė konkrečiai už smurtą artimoje aplinkoje, ir nepriklausomai nuo aplinkos, kurioje patirtas smurtas, garantuojama vienoda apsauga; 2) modelis, kai baudžiamajame įstatyme yra numatyta atskira nusikalstama veika, numatanti atsakomybę būtent už smurtą artimoje aplinkoje (pvz., Norvegijoje, Lenkijoje); 3) didesnės apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje modelis (pvz., Švedijoje, Ispanijoje), kai baudžiamajame įstatyme yra įtvirtinta nuostata, nustatanti griežtesnę atsakomybę už smurtą artimoje aplinkoje nei už panašią veiką, padarytą už šios aplinkos ribų. Lietuvoje dominuoja lygiateisės apsaugos modelis²⁰. Lyginamajai analizei pasirinktos valstybės, kurių smurto artimoje aplinkoje apsaugos teisinio reguliavimo mechanizmas atstovauja lygiateisės ir didesnės apsaugos modelius, t. y. Austrija, Švedija ir Ispanija.

Ispanija yra laikoma sukūrusi vieną pažangiausių normatyvinių sistemų, skirtų kovai su smurtu dėl lyties, ir yra nuolat tarptautiniu mastu minima kaip gerosios praktikos pavyzdys šioje srityje. Ispanija tai pat buvo viena iš valstybių, kurios praktikos pavyzdžiu buvo kuriamas smurto artimoje aplinkoje teisinis reguliavimas Lietuvoje. Nuo 2003 m. Ispanija pirmoji Europos Sąjungoje (toliau – ES) prie nusikaltimų lyties pagrindu priskyrė visus vyrų įvykdytus moterų nužudymus. Iki to laiko minėtai nusikaltimų kategorijai buvo priskiriami tik tie nužudymai, kuriuos tiriant buvo nustatyta, jog kaltininką ir auką siejo artimas ryšys arba jie palaikė

¹¹ „Lietuvos Respublikos socialinių reikalų ir darbo ministro 2022 m. balandžio 11 d. įsakymas Nr. A1-264 „Dėl smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2022 m. veiksmų plano patvirtinimo“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 21 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/c9394df0b99e11ec8d9390588bf2de65>

¹² „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui – 10 metų. Tik 15 proc. nukentėjusių kreipiasi į policiją“, Lygus.lt, 2021, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.lygus.lt/apsaugos-nuo-smurto-artimoje-aplinkoje-istatymui-10-metu-tik-15-proc-nukentejusiukreipiasi-i-policija>

¹³ „Smurtas artimoje aplinkoje“, Oficialios statistikos portalas, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://osp.stat.gov.lt/infografikas-smurtas-artimoje-aplinkoje>

¹⁴ „Stiprinama smurto artimoje aplinkoje prevencija, dirbama su smurtautojais, norinčiais keisti savo elgesį“, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, žiūrėta 2022 m. gegužės 21 d., <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/stiprinama-smurto-artimoje-aplinkoje-prevencija-dirbama-su-smurtautojais-norinciais-keisti-savo-elgesi>

¹⁵ „Smurtas artimoje aplinkoje“, Oficialios statistikos portalas, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://osp.stat.gov.lt/infografikas-smurtas-artimoje-aplinkoje>

¹⁶ Ibid.

¹⁷ „Lietuvos Respublikos socialinių reikalų ir darbo ministro 2022 m. balandžio 11 d. įsakymas Nr. A1-264 „Dėl smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2022 m. veiksmų plano patvirtinimo“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 21 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/c9394df0b99e11ec8d9390588bf2de65>

¹⁸ FRA tyrimas 2014 m. atskleidė, kad smurtas artimoje aplinkoje neproporcingai veikia Europos moteris. FRA, „Smurtas prieš moteris. Apklausa Europos mastu, <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>

¹⁹ Jakštienė, R. Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2019, p. 106.

²⁰ Ibid.

santykius²¹. Ispanijos baudžiamąją smurto artimoje aplinkoje politiką taikliausiai apibūdina Lygių galimybių ministrės Irenos Montero žodžiai: „Kas neįvardinta, tas neegzistuoja“. Taigi nestebina, kad Ispanijos įstatymų leidėjas siekia sukurti mechanizmą, padedantį identifikuoti smurto dėl lyties aukas, visas tokio smurto formas (taip pat ir nužudymus dėl lyties)²².

Kita lyginamajai analizei pasirinkta valstybė yra Austrija. Austrija tarptautinėje erdvėje vertinama kaip viena aktyviausių šalių, bene pirmoji Europoje atkreipusi dėmesį į smurto artimoje aplinkoje problematiką ir pradėjusių šią problemą spręsti. Austrija dažnai laikoma kovos su smurtu artimoje aplinkoje teisės aktų, ypač jų įgyvendinimo, pavyzdžiu kitoms valstybėms²³. Ši valstybė turi ilgametes smurto artimoje aplinkoje reglamentavimo tradicijas. Austrija nuo 1997 m. gegužės 1 d. taiko *Apsaugos nuo smurto šeimoje įstatymą*. Pagrindinė šio įstatymo idėja yra ta, kad ne kas kitas, o valstybė yra atsakinga už smurtą artimoje aplinkoje kaip viešo saugumo reikalą. Minimas Austrijos įstatymas buvo pavyzdys kitoms valstybėms, kurios neturėjo teisinio sureguliuojimo užtikrinant apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje.

Austrijoje galiojančio smurto artimoje aplinkoje reglamentavimo modelio esmė – efektyvus civilinių ir baudžiamųjų priemonių derinimas, taikus smurtautojo iškeldinimas, pagrįstas principu „kas kėsina, tas turi išeiti“, tinkamai reglamentuotas laipsniškas perėjimas į baudžiamąjį procesą, efektyvus nevyriausybinių organizacijų įtraukimas į smurto artimoje aplinkoje prevenciją ir neigiamų socialinių padarinių mažinimą. Sprendžiant su smurto artimoje aplinkoje susijusias problemas šioje valstybėje yra ganėtinai optimaliai išvystyta valstybės institucijų teikiamos pagalbos infrastruktūra. Be to, Austrijos modelis turi panašumų ir su Lietuvoje nuo 2011 m. galiojančiu modeliu. Pvz., smurtą patyręs asmuo neturi pareigos teikti skundą (tokio pobūdžio bylos ir Lietuvoje turi visuomeninę reikšmę). Policija informuoja nukentėjusįjį nuo smurtautojo apie specializuotus pagalbos centrus. Kaip ir Lietuvoje, Austrijoje pagalba teikiama ir smurtautojui, kuriam siūloma dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiuose kursuose. Austrijoje taip pat taikomas apsaugos nuo smurto orderis.

Švedija dažnai yra minima kaip pirmaujanti šalis lyčių lygybės politikos srityje. Smurto artimoje aplinkoje lyties pagrindu prigimtis yra aiškiai pripažįstama visose politikos kryptyse, priemonėse ir viešajame diskurse. 1998 m. Švedijoje įvykdytos Moterų taikos reformos vienas svarbiausių elementų - kriminalizuotas „šiurkštus moters integralumo pažeidimas“.

Atsižvelgiant į aukščiau paminėtus aspektus, šia studija siekiama:

1. atlikti Lietuvos teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje įgyvendinimo analizę ir vertinimą (I tyrimo dalis);
2. išanalizuoti aktualią Lietuvos teismų ir EŽTT praktiką, susijusią su smurtu artimoje aplinkoje, ypač su: fizinės ir psichinės prievartos, nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, piktnaudžiavimo tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis kvalifikavimo problemų, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo ir kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko aspektų, nukentėjusiojo bei kaltinamojo tinkamo teisių užtikrinimo procese (II dalis);
3. išanalizuoti ir įvertinti per pastaruosius metus viešai paskelbtus ir su smurtu artimoje aplinkoje susijusius NVO, tarptautinių organizacijų atliktų tyrimų duomenis (III tyrimo dalis);
4. atlikti tikslinių grupių ir suinteresuotų šalių apklausą dėl smurto artimoje aplinkoje nusikalstamų veikų tyrimo ir nagrinėjimo teisme praktinių problemų identifikavimo, nustatyti sritis, kuriose būtina tobulinti teisingumo sistemos atstovų kompetencijas (IV tyrimo dalis);
5. įvertinti pasirinktų šalių smurto artimoje aplinkoje teisinio reguliavimą, atlikti šioje šalyse veikiančių metodų, reguliuojančių apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, vertinimą, nurodyti jų stiprybes ir silpnybes, įvertinti sėkmingai taikomų metodų, reguliuojančių apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, pritaikomumą Lietuvoje, identifikuoti gerąją pasirinktų šalių teisinio reguliavimo ir praktikos patirtį (V dalis);

²¹ Rodriguezas, Elena, ir Nathanas, Allenas, „Tūkstančiai žmonių Ispanijoje rengia demonstracijas, kad būtų nutrauktas smurtas prieš moteris“, *Reuters*, 2021-11-25, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., www.reuters.com/world/europe/thousands-demonstrate-spain-end-violence-against-women-2021-11-25

²² Ibid.

²³ EIGE, „Perduodant žinių masėms“, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., eige.europa.eu/gender-based-violence/good-practices/austria/taking-message-masses

Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos parengimas

Atlikus analizę ir atsižvelgus į užsienio šalių gerą patirtį, pateikiamos rekomendacijos ir siūlymai dėl Lietuvos teisės aktų ir praktikos tobulinimo (VI dalis).

I. GALIOJANTIS IR SIŪLOMAS TEISINIS REGULIAVIMAS: ESAMOS SITUACIJOS ANALIZĖ

Ši dalis apima galiojančių nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų (įstatymų, poįstatyminių teisės aktų, konvencijų, direktyvų ir kt.), reglamentuojančių smurto artimoje aplinkoje prevenciją / apsaugą, įskaitant ikiteisminę tyrimą, analizę.

1.1. Artimos aplinkos samprata

Smurtas artimoje aplinkoje yra didelė ir dažnai užslėpta socialinė problema, nuolatinių psichologinių ir fizinių traumų su sunkiomis pasekmėmis priežastis, nes smurtauja asmuo, kuriuo auka turėtų pasitikėti. Todėl artimųjų smurto aukoms gali reikėti specialių apsaugos priemonių. Pastebėtina, kad ES teisės aktuose, grindžiamuose Sutartimi dėl ES teisės veikimo²⁴, smurtas artimoje aplinkoje laikomas diskriminacijos rūšimi ir aukos pagrindinių laisvių pažeidimu.

2012 m. spalio 25 d. Nusikaltimų aukų direktyvos preambulės 17 p. pažymėta, kad „<...> smurtas, kuris nukreiptas į asmenį dėl lyties, lytinės tapatybės ar raiškos arba nuo kurio neproporcingai dideliu mastu kenčia tam tikros lyties asmenys, suprantamas kaip smurtas dėl lyties. <...> Smurtas dėl lyties suprantamas kaip diskriminacijos rūšis ir aukos pagrindinių laisvių pažeidimas, ir apima artimųjų smurtą, seksualinį smurtą, įskaitant išžaginimą, seksualinę prievartą ar seksualinį priekabiavimą, prekybą žmonėmis, vergiją ir įvairias žalingos praktikos formas, pvz., priverstines santuokas, moterų lyties organų žalojimą ir vadinamuosius nusikaltimus dėl garbės <...>“²⁵.

Stambulo konvencijos²⁶ preambulėje akcentuota, kad „<...> smurtas prieš moteris yra istoriškai susiklosčiusių nelygių vyrų ir moterų galios santykių išraiška, kuri lėmė vyrų dominavimą moterų atžvilgiu bei moterų diskriminavimą ir užkirto kelią visavertei moterų pažangai. Struktūriniu požiūriu smurtas prieš moteris yra smurtas dėl lyties ir kad smurtas prieš moteris yra vienas esminių socialinių mechanizmų, dėl kurių moterys prieš savo valią atsiduria priklausomojoje padėtyje vyrų atžvilgiu. Moterys ir mergaitės dažnai susiduria su sunkių formų smurtu, pvz., smurtu šeimoje, seksualiniu priekabiavimu, išžaginimu, priverstine santuoka, nusikaltimais, prisidengus vadinamąja „garbe“, lyties organų žalojimu; visa tai yra rimtas moterų ir mergaičių žmogaus teisių pažeidimas ir svarbi kliūtis, užtikrinanti moterų ir vyrų lygybę <...>“.

Šiuo metu ES lygmenyje yra svarstoma galimybė plėsti smurto prieš moteris sąvoką ir į jo apibrėžtį įtraukti kibernetinį smurtą (įvairių formų smurtas internete, įskaitant ir dalijimąsi intymia medžiaga be sutikimo ar manipuliavimą ja, kibernetinį persekiojimą ir kibernetinį priekabiavimą), neapykantos kalbas²⁷.

Stambulo konvencijos, pirmojo teisės akto, pateikiančio smurto prieš moteris definiciją, 3 str. pateikta išsami smurto prieš moteris sąvoka. „<...> [S]murtas prieš moteris suprantamas kaip žmogaus teisių pažeidimas ir moterų diskriminacijos forma ir reiškia visus smurto dėl lyties veiksmus, dėl kurių moterys patiria ar gali patirti fizinę, seksualinę, psichologinę arba ekonominę žalą ar kančias, įskaitant grasinimą įvykdyti tokius veiksmus, prievartą arba savavališką laisvės atėmimą, nesvarbu, ar tie veiksmai būtų vykdomi viešajame, ar privačiame gyvenime <...>“.

Vertinant Stambulo konvencijos nuostatus, galima išskirti tokias smurto prieš moteris apraiškos formas: smurtas artimoje aplinkoje (arba smurtas privačiame gyvenime) ir smurtas viešajame gyvenime. Be to, smurtu prieš moteris būtų pripažįstami ir tokie veiksmai, kurie nėra nukreipti tiesiogiai į moterį, tačiau jai siekiama padaryti žalos tiesiogiai kenkiant jos artimiesiems asmenims (pvz., vaikams, tėvams, globotiniams ir pan.). Dėl

²⁴ „Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=da>

²⁵ „Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. spalio 25 d. direktyva (ES) Nr. 2012/29, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimo aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas Nr. 2001/220/TVR“, EUR-LEX, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>

²⁶ „Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/517d7b226ec911e89bb0cb50d0500eab?ifwid=6m4099ke4>

²⁷ „2022 m. kovo 8 d. pasiūlymas Dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu šeimoje“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0105>

Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos parengimas

dominuojančių prievartos, galios ir (arba) kontrolės modelių neproporcingai daug moterų yra abiejų formų smurto aukos.

Lietuvoje yra draudžiamas smurtas prieš moteris tiek viešojoje erdvėje²⁸, tiek šeimoje (artimoje aplinkoje), tačiau galiojančiuose įstatymuose yra arba blanketinės normos dėl smurto sąvokos, arba ji apibrėžiama pakankamai abstrakčiai, jos detalesnį aiškinimą paliekant teismų praktikai. Šioje mokslo studijoje pagrindinis dėmesys bus skiriamas smurto artimoje aplinkoje analizei, kadangi būtent šeimoje moterys yra pažeidžiamesnės, o tokio smurto apraiškos priskiriamos latentiniams nusikaltimams.

Ilgą laiką tarp teisininkų vyravo diskusijos dėl „artimos aplinkos“, „šėimos“²⁹, „šėimos narių“ sąvokų. Skirtingas minėtų sąvokų traktavimas, pažiūros lėmė būtinumą tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu mastu unifikuoti šias sąvokas.

ASAAĮ 2 str. 1 p. numatyta, kad „<...> **artima aplinka** – aplinka, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį <...>“; 7 p. nustatyta, kad „<...> **Smurtas** – veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą <...>“.

Šėimos sampratos apibrėžimui Lietuvoje didelę įtaką darė Lietuvos priimti tarptautiniai įsipareigojimai, ypač EŽTT aiškinimo praktika, kurią vertino ir Konstitucinis Teismas, formuodamas šėimos koncepciją. ASAAĮ pateikta „artimos aplinkos“ sąvoka yra gan plati ir atitinka EŽTT praktiką ir kitus tarptautinius teisės aktus, t. y. į artimos aplinkos sąvoką patenka ne tik asmenys, kurie *de jure* laikytini šėima, bet apimami ir *de facto* santykiai (pvz., bendras gyvenimas, ryšių pastovumas, rodomų tarpusavio įsipareigojimų pobūdis ir kt.).

EŽTT nuomone, sąvoka „šėimos gyvenimo gerbimas“ reiškia, kad biologinė ir socialinė tikrovė yra svarbesnė už teisinę prezumpciją, prieštaraujančią nustatytiesiems faktams (*Kroon ir kt. prieš Nyderlandus*, Nr. 18535/91)³⁰. Aiškindamas šėimos gyvenimo sampratą, EŽTT pamažu ją plėtė ir konstatavo, kad šėimos gyvenimo samprata apima ne tik tėvų (susituokusių arba nesusituokusių) santykius su vaikais, bet ir kitų asmenų tarpusavio santykius, *inter alia* ryšius tarp artimų giminaičių. Šėimos gyvenimas gali būti konstatuotas ir tuomet, kai asmenų santykiai nutrūkė. Vaiko ir vieno iš tėvų bendravimas yra esminis šėimos gyvenimo elementas, net ir tuo atveju, kai tėvų santykiai nutrūkė (byla *Keegan prieš Airiją*, Nr. 16969/90)³¹. Byloje *Marckx prieš Belgiją*³² konstatuota, kad šėimos gyvenimas apima artimų giminaičių ryšius (pavyzdžiui, senelių santykius su vaikaičiais), nes tokie giminaičiai gali užimti svarbią vietą šėimos gyvenime. Kitoje byloje *El Boujaidi prieš Prancūziją*³³ į šėimos gyvenimo sampratą EŽTT įtraukė brolių ir seserų šėimos gyvenimą.

EŽTT nagrinėtose bylose šėimos gyvenimu pripažįsta santykius tarp vaikų ir senelių (byla *Marckx prieš Belgiją*), tarp brolių ir seserų, nepriklausomai nuo jų amžiaus (byla *Olsson prieš Švediją*; tarp suaugusiųjų brolių ir seserų – *Boughanemi prieš Prancūziją*), tarp tetos ar dėdės ir jo / jos sūnėno ar dukterėčios (byla *Boyle prieš Jungtinę Karalystę*), tarp tėvų ir vaikų, gimusių antruoje santykiuose, ar kai vaikai gimsta dėl nesusituokusių santykių ar romano, ypač kai vaikų tėvystė pripažįstama ir tarp šalių egzistuoja asmeniniai ryšiai (byla *X prieš Šveicariją*), tarp įtėvių / globėjų ir vaikų (byla *Jolie ir Lebrun prieš Belgiją*).³⁴

LR Konstitucinis Teismas (toliau – KT) 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime³⁵ pažymėjo: „<...> konstitucinė šėimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, įtvirtinto Konstitucijos 38 str. 3 d. nuostatose. Tai, kad santuokos ir šėimos institutai yra įtvirtinti tame pačiame Konstitucijos 38 str., rodo neatsiejamą ir neginčijamą santuokos ir šėimos ryšį. Santuoka yra vienas iš šėimos konstitucinio instituto pagrindų šėimos

²⁸ „Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActEditions/TAR.746227138BCB>. Šio įstatymo paskirtis yra užtikrinti, kad būtų įgyvendintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos moterų ir vyrų lygios teisės, bei uždrausti bet kokią diskriminaciją dėl asmens lyties, ypač kai tai susiję su šeimine ar santuokine padėtimi. Minėto įstatymo nuostatos netaikomos šėimos ir privataus gyvenimo srityse. Lietuva yra ratifikavusi Jungtinių Tautų konvenciją dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims.

²⁹ Šioje analizėje „šėimos“ ir „artimos aplinkos“ sąvokos vartojamos kaip sinonimai.

³⁰ EŽTT 1994-10-27 sprendimas byloje *Kroon and Others prieš Olandiją*, Nr. 18535/91.

³¹ EŽTT 1994-05-27 sprendimas byloje *Keegan prieš Airiją*, Nr. 16969/90.

³² EŽTT 1979-06-13 sprendimas byloje *Marckx prieš Belgiją*, Nr. 6833/74.

³³ EŽTT 1997-09-26 sprendimas byloje *El Boujaidi prieš Prancūziją*, Nr. 25613/94.

³⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šėimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šėimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.lrkt.lt/lt/teisimo-aktai/paieska/135/ta159/content>

³⁵ *Ibid.*

santykiams kurti. Tai yra istoriškai susiklostęs šeimos modelis, neabejotinai turintis išskirtinę vertę visuomenės gyvenime, užtikrinantis Tautos ir valstybės gyvybingumą bei istorinį išlikimą. Tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 38 str. 1 d. nuostatas, nėra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendras gyvenimas, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prierašumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas. Taigi konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prierašumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi <...>“. Paminėtina ir tai, jog KT savo jurisprudencijoje vartoja skirtingas, pakankamai abstrakčias sąvokas, pvz., „alternatyvios šeimyninio gyvenimo formos“, „kitokios šeimos formos“, „santykiai *de facto*“, „gyvenimas kartu“, „partnerystė“, „kitokią gyvenimo formą pasirinkę asmenys“³⁶. Tai irgi kelia daug klausimų, kokie asmenys būtų laikomi šeimos nariais.

Lietuvos įstatymuose, teismų praktikoje tapo įprasta, kad šeima suprantama tradicine prasme (t. y. asmenys įregistravę civilinę ir / ar bažnytinę santuoką), sugyventiniai / partneriai (t. y. asmenys, gyvenantys kartu ilgiau nei 1 metus ir vedantys bendrą ūkį), o emocinis prierašumas ir tarpusavio pareigos atsiranda tarp vyro ir moters³⁷.

Aiškindamas šeimos konstitucinius pagrindus atskleidžiantį Konstitucijos 38 str., įtvirtinantį, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu, Konstitucinis Teismas 2012 m. birželio 4 d. nutarime³⁸ pateikė konstitucinę šeimos sampratą, kuri buvo grindžiama šeimos tarpusavio atsakomybe, emociniu prierašumu, supratimu, pagalba ir savanorišku apsisprendimu priimti tam tikras teises ir pareigas.

2020 m. priimtus LR baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 38 str. pakeitimus, kuriais buvo išplėstas šeimos nariams priskirtinų asmenų ratas, neabejotinai lėmė čia paminėta EŽTT ir Konstitucinio Teismo praktika, prioritetą teikianti asmenų tarpusavio santykių turiniui, o ne santykių išraiškos formai, t. y. kad tie santykiai atitiktų glaudų tarpusavio ryšį, užtikrinantį svarbiausių fiziologinių ir psichologinių poreikių tenkinimą.

LR baudžiamojo kodekso³⁹ (toliau – BK) 248 str. 1 d. įtvirtinta artimųjų giminaičių sąvoka, kuriais laikomi tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai ir vaikaičiai, o šio straipsnio 2 d. nurodyta, kad nusikaltimą padariusio asmens šeimos nariai yra kartu su juo gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, taip pat nusikaltimą padariusio asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo nusikaltimą padaręs asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partnerystės), sutuoktinio tėvai. BK įtvirtinta šeimos narių sąvoka, palyginti su BPK įtvirtinta definicija, yra siauresnė, tačiau teismų praktikoje taikomos abi, todėl didelių sunkumų nekyla.

LR civilinio kodekso (toliau – CK)⁴⁰ komentare teigiama, kad „CK nepateikia sąvokos „šeima“ bendros definicijos, nes šeima yra veikiau sociologijos, nei teisės kategorija. Tačiau šeimos samprata CK apibrėžiama nusakant „šeimos nario“ sampratą. Be to, šeimos samprata istoriškai kinta. Todėl teisiniu požiūriu „šeima“ yra laikoma grupė fizinių asmenų, kuriuos sieja turtiniai ir asmeniniai neturtiniai teisiniai santykiai, atsirandantys santuokos, bendro gyvenimo neįregistravus santuokos, kraujo giminystės, įvaikinimo ar kitokios vaikų priežiūros ir auklėjimo formos teisinės formos pagrindu“⁴¹.

³⁶ Plačiau žr. Alfonsas Vaišvila, „Kitos šeimos formos, arba bandymas priderinti šeimos sąvoką prie atskiros asmens subjektyvumo“, *Socialinių mokslų studijos* 4, 3 (2012), 953–972.

³⁷ Pastaruoju metu vis dažniau teisininkų keliamas klausimas dėl tos pačios lyties asmenų tarpusavio santykio vertinimo šeimos kontekste (pvz., Giedrė Tomkevičiūtė, „Šeimos narių sąvokos neapibrėžtumas baudžiamajame procese: tos pačios lyties asmenų atvejo analizė“, *Teisės apžvalga* 1, 10 (2013), 86–135).

³⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija), 135 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>.

³⁹ „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr>

⁴⁰ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB/asr>

⁴¹ Valentinas Mikėlnas, Šarūnas Keserauskas, Zita Smirnovienė ir kt., *Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė*. Vilnius: Justicija, 2002, 25.

CK partnerystė apibrėžiama tiek šeimos teisės (CK 3.229 str.), kaip vyro ir moters bendras gyvenimas, turint tikslą sukurti šeiminius santykius, tiek prievolių teisės prasme (CK 6.969 str.), kaip rašytinė sutartis dėl tam tikros jungtinės veiklos komercinių santykių įteisinimo.

Minėto įstatymo, kaip ir BK 247 str. bei BPK 38 str. nuostatos, nebūtų taikomos tos pačios lyties asmenims, kadangi, pagal šiuo metu esamą teisinį reguliavimą, jie nėra laikomi nei šeimos nariais, nei šeima. Tuo tarpu ES teisės aktuose pabrėžiama, kad smurtas šeimoje arba namų ūkyje pasireiškia nepriklausomai nuo šeimos biologinių ar teisinių ryšių tarp lytinių partnerių ar kitų šeimos narių, įskaitant smurtą tarp tėvų ir vaikų. Tokio smurto auka gali tapti bet kuris asmuo, nepriklausomai nuo biologinės ar socialinės lyties. Nuo smurto šeimoje gali nukentėti bet kuris asmuo, įskaitant vyrus, jaunesnius ar vyresnio amžiaus žmones, vaikus ir LGBTIQ (lesbietes, gėjus, biseksualius, translyčius, nebinarinio seksualumo, intereseksualius ir queer asmenis).⁴² Todėl reikia plėsti įstatymuose vartojamą „šeimos nario“ sąvoką.

1.2. Smurtą patyrusio asmens samprata

ASAAĮ 2 str. 5 d. nustatyta, kad *smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo* yra asmuo, prieš kurį panaudotas smurtas artimoje aplinkoje, arba dėl smurto artimoje aplinkoje mirusio asmens šeimos narys, kuris patyrė žalą dėl to asmens mirties, arba vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta. Smurtautojas nelaikomas smurtą patyrusiu asmeniu.

ES Nusikaltimų aukų direktyvos⁴³ 1 str. nustatyta, kad auka laikomas fizinis asmuo, tiesiogiai dėl nusikalstamos veikos patyręs žalą, įskaitant fizinę, psichinę ar emocinę arba ekonominius nuostolius. Aukomis laikomi ir asmens, kurio mirtis tiesiogiai susijusi su nusikalstama veika, šeimos nariai, patyrę žalą dėl to asmens mirties. Šios nuostatos taikymo apimtys atskleistos minėtos direktyvos preambulėje, kurioje įtvirtinta, kad asmuo gali būti laikomas auka nepriklausomai nuo to, ar nusikaltėlis nustatytas, sulaikytas, patrauktas baudžiamojon atsakomybėn (19 p.); moterims, kurios yra smurto aukos dėl lyties, ir jų vaikams dažnai reikia specializuotos pagalbos ir apsaugos dėl didelės antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto rizikos, susijusios su tokiu smurtu (17 p.). Tokiu būdu minėtoje direktyvoje vaikas, netiesiogiai nukentėjęs nuo smurto artimoje aplinkoje (t. y. matęs įvykį), laikomas auka, kuriai reikia specializuotos pagalbos.

Stambulo konvencijoje smurto auka apibūdinama kaip bet koks fizinis asmuo, kuris dėl smurtinių veiksmų lyties pagrindu patiria fizinę, seksualinę, psichologinę, ekonominę žalą, įskaitant išžaginimą, lytinių organų žalą, priverstinę santuoką ir pan. tiek viešajame, tiek privačiame gyvenime. Nors „aukos“ apibrėžime nėra minimi vaikai, Stambulo konvencijos preambulėje pažymima, kad vaikai yra smurto šeimoje aukos, įskaitant atvejus, kai vaikai yra smurto savo šeimoje liudininkai.

Tarp BPK 28 str. nuostatų (nukentėjusysis) ir smurtą patyrusio asmens sąvokos pagal ASAAĮ ir minėtų tarptautinių dokumentų pastebimas neatitikimas.

Pagal BPK 28 str., nukentėjusiuoju laikomas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padaryta fizinė, turtinė ar neturtinė žala, arba dėl nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimas giminaitis, kuris dėl to asmens mirties patyrė fizinę, turtinę ar neturtinę žalą⁴⁴. Kitaip tariant, įstatymo leidėjas įtvirtina faktinį pagrindą (t. y. žalos buvimo faktą) ir priežastinio ryšio buvimą (t. y. duomenų buvimą, jog konkreči nusikalstama veika konkrečiam fiziniam asmeniui sukėlė tam tikrų padarinių). Lingvistiškai aiškinant BPK įtvirtintą nukentėjusiojo sąvoką, nukentėjusiuoju nepripažįstamas asmuo, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku arba gyvenančio smurtinėje aplinkoje, jeigu jis tiesiogiai nenukentėjo. Kitaip tariant, įstatymo leidėjas imperatyviai įtvirtino, jog bet kurios formos žalą asmuo gali patirti tik dėl tiesiogiai jo atžvilgiu nukreiptų nusikalstamų veikų (išimtimi laikomas tik nuo nusikalstamos veikos mirusio asmens šeimos narys). Tokiu atveju vaikai, tapę smurto artimoje aplinkoje liudininkais arba gyvenantys smurtinėje aplinkoje (kuomet smurtiniai veiksmai nėra atliekami tiesiogiai jų atžvilgiu), BPK prasme nėra pripažįstami nukentėjusiais. Imperatyvios procesinio įstatymo nuostatos neleidžia esamo teisinio reguliavimo aiškinti kitaip.

⁴² „2022 m. kovo 8 d. pasiūlymas Dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu šeimoje“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0105>

⁴³ „Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. spalio 25 d. (ES) direktyvos Nr. 2012/29, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimo aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas Nr. 2001/220/TVR“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>

⁴⁴ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777/asr>

Smurto artimoje aplinkoje bylose vaikai neretai tampa smurtautojo įrankiu daryti poveikį ir žlugdyti nukentėjusį asmenį. Tarkim, pradėjus ikiteisminį tyrimą ir įtariamajam paskyrus kardomąją priemonę, pvz., rašytinį pasižadėjimą neišvykti iš savo gyvenamosios vietos, uždraudžiant bendrauti ir ieškoti ryšių su nukentėjusiu asmeniu arba įpareigojant įtariamąjį gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, įtariamojo ir vaikų bendravimo (tiksliau, apsaugos nuo smurtautojo) klausimas nėra sprendžiamas⁴⁵. Tai leidžia smurtautojui manipuliuojant vaiku (staiga padidėjusiu noru su juo bendrauti) tęsti psichologinį aukos žlugdymą. Šis siekis tampa dar akivaizdesnis, kai asmuo, įtariamas padaręs nusikalstamą veiką, susijusią su smurtu artimoje aplinkoje, iškelia civilinę bylą dėl bendravimo tvarkos su vaiku nustatymo, ir tokia tvarka teismo sprendimu yra nustatoma arba nustatomos laikinosios apsaugos priemonės iki teismo sprendimo priėmimo ir įsiteisėjimo. Vaiko nepripažinus nukentėjusiuoju BPK prasme, nėra teisinio pagrindo baudžiamojo proceso priemonėmis apriboti įtariamojo teisių bendrauti ar ieškoti kontaktų su smurtą mačiusiu vaiku.

Iš dalies smurtą mačiusio vaiko teisės gali būti ginamos civilinio proceso tvarka, remiantis LR Civilinio proceso kodeksu (toliau – CPK) nuostatomis. CK 3.180 str. nustatyta, kad tėvų valdžia gali būti teismo sprendimu laikinai ar neribotai apribota, jei tėvai (tėvas ar motina) vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina vaikais. To paties straipsnio 3 d. nustatyta, kad net ir apribojus tėvų valdžią laikinai ar neterminuotai, išlieka tėvų teisė matytis su vaiku, išskyrus atvejus, kai tai prieštarauja vaiko interesams. Ieškinį dėl laikino ar neterminuoto tėvų valdžios apribojimo gali pareikšti vienas iš tėvų, vaiko artimieji giminaičiai, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, prokuroras ar vaiko globėjas (rūpintojas) (CK 3.182 str. 2 d.). Tačiau, tiriant ir nagrinėjant bylas dėl smurto artimoje aplinkoje, tokių žingsnių valstybės institucijos nesiima.

1.3. Pakartotinės viktimizacijos problema

LR mediacijos įstatymas⁴⁶ saugo ir iš dalies palengvina nukentėjusiam nuo smurto asmeniui civilinės bylos iškėlimo procesą. Minėto įstatymo 20 str. nustatyta, kad „<...> *privalomoji mediacija taikoma sprendžiant šiuos civilinius ginčus: 1) šeimos ginčus, nagrinėjamus ginčo teisena CPK nustatyta tvarka, išskyrus atvejus, kai kreiptis į teismą dėl ginčo sprendimo siekia smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo, o kita ginčo šalis yra galimas smurtautojas, ir yra pradėtas ikiteisminis tyrimas, susijęs su smurtu artimoje aplinkoje, arba teisme nagrinėjama byla, susijusi su smurtu artimoje aplinkoje, arba yra priimtas apkaltinamasis teismo nuosprendis dėl smurto artimoje aplinkoje, arba yra pateikta įstatymų nustatyta tvarka įgalioto teikti specializuotą kompleksinę pagalbą subjekto pažyma apie specializuotos kompleksinės pagalbos teikimą asmeniui dėl galimai patirto smurto artimoje aplinkoje <...>*“. Tokiu atveju smurtą patyręs asmuo gali iš karto kreiptis į teismą dėl teisminės savo ar smurtą mačiusio vaiko teisių gynybos.

LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo⁴⁷ 37 str. yra įtvirtinta atvejo vadyba, kurios tikslas – rasti geriausią problemos sprendimo būdą ir suteikti šeimai tokią pagalbą, kuri ne tik padėtų išspręsti vaiko ir šeimos problemas, bet ir sudarytų sąlygas šeimai pačiai siekti reikiamų pokyčių, užtikrinančių vaiko fizinį ar psichinį saugumą ir jo interesus. *Atvejo vadybos tvarkos aprašo*, patvirtinto LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymu,⁴⁸ (toliau – Aprašas) VI skyriuje „Atvejo vadybos procesas esant galimam smurto artimoje aplinkoje atvejui“ įtvirtina atvejo vadybininko diskreciją į atvejo vadybos procesą įtraukti specializuotų pagalbos centrų atstovus (57 p.). Aprašo 59 p. specializuotos pagalbos centro atstovui, turinčiam notariškai patvirtintą įgaliojimą, leidžia atstovauti smurto aukai, kuomet smurto auka ir smurtautojas turi priimti bendrus sprendimus dėl šeimos situacijos, vaiko ar kitų šeimai svarbių klausimų. Tokiu atveju, nors ir per atstovą, smurto auka yra verčiama bendrauti su smurtautoju, o tai nėra efektyvus jos teisių užtikrinimas. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad Aprašo 59 p. nuostata nėra suderinta su *Specializuotos pagalbos centrų*

⁴⁵ BPK 119 str. nustatyta, kad kardomosios priemonės gali būti skiriamos, siekiant užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ar nuosprendžio vykdymą, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms.

⁴⁶ „Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.325294/asr>

⁴⁷ „Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397/asr>

⁴⁸ „Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. A1-141 „Dėl atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/11e612d5345711e884a38848fe3ec9e2/asr>

Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos parengimas

veiklos aprašu, patvirtintu LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 7 d. įsakymu⁴⁹, kuriame specializuotos pagalbos centrų konsultantams suteikiamos plačios teisės veikti smurto aukos prašymu, įskaitant tarpininkavimą tarp smurto aukos ir įvairių institucijų.

Be to, reikia pastebėti, kad nors Aprašo 58 p. nustatyta, kad, siekiant išvengti pakartotinės viktimizacijos atvejo nagrinėjimo, atvejo vadybos posėdžiai aukai ir smurtautojui turi būti organizuojami atskirai, toks reguliavimas neužtikrina visų aukos teisių. Apraše įtvirtintas imperatyvas taikomas su išlyga, t. y. posėdžiai organizuojami atskirai, jei to prašo auka. Kitaip tariant, jei smurto auka nesusivoks paprašyti atskiros posėdžio, taikant atvejo vadybą ji bus priversta matytis ir bendrauti su smurtautoju.

Nors BPK buvo papildytas 56¹ str., suteikiančiu nukentėjusiajam baudžiamojo proceso metu teisę būti lydimam jo pasirinkto asmens, tačiau formalus kodekso papildymas nauju straipsniu nelaikoma pakankama ir efektyvia nukentėjusiojo asmens teisių apsauga. Atkreiptinas dėmesys, kad procesinis įstatymas neapibrėžia „nukentėjusįjį lydinčio asmens“ teisinio procesinio statuso, t. y. neaišku, kokias teises baudžiamojo proceso metu toks asmuo turi, ką jis gali daryti. Nors rengiant procesinio įstatymo pakeitimus buvo keliamas klausimas dėl būtinumo apibrėžti lydinčio asmens teises ir pareigas, Įstatymo leidėjas apsiribojo tik bendro pobūdžio pareigos, nustatytos tvarkos laikymosi, įtvirtinimu. Be to, procesiniame įstatyme nėra apibrėžta, kas gali būti nukentėjusįjį lydinčiu asmeniu. Vartojama abstrakti sąvoka gali sukelti praktinio taikymo sunkumų, pvz., kuomet nepilnametį į teismo posėdį atlydės jo pasirinktas draugas. Nesant konkrečių kriterijų (bent minimalių ar konkretesnio apibrėžimo), procese dalyvaujantis tretysis (pašalinis) asmuo, kaip nukentėjusįjį lydintis, gali trukdyti procesui, duoti nukentėjusiajam parodymus, daryti jam neigiamą įtaką. Be to, gali būti sudėtinga užtikrinti informacijos apsaugą, kai neviešame posėdyje dalyvauja procesinio statuso neturintys asmenys.

Specialiųjų apsaugos poreikių nustatymas įtvirtintas Lietuvos įstatymų leidėjui įgyvendinant ES Nusikaltimų aukų direktyvą, kurioje reglamentuotos pagrindinės asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamos veikos, pažeidžiamų liudytojų teisės, paramos ir apsaugos standartai. Siekiant išvengti antrinės viktimizacijos, užtikrinti sklandų baudžiamąjį procesą ir reabilitacijos procesą, nukentėjusiajam asmeniui tiek Direktyvoje, tiek BPK numatytos įvairios priemonės Direktyvoje įtvirtintiems tikslams pasiekti: nukentėjusįjį lydintis asmuo, psichologo atliekama apklausa, draudimas vykdyti apklausą kaltininko akivaizdoje, socialinio intensyvumo užtikrinimas ir pan. Norint tinkamai ir individualizuotai parinkti reikalingas apsaugos priemones, reikia nustatyti konkretaus asmens individualius poreikius.

Siekiant užtikrinti nukentėjusiųjų (tarp jų ir nuo smurto artimoje aplinkoje) teises, labiau apsaugoti nuo pakartotinės viktimizacijos, buvo priimtas BPK 36-2 str., apibrėžiantis specialiuosius apsaugos poreikius⁵⁰. Specialiųjų apsaugos poreikių nustatymo kriterijus ir tvarką detalizuoja *Rekomendacijos dėl nukentėjusiųjų apsaugos specialiųjų poreikių vertinimo*, patvirtintos LR Generalinio prokuroro 2016 m. vasario 29 d. įsakymu⁵¹ (toliau – Rekomendacijos). Rekomendacijose nustatyta išimtis, kuomet galima neatlikti specialiųjų poreikių vertinimo – jeigu tai neįmanoma dėl veiklos ar praktinių apribojimų arba jeigu būtina skubiai apklausti nukentėjusįjį, ir to nepadarius gali būti pakenkta nukentėjusiajam ar kitam asmeniui, arba baudžiamojo proceso eigai. Manytina, kad tokia išimtis pakankamai abstrakčiai suformuluota (pvz., „pakenkta ikiteisminio tyrimo eigai“) ir palieka terpę interpretacijoms. Motyvuojant greito proceso principu, visuomet galima konstatuoti, kad bet koks delsimas atlikti procesinį veiksmą (o šiuo atveju tokiu delsimu galėtų būti įvardijama specialiųjų poreikių nustatymo procedūra) kenkia proceso eigai. Nėra nurodyta, ar visais atvejais pradėjus ikiteisminį tyrimą ir pripažinus asmenį nukentėjusiuoju gali / turi būti atliekamas specialiųjų poreikių vertinimas. Toks sąlyginis neapibrėžtumas lemia nevienodą specialiųjų poreikių nustatymo praktiką. Atsižvelgiant į smurto artimoje aplinkoje aukų psichologinę būseną, paties smurto keliamas pasekmes, specialiųjų apsaugos poreikių vertinimas turi būti atliekamas visais atvejais.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 7 d. įsakymas Nr. A1-227 „Dėl Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/13b32bc0a31811e58fd1fc0b9bba68a7>

⁵⁰ Specialūs apsaugos poreikiai – asmeninių savybių, nusikalstamos veikos pobūdžio ar jos padarymo aplinkybių nulemti nukentėjusiojo poreikiai naudotis BPK nustatytais garantijomis, kad nukentėjusysis būtų apsaugotas nuo psichinės traumos, nusikalstamo poveikio ar kitų neigiamų padarinių.

⁵¹ „Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl nukentėjusiųjų specialiųjų apsaugos poreikių patvirtinimo“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2020/11/rekomendacijos-del-nukentejusiųjų-specialiu-apsaugos-poreikiu-vertinimo.pdf>

Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos parengimas

1.4. Smurto samprata

ASAAI įtvirtinama moderni, tarptautinius teisės aktus atitinkanti smurto sąvoka, ir smurtu artimoje aplinkoje pripažįstamas bet koks veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patyrė fizinę, materialinę ar neturtinę žalą.

BK neįtvirtina smurto sąvokos, kaip ir atskiros šių nusikalstamų veikų rūšies, tačiau jame įtvirtintos ikiteisminio tyrimo pradėjimo dėl atskirų nusikalstamų veikų sąlygos, jei buvo nustatyti smurto artimoje aplinkoje požymiai (BK 140 str. 4 d., 145 str. 3 d., 148 str. 2 d., 149 str. 5 d., 150 str. 5 d., 151 str. 3 d., 165 str. 2 d.). Dėl plačios smurto artimoje aplinkoje apibrėžties, smurtu artimoje aplinkoje laikomos ir kitos nusikalstamos veikos, padarytos artimoje aplinkoje, kuriomis sukelia fizinę, materialinę ar neturtinę žalą.

BK išsamiausiai detalizuoja fizinio smurto formas: nužudymas (BK 129–131 str.), sveikatos sutrikdymas (BK 135, 136, 138 str.), fizinio skausmo sukėlimas (BK 140 str.) ir kt. Visgi vertinant apsaugą nuo psichinio smurto artimoje aplinkoje, darytina išvada, kad BK yra kriminalizuotos tik pavojingiausios jo apraiškos (BK 133 str. Sukurstymas nusižudyti ar privedimas prie savižudybės; BK 145 str. Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti asmens sveikatą, terorizavimas) ir kt.).

Prie psichinio smurto priskirtinas ir persekiojimas. Persekiojimas yra pavojinga, rimtas pasekmes žmogui sukelianti veika – persekiojant dažnai yra aktyviai siekiama nepageidaujamo kontakto su persekiojamu žmogumi, sutrikdomas jo privatus gyvenimas, sukuriamas nuolatinė įtampa ir nerimas, suvaržoma jo veiksmų laisvė, kenčia profesinis gyvenimas. Persekiojamam žmogui gali tekti keisti savo kontaktinius duomenis, gyvenamąją vietą, vengti lankytis jam įprastose vietose, vengti bendrauti internete ir socialiniuose tinkluose, taip pat nuolat nerimauti dėl savo ir savo vaikų bei artimųjų saugumo bei darbo vietos išsaugojimo. Persekiojimas gali sukelti žalingų pasekmių persekiojamo asmens psichikos sveikatai dėl nuolat kuriamos ir neišsisklaidančios įtamos, kol persekiojimo veiksmai nėra sustabdyti. Be to, persekiojimas gali būti pavojingas ir tuo, kad tam tikrais atvejais jis gali būti vykdomas kaip pasiruošimas sunkesniai nusikaltimui, pavyzdžiui, fiziniam ar seksualiniam žmogaus užpuolimui⁵².

Atsižvelgiant į tai, BK buvo papildytas nauju straipsniu, kriminalizuojančiu asmens neteisėtą persekiojimą, jei dėl to asmuo buvo priverstas pakeisti gyvenamąją vietą, darbą ar mokymosi įstaigą arba buvo padarytas kitoks neigiamas poveikis jo socialiniam gyvenimui ar neigiamas poveikis jo emocinei būsenai (BK 148-1 str.)⁵³. Visgi šią nusikalstamą veiką priskyrus prie baudžiamojo nusižengimo, gerokai susilpnėjo persekiojamo asmens teisinė apsauga, iškilo kolizija tarp BK 145 str. 2 d. ir 148¹ str.

Mažiausiai kriminalizuotas ir daugiausia problemų sukeliantis – ekonominis smurtas, pvz., vengimas išlaikyti vaikus (BK 164 str.), tačiau mokslininkai diskutuoja dėl tokios formos kriminalizavimo tikslingumo - kurios teisės šakos normos (civilinės ar baudžiamosios) padėtų efektyviausiai užtikrinti vaiko interesus. Baudžiamoji atsakomybė efektyviai padeda kovoti su kaltininkais, vengiančiais teikti išlaikymą vaikui, tačiau ji neturi būti vertinama kaip pagrindinė, esminė priemonė šiam klausimui spręsti. Baudžiamoji atsakomybė turi būti taikoma tik išimtiniais atvejais, kai neįmanoma panaudoti švelnesnių (civilinio ar administracinio proceso) priemonių. Tačiau pažymėtina, kad *Vengimo išlaikyti vaiką* nusikaltimo sudėtis pagal aprašytus požymius yra nepakankamai konkreti, nes vengimo požymis nerodo didesnio veikos pavojingumo ir nėra tinkamas atribojimo kriterijus. Šios kategorijos bylose baudžiamajai ir civilinei atsakomybei atriboti veiksmingas yra kreditoriaus teisinės padėties apsunkinimo kriterijus. Baudžiamoji atsakomybė pagal BK 164 str. turėtų atsirasti tuo atveju, kai asmens turtinė padėtis ir darbingumas, padaryto pažeidimo pobūdis, neveikimu padaryta žala ar potenciali žala, trukmė, piktybiškumas iš tikrųjų leidžia spręsti apie didelį tokio neveikimo pavojingumą ir reikšmingą šia teisės norma saugomo objekto neigimą⁵⁴.

LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu⁵⁵ nustatyta, kad smurtu prieš vaiką laikomas veikimu ar neveikimu vaikui daromas tiesioginis ar netiesioginis tyčinis fizinis, psichologinis, seksualinis poveikis, jeigu dėl to

⁵² „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 167¹ straipsniu įstatymo projekto aiškinamasis raštas“, 2019 m. liepos 25 d., XIII P-3746, e-seimas, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/53318c90a6c411e9b43db72f2154cfa0?jfwid=-gwtgvy3ym>

⁵³ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XX skyriaus pavadinimo pakeitimo ir Kodekso papildymo 148-1 straipsniu įstatymas“, 2021 m. spalio 14 d. Nr. XIV-576, TAR, www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr

⁵⁴ Pvz., Kristina Grinevičiūtė, „Vengimo išlaikyti vaiką baudžiamojo teisinio vertinimo problemos“, *Socialinių mokslo studijos* 6, 2 (2014).

⁵⁵ „Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397/asr>

vaikas mirė, buvo sutrikdyta jo sveikata, normali raida, jam sukeltas skausmas ar pavojus gyvybei, sveikatai, normaliai raidai ar pažeminta vaiko garbė ir (ar) orumas. Smurtu prieš vaiką taip pat laikoma vaiko nepriežiūra. Smurtu nelaikomi veiksmai, kuriais prieš vaiką panaudojama fizinė jėga ir vaikui sukeliamas fizinis ar psichinis skausmas, kai šiais veiksmais siekiama išvengti didesnio pavojaus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei ir to negalima pasiekti kitomis priemonėmis (2 str. 10 p.). Taip pat apibrėžta vaikui nesaugi aplinka – vaiko gyvenamoji ar kita aplinka, kurioje kyla pavojus vaiko gyvybei, sveikatai ar normaliai raidai dėl nepriežiūros, smurto ar kitų socialinės rizikos veiksnių (2 str. 15 p.). Šių nuostatų analizė leidžia teigti, kad gyvenimas smurtinėje aplinkoje laikomas vaiko teisių pažeidimu, todėl visais atvejais (net ir tais, jei vaikas buvo tik smurto liudytojas) privalu apie pažeidimą informuoti vaiko teisių apsaugos tarnybą. Gramatinis šios nuostatos aiškinimas leidžia daryti išvadą, kad smurto auka gali būti pripažintas tik tiesiogiai nuo smurto nukentėjęs vaikas. Atsižvelgiant į tai, būtina vartojamas sąvokas suderinti su ASAAĮ nuostatomis.

Atsižvelgiant į smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje evoliuciją, ES mastu siūloma kriminalizuoti kibernetinį smurtą bei moterų lyties organų žalą⁵⁶.

Už mažiau pavojingas smurto artimoje aplinkoje apraiškas gali būti taikoma administracinė ar civilinė atsakomybė. LR Administracinių nusižengimų kodekse (toliau – ANK)⁵⁷ įtvirtinta atsakomybė už tėvų pareigų vaikams vykdymą ir už tėvų valdžios nepanaudojimą ar panaudojimą priešingai vaiko interesams (ANK 73 str.), vaiko globėjo (rūpintojo) netinkamą pareigų vykdymą (ANK 74 str.). Specialiai naujai įtvirtinta norma numato atsakomybę už melagingą pranešimą apie smurtą artimoje aplinkoje ar piktnaudžiavimą smurtą patyrusio asmens teisėmis (ANK 489 str.). Sprendžiant administracinės atsakomybės klausimą, smurto sąvoka bei rūšys aiškinamos laikantis ASAAĮ nuostatų.

Mokslinėje doktrinoje keliamas klausimas dėl administracinės ir baudžiamosios atsakomybės taikymo atribojimo už netinkamą vaiko tėvų ar kitų atstovų savo teisių ir pareigų įgyvendinimą, pabrėžiant, kad tai paliekama teismų praktikai⁵⁸. Siekiant išvengti neaiškumų yra siūloma atsisakyti piktnaudžiavimo tėvų valdžia, gniuždymo požymių ir atsakomybę taikyti už fizinę ir psichinę prievartą⁵⁹.

Žiaurus elgesys su sutuoktiniu gali tapti santuokos nutraukimo pagrindu dėl kito sutuoktinio kaltės. CK 3.60 str. 2 d. įtvirtinta, kad sutuoktinis pripažįstamas kaltu dėl santuokos iširimo, jeigu jis iš esmės pažeidė savo, kaip sutuoktinio, pareigas, nustatytas CK trečiojoje knygoje, ir dėl to bendras sutuoktinių gyvenimas tapo negalimas. Preziumuojama, kad santuoka iširo dėl kito sutuoktinio kaltės, jeigu jis yra nuteisiamas už tyčinį nusikaltimą arba yra neištikimas, arba žiauriai elgiasi su kitu sutuoktiniu ar šeimos nariais, arba paliko šeimą ir daugiau kaip vienerius metus visiškai ja nesirūpina (CK 3.60 str. 3 d.). Smurto sąvoka plačiai atskleidžiama Lietuvos teismų praktikoje⁶⁰ (taip pat žr. studijos II dalį).

1.5. Smurtą patyrusių asmenų teisių užtikrinimo mechanizmas

1.5.1. Esamas smurtą patyrusių asmenų teisių užtikrinimo mechanizmas

Nepakankamai efektyvus smurtą patyrusių asmenų teisių užtikrinimo mechanizmas, tam tikri jo trūkumai buvo nustatyti 2015 m. gegužės 15 d. Valstybinio audito ataskaitoje Nr. VA-P-40-1-8 „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas“⁶¹. Valstybinio audito ataskaitoje buvo pažymėta, kad policijos pareigūnai nepakankamai greitai reaguoja į įvykį, t. y. viršydami nustatytą 20 min. atvykimo į įvykio vietą laiką⁶². Taip

⁵⁶ „2022-03-08 Pasiūlymas Dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu šeimoje“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0105>

⁵⁷ „Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4ebe66c0262311e5bf92d6af3f6a2e8b/asr>

⁵⁸ Kristina Grinevičiūtė, *Tėvų ar kitų vaiko atstovų baudžiamoji atsakomybė už žiaurų elgesį su vaiku*. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2016.

⁵⁹ Kristina Grinevičiūtė, „Žiaurus elgesys su vaiku samprata baudžiamajoje teisėje“, *Jurisprudencija* 11, 113 (2018), 111.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiasis teismas, Teismų praktikos biuletenis Nr. 47. Fizinės prievartos (smurto) (BK 129, 135, 138, 140 straipsniai) kvalifikavimo probleminiai aspektai smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.lai.lt/data/public/uploads/2018/06/ab-47-1.docx>

⁶¹ „Valstybinio audito 2015 m. gegužės 15 d. ataskaita Nr. VA-P-40-1-8 „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.valstybeskontrolė.lt/LT/Product/Download/3203>

⁶² Smurtas artimoje aplinkoje yra priskiriamas B įvykio kategorijai, į kurį turi būti reaguojama per 20 min. („Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro komisaro 2016 m. sausio 29 d. įsakymas Nr. 5-V-850 „Dėl policijos registruojamų įvykių registro duomenų tvarkymo taisyklių patvirtinimo“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/91d24a00c9f011e5a141fec4d43d786/>

Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos parengimas

pat buvo pastebėta, kad įstatymu nereguliuojama, kas turi pateikti teismui prašymą skirti smurtą patyrusio asmens apsaugos priemones (prokuroras ar ikiteisminio tyrimo tyrėjas), teismui nesuteikta diskrecija spręsti smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo tikslingumo klausimą.

ASAAI 2015-05-27 – 2015-12-31 redakcijoje visais atvejais, kai nebuvo BPK nustatyta tvarka paskirtos kardamosios priemonės, teismas privalėjo iki bylos nagrinėjimo pabaigos skirti smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemones (įpareigojimą smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jei jis gyvena kartu su smurto auka, arba įpareigojimą smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti ir neieškoti ryšių). Toks teisinis reguliavimas sukūrė ASAAI ir BPK normų koliziją.

2022 m. gegužės 21 d. galiojęs ASAAI numato galimybę skirti smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemones (jos išliko nepakitusios, t. y. apribojimas laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jei jis gyvena kartu su auka, ir draudimas artintis prie smurtą patyrusio asmens, bendrauti su juo ar ieškoti kontaktų) iki ikiteisminio tyrimo pradžios (ASAAI 5 str.). Į teismą su prašymu dėl tokių priemonių skyrimo gali kreiptis policijos pareigūnas, nustatęs smurto riziką arba kai į jį rašytiniu prašymu kreipiasi smurto auka. Tačiau ir šiuo atveju pastebimos tam tikros teisinio reguliavimo spragos. Kyla klausimas, ar policijos pareigūnas turėtų kreiptis į teismą dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos priemonių skyrimo, jei į jį su rašytiniu prašymu kreipėsi auka, tačiau policijos pareigūnas pats rizikos veiksnių nenustatė. Nėra aišku, ar gali būti skundžiamas ir kam (jei gali būti skundžiamas) policijos pareigūno atsisakymas kreiptis į teismą dėl apsaugos priemonių skyrimo.

Pastebėtina, kad LR policijos įstatyme⁶³ vartojama plati „policijos pareigūno“ sąvoka. Policijos pareigūnu laikomas LR vidaus tarnybos statute nustatyta tvarka į pareigūno pareigas priimtas statutinis valstybės tarnautojas, atliekantis įstatymuose nustatytas policijos funkcijas, kuriomis užtikrinamas policijos uždavinių ir funkcijų įgyvendinimas, turintis įstatymų suteiktus viešojo administravimo įgaliojimus dėl sau nepavaldžių asmenų ir (ar) vadovaujantis policijos pareigūnams. Policijos pareigūnai gali vykdyti skirtingas funkcijas, pvz., patruliavimo, nusikalstamų veikų tyrimo ir prevencijos, būti bendruomenės pareigūnais, kurių tikslas – įtraukti kuo daugiau visuomenės narių į viešosios tvarkos saugojimą, savo gyvenamosios, darbo ar kitos aplinkos stiprinimą. Nepriklausomai nuo funkcijų skirtumų, jie visi - policijos pareigūnai. Kiekvienas jų gali nustatyti smurto artimoje aplinkoje požymius, visgi neaišku, kokias funkcijas atliekantis policijos pareigūnas įgijo teisę kreiptis į teismą dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos priemonių skyrimo.

Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos aprašo, patvirtinto LR policijos generalinio komisaro 2018 m. liepos 2 d. įsakymu⁶⁴, V skyriuje įtvirtinti smurto artimoje aplinkoje veiksnių vertinimo kriterijai. Tokiais laikomi padarytos neteisėtos veikos pobūdis ir padarymo aplinkybės, padaryta žala, smurtą patyrusio asmens asmeninės savybės, smurtautojo charakteristika, duomenys apie anksčiau buvusius smurto artimoje aplinkoje atvejus bei smurto artimoje aplinkoje subjektų elgesį vertinimo metu. Pastebėtina, kad į iškviatimą dėl galimo smurto artimoje aplinkoje reaguoja viešosios policijos patruliai, kurie dažnai neturi teisinio išsilavinimo specialių žinių smurto formai identifikuoti. Dėl to praktinis policijos generalinio komisaro įsakyme nurodytų kriterijų vertinimas ir taikymas ne visada įgyvendinamas ir yra veiksmingas. Gali būti sunku vertinti kriterijus, susijusius su smurtą patyrusio asmens asmeninėmis savybėmis bei smurtautojo charakteristika. Dažnu atveju vertinimas atliekamas taikant nusistovėjusius stereotipus ar atvykusio pareigūno asmenines (subjektyvias) pažiūras. Be to, smurto rizikos veiksnių vertinimas yra gana formalus, reikalaujantis tik užpildyti pažymą, kurioje „didelė rizika“ ar „vidutinė rizika“ nustatomi įvertinus duomenų buvimą apie esamus ankstesnius pranešimus, smurtautojo teistumą (manyta, tokiu atveju gali kilti nekaltumo prezumpcijos klausimas), akivaizdų nukentėjusiojo įbauginimą ar smurtautojo bandymą pastarajam padaryti poveikį. Minėtame Apraše taip pat nurodoma, kad smurto artimoje aplinkoje rizika kyla, kai yra bent vienas iš išvardytų kriterijų, tačiau didelės ir vidutinės rizikos diferencijavimo ar identifikavimo kriterijų nėra. Kitaip tariant, rizikos vertinimas, esant toms pačioms aplinkybėms, vertinant skirtingiems pareigūnams, gali būti skirtingas.

⁶³ „Lietuvos Respublikos policijos įstatymas“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111665/asr>

⁶⁴ „Lietuvos policijos generalinio komisaro 2018 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 5-V-611 „Dėl policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo““, -seimas, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/90fa3a207ef711e89188e16a6495e98c/asr>

Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos parengimas

Smurtas artimoje aplinkoje priskirtinas latentinėms veikoms ir dažnai efektyvi pagalba nukentėjusiesiems, smurto užkardymas ar ištyrimas priklauso nuo surinktų duomenų⁶⁵. Jei dėl nusikalstamos veikos, padarytos artimoje aplinkoje, pradedamas ikiteisminis tyrimas, duomenys, turintys reikšmės nusikalstamos veikos ištyrimui ir atskleidimui, renkami BPK nustatyta tvarka. Procesinis įstatymas nustato bendras įrodinėjimo taisykles, įrodymams keliamus reikalavimus, o patį įrodinėjimo dalyką apibrėžia inkriminuojamos nusikalstamos veikos sudėtis. Visgi tokio pobūdžio bylose ikiteisminio tyrimo metu duomenys renkami pirminės informacijos pagrindu, kurią privalo surinkti į įvykio vietą atvykęs policijos patrulis.

Pagal analizuojamą Aprašą, visais atvejais, nesvarbu, ar pasitvirtins smurto artimoje aplinkoje atvejis, ar ne, policijos pareigūnai mobiliosiomis vaizdo fiksavimo priemonėmis (vadinamosiomis BODY kameromis) turi fiksuoti įvykio aplinką, joje esančių asmenų būklę, jų kūno sužalojimus, patalpų ar aplinkos, kur įvyko įvykis, būklę (tvarkinga ar ne, išmėtyti daiktai ir pan.), sugadintą ar apgadintą turtą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės įvykio tyrimui. Vaizdo stebėjimo priemonės naudojamos ir jomis užfiksuotų vaizdo duomenų tvarkymas, saugojimas, naudojimas ir perdavimas, duomenų subjektų teisių įgyvendinimas ir duomenų sauga užtikrinama vadovaujantis *Vaizdo stebėjimo priemonėmis užfiksuotų vaizdo duomenų tvarkymo policijos įstaigose taisyklėmis*, patvirtintomis Lietuvos policijos generalinio komisaro 2015 m. spalio 28 d. įsakymu⁶⁶.

Atvykęs į įvykio vietą, policijos pareigūnas privalo atskirai bendrauti su smurto artimoje aplinkoje subjektais, kad nustatytų asmenų tarpusavio ryšius, kada ir dėl kokių priežasčių vyko konfliktas (smurtas), išsiaiškinti ir nustatyti liudininkus, įvertinti smurto aukos jausmus (ar juto baimę, skausmą ir pan.); vertinamas smurtautojo elgesys, ar smurto artimoje aplinkoje subjektai vartojo alkoholį, ar svaiginosi kitais būdais ir t. t.

Pastebėtina ir tai, kad policijos pareigūnams, reaguojantiems į įvykį, tačiau neturintiems specialių žinių ir / ar įgūdžių smurtui artimoje aplinkoje (jo atskirų rūšių) identifikuoti, paliekama daug diskrecijos ir galutinės išvados priklauso nuo jų daromo vertinimo. Minėtame Apraše nėra išvardytos ir apibūdintos smurto formos, kas gali sukelti sunkumų vertinant situaciją (pvz., ekonominio smurto ar seksualinio smurto, jei nėra akivaizdžių smurto požymių). Antai, esamą situaciją policijos pareigūnas gali įvertinti kaip „įvykį, nesusijusį su artima aplinka“, t. y. konstatuoti, kad nebuvo smurto požymių. Tokiu atveju nukentėjęs nuo smurto asmuo netenka teisės į pagalbą ir jam egzistuoja reali pakartotinės viktimizacijos ar keršto grėsmė.

Minėtame Apraše vartojama bendra sąvoka „policijos pareigūnas“, tačiau jos vartojimas nėra suderintas su BPK nuostatomis. Apraše yra nustatyta, kad nustačius nusikalstamos veikos požymius, nedelsiant pradedamas ikiteisminis tyrimas. Šis sakinyss savaime neprieštarauja BPK 2 str. ir 166 str. nuostatomis, tačiau vertinant kontekstą, akivaizdu, kad nusikalstamos veikos požymius gali nustatyti pareigūnas (t. y. viešosios policijos patrulis), neturintis teisės pradėti ikiteisminį tyrimą. Pvz., Aprašo 11 p. įtvirtinta policijos pareigūno pareiga imtis priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas ikiteisminis tyrimas ir užtikrinta smurtą patyrusio asmens apsauga, tačiau nevertinamas vartojamos sąvokos „policijos pareigūnas“ abstraktumas. Policijos patrulis negali atlikti veiksmų, įvardytų Aprašo 11 p., ikiteisminio tyrimo pareigūnui Aprašo nuostatos negali būti taikomos, jis privalo vadovautis aukštesnės teisinės galios įstatymu – BPK. Problemiška ir tai, kad smurto rizikos vertinimą ir tyrimą atlieka skirtingi pareigūnai, kurių kvalifikacijai keliama skirtingi reikalavimai. Be to, pagal minėto Aprašo nuostatus nėra aišku, kuris policijos pareigūnas (patrulis ar pareigūnas, turintis pareigą atlikti ikiteisminį tyrimą), esant smurtą patyrusio asmens prašymui, turi kreiptis į teismą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo.

Praktiškai nėra įgyvendinamas *Pagalbos iškvietimo elektroninių įrenginių išdavimo, paėmimo ir saugojimo organizavimo tvarkos aprašas*, patvirtintas LR policijos generalinio komisaro 2017 m. gegužės 8 d. įsakymu⁶⁷. Šiame apraše nustatyta, kad pagalbos iškvietimo elektroniniai įrenginiai (vadinamieji pagalbos mygtukai) yra siūdomi smurtą artimoje aplinkoje patyrusiam asmeniui, jei smurtautojui skiriama: baudžiamojo poveikio

⁶⁵ Pvz., LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2020 m. liepos 17 d. įsakyme Nr. A1-668 „Dėl LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2016 liepos 1 d. įsakymo Nr. A1-353 „Dėl kompleksinės pagalbos teikimo vaikams, galimai nukentėjusiems nuo seksualinio smurto, pagalbos centre rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“ (<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/277a91f0c80411ea997c9ee767e856b4>) nustatyta, kad pagalbos centro specialistai organizuoja vaiko apklausą, teismo medicinos atliekamą apžiūrą. Toks teisinis reguliavimas garantuoja ne tik savalaikį duomenų surinkimą, kurie gali būti naudojami baudžiamajame procese, bet ir vaiko teisių užtikrinimą, apsaugant jį nuo galimo baudžiamojo proceso žalojančio poveikio.

⁶⁶ „Lietuvos policijos generalinio komisaro 2015 m. spalio 28 d. įsakymas Nr. 5-V-963 „Dėl Vaizdo stebėjimo priemonėmis užfiksuotų vaizdo duomenų tvarkymo policijos įstaigose taisyklių patvirtinimo““, <https://policija.lrv.lt/uploads/policija/documents/files/Vaizdo%20stebėjimo%20duomenų%20tvarkymo%20taisykles.pdf>

⁶⁷ „Lietuvos policijos generalinio komisaro 2017 m. gegužės 8 d. įsakymas Nr. 5-V-427 „Dėl pagalbos iškvietimo elektroninių įrenginių išdavimo, paėmimo ir saugojimo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo““, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/172cc73034f211e79f4996496b137f39?jfwid=32wf6rev>

priemonė – įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusio asmens ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusio asmens arčiau nei nustatyto atstumo, kardomoji priemonė – įpareigojamas gyventi skyrium nuo nukentėjusio ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusio asmens arčiau nei nustatyto atstumo, ASAAĮ 5 str. 1 d. nustatytos priemonės; smurtautojas buvo teistas ar atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už smurtą artimoje aplinkoje. Šie įrenginiai taip pat siūlomi, jeigu smurtautojas buvo teistas ar atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už tyčines nusikalstamas veikas žmogaus gyvybei, sveikatai, pavojingas žmogaus sveikatai ir gyvybei, žmogaus laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai ar dorovei.

Visgi minėtame apraše susiaurinami pavojaus mygtukų išdavimo (pasiūlymo) pagrindai – įrenginiai išduodami, jei pareigūnas, atlikęs smurto rizikos veiksnių vertinimą, išvelgia pakartotinio smurto riziką. Dėl to pirmą kartą smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo negali gauti pavojaus mygtuko. Deja, pavojaus mygtuko išdavimas priklauso nuo pareigūno išvalgų (t. y. kompetencijos ir profesionalumo). Be to, praktika rodo, kad dalis ikiteisminio tyrimo pareigūnų, net nežino apie pavojaus mygtuko egzistavimą.

Pavojaus mygtuko išdavimas yra neprocesinė priemonė ir gali būti taikoma ir nepradėjus ikiteisminio tyrimo. Ši nukentėjusiojo asmens apsaugos priemonė gali būti taikoma ir atskirai, ir kartu su smurtautojui paskirta kardomąja priemone (pvz., intensyvia priežiūra su apykoju). Visgi procesinis įstatymas nenumato prievolės ikiteisminio tyrimo subjektams skirti kardomąsias priemones įtariamajam (smurtautojui). Be to, ši neprocesinė apsaugos priemonė skirta apsaugoti nukentėjusiojo interesus, o kardamosiomis priemonėmis siekiama įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslus (BPK 119 str.). ASAAĮ 2 str. 3 d. įtvirtintos ilgalaikės pagalbos paslaugos, kurių paskirtis – organizuoti ir (ar) teikti teises paslaugas (teisines, sveikatos priežiūros, psichologinės pagalbos, socialinės pagalbos ir kt.) siekiant užtikrinti efektyvią pagalbą smurtą patyrusiam asmeniui, visiškai panaikinti ar sumažinti smurtu artimoje aplinkoje šiam asmeniui sukeltą neigiamą poveikį sveikatai (įskaitant psichikos sveikatą) ir socialiniam gyvenimui. Šias paslaugas organizuoja specializuoti pagalbos centrai, savivaldybės, įstaigos ir (ar) nevyriausybinės organizacijos. Tačiau kyla klausimas, kas ir kaip galėtų nustatyti smurtu asmeniui sukeltą neigiamą poveikį sveikatai, jo sumažinimą ar panaikinimą. Medicinos darbuotojai atsiriboja nuo specifinių paslaugų teikimo bei jų vertinimo smurtą patyrusiems asmenims, pabrėždami, kad jų tikslas – suteikti sveikatos priežiūros paslaugas.

Kita vertus, tam tikrus vertinimus medicinos darbuotojai visgi privalo atlikti. LR sveikatos ministro 2001 m. vasario 1 d. įsakymo Nr. 65 „Dėl informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo ir asmens sveikatos paslapties kriterijų nustatymo“⁶⁸ 7 punkte nustatyta, kad sveikatos priežiūros įstaiga informaciją apie pacientą pateikia: savo iniciatyva (nesant prašymo ar sutarties) ir be paciento sutikimo - teisėsaugos institucijoms apie sužalotus pacientus, kuriems žala galėjo būti padaryta nusikalstama veika, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai - turint duomenų apie galimą vaiko teisių pažeidimą, nurodytą LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (esant psichologiniam, fiziniam, seksualiniam smurtui prieš vaiką, vaiko nepriežiūrai, apie likusius be tėvų globos nepilnamečius vaikus, būtinumą ginti nepilnamečių teises ir teisėtus interesus (dėl tėvų ligos, mirties, išvykimo ar dingimo, tėvų atsisakymo atsiimti vaikus iš gydymo įstaigų ar panašių priežasčių)). Tokie pranešimai, kuriuose užfiksuoti sužalojimai, asmens būseną, nurodomos sužalojimų atsiradimo aplinkybės, gali tapti pirminiu duomenų apie padarytą nusikalstamą veiką šaltiniu. Remiantis pranešimais ne tik priimamas sprendimas dėl ikiteisminio tyrimo atlikimo, pirminės informacijos rinkimo; jie taip pat tampa ir savotiškais nukentėjusio asmens duotų parodymų vertinimo kriterijais (t. y. sugretinamos aplinkybės, nurodytos medicinos darbuotojui ir, pvz., apklausos metu). Visgi problemiška yra tai, kad nėra nustatytos bendros pranešimų pildymo formos (kas, kokie duomenys, kaip detalai turi būti aprašyti ir pan.), dėl ko ne visada tiksliai užfiksuojami asmens patirti sužalojimai, kas vėliau tampa smurtą patyrusio asmens kvestionavimo pagrindu.

Taip pat yra parengtos „Seksualinio smurto moteriškos lyties tyrimo metodika“⁶⁹, „Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinės rekomendacijos“⁷⁰, „Smurto prieš suaugusiuosius artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijai ir rekomendacijos dėl veiksmų kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje prieš

⁶⁸ „Lietuvos Respublikos sveikatos ministro 2001 m. vasario 1 d. įsakymo Nr. 65 „Dėl informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo ir asmens sveikatos paslapties kriterijų nustatymo““, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.120244/asr>

⁶⁹ „Seksualinio smurto moteriškos lyties tyrimo metodika“, <https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Seksualinio-smurto-aukos-istyrimas%202019.pdf>

⁷⁰ „Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinės rekomendacijos“, https://vpssc.lrv.lt/uploads/vpsc/documents/files/Leidiniai/Smurtas%20prie%20vaikus_WEB.PDF

suaugusiųsias⁷¹. Rekomendacijose ir metodikoje yra nurodyti kriterijai, sužalojimai, jų lokalizacija ir pan., kas leistų pagrįstai įtarti artimoje aplinkoje patirtą smurtą. Visgi gydytojai ne visada vadovaujasi šia metodika ir rekomendacijomis, o tai neretai apsunkina analizuojamų nusikaltimų išaiškinimą ir prevenciją.

1.5.2. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis

Siekdamas efektyvesnės smurtą patyrusių asmenų apsaugos Seimas pritarė naujos redakcijos ASAAI⁷². Nauja įstatymo redakcija⁷³ siekiama valstybės mastu mažinti smurtą artimoje aplinkoje, sustiprinant apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, jo prevenciją bei specializuotos kompleksinės pagalbos teikimą smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriantiems asmenims ar patyrusiems asmenims.

Naujoje įstatymo redakcijoje numatomas *apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis* – prevencinė apsaugos priemonė, skirta smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiam asmeniui apsaugoti, kuria pilnametis smurto artimoje aplinkoje pavojų keliantis asmuo įpareigojamas laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena kartu su smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiu asmeniu, nesilankyti šio asmens gyvenamojoje vietoje, nesiartinti prie jo ir kartu su juo gyvenančių pilnamečių asmenų ir (ar) vaikų, nebendrauti, neieškoti ryšių su jais. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderį 15 dienų laikotarpiui skirs policijos pareigūnas, gavęs pranešimą apie galimą smurtą artimoje aplinkoje ir, atlikęs pavojaus rizikos vertinimą, nustatęs smurto artimoje aplinkoje pavojaus riziką. Policijos pareigūnas sprendimą skirti ar neskirti apsaugos nuo smurto orderio privalės priimti nedelsdamas, bet ne vėliau kaip per 12 valandų nuo pranešimo apie galimą smurtą artimoje aplinkoje gavimo.

Pastebėtina, kad ir naujos redakcijos ASAAI palikta abstrakti „policijos pareigūno“ sąvoka, kelianti praktinio įgyvendinimo sunkumus arba reikalaujanti sąvoką konkretinančių poįstatyminių teisės aktų.

Skyrus apsaugos nuo smurto orderį, smurto artimoje aplinkoje pavojų keliantis asmuo 15 dienų laikotarpiui nuo apsaugos nuo smurto orderio skyrimo momento įpareigojamas: 1) laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiu asmeniu, nesvarbu, kam nuosavybės teise priklauso būstas; 2) nesilankyti smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančio asmens gyvenamojoje vietoje, nesvarbu, ar smurto artimoje aplinkoje pavojų keliantis asmuo gyvena ar negyvena joje kartu su smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiu asmeniu; 3) nesiartinti apsaugos nuo smurto orderyje nustatytu atstumu prie smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančio asmens ir kartu su juo gyvenančių pilnamečių asmenų ir (ar) vaikų, gyvenančių aplinkoje, kurioje buvo sukeltas smurto artimoje aplinkoje pavojus; 4) nebendrauti, neieškoti ryšių su smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiu asmeniu ir kartu su juo gyvenančiais pilnamečiais asmenimis ir (ar) vaikais.

ASAAI numato atvejus, kuomet apsaugos nuo smurto orderis nustoja galioti – suėjus 15 dienų terminui arba pradėjus ikiteisminį tyrimą ir paskyrus kardomąją priemonę, arba nuo teismo nutarties, kuria panaikinas apsaugos orderis, priėmimo momento.

Šiuo atveju taip pat atkreiptinas dėmesys į kelias galimas teisinio reguliavimo problemas. Pirma, lingvistiškai aiškinant įstatymo normą, apsaugos orderis gali nustoti galioti pradėjus ikiteisminį tyrimą, jeigu paskirta nors viena kardomoji priemonė. BPK nenumato imperatyvo skirti kardomąsias priemones pradėjus ikiteisminį tyrimą. Procesinė prievarta skiriama įtariamojo asmens procesiniam elgesiui koreguoti, kad būtų pasiekti BPK 119 str. nustatyti tikslai – siekis užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat siekis užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms.

Kardomosios priemonės skyrimo tikslingumas vertinamas pagal tai, ar buvo realus pagrindas ir poreikis asmeniui taikyti procesinius suvaržymus, ar parinkta priemonė buvo nustatyta įstatymu ir ar atitiko jo sąlygas, ar konkrečioje situacijoje ji buvo proporcinga poreikiui kontroliuoti asmens elgesį. Tai sprendžiama vertinant tokias aplinkybes: susiklosčiusi procesinė situacija, kurioje buvo nuspręsta taikyti kardomąją priemonę

⁷¹ „Smurto prieš suaugusius artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijai ir rekomendacijos dėl veiksmų kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje prieš suaugusius“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Veiklos_sritys/Asmens_sveikatos_prieziura/Diagnostikos_metodikos_ir_rekomendacijos/Rekomendacijos/rekomendacijos%20d%C4%97l%20smurto%20artimoje%20aplinkoje%20suaugusiems%20atpa%C5%BEinimo.docx

⁷² „Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo projektas Nr. XIVP-1056(3) (nauja redakcija)“, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/1aadea40a37111ec9e62f960e3ee1cb6>

⁷³ Įsigalioja 2023-07-01 (Įstatymo 3 str. 3, 4 ir 6 dalys įsigalioja 2022-03-23; Įstatymo 2 str. įsigalioja 2023-06-30), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/d8457e12a5fb11ecaf79c2120caf5094?jfwid=1ack7lh88v>

Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos parengimas

(įtarimų pareiškimas, kaltinimų pasunkinimas, dėl ko asmuo gali vengti tyrimo ar galimos bausmės, vilkinti procesą ir kt.); įtariamų nusikalstamų veikų aplinkybės (pobūdis, mastas, trukmė, padariniai, ryšiai su tam tikrais asmenimis, kurie gali rodyti apie jo pavojingumą, galimybė tęsti įtariamą nusikalstamą veiklą); asmeniui apibūdinantys duomenys ir jo elgesys tyrimo ir proceso metu, galintys sudaryti pagrindą vertinti, kad asmeniui reikalinga tam tikra priežiūra, nes kitaip gali būti neužtikrintas jo dalyvavimas ikiteisminiame tyrime, teisminiame nagrinėjime ir nuosprendžio įvykdymas, arba veiksmai, rodantys jo pavojingumą (kad jis gali daryti kitus nusikaltimus); kardamosios priemonės teisėtumas, pobūdis, jos taikymo trukmė, padariniai ir reikšmė asmeniui, įvertinant, ar paskirti suvaržymai sukėlė jiems realias neigiamas pasekmes (apribojo laisvę, trukdė profesinei ar kitokiai teisėtai veiklai (pvz., bendravimui, mokymuisi, kelionėms, pomėgiams)), sukėlė papildomų prievolių, vertė daryti išlaidas ir kita. Atsižvelgiant į tai, nėra tikslinga apsaugos orderio galiojimo pabaigos sieti su kardamosios priemonės paskyrimu. Antra, gali susiklostyti teisės požiūriu ydingos situacijos, kuomet pradėjus ikiteisminį tyrimą įtariamam asmeniui (ar potencialiam įtariamajam) bus taikomos poveikio priemonės, nepatenkančios į baudžiamojo proceso reguliavimo sritį.

Ikiteisminis tyrimas pradedamas paaiškęjus nusikalstamos veikos požymiams (BPK 166 str.). Jei nepakanka duomenų ikiteisminiam tyrimui pradėti, jie yra neaiškūs, gali būti atliekami patikslinamieji veiksmai, kurie nėra susiję su procesine prievarta (BPK 168 str.). Procesinis įstatymas nustato maksimalų 10 dienų terminą tokiems veiksams atlikti. Todėl apsaugos orderio terminas nėra suderintas su BPK.

Lydimajame ANK pataisų projekte Nr. XIVP-1057(2)⁷⁴ nustatyta administracinė atsakomybė už apsaugos nuo smurto orderio nustatytų įpareigojimų nesilaikymą. Naujos redakcijos ANK 489 str. įtvirtinta, kad nuo 2023 m. liepos 1 d. už apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderiu nustatytų įpareigojimų nesilaikymą bus baudžiama nuo aštuoniasdešimt iki trijų šimtų dvidešimt eurų, pakartotinai nusižengus – nuo trijų šimtų iki septynių šimtų aštuoniasdešimt eurų. Už šiuos nusižengimus taip pat galės būti taikoma administracinio poveikio priemonė – įpareigojimas dalyvauti alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, sveikatos priežiūros, resocializacijos, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ar kitose programose (kursuose)⁷⁵. Įstatyme projekte siūlomi apribojimai būtų efektyvūs, jei nebūtų taikomi fragmentiškai, jei būtų užtikrinta tinkama jų vykdymo kontrolė.

Pastebėtina ir tai, kad naujos redakcijos įstatyme atsiranda nauja sąvoka – „smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriantis asmuo“. Tai asmuo, prieš kurį gali būti pavartotas smurtas artimoje aplinkoje. Manoma, kad tokie pakeitimai sustiprins smurto artimoje aplinkoje prevenciją.

Be to, minėtas įstatymas praplečia ir detalizuoja smurtą ar jo pavojų patyrusių asmenų teises, kurias jie įgis nepriklausomai nuo kreipimosi į teisėsaugos institucijas fakto. Šiuo metu galiojantis ASAAĮ įtvirtina smurtą patyrusių asmenų teisę gauti informaciją apie teikiančias pagalbą įstaigas, smurtautojo sulaikymą, jam taikomas (taikytas) kardomąsias priemones, teisę gauti specializuotą pagalbą. Pagal naujos redakcijos ASAAĮ, jie galės: 1) gauti iš policijos pareigūnų, specializuotos kompleksinės pagalbos centro ir asmens sveikatos priežiūros įstaigų, prokurorų, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ar jos įgaliotų teritorinių skyrių, socialinių paslaugų įstaigų informaciją apie įstaigas, teikiančias pagalbą smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriantiems asmenims ir smurtą patyrusiems asmenims (juridinių asmenų pavadinimus, veiklos vykdymo vietos adresus, telefono ryšio numerius, elektroninio pašto adresus), ir teikiamos pagalbos pobūdį; 2) gauti iš policijos pareigūnų informaciją apie skirtą apsaugos nuo smurto orderį (jo taikymo pradžią, pabaigą, įpareigojimus smurto artimoje aplinkoje pavojų keliančiam asmeniui) arba sprendimo dėl apsaugos nuo smurto orderio apskundimo tvarką, kai smurto artimoje aplinkoje pavojų keliančiam asmeniui apsaugos nuo smurto orderis nebuvo skirtas; 3) gauti informaciją apie smurto artimoje aplinkoje pavojų keliančio asmens sulaikymą ir apie jam taikomas ar baigiamas taikyti kardomąsias priemones, užtikrinančias smurtą patyrusio asmens saugumą (sulaikymo datą ir kardomųjų priemonių taikymo laikotarpius); 4) gauti specializuotą kompleksinę pagalbą; 5) gauti socialines paslaugas LR socialinių paslaugų įstatymo nustatyta tvarka⁷⁶ (laikiną apgyvendinimą ar laikiną apnakvindinimą, jei būtina, suteikiamą nedelsiant bet kuriuo paros metu); 6) būti išklaustyti tiesiogiai ar per atstovą; 7) nesusitikti su smurto artimoje aplinkoje pavojų keliančiu asmeniu ar asmeniu, kuris yra galimai pavartojęs smurtą artimoje aplinkoje, įvykį tiriančių teisėsaugos institucijų

⁷⁴ „Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 489 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto XIVP-1057(2) lyginamasis variantas, e-seimas, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/5b794a80743f11ecb2fe9975f8a9e52e>

⁷⁵ „Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 489 str. pakeitimo 2022 m. kovo 15 d. įstatymas Nr. XIV-935“, e-seimas, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/3a957de0a5fc11ecaf79c2120caf5094?jfwid=1ack7lh9e3>

⁷⁶ „Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.91609F53E29E/asr>

patalpose. Nuo smurto nukentėję asmenys ar tie, kuriems tokia grėsmė reali, policijos pareigūno sprendimą neskirti apsaugos orderio galės skusti apylinkės teismui.

Smurto artimoje aplinkoje mažinimo ir prevencijos stiprinimo pagal naują įstatymo redakciją bus siekiama įkūrus *Smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje tarybą*, kurią sudarys penkiolika narių (7 valstybės institucijų ir įstaigų atstovai, 1 Lietuvos savivaldybių asociacijos atstovas ir 7 nevyriausybinų organizacijų atstovai) ir Smurto artimoje aplinkoje prevencijos komisiją, veikiančią kiekvienoje savivaldybėje. Tokiu būdu tikimasi sustiprinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą. Efektyvi smurto artimoje aplinkoje prevencija ir pagalba įmanoma tik vykstant nuolatiniam tarpinstituciniam bendradarbiavimui ir valstybės, ir savivaldos lygmeniu. Šiuo metu pagrindinės tarpinstitucinio bendravimo kliūtys, kokybinio tyrimo duomenimis (plačiau žr. IV studijos dalyje), yra informacijos apie institucijų atsakomybes trūkumas, asmenų, dalyvaujančių tarpinstitucinio bendradarbiavimo grupėse, kaita, komunikacijos spragos (silpni horizontalieji ryšiai tarp specialistų, dirbančių su tuo pačiu atveju, neveiksminga vertikalioji komunikacija), tarpinstitucinio pasitikėjimo stoka. Su nukentėjusiais dirbančioms institucijoms trūksta žinių apie kitų apsaugos ir pagalbos procese dalyvaujančių institucijų atsakomybes bei funkcijas⁷⁷.

1.6. Apibendrinimas

Tikslintina smurto aukos sąvoka, nustatant, kad smurto auka gali tapti bet kuris fizinis asmuo, nepriklausomai nuo jo biologinės ir socialinės lyties.

Vaikai, tapę liudininkais smurto artimoje aplinkoje, arba gyvenantieji smurtinėje aplinkoje, pagal BPK nėra pripažįstami nukentėjusiais. Vaiko nepripažinus nukentėjusiuoju BPK prasme, nėra teisinio pagrindo baudžiamojo proceso priemonėmis apriboti įtariamojo teisių bendrauti ar ieškoti kontaktų su smurtą mačiusiu vaiku. Todėl tikslintinos ir suvienodinamos galiojančių įstatymų nuostatos, leidžiančios pripažinti smurto auka smurtą mačiusį vaiką.

Identifikuojamas poreikis įstatyminiu lygmeniu konkretizuoti smurto formų sąvokas, nurodant pagrindinius (esminius) smurto identifikavimo kriterijus. Tokiu būdu bus išspręstas ir ekonominio smurto kriminalizavimo klausimas.

Įtvirtintas reguliavimas, suteikiantis teisę specializuotos pagalbos centro atstovui tarpininkauti aukai, pvz., kuomet smurto auka ir smurtautojas turi priimti bendrus sprendimus dėl šeimos situacijos, vaiko ar kitų šeimai svarbių klausimų, tik turint notariškai patvirtintą įgaliojimą, prieštarauja smurto aukos interesams ir sudaro prielaidas antrinei viktimizacijai.

Dėl įstatyme vartojamos plačios „policijos pareigūno“ sąvokos, neaišku, kokias funkcijas atliekantis policijos pareigūnas įgijo teisę kreiptis į teismą dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos priemonių skyrimo. Taip pat kyla klausimas, ar policijos pareigūnas turėtų kreiptis į teismą dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos priemonių skyrimo, jei į jį su rašytiniu prašymu kreipėsi auka, tačiau policijos pareigūnas pats rizikos veiksnių nenustatė. Nėra aišku, ar gali būti skundžiamas (ir kam, jei gali būti skundžiamas) policijos pareigūno atsisakymas kreiptis į teismą dėl apsaugos priemonių skyrimo.

Nėra tikslinga apsaugos orderio galiojimo pabaigą sieti su kardamosios priemonės paskyrimu. Apsaugos orderio terminas nėra suderintas su BPK.

1.7. Summary of the findings in English

The concept of a victim of violence needs to be clarified as well, providing that any natural person, regardless of his biological and social sex, can become a victim of violence.

Children who have witnessed domestic violence or live in a violent environment are not recognised as victims under the Code of Criminal Procedure. If the child is not recognized as a victim within the meaning of the Code, there is no legal basis for restricting the rights of the suspect to communicate or seek contacts with the

⁷⁷ „Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2020 m. rugsėjo 23 d. įsakymas Nr. A1-869 „Dėl smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2021 m. veiksmų patvirtinimo““, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.infolex-lt.skaitykla.mruni.eu/ta/623805>

child who witnessed the violence by means of criminal procedure. Therefore, the provisions of the existing laws, which allow the recognition of a child who has witnessed violence as a victim of violence, needs to be clarified and harmonised.

There is also the need to specify the notions of different forms of violence, establishing the main (essential) criteria for the identification of violence. In this way, the issue of the criminalisation of economic violence will also be addressed.

A representative of a Specialized Assistance Center with a notarized power of attorney is allowed to represent a victim of violence when the victim of violence and the perpetrator have to make joint decisions about the family situation, children or other issues important to the family. In this case, even though through a representative, the victim of violence is forced to communicate with the abuser, which prevents an effective protection of his/her rights.

Due to the broad concept of "police officer" used in the law, it is not clear which police office functions depending on his/her functions has acquired the right to request the court to impose the measures of protection of a person who has suffered violence. Another question is whether a police officer should request the court to impose protective measures, if he was approached with a written request by the alleged victim of violence, however the police officer himself did not identify the risk factors. It is not clear whether the refusal of a police officer to address the court requesting to impose protective measures can be appealed and to whom.

It is not appropriate to link the expiry of the protection order to the imposition of a remand measure. The term of the protection order is not in line with the Code of Criminal Procedure.

II. LIETUVOS IR TARPTAUTINIŲ TEISMINIŲ INSTITUCIJŲ PRAKTIKOS ANALIZĖ

BK nėra įtvirtintos atskiros smurto artimoje aplinkoje sąvokos, todėl kaltininko veiksmai, atitinkantys smurto artimoje aplinkoje apibrėžimą, gali būti kvalifikuojami pagal skirtingus BK specialiosios dalies straipsnius, priklausomai nuo jų išraiškos formos. BK specialiosios dalies straipsniuose kai kurių formų smurtavimas prieš savo artimą giminaitį ar šeimos narį traktuojamas kaip nusikalstama veika kvalifikuojanti aplinkybė dėl to, kad laikomasi pozicijos, jog tokio pobūdžio smurtas, dėl kylančių pasekmių aukai ir visai visuomenei, laikytinas pavojingesniu. Toks traktavimas pateisinamas ir konstitucine jurisprudencija.

KT jurisprudencijoje atkreipiamas dėmesys į tai, kad įstatymų leidėjas, paisydamas teisingumo, proporcingumo, kitų teisinės valstybės principų reikalavimų, gali, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius ir turinčias reikšmės aplinkybes, įtvirtinti diferencijuotą teisinį reguliavimą ir nustatyti skirtingą baudžiamąją atsakomybę už atitinkamas nusikalstamas veikas. Griežtesne baudžiamąja atsakomybe už šias smurtines veikas siekta apsaugoti ne vien tokias konstitucines vertybes kaip žmogaus gyvybė, jo asmens neliečiamumas, bet ir tokias, kaip artimos giminystės santykiai, šeima, motinystė, tėvystė, vaikystė, taigi BK 129 str. 2 d. 3 p. (2008 m. birželio 12 d. redakcija), 135 str. 2 d. 3 p. (2008 m. birželio 12 d. redakcija) numatytais nusikaltimais kėsinamasi ne vien į žmogaus gyvybę, asmens neliečiamumą, bet ir į kitas konstitucines vertybes. <...> Tokios griežtesnės baudžiamosios atsakomybės nustatymas reiškia pagrįstą jos diferencijavimą, leidžia teismui parinkti teisingą bausmę⁷⁸.

Tokiai pozicijai pritariama ir bendrosios kompetencijos teismų praktikoje. Lietuvos Aukščiausiasis teismas (toliau – LAT) yra nurodęs, kad sunkaus sveikatos sutrikdymo padarymas artimam giminaičiui pagrįstai laikytinas pavojingesniu ir kvalifikuotu sunkaus sveikatos sutrikdymu, nes įstatymų leidėjo prerogatyva yra nustatyti, kuri visuomenės grupė turi turėti padidintą apsaugą nuo pavojingo kėsಿನimosi, o artimi kaltininkui asmenys nuo kaltininko galimų smurtinių veiksmų istoriškai saugomi labiau negu kiti asmenys⁷⁹.

Sprendžiant, ar nusikalstama veika nusikaltimų žmogaus gyvybei ir sveikatai atvejais padaryta prieš šeimos narį, LAT praktikoje pasisakoma, kad šeimos santykiai yra tam tikras asmenų tarpusavio santykių pobūdis,

⁷⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija), 135 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai““, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>.

⁷⁹ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-76/2011.

jiems būdingas abipusis artumas, abipusė atsakomybė ir parama, t. y. kur kas daugiau nei draugiški santykiai, ir šie santykiai neturėtų būti trumpalaikiai. Šeimos santykiams turėtų būti būdingi ir bendri ūkiniai, buitiniai, asmeninės prigimties reikalai⁸⁰. Inkriminuojant nužudymą arba tyčinį sveikatos sutrikdymą, ar fizinio skausmo sukėlimą kvalifikuojantį artimo giminaičio ar šeimos nario požymį, vadovaujamas BK 248 str. patektu sąvokų išaiškinimu⁸¹.

Pagal teismų praktiką tai, kad partnerystė neįregistruota, netrukdo pripažinti asmenį kaltininko, su kuriuo tas asmuo bendrai gyveno, šeimos nariu⁸². Partnerystės santykių savaime nepaneigia ir tai, kad bendrai gyvenę asmenys dažnai konfliktavo ir susipykę tam tikrais laikotarpiais gyveno atskirai⁸³. Šiuo aspektu pasisakyta kasacinėje nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-139/2016, kurioje, be kita ko, atkreiptas dėmesys į tai, kad nurodytos aplinkybės atskleidžia ne tokių santykių (šeiminių ar nešeiminių) turinį, o gyvenimo būdą, kuris gali būti būdingas ir įregistravusiems santuoką asmenims.

Svarbios tokios bylos aplinkybės, kurios liudija apie paties nuteistojo požiūrį į kartu su juo gyvenusį asmenį, tarpusavio atsakomybės supratimą ir atitinkamą pareigų vieno kitam prisiėmimą, o vien tik faktas apie asmenų bendrą gyvenimą viename būste nėra pagrindas daryti besąlygiškos išvados, jog šių asmenų santykiai vertintini kaip šeimos narių, pvz., neįregistravusių santuokos (partnerystės), t. y. sugyventinių santykiai. Taigi reikia atidžiai vertinti visumą tų aplinkybių, kurios gali atspindėti kartu gyvenančių asmenų santykių turinį, asmenų vieno į kitą požiūrį, ir tuomet spręsti, ar gyvenimo kartu aplinkybės yra pagrindas konstatuoti šeimos būdingų santykių turinį atitinkančius santykius⁸⁴.

Teisės aktuose smurtas artimoje aplinkoje suprantamas kaip bet koks agresyvus fizinis, psichologinis, seksualinis ar ekonominis smurtas, taip pat kitas nusikalstamas elgesys, kuris ir pasireiškia žmogaus pačioje artimiausioje aplinkoje: šeimoje ir namuose, kurių metu auka ir smurtautojas yra susiję artimais arba giminystės ryšiais⁸⁵.

EŽTT savo jurisprudencijoje ne kartą pažymėjo, kad valstybių įsipareigojimai žmogaus teisių srityje ne tik yra negatyvus pobūdžio, bet ir suponuoja pozityvią pareigą⁸⁶, kurią ji turi vykdyti deramai stropiai. Tokia pareiga apima veikų prevenciją (pvz., vaikų apsaugojimą nuo mirties⁸⁷, moters apsaugojimą nuo pakartotinio smurto⁸⁸), tyrimą, įskaitant ir išžagino artimoje aplinkoje bylų⁸⁹, ir kaltų asmenų nubaudimą⁹⁰. Smurto artimoje aplinkoje vertinimas EŽTT praktikoje yra siejamas ir su nuoseklia EŽTK 2 str., 3⁹¹, 6⁹² ir 8⁹³ straipsnio aiškinimo praktika. Valstybės pareiga užtikrinti teisę į gyvybę apima tokios teisinės sistemos sukūrimą, kai efektyvios baudžiamosios teisės nuostatos, atgrasančios nuo nusikalstamų veikų vykdymo⁹⁴, palaikomos įgyvendinimo mechanizmu, garantuojančiu veikų prevenciją, nutraukimą ir nubaudimą už

⁸⁰ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-270-628/2020.

⁸¹ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-110-699/2015, 2K-327/2013, 2K-381/2013, 2K-487/2013, 2K-525/2013, nutartis atnaujintoje baudžiamojoje byloje Nr. 2A-6/2012.

⁸² LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-615/2004, 2K-49/2010, 2K-121/2010.

⁸³ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-235-222/2016, 2K-301-139/2016.

⁸⁴ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-489/2020.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 2 str. 5 p.

⁸⁶ EŽTT 2003-12-04 sprendimas byloje *M.C. prieš Bulgariją*, Nr. 39272/98.

⁸⁷ EŽTT 2007-05-31 sprendimas byloje *Kontrova prieš Slovakiją*, Nr. 7510/04; EŽTT 2009-01-15 sprendimas byloje *Branko Tomašić ir kiti prieš Kroatiją*, Nr. 46598/06.

⁸⁸ EŽTT 2016-06-28 sprendimas byloje *Halime Kılıç prieš Turkiją*, Nr. 63034/11; EŽTT 2022-02-22 sprendimas byloje *Y. ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 9077/18.

⁸⁹ EŽTT 2015-04-28 sprendimas byloje *I.P. prieš Moldovą*, Nr. 33708/2012. Kitu aspektu taip pat žr. EŽTT 1995-11-22 sprendimas byloje *S.W. prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 20166/92 ir EŽTT 1995-11-22 sprendimas byloje *C.R. prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 20190/92.

⁹⁰ EŽTT 1998-10-28 sprendimas byloje *Osman prieš Didžiąją Britaniją*, 87/1997/871/1083, § 115; EŽTT 2011-03-24 sprendimas byloje *Giuliani ir Gaggio prieš Italiją* [DK], Nr. 23458/02, § 244; EŽTT 2019-01-31 sprendimas byloje *Fernandes de Oliveira prieš Portugaliją* [DK], Nr. 78103/14, § 108; EŽTT 2020-08-04 sprendimas byloje *Teršana prieš Albaniją*, 48756/14; EŽTT 2016-02-23 sprendimas byloje *Civek prieš Turkiją*, Nr. 55354/11; EŽTT 2009-06-09 sprendimas byloje *Opuz prieš Turkiją*, Nr. 33401/02; EŽTT 2020-02-10 sprendimas byloje *Buturuga prieš Rumuniją*, Nr. 56867/15; EŽTT 2016-03-22 sprendimas byloje *M.G. prieš Turkiją*, Nr. 646/10; EŽTT 2007-07-27 sprendimas byloje *Angelova ir Iliev prieš Bulgariją*, Nr. 55523/00; EŽTT 2007-05-31 sprendimas byloje *Secic prieš Kroatiją*, Nr. 40116/02.

⁹¹ EŽTT 2016-06-16 sprendimas byloje *R.D. prieš Prancūziją*, Nr. 34648/14; EŽTT 1997-09-25 sprendimas byloje *Aydin prieš Turkiją*, Nr. 24209/94.

⁹² EŽTT 2017-10-03 sprendimas byloje *D.M.D prieš Rumuniją*, Nr. 23022/13

⁹³ EŽTT 2015-05-28 sprendimas byloje *Y. prieš Slovėniją*, Nr. 41107/10, tam tikru aspektu EŽTT 1981-10-22 sprendimas byloje *Dudgeon prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 45

⁹⁴ EŽTT 2017-05-23 sprendimas byloje *Balsan prieš Rumuniją*, Nr. 49645/09

Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos parengimas

pažeidimus. Šių pareigų nevykdymas gali būti traktuojamas kaip EŽTK pažeidimas⁹⁵. Smurtas artimoje aplinkoje EŽTT praktikoje suprantamas gerokai plačiau, pvz., ir kaip homofobija pagrįstas smurtas lyties pagrindu⁹⁶.

EŽTT ne kartą tokio pobūdžio bylose konstatavo didesnio valstybės stropumo poreikį, pvz.: atsižvelgiant į specifinį pobūdį, aukų pažeidžiamumą, smurto artimoje aplinkoje atvejais reikalauja išskirtinio stropumo (angl. *special diligence*) ir didžiausios spartos (angl. *utmost expedition*) vertinant situaciją⁹⁷. Dėl išskirtinio smurto artimoje aplinkoje aukų pažeidžiamumo valstybės institucijos tokiose bylose turi būti dėmesingesnės (angl. *greater degree of vigilance*)⁹⁸, dėti daugiau pastangų (angl. *more robust reaction*)⁹⁹.

EŽTT, remdamasis tarptautinėmis normomis ir principais, bylose dėl smurto artimoje aplinkoje suformulavo tokius papildomus įpareigojimus nacionaliniams teismams: (i) valstybė turi reaguoti į smurtą aktyviai¹⁰⁰; (ii) taikoma apsauga, ypač vaikams ir kitiems pažeidžiamiems asmenims, turi būti efektyvi¹⁰¹; (iii) tam tikrais atvejais apsaugos priemonės būtina taikyti nedelsiant, teikiant tam tikrą prioritetą (pvz., kai delsimas neigiamai veikia nukentėjusiojo padėtį, siekiant užtikrinti vaikų interesus, taikant kitas priemones, kurios pagal pobūdį ir tikslą turi būti taikomos neatidėliotinai)¹⁰².

Lietuvos teismų praktikoje dažniausiai smurtas artimoje aplinkoje kvalifikuojamas pagal BK 135 str. 2 d. 3 p., 129 str. 2 d. 3 p., 138 str. 2 d. 3 p., 140 str. 2 d., 145 str., 148 str. 2 d. ir kitus straipsnius. Žemiau pateikiama nacionalinių teismų praktika, jos apibendrinimas, iš kurios matyti, kokio pobūdžio nusikalstamų veikų kvalifikavimo ir įrodinėjimo problemos kyla traukiant asmenis baudžiamojon atsakomybėn dėl smurto artimoje aplinkoje. Ypatingas dėmesys skiriamas fizinės ir psichinės prievartos, nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, piktnaudžiavimo tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis kvalifikavimo problemų, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo ir kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko aspektų, nukentėjusiojo bei kaltinamojo tinkamo teisių užtikrinimo procese analizei.

2.1. Fizinis smurtas, kaip smurto artimoje aplinkoje forma

Teisinio reguliavimo lygmenyje fizinio smurto samprata apima kūno sužeidimus, sužalojimus¹⁰³ ir dažniausiai pasireiškia kaip skausmo sukėlimas (kratymas, stūmimas, tampymas už plaukų, kumščiajimas, smogimas, trenkimas, smauginimas ir kt.), fiziniai kūno sužeidimai (išorinių ar vidinių organų pažeidimas įbrėžimais, įdrėskimais, nudeginant, įskaitant ginklų ar kitų daiktų, skysčių ar kitų medžiagų naudojimą, besilaukiančių ir ką tik pagimdžiusių moterų žalojimas, fizinių kančių sukėlimas, medicininės pagalbos nesuteikimas, poilsio apribojimas (neleidimas miegoti), vertimas vartoti alkoholį, narkotikus, neįgalumo sukėlimas, tradicinės kultūrinės praktikos, keliančios žalą sveikatai¹⁰⁴. Fizinis smurtas iš esmės reiškia bet kokio pobūdžio fizinę intervenciją į žmogaus kūną, sukeliančią realias, apčiuopiamas pasekmes. Fizinis smurtas gali sukelti fizinį skausmą, nežymų, nesunkų ir sunkų sveikatos sutrikdymą arba mirtį.

Teismų praktikoje didesnių įrodinėjimo ar kvalifikavimo problemų nekyla smurto artimoje aplinkoje kontekste traukiant asmenis baudžiamojon atsakomybėn už nužudymą, sunkų¹⁰⁵ ar nesunkų sveikatos sutrikdymą, kadangi sužalojimų masto nustatymas yra siejamas su specialistų išvadomis, ir taikomos kitos, bendrosios įrodinėjimo taisyklės. Didesnių problemų kyla taikant baudžiamąją atsakomybę už fizinio skausmo sukėlimą ir nežymų sveikatos sutrikdymą pagal BK 140 str.

⁹⁵ EŽTT 2010-01-07 sprendimas byloje *Rantsev prieš Kiprą*, Nr. 25965/04.

⁹⁶ EŽTT 2021-01-14 sprendimas byloje *Sabalic prieš Kroatiją*, Nr. 50231/13.

⁹⁷ EŽTT 2017-03-02 sprendimas byloje *Talpis prieš Italiją*, Nr. 41237/14, § 129–130.

⁹⁸ EŽTT 2010-11-30 sprendimas byloje *Hajduova prieš Slovakiją* (2660/03), § 50.

⁹⁹ EŽTT 2014-01-28 sprendimas byloje *M. ir C. M. prieš Moldovą* (26608/11), § 60

¹⁰⁰ EŽTT 2008-06-12 sprendimas byloje *Bevacqua prieš Bulgariją*, Nr. 71127/01, § 65

¹⁰¹ *Ibid.*, § 64, 83

¹⁰² *Ibid.*, § 68, 72–73, 83–84.

¹⁰³ PSO, *Moterų, patyrusių intymių partnerių smurtą arba seksualinį smurtą, sveikatos priežiūra: klinikinis vadovas*. Ženeva: PSO dokumentų rengimo tarnyba, 2014, 7.

¹⁰⁴ „Specialiosios pranešėjos dėl smurto prieš moteris, jo priežasčių ir pasekmių Radhika Coomaraswamy ataskaita, pateikta pagal Žmogaus teisių komisijos rezoliuciją 1995/85, 1996 m. vasario 2 d., E/CN.4/1996/53“, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G96/104/75/PDF/G9610475.pdf?OpenElement>

¹⁰⁵ Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo nuosprendis baudžiamojame byloje Nr. 1-93-290/2017.

Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos parengimas

Teismų praktikoje pripažįstama, kad fizinį skausmą įrodyti yra sudėtinga, nes fizinis skausmas, visų pirma yra labai individualus – kiekvienas žmogus fizinį skausmą jaučia savaip. Fizinis skausmas nėra nustatomas teismo medicinos specialistų, kurie dažniausiai tiesiog vertina patį poveikį žmogaus kūnui ir daro tik tikimybinės išvadas, kad vienas ar kitas poveikis gali būti skausmingas ar ne. Sudėtingą fizinio skausmo įrodinėjimą lemia ir baudžiamųjų bylų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje, specifika. Tokio pobūdžio bylų ypatumas tas, jog dažniausiai smurtauojama aplinkoje, kurioje būna tik kaltininkas ir nukentėjusysis, o pašalinių smurto liudytojų nebūna. Todėl svarbią reikšmę tokiose bylose įgyja ne tik tiesioginiai (pačių konflikto dalyvių parodymai), bet ir netiesioginiai įrodymai (pvz., parodymai asmenų, kuriems nukentėjusysis pasakojo apie konfliktą), ypač tais atvejais, kai nukentėjusiajam sukeliamas tik fizinis skausmas, nepadarant jam sunkesnių sužalojimų¹⁰⁶.

Pagal LAT formuojamą praktiką, baudžiamajai atsakomybei pagal BK140 str. taikyti nepakanka vien tik fizinio sąlyčio su kito žmogaus kūnu. Būtina įsitikinti, kad dėl to nukentėjęs asmuo iš tikrųjų pajustų skausmą ar kitas fizines kančias. Nustatant šią aplinkybę atsižvelgtina į tai, kokio stiprumo skausmas paprastai sukeliamas žmogui analogiškais veiksmais, taip pat vertinami nukentėjusiojo amžius ir sveikatos būklė, jo sveikatai sukeltas pavojus, fizinį poveikį darančio asmens tikslai ir kitos aplinkybės, rodančios atliktų veiksmų pavojingumą ir kilusio skausmo tikrumą. Įrodomumo prasme svarbu, kad toks pojūtis būtų taip išreikštas, jog aplinkiniai suprastų nukentėjusiojo skausmą ar būtų kreipiamasi į medikus¹⁰⁷. Taigi smurto artimoje aplinkoje veiklos kvalifikavimas pagal BK 140 str. turi apimti akivaizdžias fizinio smurto veiksmų pasekmes, dėl ko buvo sutrikdyta aukos sveikata¹⁰⁸.

Smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose, kuriose nukentėjusiais pripažįstami vaikai, kaip ir kitais atvejais, baudžiamajai atsakomybei pagal BK 140 str. 3 d. už fizinio skausmo sukėlimą nepakanka vien tik fizinio sąlyčio su kito žmogaus kūnu, būtina, kad dėl to nukentėjęs mažametis pajustų skausmą, toks pojūtis turi būti išreikštas. Tai paprastai nustatoma įvertinus kaltininko veiksmų pobūdį, jų stiprumą ir intensyvumą, naudotas priemones, skausmo realumą, ar aplinkiniai suprato tokius nukentėjusiojo pojūčius (skausmą) ir pan. Toks išaiškinimas galimas remiantis, pvz., kasacine nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-227-788/2017¹⁰⁹.

Nustatant šią aplinkybę atsižvelgtina į tai, kokio stiprumo skausmas paprastai sukeliamas žmogui analogiškais veiksmais, taip pat vertinami nukentėjusiojo amžius ir sveikatos būklė, jo sveikatai sukeltas pavojus, fizinį poveikį darančio asmens tikslai ir kitos aplinkybės, rodančios atliktų veiksmų pavojingumą ir kilusio skausmo tikrumą. Įrodomumo prasme svarbu, kad toks pojūtis būtų taip išreikštas, jog aplinkiniai suprastų nukentėjusiojo skausmą ar būtų kreipiamasi į medikus¹¹⁰.

2.2. Psichologinis smurtas, kaip smurto artimoje aplinkoje forma, teismų praktikoje

Prievartinė veika, pasireiškianti psichiniu poveikiu, yra viena iš smurto artimoje aplinkoje formų (ASAAĮ 2 str. 7 d.). Pavojingas psichinis poveikis smurto artimoje aplinkoje atveju, gali pasireikšti ir įvairaus turinio grasinimais, kriminalizuotais BK: (i) kaip savarankiška nusikalstama veika (BK 145 str.), (ii) kaip nusikalstamos veikos padarymo ir (ar) vertimo elgtis prieš savo valią būdas (pvz., BK 148, 149, 150, 151 str.).

Psichologinio smurto apraiškos yra grasinimai (nužudyti, pagrobti, sužaloti ir kt.), bauginimai, sisteminis savivertės žeminimas, izoliacija, viešas pažeminimas, pašaipos, nuolatinė kritika¹¹¹, manipuliacijos (pvz., verčiant abejoti sveiku protu), persekiojimas, rikšmai ir barniai, veiksmų laisvės varžymas, jausmų ignoravimas, įsitikinimų išjuokimas, melas, palikimas pavojingose vietose ir kt.¹¹².

EŽTT praktikoje taip pat pripažįstama¹¹³, kad greta fizinio smurto, psichologinis smurtas turi reikšmingą neigiamą poveikį smurto artimoje aplinkoje atvejais¹¹⁴. EŽTK 3 str. apima ne tik fizinį smurtą, bet ir

¹⁰⁶ Klaipėdos apygardos teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-11-361/2022.

¹⁰⁷ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2A-5/2014, 2K-164-895/2016, 2K-474-489/2016, 2K-227-788/2017.

¹⁰⁸ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77-942/2017.

¹⁰⁹ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-227-788/2017.

¹¹⁰ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2A-5/2014, 2K-164-895/2016, 2K-474-489/2016.

¹¹¹ PSO, *Motery, patyrusių intymių partnerių smurtą arba seksualinį smurtą, sveikatos priežiūra: klinikinis vadovas* (Ženeva: PSO dokumentų rengimo tarnyba, 2014), 7.

¹¹² Ramunė Jakštienė, *Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga* (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2019).

¹¹³ EŽTT 2021-12-14 sprendimas byloje *Tunikova ir kiti prieš Rusiją* (Nr. 55974/16, 53118/17, 27484/18, 28011/19).

¹¹⁴ EŽTT 2013-03-26 sprendimas byloje *Valiulienė prieš Lietuvą*, Nr. 33234/07, § 69; EŽTT 2021-09-14 sprendimas byloje *Volodina prieš Rusiją* (Nr. 40419/19), §§ 74-75.

psichologinį smurtą, kurio pasekmė – ilgai trunkanti baimė ir stresas dėl psichologinio persekiojimo¹¹⁵. Galimo (būsimo, tikėto) užpuolimo baimė, kurią nuolat kursto užpuolikas, gali padaryti pakankamai rimtų pažeidimų aukos psichinei ir fizinei sveikatai¹¹⁶.

LAT praktikoje apibūdinant grasinimus teigiama, kad tai – pavojingas tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiant bijoti, kad dėl tolesnių grasinančio asmens veiksmų gali atsirasti sunkūs neigiami padariniai¹¹⁷.

Baudžiamoji atsakomybė už grasinimą nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimą yra įtvirtinta BK 145 str. Smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose, kaip ir kitais atvejais, pripažįstant tam tikrą elgesį psichine prievarta, turi būti vertinamas grasinimų pavojingumas ir realumas. LAT praktikoje laikomasi nuomonės, kad, nustatant grasinimų realumą, būtina įsitikinti, kad kaltininkas iš tikrųjų siekė įbauginti nukentėjusįjį (tai nebuvo spontaniškai išsprūdę žodžiai, į grasinimą panašūs, bet kitokią prasmę turintys veiksmai ir pan.), kad susidariusioje situacijoje buvo pakankamai pagrindo bijoti dėl šio asmens ketinimų ir kad kaltininko elgesys iš tiesų buvo teisingai supastas kaip pavojingas¹¹⁸. Taigi vertinant grasinimo realumą, svarbu įvertinti ir tai, kaip jį suprato nukentėjusysis, ir grasinančiojo siekius bei ketinimus, tačiau nebūtina, kad grasinantysis iš tikrųjų ketintų įgyvendinti grasinimą¹¹⁹. LAT akcentuoja, kad siekiant išvengti vertinimo klaidų ir užtikrinant, kad tam tikri asmens neteisingai suprasti žodžiai ar poelgiai nebūtų be pagrindo pripažinti nusikalstama veika, baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje laikomasi nuostatos, jog baudžiamąją atsakomybę gali užtraukti tik realūs (ne tariami) grasinimai. Taigi pripažįstant nusikalstamą grasinimo pobūdį, būtina įsitikinti, kad kaltininko elgesys buvo teisingai supastas, kad tai nebuvo nevykęs pokštas, spontaniškai išsprūdę žodžiai, į grasinimą panašūs, bet kitokią prasmę turintys veiksmai ir pan.¹²⁰.

Sistemo kito žmogaus bauginimo naudojant psichinę prievartą sudėtyje psichinė prievarta suprantama ne vien kaip grasinimai nužudyti, bet ir kaip kitokiais poelgiais vykdomas bauginimo procesas, objektyviai pasireiškiantis baimės jausmo sukėlimu kitam žmogui. Sistemingu žmogaus bauginimu gali būti pripažinti pasikartojantys, ne vien tik žodžiu ar raštu, bet ir įvairiais kitais atvirais ar užmaskuotais būdais padaryti poelgiai, kuriais siekiama sukelti arba palaikyti baimės jausmą nukentėjusiajam. Bauginamasis poveikis gali būti išreikštas ir neteisėtu fiziniu poveikiu nukentėjusiajam ar kitam asmeniui, turto sugadinimu ar sunaikinimu ir pan. Nutartimi baudžiamosiose bylose Nr. 2K-116/2014 LAT nustatė, kad S. K. naudotas fizinis smurtas, tyčinis nedidelės vertės svetimo turto sugadinimas, padaryti siekiant įbauginti nukentėjusiąją, buvo pagrįstai įvertinti ne tik kaip atskiros nusikalstamos veikos, numatytos BK 140 str. 1 d. ir 187 str. 3 d., bet ir kaip psichinės prievartos, numatytos BK 145 str. 2 d., išraiška. Šiuo atveju veikos kvalifikavimui svarbu, kad teismai nustatė, jog besitęsiantys bauginimo veiksmai kaltininko padaryti ne vieną kartą, jie sudaro tam tikrą neteisėto elgesio grandinę, padaryti siekiant sukelti ir palaikyti nukentėjusiosios baimę, norint, kad ji nerimautų, jaustųsi nesaugiai, paklustų S. K. valiai, atnaujintų su juo nutrauktus šeiminius santykius. Nuteistas, sistemingai bauginamas V. C., veikė tiesiogine prasme tyčia, nes suprato, kad pavojingai psichiškai veikia nukentėjusiąją, kelia jai baimę, siekė šią būseną palaikyti ir norėjo taip elgtis. Byloje nustatyti S. K. padaryto sisteminio bauginimo ir terorizavimo veiksmai, pasireiškę turto sunaikinimu, poveikiu nukentėjusiosios sveikatai, pagrįstai kvalifikuoti kaip sutaptis su nusikaltimais, numatytais BK 140 ir 187 str. BK 145 str. 2 d. esančios veikos, pasireiškiančios nevienkartiniais nurodyto turinio grasinimais ar sistemingu bauginimu naudojant psichinę prievartą, neapima nei BK 140 str. 1 d. numatyto fizinio skausmo sukėlimo, nei BK 187 str. numatyto turto sunaikinimo ar sugadinimo¹²¹.

Kaip pavyzdys, kai LAT teko spręsti terorizavimo pavojingumo klausimą, taip pat aiškintis, ar susiklosčiusi konfliktinė situacija nėra pagrįsta tik besiskiriančių asmenų nesutarimais, paminėtina nutartis baudžiamosiose bylose Nr. 2K-553-942/2015¹²². Šioje byloje, atsižvelgus į kaltininko nevienkartinius intensyvius prievartinius veiksmus, jų pobūdį, konstatuota, kad jais sąmoningai siekta sukurti su juo besiskiriančiai sutuoktinei ir vaikams baimės ir nerimo atmosferą, sunkiai pakenčiamas gyvenimo sąlygas. LAT pažymėjo, kad toks elgesys netraktuotinas tik kaip besiskiriančių asmenų nesutarimai ir konfliktai, o bendrąja prasme atitinka smurto

¹¹⁵ *El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* [GC], no. 39630/09, § 202.

¹¹⁶ EŽTT 2013-05-28 sprendimas byloje *Eremia ir kiti prieš Moldovą*, Nr. 3564/11, § 54; T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova, no. 26608/11, § 41.

¹¹⁷ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-238-699/2016, 2K-172-788/2017.

¹¹⁸ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-341/2010, 2K-12/2011, 2K-300/2013, 2K-217/2014, 2K-347/2014, 2K-423-303/2016, 2K-172-788/2017.

¹¹⁹ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-26/2010, 2K-542/2011, 2K-94/2013, 2K-347/2014.

¹²⁰ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-341/2010, 2K-553-942/2015, 2K-172-788/2017.

¹²¹ LAT nutartis baudžiamosiose bylose Nr. 2K-116/2014.

¹²² „Fizinės prievartos (smurto) (BK 129, 135, 138, 140 straipsniai) kvalifikavimo probleminiai aspektai smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose“, *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teismų praktikos biuletenis* Nr. 47.

Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos parengimas

artimoje aplinkoje sampratą ir pasižymi nusikalstamai veikai būdingu pavojingumu. Šioje byloje D. S. buvo inkriminuotas sistemingas psichinės prievartos naudojimas (terorizavimas) prieš nepilnamečius vaikus ir sutuoktinę nuo 2009 m. gruodžio 6 d. iki 2012 m. gruodžio 22 d. Apeliacinės instancijos teismas, įvertinęs D. S. naudotos psichinės prievartos pobūdį, konstatavo, jog jo naudota psichinė prievarta reiškėsi: 1) tiesioginiais veiksmais prieš nepilnametį sūnų L. S. (būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, L. S. gulint vonioje, ranka suėmęs jam už kaklo, nardino jį po vandeniu, taip jį skandindamas); 2) grasinimais, sakydamas, kad padės namus, pradurs automobilio, kuriuo naudojosi nukentėjusieji, ratus; 3) nepagrįstais kaltinimais sūnui L. S. pinigų vagyste ir grasinant pasodinti jį į nepilnamečių koloniją; 4) bauginančios atmosferos kūrimu, suduodant smūgius sūnui L. S. delnu per galvą, kartojant, kad jis, jo brolis ir mama E. S. be jo prapuls, kad jie yra šiukšlės, invalidai, vadinant nukentėjusiąją E. S. „prostitute“, „šiukšle“, „alkoholike“, „šliundra“; 5) grasinimais atimti gyvybę E. S. – griebdamas ją už kaklo ir purtydamas grasino, kad vieną dieną užmuš (šiuos veiksmus atlikdamas mažamečio sūnaus D. P. S. akivaizdoje). Iš visų šių aplinkybių matyti, kad tokiais sistemingais veiksmais D. S. siekė sąmoningai sudaryti su juo besiskiriančiai sutuoktinei E. S. ir savo vaikams L. ir D. P. S. baimės ir nerimo atmosferą, sunkiai pakenčiamas gyvenimo sąlygas. LAT nustatė, kad toks elgesys netraktuotinas vien tik kaip besiskiriančių asmenų nesutarimai ir konfliktai, bendrąja prasme jis atitinka smurto artimoje aplinkoje sampratą (ASAAĮ 2 str.), be to, pasižymi nusikalstamai veikai būdingu pavojingumu ir užtraukia baudžiamąją atsakomybę pagal BK 145 str. 2 d. Veikos pavojingumą rodo ir tai, kad minėti veiksmai buvo atliekami bauginant ne tik sutuoktinę, bet ir nepilnamečius vaikus¹²³.

Vertinant ir kvalifikuojant psichologinį smurtą, teismai turi atsižvelgti į bendro pobūdžio suformuotą LAT praktiką, pagal kurią, visi atlikti nusikalstami veiksmai turi būti patvirtinti abejonių nekeliančiais duomenimis, įvardytas jų padarymo laikas, tęstinumas. Veiksmai turi atitikti BK 145 str. 2 d. sudėties požymius, kuriuos kvalifikuojant būtų identifikuotas pavojingumo laipsnis dėl aukos fizinei ir psichinei sveikatai kylančių neigiamų padarinių¹²⁴. Todėl veikos kvalifikavimui svarbu, kad nevienkartiniai bauginimo veiksmai sudaro tam tikrą neteisėto elgesio grandinę, kad jie padaryti siekiant sukelti ir palaikyti nukentėjusiųjų baimę, norint, jog nukentėjusiosios nerimautų, jaustųsi nesaugiai, paklustų nuteistojo valiai¹²⁵.

Prie smurto artimoje aplinkoje, pasireiškiančio psichologine prievarta, priskirtinas ir fizinis vaikų baudimas, žeminimas ir nepriežiūra, kurie, kaip jau minėta, Lietuvoje yra uždrausti ir užtraukia teisinę atsakomybę (baudžiamąją, administracinę, civilinę). Todėl, nors tėvai neabejotinai turi teisę ir pareigą ugdyti ir auklėti savo vaikus, skatinti jų teigiamą elgesį, vienaip ar kitaip reaguoti į jų manymų, netinkamus vaiko poelgius, bet kuriuo atveju tėvai privalo susilaikyti nuo kraštutinių, žalą vaiko sveikatai ir vystymuisi darančių poveikio priemonių panaudojimo¹²⁶.

Baudžiamoji atsakomybė pagal BK 163 str. gali būti taikoma tik tuo atveju, kai tėvų ar kitų teisėtų vaikų atstovų naudojamos poveikio priemonės vaikui negali būti pateisinamos tėvų teise ir pareiga auklėti vaikus ir peržengia nusikalstamai veikai konstatuoti būtiną pavojingumo laipsnį. Ši išvada paprastai daroma atsižvelgiant į piktnaudžiavimo teisėmis (pareigomis) proceso pobūdį, intensyvumą, trukmę, keliamą pavojų, naudotos fizinės ir (ar) psichinės prievartos pobūdį, kaltininko tyčios kryptingumą ir kitas smurto artimoje aplinkoje aplinkybes (vietą, laiką, nukentėjusiųjų skaičių bei juos apibūdinančius duomenis ir pan.)¹²⁷. LAT praktikoje nurodoma, kad taikomų poveikio priemonių nusikalstamumo matą pirmiausia nustato specialioji piktnaudžiavimo tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis norma (BK 163 str.). Pažymėtina, kad ši norma suformuluota specifiniais teisiniais požymiais, pabrėžiančiais jos paskirtį: jos apsaugos objektas yra vaikas ir šeima; atsakyti už šią nusikalstamą veiką gali tik specialus subjektas – tėvas, motina, globėjas, rūpintojas arba kitas teisėtas vaiko atstovas; veika įvardyta kaip piktnaudžiavimas turimomis teisėmis (pareigomis) fiziškai ar psichiškai gniuždant vaiką, paliekant jį ilgą laiką be priežiūros ar panašiai žiauriai elgiantis su vaiku; kaltė pasireiškia tik tiesiogine tyčia, suponuojančia savo elgesio su vaiku pavojingo pobūdžio suvokimą ir norą taip veikti. Įrodinėjant šiuos požymius, įmanoma atsakyti į klausimą, ar tėvų vaikui taikytos poveikio priemonės pasižymėjo nusikalstamai veikai būdingu pavojingumu¹²⁸.

Įvairūs piktnaudžiavimo teisėmis (pareigomis) aspektai, pagrindžiant baudžiamosios atsakomybės taikymą pagal BK 163 str., nuosekliai vertinti kasacinėje nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-553-942/2015. Šioje

¹²³ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-347/2014.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-788/2016.

¹²⁷ „Fizinės prievartos (smurto) (BK 129, 135, 138, 140 straipsniai) kvalifikavimo probleminiai aspektai smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose“, *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teismų praktikos biuletenis* Nr. 47.

¹²⁸ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-788/2016.

baudžiamajame byloje nustatyta, kad objektyviai piktnaudžiavimo tėvo teisėmis (pareigomis) procesas buvo intensyvus (naudota fizinė ir psichinė prievarta), sistemingas, kaltininkas veiką padarė tiesiogine tyčia.

JT vaiko teisių konvencijos¹²⁹ 19 str. numatyta, kad, siekiant apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo, grubaus elgesio ar išnaudojimo, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, turi būti imtasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo¹³⁰ 10 str. 2 d. įtvirtintas draudimas vaiką kankinti, žaloti, žeminti jo garbę ir orumą, žiauriai su juo elgtis. Konstitucijos 38 str. įtvirtinta tėvų pareiga auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais. Įgyvendinant Konstitucijos 39 str. ir kitų įstatymų nuostatas, valstybė įsipareigoja teisinėmis priemonėmis ginti nepilnamečius asmenis, taip pat ir nuo jiems artimiausių žmonių nusikalstamo veikimo ar neveikimo. Tėvai turi teisę ir pareigą auklėti savo vaikus ir yra atsakingi už savo vaikų auklėjimą ir vystymąsi, privalo rūpintis savo vaikų sveikata, jų dvasiniu ir moraliniu ugdymu.

Pagal BK 163 str. baudžiamoji atsakomybė kyla tam, kas piktnaudžiavo tėvo, motinos, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis fiziškai ar psichiškai gniuždydamas vaiką, palikdamas jį ilgą laiką be priežiūros ar panašiai žiauriai elgdamasis su vaiku. Fizinis ar psichinis vaiko gniuždymas suprantamas kaip ilgalaikė fizinė ar psichinė prievarta, naudojama sistemingai, t. y. jai būdingas kartotinumumas ir periodiškumas. Vaiko palikimo ilgą laiką be priežiūros požymis sistemingumo nereikalauja. Pažymėtina, kad terminas „ilgas laikas“ turėtų būti vertinamas atsižvelgiant į vaiko amžių, jo fizinį ir protinį išsivystymą, gebėjimą savimi pasirūpinti ir kitas aplinkybes. Kitoks žiaurus elgesys su vaiku gali turėti įvairių formų, tokių kaip tyčiojimas iš vaiko, įžeidinėjimai, žiaurios, žeminančios ar alinančios bausmės, vertimas dirbti sunkius darbus, nesirūpinimas vaiku ir pan. Nusikaltimo sudėtis yra formali, todėl asmuo pripažįstamas kaltu padaręs nusikaltimą, jeigu jis šią veiką padarė tiesiogine tyčia, t. y. jį darydamas asmuo suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį ir norėjo taip veikti (BK 15 str. 2 d. 1 p.).

Nutartyje baudžiamajame byloje Nr. 2K-227-788/2017 LAT atkreipė dėmesį, kad nors D. S. savo kaltę neigia, baudžiamajame byloje ištirtų įrodymų visetas patvirtina, kad jis sistemingai, naudodamas fizinę ir psichinę prievartą, bauginio nukentėjusiąją E. S. bei nukentėjusį nepilnametį L. S., juos terorizavo ir, būdamas nukentėjusiojo L. S. tėvas, atsakingas už jo auklėjimą, vystymąsi, privalėdamas rūpintis jo sveikata, ugdymu, sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, piktnaudžiavo savo, kaip tėvo, teisėmis ir pareigomis, sistemingai naudodamas fizinę ir psichinę prievartą. LAT pabrėžė, kad tiek iš pirmosios instancijos teismo nuosprendžio, tiek iš apeliacinės instancijos teismo nutarties turinio aiškiai matyti, kad teismai D. S. veiksmus vertino kaip pavojingą ir ilgai trukusį psichinį poveikį nukentėjusiesiems, kurie dėl to gyveno nuolatinėje baimėje, bet ne kaip šeiminio konflikto įkarštyje pasakytus žodžius ar vaikų auklėjimą. Atsižvelgiant į pavojingo elgesio prieš vaiką pasireiškimo formą ir padarinius, toks veikimas ar neveikimas, LAT teigimu, gali būti kvalifikuojamas tiek taikant specialią piktnaudžiavimo tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis normą (BK 163 str.), tiek ir bendras normas, numatančias atsakomybę už įvairius pasikėsinimus į asmens gyvybę, sveikatą, seksualinį neliečiamumą ir pan. Kvalifikuojant tokias nusikalstamas veikas turi būti paisoma ir normų konkurencijos įveikimo taisyklių (bendrosios ir specialiosios, visumos ir dalies)¹³¹. Teismas taip pat atkreipė dėmesį, kad kai tėvų pavojingu elgesiu ne įgyvendinamos teisės ir pareigos vaikams, o tiesiog terorizuojama visa šeima (pvz., grasinant padegti namus, sugadinant turtą, kaltinant nebūtais nusikaltimais, tiesiog kenkiant), tokie veiksmai gali būti kvalifikuojami ir kaip žmogaus terorizavimas pagal BK 145 str. 2 d.¹³².

Kalbant apie tėvų ir kitų vaiko teisėtų atstovų baudžiamąją atsakomybę, pažymėtina, kad tais atvejais, kai nustatoma vaiko fizinio ar psichinio gniuždymo, jo palikimo ilgą laiką be priežiūros ar kitų žiaurus elgesio su vaiku požymių, nusikalstama veika pirmiausia kvalifikuojama pagal specialią BK 163 str. numatytą normą. Šioje normoje nurodyti specifiniai teisiniai požymiai, pabrėžiantys jos paskirtį: jos apsaugos objektas yra vaikas ir šeima; atsakyti už šią nusikalstamą veiką gali tik specialus subjektas – tėvas, motina, globėjas, rūpintojas arba kitas teisėtas vaiko atstovas; veika įvardyta kaip piktnaudžiavimas turimomis teisėmis (pareigomis) fiziškai ar psichiškai gniuždydamas vaiką, paliekant jį ilgą laiką be priežiūros ar panašiai žiauriai elgiantis su vaiku; kaltė pasireiškia tik tiesiogine tyčia, kuri suponuoja savo elgesio su vaiku pavojingo

¹²⁹ JT Vaiko teisių konvencija, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>

¹³⁰ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, e-seimas, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397/asr>

¹³¹ LAT nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-227-788/2017.

¹³² Ibid.

pobūdžio suvokimą ir norą taip veikti. Pažymėtina, kad piktnaudžiavimu paprastai pripažintini nevienkartinio pobūdžio tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų veiksmai¹³³.

Įrodinėjant šioje specialioje normoje nurodytus nusikalstamos veikos sudėties požymius, svarbu atsižvelgti į socialinę tikrovę, t. y. kad kaltinamieji dažniausiai gyvena kartu su vaikais, juos sieja ypatingas žmogiškasis ryšys, jie atsakingi ne tik už vaikų gerovę, bet ir už poelgius, tam tikrais atvejais privalo imtis aktyvių veiksmų, koreguodami vaiko elgesį ir pan. Šių aplinkybių vertinimas padeda atsakyti į klausimą, ar tėvų vaikui taikytos poveikio priemonės pasižymėjo nusikalstamai veikai būdingu pavojingumu. Kita vertus, vaiko mušimas ar kitokie tikslingi veiksmai, sukeliantys jam fizinį skausmą, patys savaime rodo nusikalstamą jų pobūdį. Tokiais atvejais, net ir nenustačius BK 163 str. numatytos nusikalstamos veikos požymių, pvz., nesant tokių veiksmų tęstinumo, svarstytinas klausimas dėl baudžiamosios atsakomybės taikymo už fizinio skausmo ar sunkesnių padarinių sveikatai sukėlimą. Pažymėtina ir tai, kad tais atvejais, kai tėvo ar motinos pavojingu elgesiu ne įgyvendinamos teisės ir pareigos vaikams, o tiesiog terorizuojama visa šeima, pvz., grasinant padegti namus, sugadinant turtą, kaltinant nebūtais nusikaltimais, tiesiog kenkiant ir pan., tokie veiksmai gali būti kvalifikuojami ir kaip žmogaus terorizavimas pagal BK 145 str. 2 d.¹³⁴.

2.3. Seksualinis smurtas, kaip smurto artimoje aplinkoje forma

Dažniausios seksualinio smurto formos yra seksualinio apsisprendimo laisvės pažeidimas, seksualinis prievartavimas, žaginimas, ypač žiaurus lytinis santykiavimas prieš partnerės valią, vertimas stebėti ir kartoti pornografinius veiksmus, vertimas nusirengti, privalomas nekaltybės tikrinimas, seksualiniai santykiai su asmenimis, kurie dėl amžiaus, nebrandos, ligos, neįgalumo, apsvaigimo nesuvokia veiksmų ar negali pasipriešinti, taip pat incestas, žmonos išpirkimas, leviratas (žmonos paveldėjimas), seksualinis priekabiavimas, nesaugūs ar neatsakingi seksualiniai santykiai, moterų lytinių organų žalojimas, reprodukcijos kontrolė (priverstinis nėštumas ar jo nutraukimas, kontracepcijos draudimas ir pan.)¹³⁵, prievartinė ginekologinė apžiūra¹³⁶.

Tokio pobūdžio bylų teismų praktikoje nėra gausu, manytina, kad jos yra ypač latentiškos. Seksualinio smurto artimoje aplinkoje aukomis neretai tampa ir vaikai¹³⁷. Tokio pobūdžio bylose didžiausiu iššūkiu tampa įrodinėjimo aspektai, kadangi, kaip taisyklė, tiesioginių įvykio liudytojų tokiose bylose nebūna, o pagrindiniu įrodymų šaltiniu tampa vaiko parodymai. Tiek vaiko apklausa, tiek jo parodymų vertinimas teismų praktikoje yra problemiškas¹³⁸, todėl teismų praktikoje suformuotos kai kurios vaiko parodymų vertinimo taisyklės. Pavyzdžiui, teismų praktikoje gerokai atlaidžiau žiūrima į vaikams užduotus atsakymus menančius klausimus ir pabrėžiama, kad tam tikrais atvejais jie yra galimi¹³⁹. Nedideli ir neesminiai mažamečių nukentėjusiųjų parodymų neatitikimai suprantami ir paaiškinami jų itin jaunu amžiumi, išgąsčiu ir baime dėl buvusių įvykių, kai prieš juos seksualinę prievartą ir tvirkinamuosius veiksmus atliko artimas šeimos narys¹⁴⁰. LAT praktikoje akcentuojama, kad seksualiniai veiksmai prieš mažamečius turi labai neigiamą poveikį jų psichikai ir vystymuisi, todėl ir jų vertinimo kriterijai yra griežtesni nei analogiškų veiksmų prieš vyresnio amžiaus asmenis, taip siekiama užtikrinti griežtesnę vaikų seksualinio neliečiamumo apsaugą.¹⁴¹ Kalbant apie situacijas, kai seksualinės prievartos auka tampa suaugęs, teismai susiduria su kliūtimis įrodinėjant valios palaužimo būdą, kadangi įprastai tai nebūna pirmasis ar vienintelis lytinio santykiavimo atvejis. Pvz., vienoje byloje, kurioje asmuo buvo nuteistas dėl savo sugyventinės seksualinio prievartavimo, LAT sprendė klausimą, ar nuo alkoholio apsvaigusi ir dėl to negalėjusi suprasti su ja atliekamų veiksmų, nukentėjusioji iš tiesų nebuvo linkusi lytiškai santykiauti. LAT pažymėjo, kad teismai nesiaiškino, ar V. K. suprato, kad seksualinio pobūdžio veiksmus su nukentėjusiaja atlieka prieš jos valią, ir norėjo taip veikti, o byloje nustatytos aplinkybės šiuo klausimu kelia pagrįstų abejonių, kurių teismai nepašalino. Byloje nustatyta, kad iki nusikalstamos veikos padarymo nukentėjusioji kurį laiką gyveno kartu su nuteistuoju, kartu ne tik girtavo, bet ir miegodavo bei turėjo su juo lytinių santykių abipusiu sutikimu. LAT sutiko su apeliacinės instancijos teismo išvadomis, kad

¹³³ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-474-489/2016.

¹³⁴ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-347/2014, 2K-553-942/2015.

¹³⁵ Ramunė Jakštienė, *Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga* (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2019).

¹³⁶ EŽTT sprendimas byloje *Y.F. v Turkey*, no. 24209/94.

¹³⁷ Pavyzdžiui, LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-40-628/2022.

¹³⁸ Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-108-478/2021.

¹³⁹ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-10/2013.

¹⁴⁰ 2013 m. gegužės 17 d. LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2013.

¹⁴¹ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-942/2016.

ankstesni nukentėjusiosios lytiniai santykiai savaime nereiškia jos sutikimo ir toliau su nuteistuoju turėti lytinių santykių, tačiau nagrinėjamos bylos kontekste buvo svarbu nustatyti tai, ar, atsižvelgiant į nuteistajam diagnozuotą psichikos sutrikimą ir kitas bylos aplinkybes, nuteistasis suvokė (galėjo suvokti), kad seksualinio pobūdžio veiksmus jis atlieka neturėdamas tam nukentėjusiosios sutikimo ir naudodamasis jos bejėgiška būkle. Teismai šių aplinkybių apskritai neanalizavo ir priimtame nuosprendyje bei nutartyje nepasisakė¹⁴².

Įdomus seksualinės prievartos, kaip smurto artimoje aplinkoje formos, aspektas analizuotas LAT nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293/2014, kurioje pažymėta, kad valios lytiškai santykiauti palaužimo būdas gali būti ir ilgalaikė psichinė prievarta šeimoje, o psichinės prievartos specifika ne tik atskleistina vertinant atskirus baimės jausmo sukėlimo atvejus, bet ir sietina su bauginančios (smurtinės) aplinkos sukūrimu, nuolatinio baimės jausmo palaikymu. Šioje byloje pirmosios instancijos teismo asmuo buvo nuteistas už savo nepilnametės dukters seksualinį prievartavimą ir išžaginimą. Apeliacinės instancijos teismas perkvalifikavo nusikalstamas veikas į privertimą lytiškai santykiauti, motyvuodamas tuo, kad kaltininkas tiesiogiai nevartojo fizinio ar psichologinio smurto, siekdamas palaužti nukentėjusiosios valią. Vienas pagrindinių apeliacinės instancijos teismo argumentų, kuriais motyvuojamas veikos perkvalifikavimas, buvo tas, kad byloje surinktais įrodymais nenustatyta, jog V. T. prieš nukentėjusiąją būtų vartojęs fizinį smurtą, grasinimus tuoj pat jį pavartoti, atėmęs nukentėjusiajai galimybę priešintis ar naudojėsis bejėgiška jos būkle. Kadangi teismas konstatavo, jog V. T. prievartiniai lytinės aistros tenkinimo veiksmai prieš J. T. buvo atlikti pasinaudojus nukentėjusiosios priklausomumu, tai panaikinęs pirmosios instancijos teismo nuosprendį, kuriuo V. T. pripažintas kaltu pagal BK 22 str. 1 d., 149 str. 3 d. ir BK 150 str. 3 d., nusikalstamas veikas perkvalifikavo į BK 151 str. 2 d., BK 22 str. 1 d. ir 151 str. 2 d. ir baudžiamąją bylą nutraukė suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui¹⁴³.

LAT pažymėjo, kad nustatant, ar nebuvo panaudotas vienas iš minėtų nukentėjusiojo valios palaužimo būdų, nepakanka atsietai, neatsižvelgiant į byloje nustatytų aplinkybių visumą, įvertinti tik tuos grasinimus, kurie buvo tiesiogiai išsakyti nukentėjusiajai prieš bandymą su ja lytiškai santykiauti ar tenkinant lytinę aistrą. Sprendžiant, ar V. T. veiksmuose yra psichinės prievartos, būdingos išžaginimui ar seksualiniam prievartavimui, požymių, vertintinas ne tik išsakytų grasinimų turinys – ne mažiau svarbus yra ir padarytų veikų kontekstas, išorinės veikos padarymo, kaltininką ir nukentėjusiąją apibūdinančios aplinkybės, tai, kaip grasinimą galėjo suvokti pati nukentėjusioji, ir pan. Nagrinėjamoje byloje abiejų instancijų teismai nustatė ir šias aplinkybes: V. T. nuolatos vartodavo smurtą prieš D. T., ši tėvo smurtinį elgesį matydavo ir J. T., girdėdavo jo nuolatinis grasinimus; D. T. sirgo depresija, pati V. T. bijojo, be to, byloje nustatytas D. T. bandymas po vieno iš konfliktų žudyti; dėl bauginančios aplinkos namuose, motinos būklės, taip pat sudėtingos situacijos mokykloje (patyčių, smurto) J. T. buvo nusprendusi apie V. T. veiksmus nepasakoti, nesitikėjo sulaukti pagalbos. LAT nuomone, svarbios aplinkybės yra ir tos, kad: V. T. lytinę aistrą tenkindavo atėjęs pas J. T. nakties metu, kai jos motina užmigdavo; nukentėjusioji miegojo kitame kambaryje nei motina, todėl pastaroji galėjo negirdėti ir nematyti V. T. veiksmų; V. T. bendraudavo pakeltu balsu, buvo ūmaus būdo, konfliktiškas, smurtaujantis, elgdavosi despotiškai, nukentėjusiosios teigimu, tėvas buvo nenusipėjamo elgesio; nukentėjusioji sirgo depresija, buvo ypač jautri, uždara, įbauginta tėvo, keletą kartų bandė žudyti ir kt.¹⁴⁴

Atsižvelgus į tai, psichinė prievarta šioje byloje aiškinta vertinant ne tik atskirus baimės jausmo sukėlimo atvejus grasinant išnaudoti J. T. sunkiuose darbuose, nepirkti jai daiktų ir pan., bet sieta ir su bauginančios (smurtinės) aplinkos sukūrimu, nukentėjusiosios nuolatinio baimės jausmo palaikymu. Be to, LAT nuomone, turėtų būti vertinama ir tai, ar visuma byloje nustatytų aplinkybių neleidžia spręsti, kad J. T. valia priešintis buvo palaužta ankstesniais smurtinio pobūdžio, gniuždančiais kaltininko veiksmais ir ar tai V. T. neleido pasinaudoti jau sukelta ir veikų metu išlikusia J. T. baime. Teisiniu psichinės prievartos vertinimui ne mažiau svarbūs ir subjektyvieji požymiai – V. T. žinojo J. T. psichinę būklę, ypatingą jautrumą, todėl, siekdamas priversti nukentėjusiąją paklusti jo valiai, suprato, kad besitęsiančiu grėsmingu elgesiu kelia jai baimę, ir taip elgtis norėjo. Apeliacinės instancijos teismas V. T. sukurtos grėsmingos, nuo jo priklausančios, valią gniuždančios atmosferos šeimoje ir kitų svarbių aplinkybių nevertino. Pažymėtina, kad pirmiau minėtos aplinkybės yra svarbios sprendžiant, kuris BK 149 ir 150 str. nurodytas valios palaužimo būdas gali būti nustatomas kaltininko veikoje¹⁴⁵.

¹⁴² LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-50-511/2022.

¹⁴³ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293/2014.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Ibid.

2.4. Smurto artimoje aplinkoje veikų pripažinimas mažareikšmėmis

Smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose, kaip ir kitais atvejais, pagal BK 37 str. nusikaltimą padaręs asmuo teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu dėl padarytos žalos dydžio, nusikaltimo dalyko ar kitų nusikaltimo požymių ypatumų veika laikoma mažareikšme. Mažareikšmiu nusikaltimu pripažįstama veika, tik formaliai atitinkanti nusikaltimo sudėties požymius, bet iš esmės nedaranti žalos įstatymo saugomoms vertybėms ar nesukelianti pavojaus tokiai žalai atsirasti, arba kuri nesiekia tokio pavojingumo laipsnio, dėl kurio būtų tikslinga kaltininką už padarytą nusikaltimą traukti baudžiamojon atsakomybėn.

Klausimų dėl nusikalstamos veikos mažareikšmiškumo ir galimo atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės smurto artimoje aplinkoje atvejais dažniausiai kyla traukiant asmenis baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 140 str. Tokiu atveju teismams tenka pareiga surasti tinkamą balansą tarp poreikio įvertinti, kiek tokia veika padarė žalos visuomenės interesams, atsižvelgiant į smurto artimoje aplinkoje sukeltas pasekmes tiek tiesiogiai aukai, tiek ir netiesiogiai – visuomenei, ir tarp poreikio atsižvelgti į tai, kad baudžiamoji atsakomybė, kaip kraštutinė, griežčiausia teisinės atsakomybės forma, būtų taikoma tik už tikrai pavojingus veiksmus.

Teismų praktikoje sprendžiant veikos mažareikšmiškumo klausimą, be kita ko, atsižvelgiama ir į nuostatą, kad smurtas artimoje aplinkoje dėl jo žalos visuomenei yra priskiriamas visuomeninę reikšmę turinčioms veikoms (ASAAĮ 1 p.)¹⁴⁶. Kita vertus, to negalima suprasti taip, kad tokio pobūdžio bylose teismas, įvertinęs visas reikšmingas bylos aplinkybes, apskritai neturi teisės priimti tokio sprendimo. LAT praktikoje yra ir tokių precedentų, kai artimoje aplinkoje neintensyvūs smurtiniai veiksmai buvo pripažinti mažareikšme veika dėl abiejų konflikto dalyvių provokuojančio konfliktinio elgesio, taip pat atsižvelgus į atliktų veiksmų spontaniškumą, trumpalaikiškumą ir pan.¹⁴⁷ Pagal kasacinės instancijos teismo praktiką, sprendžiant klausimą dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo, atsižvelgiama tiek į veikos objektyviusius (kokios baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės pažeistos ir jų pažeidimo laipsnį, veikos ypatumus, nusikaltimo dalyką ir jo ypatumus, kilusius padarinius, nusikaltimo padarymo būdą, laiką, vietą), tiek į subjektyviusius požymius (tyčios apibrėžtumą, kryptingumą, tikslus, motyvus). Ar nusikaltimas laikytinas mažareikšmiu, remdamasis byloje nustatytais aplinkybėmis, kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia teismas¹⁴⁸.

Pvz., vienoje byloje kasacinis teismas nusprendė pripažinti S. Z. padarytas veikas mažareikšmėmis dėl šių aplinkybių: i) tiek nuteistasis, tiek nukentėjusioji buvo aktyvūs buitinių konfliktų dalyviai. Policijos pareigūnai, duodami parodymus nagrinėjamoje byloje, nurodė, kad abu sutuoktiniai tęsė konfliktą net ir jų akivaizdoje, vienas kitą įžeidinėjo necenzūriniais žodžiais, dėl to teko raminti abi konflikto puses. Taigi tiek nuteistasis, tiek nukentėjusioji buvo lygiaverčiai buitinių konfliktų dalyviai, abu elgėsi netinkamai, kasatorius nebuvo vienintelis konfliktų iniciatorius; ii) nuteistasis sukėlė nukentėjusiajai nežymius sveikatos sutrikdymus, jie pasireiškė poodinėmis kraujosruvomis veide, rankoje, rieše ir blauzdoje. Iš baudžiamojoje byloje esančių medicininių dokumentų bei nukentėjusiosios parodymų buvo matyti, kad jos patirti sužalojimai nebuvo stiprūs ir ilgalaikiai; iii) nukentėjusioji, nors ir kvietė policiją dėl savo sutuoktinio veiksmų, proceso metu nesiekė baudžiamosios atsakomybės taikymo jam. Baigiamųjų kalbų metu pirmosios instancijos teisme nukentėjusioji prašė nuteistąjį išteisinti, pateiktame apeliaciniame skunde taip pat prašė nutraukti bylą S. Z. LAT nusprendė, kad S. Z. padaryta veika pagal objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių turinį, jų pasireiškimą nebuvo pasiekusi tokio pavojingumo laipsnio, kad, vertinant pagal protingumo, proporcingumo, teisingumo ir kitus bendruosius teisės principus, būtų pagrįstas baudžiamojo pobūdžio priemonių taikymas. Todėl S. Z. atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl padarytų veikų mažareikšmiškumo BK 37 str. pagrindu¹⁴⁹.

Kita vertus, teismų praktikoje pabrėžiama, kad smurto artimoje aplinkoje atveju nei sutuoktinių (sugyventinių) nesutarimai, nei jų elgesio specifika, nei santuokos nutraukimo proceso ypatumai, nei tėvų pasirinkimas savo vaikus auklėti fizinį skausmą sukeliančiais veiksmais patys savaime nelemia padaryto nusikaltimo (pvz., sveikatos sutrikdymo ar fizinio skausmo sukėlimo (BK 140 str.)) mažesnio pavojingumo ir neįpareigoja teismo konstatuoti padaryto nusikaltimo mažareikšmiškumą¹⁵⁰. Vien tik susitaikymo su nukentėjusiaja ir jos atleidimo

¹⁴⁶ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-299-648/2015.

¹⁴⁷ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-231-976/2017, 2K-128-489/2020.

¹⁴⁸ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-427/2010, 2K-500/2010, 2K-238-699/2016, 2K-231-976/2017.

¹⁴⁹ LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36-788/2021.

¹⁵⁰ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-364/2013, 2K-299-648/2015.

nepakanka atleisti kaltininko nuo atsakomybės, nes teismas neturi pagrindo konstatuoti, kad padaryta veika yra atsitiktinė ir ateityje kaltinamasis tikrai nedarys naujų nusikalstamų veikų¹⁵¹.

Kita vertus, nustačius, kad nusikaltimo požymių turinčios veikos padarytos vykstant konfliktniam santuokos nutraukimo procesui, kuriame yra nesutariama dėl esminių klausimų, tarp jų ir susijusių su vaikais, teismas turi labai įdėmiai ir atidžiai vertinti parodymų patikimumą, taip pat vertinti konfliktoje esančių sutuoktinių elgesį, be kita ko, ir inicijuojant įvairius teisinius procesus, motyvus bei tikslus. Šios aplinkybės tampa svarbios teismui sprendžiant dėl nusikalstamos veikos pavojingumo¹⁵².

Kitos atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės formos (atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą (BK 40 str.) ir atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko (BK 38 str.)) dažniausiai taikomos ikiteisminio tyrimo metu, todėl tokie procesiniai sprendimai nėra viešai skelbiami. Svarbu pažymėti, kad smurto artimoje aplinkoje atvejais taikant šias atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės formas, turėtų būti įdėmiai apsvaistomas kaltininkui taikomų įpareigojimų skyrimo klausimas. Teigiamai vertintina praktika, kai kaltininkas tokiais atvejais yra įpareigojamas dalyvauti smurtinių elgesį keičiančiose programose, kartu numatant efektyvų tokio dalyvavimo ir rezultatų stebėjimo mechanizmą.

Pvz., vienoje Klaipėdos apygardos teismo nagrinėtoje baudžiamojoje byloje¹⁵³, kurioje kaltininkas atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą dėl BK 153 str. numatytos nusikalstamos veikos (dėl savo mažametės dukters tvirkimo), prokuroras apeliaciniame skunde ir kėlė šį klausimą. Apeliaciniame skunde nurodyta, kad pagal LAT formuojamą teismų praktiką, laikomasi nuostatos, jog net ir pripažinus, kad asmeniui iš esmės gali būti taikomas BK 40 str. nurodytas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindas, šio straipsnio netinkamą taikymą gali lemti ir tai, jog, kaltininką atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą, jam yra apskritai nepaskiriamos jokios baudžiamojo poveikio priemonės¹⁵⁴. R. A. baudžiamojo poveikio priemonės taikytos nebuvo. Teismas nuosprendyje nenurodė jokių motyvų, kodėl atleisdamas R. A. nuo baudžiamosios atsakomybės netaikė jam, nusikalstamą veiką padariusiam prieš šeimos narį, baudžiamojo poveikio priemonės – dalyvavimo smurtinių elgesį keičiančioje programoje, kaip to prašė valstybinį kaltinimą palaikęs prokuroras, ar kitos baudžiamojo poveikio priemonės.

Kitoje byloje teismas, taikydamas BK 38 str. numatytą atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindą, atsisakė taikyti kaltininkui poveikio priemonę, nurodydamas, kad teisėjų kolegija, įvertinusi tai, jog R. B. anksčiau nebuvo teista, nuo baudžiamosios atsakomybės nebuvo atleista, jos atžvilgiu naujų ikiteisminių tyrimų nepradėta, o tai rodo, kad ji nėra linkusi daryti nusikalstamas veikas, taip pat atsižvelgusi į tai, kad pastaroji savo elgesį vertina neigiamai, gailisi dėl netinkamai pasirinktų veiksmų, byloje nėra neigiamai R. B. charakterizuojančių duomenų, priešingai, ji yra charakterizuojama tik teigiamai, sprendžia, kad šiuo atveju bausmės paskirtis gali būti įgyvendinta ir nepaskyrus R. B. baudžiamojo poveikio priemonių¹⁵⁵.

Taip pat sprendžiant klausimą, ar yra pagrindas atleisti kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės BK 38 str. pagrindu, svarbu įvertinti, kokios objektyvios ir (ar) subjektyvios aplinkybės lėmė nukentėjusiojo sprendimą atleisti kaltininkui ir su juo susitaikyti. Svarbu nustatyti, ar tokiam sprendimui neturėjo įtakos kaltininko poveikis nukentėjusiajam.

2.5. Apibendrinimas

Teismų praktikoje vertinant, ar nusikalstama veika padaryta artimoje aplinkoje, atsižvelgiama į visumą aplinkybių, apibūdinančių kaltininko ir nukentėjusiojo santykių pobūdį, jų (ne)įforminimą, faktinius santykius, paties nuteistojo požiūrį į kartu su juo gyvenusį asmenį, tarpusavio atsakomybės supratimą ir atitinkamą pareigų vieno kitam prisiėmimą ir kitas aplinkybes.

Smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose, kaip ir kitais atvejais, baudžiamajai atsakomybei pagal BK 140 str. 3 d. už fizinio skausmo sukėlimą kilti nepakanka vien tik fizinio sąlyčio su kito žmogaus kūnu, būtina, kad dėl to nukentėjęs mažametis pajustų skausmą, toks pojūtis turi būti išreikštas. Tai paprastai nustatoma

¹⁵¹ Alytaus apylinkės teismo Lazdijų rūmų 2018-08-21 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-731-780/2018.

¹⁵² LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-976/2017.

¹⁵³ Klaipėdos apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-135-417/2022.

¹⁵⁴ LAT nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-164-895/2018, 2K-181-788/2021.

¹⁵⁵ Šiaulių apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-17-300/2022.

įvertinus kaltininko veiksmų pobūdį, jų stiprumą ir intensyvumą, naudotas priemones, skausmo realumą, ar aplinkiniai suprato tokius nukentėjusiojo pojūčius (skausmą) ir pan.

Pagrindiniai kriterijai, nustatant psichinę prievartą, yra grasinimų pavojingumas ir realumas. Nustatant grasinimų realumą, būtina įsitikinti, kad kaltininkas iš tikrųjų siekė įbauginti nukentėjusįjį, kad susidariusioje situacijoje buvo pakankamas pagrindas bijoti dėl šio asmens ketinimų ir kad kaltininko elgesys iš tiesų buvo teisingai suprstas kaip pavojingas, nepriklausomai nuo to, ar kaltininkas ketino grasinimus įgyvendinti.

Sistemo kito žmogaus bauginimo naudojant psichinę prievartą sudėtyje psichinė prievarta suprantama ne vien kaip grasinimai nužudyti, bet ir kaip kitokiais poelgiais vykdomas bauginimo procesas, objektyviai pasireiškiantis baimės jausmo sukėlimu kitam žmogui. Šiuo atveju veikos kvalifikavimui svarbu nustatyti, kad besitęsiantys bauginimo veiksmai, kaltininko padaryti ne vieną kartą, sudaro tam tikrą neteisėto elgesio grandinę, siekiant sukelti ir palaikyti nukentėjusiosios baimę.

Prie smurto artimoje aplinkoje, pasireiškiančio psichologine prievarta, priskirtinas ir fizinis vaikų baudimas, žeminimas ir nepriežiūra, kurie Lietuvoje yra uždrausti ir užtraukia teisinę atsakomybę (baudžiamąją, administracinę, civilinę). Įrodinėjant šioje specialioje normoje nurodytus nusikalstamos veikos sudėties požymius, svarbu atsižvelgti į tai, kad kaltininkai dažniausiai gyvena kartu su vaikais, juos sieja ypatingas žmogiškasis ryšys, jie atsakingi ne tik už vaikų gerovę, bet ir už poelgius, tam tikrais atvejais privalo imtis aktyvių veiksmų, koreguodami vaiko elgesį ir pan. Šių aplinkybių vertinimas padeda atsakyti į klausimą, ar tėvų vaikui taikytos poveikio priemonės pasižymėjo nusikalstamai veikai būdingu pavojingumu.

Nepaisant to, kad smurtas artimoje aplinkoje dėl jo žalos visuomenei yra priskiriamas visuomeninę reikšmę turinčioms veikoms, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo yra galimas. Tai ypač aktualu nustačius, kad nusikaltimo požymių turinčios veikos padarytos vykstant konfliktiniam santuokos nutraukimo procesui, kuriame yra nesutariama dėl esminių klausimų, tarp jų ir susijusių su vaikais. Teismas turi labai įdėmiai ir atidžiai vertinti parodymų patikimumą, taip pat vertinti konfliktinėje situacijoje esančių sutuoktinių elgesį, be kita ko, ir inicijuojant įvairius teisinius procesus, motyvus bei tikslus. Šios aplinkybės tampa svarbios teismui sprendžiant dėl nusikalstamos veikos pavojingumo ir dėl tokioje byloje apklaustų asmenų parodymų patikimumo vertinimo (jam turi būti teikiamas papildomas dėmesys).

2.6. Summary of the findings in English

The analysis of the case law demonstrates that when assessing whether a criminal act has been committed in an intimate environment, one shall take into account the totality of circumstances describing the nature of the relationship between the offender and the victim, their (non) formalization, actual relations, the attitude of the convict himself to the person who lived with him, the understanding of mutual responsibility and the corresponding acceptance of duties to each other and other circumstances.

In criminal cases of domestic violence, as in other cases, physical contact with another person's body is not enough to establish the criminal responsibility under paragraph 3 of Article 140 of the Criminal Code for causing physical pain. It is necessary to prove that the injured minor feels pain as a result, such a feeling must be expressed. This is usually determined by assessing the nature of the actions of the offender, their strength and intensity, the means used, tangibility of the pain, whether people surrounding a victim understood such sensations (pain) of the victim, etc.

The main criteria for determining psychological abuse are the danger and tangibility of threats. In determining the tangibility of threats, it is necessary to ascertain that the perpetrator actually sought to intimidate the victim, that there were sufficient grounds for fear of the intentions of that person in the situation, and that the conduct of the perpetrator was indeed correctly understood as dangerous, regardless of whether the perpetrator intended to implement the threats.

In the case of the systematic intimidation of another person by using psychological violence, psychological coercion is understood not only as threats to kill but also as a process of intimidation, which is objectively manifested in the incitement of a feeling of fear in another person, carried out by other actions. In this case, for the qualification of the act, it is important to establish that the continuous acts of intimidation committed by a perpetrator more than once seeking to cause and maintain the fear of the victim constitute a certain chain of illegal behavior.

Domestic violence manifesting in psychological abuse includes physical punishment, humiliation, and neglect of children that are prohibited in Lithuania and incur legal responsibility (criminal, administrative, civil). When proving the elements of the composition of the criminal act specified in this special norm, it is important to take into account that the perpetrators usually live together with children, they have a special human connection, and perpetrators are responsible not only for the well-being of children but also for their actions, therefore in certain cases, they must take active actions in adjusting the child's behavior. The assessment of these circumstances helps to answer the question of whether the parental sanctions applied to the child had the features of the danger inherent in the criminal act.

Even though domestic violence due to its harm to society is attributed to acts of public importance, exemption from criminal liability due to the insignificance of the act is possible. This is especially relevant when it is established that the acts with the characteristics of the crime were committed during the conflicting divorce proceedings, in which there is disagreement on the essential issues, including those relating to children. The court must assess very carefully the reliability of the testimony, as well as assess the conduct of the spouses in the conflict situation, including the initiation of various legal processes, motives, and objectives of the conduct. These circumstances become important when the court decides on the level of danger of the criminal act and on the assessment of the reliability of the testimony of the persons interviewed in such a case (additional attention must be paid to this).

III. NVO, TARPTAUTINIŲ ORGANIZACIJŲ ATLIKTŲ TYRIMŲ ANALIZĖ

Ši dalis apima svarbiausių per 2017–2021 m. viešai paskelbtų su smurtu artimoje aplinkoje susijusių NVO, tarptautinių organizacijų, ekspertų grupių atliktų tyrimų duomenų analizę ir išvadų apibendrinimą. Ypatingas dėmesys skiriamas Veiksmų dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje ekspertų grupės (toliau – GREVIO), Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (toliau – OSCE), ES institucijų ir įstaigų – Europos Parlamento (toliau – EP) ir Europos lyčių lygybės instituto (toliau – EIGE), Pasaulio sveikatos organizacijos (toliau – PSO), Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto (toliau – CEDAW), Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos (toliau – LGKT), ET žmogaus teisių komisaro, JT Specialiosios pranešėjos dėl smurto prieš moteris, jo priežasčių ir pasekmių (toliau – JT Specialiosios pranešėjos) ataskaitoms, tyrimams, oficialiems pasisakymams.

3.1. Smurto artimoje aplinkoje statistiniai duomenys

Smurto artimoje aplinkoje teisinė analizė nebūtų objektyvi, jeigu nebūtų įvertintos smurto artimoje aplinkoje apraiškų tendencijos. Tarptautinių ir nevyriausybinių organizacijų atliktuose tyrimuose atskleidžiamas ne tik smurto artimoje aplinkoje paplitimo mastas ir COVID-19 viruso poveikis jam (3.1. skyrius), bet ir rizikos veiksniai, galintys lemti smurto artimoje aplinkoje plitimą (3.2. skyrius), taip pat aukų identifikuojamos smurto artimoje aplinkoje mažinimo priemonės (3.3. skyrius) bei nepranešimo apie šį smurtą priežastys (3.4. skyrius).

3.1.1. Smurto artimoje aplinkoje paplitimas

PSO duomenimis, Europos, Centrinės, Rytų ir Pietryčių Azijos regionuose, Australijoje ir Naujojoje Zelandijoje moterys rečiausiai, lyginant su kitais pasaulio regionais, susiduria su fiziniu ir (arba) seksualiniu intymaus partnerio smurtu¹⁵⁶. Europoje smurto paplitimas per visą gyvenimą tarp 15–49 metų susituokusių ir (arba) partnerių siekia nuo 16 iki 23 proc.¹⁵⁷. Deja, bet Šiaurės Europos regione, kuriam priskiriama ir Lietuva, šio smurto paplitimas yra didžiausias Europoje – 23 proc., Lietuvoje jis siekia 22 proc.¹⁵⁸.

EP daryta apklausa rodo, kad maždaug trys ketvirtadaliai (77 proc.) moterų visoje ES mano, kad dėl COVID-19 pandemijos jų šalyje padaugėjo fizinio ir psichinio smurto prieš moteris, 46 proc. moterų teigia, kad šio smurto labai padaugėjo¹⁵⁹. Lietuvoje taip manančių respondentų buvo gerokai mažiau – 19 proc., tačiau 45

¹⁵⁶ PSO, *Matuojant pandemijos šešėlį: smurtas prieš moteris COVID-19 pandemijos metu* (2021), p. 23, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>

¹⁵⁷ *Ibid.*

¹⁵⁸ *Ibid.*, p. 24.

¹⁵⁹ EP, *Greitoji „Eurobarometro“ apklausa: moterys COVID-19 metu* (2022), p. 5, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2712>

proc. respondentų teigė, kad smurto artimoje aplinkoje Lietuvoje „šiek tiek padaugėjo“. Nebuvo nė vieno respondento, manančio, kad pandemijos metu smurto galėjo šiek tiek ar ženkliai sumažėti¹⁶⁰. 15 proc. respondentų iš Lietuvos teigė žinantys savo draugų ir šeimos narių rato moteris, kurios nuo COVID-19 pandemijos pradžios patyrė smurtą šeimoje¹⁶¹.

Remiantis EP daryta apklausa, pastebimos tam tikros tendencijos. Vyresnės moterys (55 m. ir vyresnės) labiau nei jaunesnės (15–24 m. ir 25–39 m.) yra šiek tiek labiau linkusios manyti, kad dėl COVID-19 pandemijos jų šalyje padaugėjo fizinio ir psichinio smurto prieš moteris (78 proc. palyginti su 73–75 proc.). Analogiškai nedirbančios arba savarankiškai dirbančios moterys dažniau nei moterys, dirbančios fizinį darbą, mano, kad dėl COVID-19 pandemijos jų šalyje padaugėjo smurto prieš moteris (78–77 proc. palyginti su 70 proc.). Šeimose be vaikų iki 15 metų dažniau nei su vaikais moterys atsako, kad dėl COVID-19 pandemijos jų šalyje padaugėjo smurto prieš moteris (78 proc. palyginti su 72 proc.). Kuo ilgiau moterys mokėsi, tuo didesnė tikimybė, kad jos atsakys, kad dėl COVID-19 pandemijos smurto prieš moteris padaugėjo (78 proc. tų, kurios mokėsi, būdamos dvidešimties ir vyresnės, palyginti su 73 proc. tų, kurios baigė mokslus 15 m. ir jaunesnės)¹⁶². Taip pat verta paminėti, kad moterys, nurodžiusios, kad dėl COVID-19 pandemijos jos tapo labiau finansiškai priklausomos nuo savo partnerio, kitų giminių ar draugų, apskritai yra labiausiai linkusios manyti, kad dėl COVID-19 pandemijos jų šalyje padaugėjo fizinio ir emocinio smurto prieš moteris¹⁶³.

3.1.2. Rizikos ir požiūrį lemiantys veiksniai

OSCE ir PSO tyrimai aiškiai rodo, kad visos moterys, nepriklausomai nuo jų ekonominio ar socialinio statuso, gali patirti smurtą, tačiau kai kurioms moterų grupėms kyla didesnė rizika. Šios rizikos apima nepriteklių (skurdą), finansinę priklausomybę, vaikų turėjimą¹⁶⁴. Požiūrį į smurtą ar atskirų jo formų dominavimą lemia ir kiti sociodemografiniai veiksniai, tokie kaip amžius, išsilavinimas ar gyvenamoji vietovė¹⁶⁵.

OSCE tyrimas parodė, kad vyresnės moterys, moterys, turinčios žemesnį išsilavinimą, ar tos, kurioms trūksta pajamų, ir kaimo vietovėse gyvenančios moterys labiau linkusios tikėti moters nuolankumu, sutuoktinės paklusnumu ir tyla, supančia smurtą prieš moteris ir mergaites. Ši moterų grupė taip pat dažniau nurodo, kad gyvenime patyrė smurtą¹⁶⁶. Visgi kalbant apie atskiras smurto formas, pastebima specifika. Jaunesnės moterys ir moterys, turinčios aukštąjį išsilavinimą, yra mažiau linkusios tikėti moters nuolankumu, sutuoktinės paklusnumu ir tyla, supančia smurtą prieš moteris ir mergaites, tačiau dažniau patiria seksualinį priekabiavimą¹⁶⁷. Svarstoma, kad būtent dėl tokios nuomonės laikymosi moterys gali geriau atpažinti savo smurtinę patirtį, ir kad suvokimo keitimas yra svarbus padedant moterims identifikuoti smurtą¹⁶⁸.

Pasaulio mastu fizinis ir (arba) seksualinis smurtas labiau paplitęs mažas bei vidutines pajamas, mažiau – didesnes pajamas gaunančiuose regionuose. PSO atkreipia dėmesį, kad ši išvada atitinka vieną iš identifikuojamų rizikos ar apsauginių veiksnių, susijusių su moterų gebėjimu palikti piktnaudžiavimu grįstuose santykiuose (angl. *abusive relationship*)¹⁶⁹. OCSE tyrimo duomenimis, 56 proc. moterų, kurios susiduria su didesniu pajamų trūkumu (negali mokėti už maistą ar pastogę per 12 mėnesių iki apklausos, moterys, kurioms trūksta pajamų), teigė patyrusios smurtą per 12 mėnesių iki tyrimo, palyginti su 22 proc. moterų, kurios teigia gyvenančios patogiai¹⁷⁰.

OSCE duomenimis, piktnaudžiavimas alkoholiu yra didelės rizikos veiksnys, lemiantis smurto artimoje aplinkoje dažnumą. Moterys, kurių partneriai geria kas savaitę ar kasdien, dažniau nurodo, kad patyrė visų

¹⁶⁰ *Ibid*, p. 20.

¹⁶¹ *Ibid*, p. 24.

¹⁶² *Ibid*, p. 21.

¹⁶³ *Ibid*, p. 22.

¹⁶⁴ OSCE, *OSCE vykdomas tyrimas dėl smurto prieš moteris*, p. 6, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/413237_0.pdf; PSO, *Matuojant pandemijos šešėlį: smurtas prieš moteris COVID-19 pandemijos metu* (2021), p. 24, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>

¹⁶⁵ OSCE, *OSCE vykdomas tyrimas dėl smurto prieš moteris*, p. 31, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/413237_0.pdf

¹⁶⁶ *Ibid*.

¹⁶⁷ *Ibid*.

¹⁶⁸ *Ibid*.

¹⁶⁹ PSO, *Matuojant pandemijos šešėlį: smurtas prieš moteris COVID-19 pandemijos metu* (2021), p. 24, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>

¹⁷⁰ OSCE, *OSCE vykdomas tyrimas dėl smurto prieš moteris*, p. 118, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/413237_0.pdf

formų intymaus partnerio smurtą tiek per visą gyvenimą, tiek per 12 mėnesių iki apklausos. Pvz., tik 5 proc. moterų, kurių partneriai niekada negeria arba geria tik kartą per mėnesį, teigia, kad per 12 mėnesių iki tyrimo patyrė fizinį ir (arba) seksualinį smurtą. Ši dalis padidėja iki 19 proc. tarp tų apklaustųjų, kurių partneriai geria kas savaitę, ir iki 37 proc. – kurių partneriai geria kasdien. 67 proc. dabartinių partnerių ir 71 proc. ankstesnių partnerių buvo girti ir (arba) apsvaigę nuo narkotikų sunkiausio fizinio ir (arba) seksualinio smurto incidento metu¹⁷¹. OSCE rekomenduoja valstybėms spręsti stipraus alkoholio vartojimo problemą kaip sudėtinį smurto prieš moteris ir mergaites veiksnį¹⁷².

Turinčios vaikų moterys dažniau nurodo, kad patiria tiek psichinį, tiek fizinį ir (arba) seksualinį smurtą. 21 proc. moterų, auginančių vaikus namuose, teigia, kad jos patyrė dabartinio ar ankstesnio partnerio psichologinį smurtą per 12 mėnesių iki tyrimo, palyginti su 15 proc. apklaustųjų, kurios vaikų namuose neaugina. Intymaus partnerio fizinį ir (arba) seksualinį smurtą patiria 3 proc. daugiau respondenčių, auginančių vaikus namuose, palyginus su moterimis, kurios namuose vaikų neaugina (atitinkamai 8 ir 5 proc.)¹⁷³.

OSCE tyrimas rodo, kad smurtą patiriančių moterų vaikai taip pat patiria netiesioginį ir tiesioginį poveikį. Beveik trečdalis respondenčių (31 proc.) teigia, kad su jais gyvenantys vaikai žino apie dabartinio partnerio smurtinius incidentus. Tarp tų moterų, kurios kada nors turėjo partnerį ir kurios kada nors turėjo vaikų (savo vaikų ar įvaikių), 3 proc. teigia, kad jų partneriai pakenkė savo vaikams, o 2 proc. – kad grasino pakenkti savo vaikams¹⁷⁴. OSCE atkreipia dėmesį, kad kontaktas su policija ir kitomis paramos tarnybomis apskritai yra menkas, tačiau kartu pastebi tendenciją, kad moterys, auginančios vaikus namuose, yra dar mažiau linkusios susisiekti su šiomis tarnybomis (15 proc. palyginti su 24 proc.).

3.1.3. Galimos smurto artimoje aplinkoje mažinimo priemonės

EP atliktoje apklausoje dalyvavusioms moterims buvo pateiktas dešimties priemonių, kurių būtų galima imtis siekiant sumažinti fizinį ir emocinį smurtą prieš moteris jų šalyje, sąrašas – nuo pranešimo apie smurtą prieš moteris palengvinimo iki galimybių pasidaryti abortą gerinimo¹⁷⁵. Duomenys rodo, kad aiški dauguma (58 proc. moterų) mano, jog pagrindinė smurto prieš moteris mažinimo priemonė yra galimybė lengviau pranešti apie smurtą prieš moteris, įskaitant policiją (taip mano ir 50 proc. Lietuvos respondentų). Didėjančias moterų galimybes kreiptis pagalbos, įskaitant į policiją, pvz., telefono karštąją liniją, ir policijos bei teismų informuotumo didinimą ir mokymus mini 40 proc. respondentų (Lietuvoje – 44 proc.). Panaši dalis (38 proc.) mano, kad moterų finansinės nepriklausomybės didinimas yra pagrindinė smurto prieš moteris mažinimo priemonė (Lietuvoje – daugiau nei pusę respondentų (52 proc.)). Trečdalis respondentų (33 proc.) mano, kad svarbu vykdyti daugiau informuotumo didinimo kampanijų ir daugiau šviesti šia tema (31 proc. Lietuvoje)¹⁷⁶. Ketvirtadalis apklaustųjų atsako, kad pagrindinė smurto prieš moteris mažinimo priemonė turėtų būti kova su priekabiavimu internete (25 proc.)¹⁷⁷.

Atkreiptinas dėmesys, kad respondentės iš Lietuvos mano, kad pagrindinė priemonė siekiant sumažinti fizinį ir psichinį smurtą prieš moteris yra moterų finansinės nepriklausomybės didinimas (52 proc.). Pagal tokį pasirinkimą Lietuva rikiuojasi trečia po Kroatijos (56 proc.) ir Austrijos (53 proc.) ir lenkia Prancūziją (28 proc.) ir Daniją (23 proc.)¹⁷⁸.

Pastebimi skirtumai tarp sociodemografinių grupių. Jaunesnės moterys (15–24 m.) rečiau nei vyresnės respondentės mano, kad moterų finansinės nepriklausomybės didinimas yra pagrindinė priemonė siekiant sumažinti smurtą prieš moteris jų šalyje (28 proc. palyginti su 38–41 proc.), tačiau jaunesnės respondentės dažniau mini moterų galimybių naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis gerinimą (16 proc. palyginti su 9 proc. tarp 55 m. vyresnių moterų) ir abortų prieinamumą (19 proc., palyginti su 8 proc. tarp 55 m. ir vyresnių moterų). Išsilavinusios moterys, baigusios mokslus 20 metų ir vyresnio amžiaus, dažniau atsako, kad moterų finansinės nepriklausomybės didinimas yra pagrindinė priemonė siekiant sumažinti smurtą prieš moteris jų šalyje (42 proc. palyginti su atitinkamai 33 proc. ar 37 proc. moterų, baigusių mokslus iki atitinkamai 15 metų arba 16–19 metų). Savarankiškai dirbančios moterys dažniau renkasi moterų finansinės nepriklausomybės

¹⁷¹ *Ibid.*, p. 63.

¹⁷² *Ibid.*, p. 132.

¹⁷³ *Ibid.*, p. 65.

¹⁷⁴ *Ibid.*

¹⁷⁵ Europos Parlamentas, *Greitoji „Eurobarometro“ apklausa: moterys COVID-19 metu* (2022), p. 26, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2712>

¹⁷⁶ *Ibid.*

¹⁷⁷ *Ibid.*, p. 8.

¹⁷⁸ *Ibid.*, p. 27.

didinimą kaip pagrindinę priemonę, visų pirma palyginti su moterimis, dirbančiomis fizinį darbą (42 proc. palyginti su 35 proc.). Tačiau jos mažiau linkusios manyti, kad pagrindinė priemonė yra kova su priekabiavimu internete (19 proc. palyginti su 25–26 proc. kitose grupėse). Namų šeimininkės, auginančios tris ar daugiau vaikų (iki 15 metų), dažniausiai teigia, kad moterų finansinės nepriklausomybės didinimas yra labai svarbus mažinant smurtą prieš moteris jų šalyje (45 proc., palyginti su, pvz., 37 proc. namų šeimininkių be vaikų)¹⁷⁹.

Kalbėdamos apie pokytį ir bendrų priemonių taikymą, organizacijos daugiausia dėmesio skiria aukų paramai ir teisinei gynybai užtikrinti, žinomumui didinti, švietimui ir mokymams. Pvz., CEDAW Lietuvai rekomenduoja užtikrinti galimybę kreiptis į teismą tokioms nepalankioje padėtyje esančioms grupių atstovėms kaip, pvz., mažumoms priklausančioms moterims, migrantėms, moterims iš kaimo ir vyresnio amžiaus moterims, neįgalioms moterims, lesbietėms, biseksualioms ir translytėms moterims bei interseksualiems asmenims¹⁸⁰. GREVIO siūlo užtikrinti paramos paslaugų, įskaitant teises ir psichologines konsultacijas, teikimą, suteikiant esamoms moterų specializuotoms paramos tarnyboms ir kitoms šias paslaugas teikiančioms organizacijoms finansinius ir žmogiškuosius išteklius, kad jos galėtų teikti holistines paslaugas, įskaitant teises ir technines konsultacijas dėl žalingo internetinio turinio pašalinimo¹⁸¹.

Kalbėdamas apie situaciją Lietuvoje, CEDAW vis dar išreiškia susirūpinimą dėl tebesitęsiančių diskriminacinių lyčių stereotipų ir patriarchalinių bei seksistinių žinučių, taip pat dėl raginimų laikytis tradicinių vaidmenų ir vertybių, įskaitant žiniasklaidą, ir dėl to, kad *Šeimos stiprinimo įstatymas* gali sustiprinti diskriminacinius stereotipus dėl moterų ir vyrų vaidmenų bei pareigų šeimoje ir visuomenėje¹⁸². Komitetas Lietuvai rekomenduoja: stiprinti stereotipų mažinimo priemonių įgyvendinimą švietimo sistemoje¹⁸³; stiprinti LGK mandato įgyvendinimą pagal Lygių galimybių įstatymą keisti socialinius ir kultūrinius vyrų ir moterų elgesio modelius, siekiant panaikinti diskriminacinius stereotipus dėl moterų ir vyrų vaidmens ir atsakomybės šeimoje ir visuomenėje; didinti informuotumą ir žiniasklaidos pajėgumus kovoti su lyčių stereotipais reklamoje, žiniasklaidoje, socialinėse medijose, radijo ir televizijos programose, stiprinti Žurnalistų etikos kontrolieriaus ir LGK bendradarbiavimą šiuo klausimu, ir įtraukti moteris, įskaitant moterų nevyriausybinių organizacijų atstovus, į radijo ir televizijos programų turinio vertinimą, skatinant žiniasklaidą vaizduoti teigiamus moterų, kaip aktyvių viešojo ir privataus gyvenimo dalyvių, įvaizdį; atlikti tyrimą dėl *Šeimos stiprinimo įstatymo* poveikio tolesniam diskriminacinių stereotipų, susijusių su moterų ir vyrų vaidmenimis ir pareigomis šeimoje ir visuomenėje, įtvirtinimui, ir pateikti informaciją apie tyrimo rezultatus kitoje periodinėje ataskaitoje¹⁸⁴. GREVIO analogiškai pabrėžia svarbą besimokantiems sužinoti apie moterų ir vyrų lygybę, nestereotipinius lyčių vaidmenis, abipusę pagarbą, nesmurtinį konfliktų sprendimą tarpasmeniniuose santykiuose ir smurtą prieš moteris, įskaitant jų skaitmeninį aspektą¹⁸⁵. Šį poreikį išryškina ir Lietuvos organizacijų atliktas tyrimas, pabrėžiantis prevencinio darbo su mokyklomis su mokyklų bendruomenėmis svarbą keičiant moksleivių ir mokytojų stereotipines nuostatas¹⁸⁶.

CEDAW taip pat ragina Lietuvą stebėti ir vertinti teismų, prokurorų ir policijos pareigūnų reagavimą į smurto dėl lyties, įskaitant seksualinį smurtą ir smurtą artimoje aplinkoje, atvejus, nustatyti privalomą teisėjų, prokurorų, policijos pareigūnų ir kitų teisėsaugos pareigūnų gebėjimų stiprinimą griežtai taikant baudžiamosios teisės nuostatas dėl smurto dėl lyties prieš moteris ir veiksmingai persekioti visus smurtautojus bei juos nubausti¹⁸⁷. JT Specialioji pranešėja D. Šimonović pabrėžia būtinybę užtikrinti teismų sistemos narių,

¹⁷⁹ *Ibid.*, p. 29.

¹⁸⁰ CEDAW, *Baigiamosios pastabos dėl šeštosios periodinės Lietuvos ataskaitos* (2019), p. 4, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://digitallibrary.un.org/record/3840062?ln=en>

¹⁸¹ GREVIO, *Bendroji rekomendacija Nr. 1 dėl smurto prieš moteris skaitmeninės dimensijos* (2021), p. 25, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-rec-no-on-digital-violence-against-women/1680a49147>

¹⁸² CEDAW, *Baigiamosios pastabos dėl šeštosios periodinės Lietuvos ataskaitos* (2019), p. 6, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://digitallibrary.un.org/record/3840062?ln=en>

¹⁸³ *Ibid.*

¹⁸⁴ *Ibid.*, p. 7.

¹⁸⁵ GREVIO, *Bendroji rekomendacija Nr. 1 dėl smurto prieš moteris skaitmeninės dimensijos* (2021), p. 24, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-rec-no-on-digital-violence-against-women/1680a49147>

¹⁸⁶ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. „Mokyklų bendruomenės pamažu atsisako lyčių stereotipų, bet atsipalaiduoti nereikėtų.“ *15min.lt*, 2021 m. lapkričio 23 d., www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/mokyklų-bendruomenės-pamazu-atsisako-lyciu-stereotipu-bet-atsipalaiduoti-nereiketu-56-1602306; Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Lygių galimybių plėtros centras, Lietuvos žmogaus teisių centras, „2020 m. ir 2021 m. apklausų „Lyčių stereotipai mokyklose“ duomenų palyginimas. Moksleivių nuostatų apžvalga moksleivių ir mokytojų nuostatų apžvalga“, *lygybe.lt*, žiūrėta 2022 m. lapkričio 20 d., <https://lygybe.lt/data/public/uploads/2021/11/moksleiviu-ir-mokytoju-apklausa.pdf>

¹⁸⁷ CEDAW, *Baigiamosios pastabos dėl šeštosios periodinės Lietuvos ataskaitos* (2019), p. 8, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://digitallibrary.un.org/record/3840062?ln=en>

teisėsaugos institucijų ir teisininkų mokymą apie tarptautinius žmogaus teisių standartus ir jurisprudenciją, susijusią su išžaginimu, taip pat apie mitus ir stereotipus, kurie vis dar trukdo įgyvendinti tuos standartus¹⁸⁸.

GREVIO atkreipia dėmesį į tai, kad teisėsaugos institucijų pareigūnams ir kitiems sistemos specialistams trūksta ekspertiškumo ir techninių priemonių, skirtų užtikrinti elektroninių įrodymų rinkimą¹⁸⁹ ir veiksmingai tirti tokius smurto elektroninėje erdvėje incidentus ir patraukti kaltininkus baudžiamojon atsakomybėn¹⁹⁰. Taip pat atkreipiamas dėmesys į nepakankamą specialiųjų pagalbos centrų, skirtų moterims, nukentėjusioms nuo smurto dėl lyties, finansavimą ir nepakankamą specializuotų paramos centrų kaimo vietovėse skaičių Lietuvoje¹⁹¹. Rekomenduojama didinti finansavimą ir centrų paslaugų prieinamumą kaimo vietovėse¹⁹².

3.1.4. Nepranešimo priežastys

OSCE tyrimo duomenimis, pagrindinė priežastis, dėl kurios aukos nepraneša policijai apie savo rimčiausią smurto incidentą, yra ta, kad jos nusprendė spręsti incidentą savarankiškai, galbūt tik įtraukiant draugus ar šeimą. Įsitikinimas, kad incidentas buvo per smulkus, kad būtų galima pranešti, privatumo svarba, gėdos jausmas, kaltininko baimė ir įsitikinimas, kad niekas nepsikeis, yra kitos bendro pobūdžio priežastys, nurodytos respondenčių¹⁹³.

Kai kurios moterys, ypač tos, kurios vaikystėje nepatyrė prievartos ir kurios turi dabartinį partnerį, pabrėžė, kad finansinės priežastys yra didelė kliūtis pranešti apie smurtą. Jos buvo įsitikinusios, kad moteris nepaliks savo partnerio, jei negalės išlaikyti savęs arba jei ji negalės rasti kitos gyvenamosios vietos. Kai kurios moterys teigė, kad ypač mažai tikėtina, jog moteris su vaikais rizikuotų palikti savo vyrą, jei ji negalėtų pasirūpinti savimi ir jais finansiškai¹⁹⁴.

Kita svarbi kliūtis, kurią nustatė kai kurios moterys, buvo nepasitikėjimas įvairiomis institucijomis. Kai kurios moterys sakė nerimaujančios, kad jomis nebus tikima ir kad tokios institucijos kaip policija nesidomi smurtu – tik ekstremalaus fizinio smurto atvejais moterų skundai bus vertinami rimtai. Kai kurios moterys mano, kad institucijos negalės padėti. Dėl policijos buvo išreikštas susirūpinimas, kad kaltininko baudimas ar sulaikymas kelioms valandoms sukels atsakomuosius veiksmus, o ne suteiks aukai apsaugą. Taip pat buvo išreikštas susirūpinimas, kad policija ir kitos institucijos palaikys kaltininką, ypač jei jis turi asmeninių kontaktų, kuriuos gali išnaudoti¹⁹⁵.

OSCE taip pat pažymi, kad daug moterų, dalyvavusių kokybiniame tyrime, atrodė mažai žinančios, kur ir kokią pagalbą jos galėtų gauti¹⁹⁶.

3.2. Smurto artimoje aplinkoje formos

Analizuodamas situaciją Lietuvoje, EIGE pažymi, kad smurtas artimoje aplinkoje yra kriminalizuotas nacionalinės teisės aktuose. Visgi sąvoka, kaip ji apibrėžiama, apima ne tik santykius su intymiais partneriais. Atitinkamai artimo partnerio smurtą rekomenduojama pripažinti atskiru nusikaltimu, atskirtu nuo mažiau specifinės smurto artimoje aplinkoje sampratos Lietuvos teisės aktuose¹⁹⁷.

¹⁸⁸ JTO, *Išžaginimas kaip sunkus, sistemingas ir plačiai paplitęs žmogaus teisių pažeidimas, nusikaltimas ir smurto prieš moteris ir mergaites pasireiškimas lyties pagrindu, ir jo prevencija*. Specialiojo pranešėjo smurto dėl prieš moteris, jo priežasčių ir pasekmių pranešimas. Dubravka Šimonović, A/HRC/47/26 (2021), p. 19, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/089/99/PDF/G2108999.pdf?OpenElement>

¹⁸⁹ GREVIO, *Bendroji rekomendacija Nr. 1 dėl smurto prieš moteris skaitmeninės dimensijos*, 2021, p. 9, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-rec-no-on-digital-violence-against-women/1680a49147>

¹⁹⁰ *Ibid.*, p. 18

¹⁹¹ CEDAW, *Baigiamosios pastabos dėl šeštosios periodinės Lietuvos ataskaitos*, 2019, p. 7, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://digitallibrary.un.org/record/3840062?ln=en>

¹⁹² *Ibid.*, p. 8

¹⁹³ OSCE, *OSCE vykdomas tyrimas dėl smurto prieš moteris*, p. 101, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/413237_0.pdf

¹⁹⁴ *Ibid.*, p. 104.

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ *Ibid.*

¹⁹⁷ EIGE, *Rekomendacijos kaip pagerinti policijos ir teisingumo sektorių renkamų duomenų apie intymaus partnerio smurtą surinkimą: Lietuva* (2018), p. 2, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eige.europa.eu/publications/recommendations-improve-data-collection-intimate-partner-violence-police-and-justice-sectors-lithuania>

3.2.1. Seksualinis smurtas

JTO Specialioji pranešėja D. Šimonović dėl smurto prieš moteris, jo priežasčių ir pasekmių pabrėžia, kad išžaginimas yra įvairių žmogaus teisių pažeidimas, įskaitant teisę į kūno neliečiamybę, teisę į autonomiją ir seksualinę autonomiją, teisę į privatumą, į aukščiausius pasiekiamus fizinės ir psichinės sveikatos standartus, moterų teisę į lygybę prieš įstatymą ir teises būti be smurto, diskriminacijos; išžaginimas gali būti traktuojamas ir kaip kankinimas ar kitoks žiaurus ar nežmoniškas elgesys¹⁹⁸. Išžaginimą, kaip diskriminacijos formą ir smurtą dėl lyties prieš moteris, CEDAW konkrečiai mini savo bendroje rekomendacijoje Nr. 19 (1992) dėl smurto prieš moteris, kurioje išžaginimas vadinamas smurto prieš moteris apraška šeimoje. Deklaracija dėl smurto prieš moteris panaikinimo, pirmoji visuotinė tarptautinė priemonė, kurioje buvo apibrėžtas smurtas prieš moteris, į savo 2 str. įtraukė „išžaginimą“ ir „santuokinį išžaginimą“ kaip smurto formas¹⁹⁹.

Kaip jau minėta, Stambulo konvencijoje pateikiamas pirmasis teisiškai privalomas seksualinio smurto, įskaitant išžaginimą, apibrėžimas. Šios Konvencijos dalyvės privalo užtikrinti, kad nacionalinėje baudžiamojoje teisėje taip pat būtų kriminalizuoti veiksmai, padaryti prieš buvusius ar esamus sutuoktinius ar partnerius²⁰⁰. Pasiūlyme dėl Konvencijos siekiama raginti valstybes nares, inkriminuojant šia nusikalstamas veikas, atsisakyti privalomojo fizinės prievartos ar psichologinio bauginimo elemento. Seksualine prievarta (išžaginimu) būtų pripažįstami bet kokie veiksmai, kurie buvo atlikti be aukos sutikimo. Aukos tylėjimas ar aktyvaus priešinimosi nebuvimas negali būti traktuojamas kaip aukos sutikimas, kuris gali būti atšaukiamas.

2017 m. CEDAW priėmė savo bendrąją rekomendaciją Nr. 35 (2017) dėl smurto dėl lyties prieš moteris, kuri buvo parengta bendradarbiaujant su specialiuoju pranešėju. Komitetas ir specialusis pranešėjas rekomendavo valstybėms užtikrinti, kad išžaginimas būtų apibūdinamas kaip nusikaltimas teisei į asmens saugumą ir fizinę, seksualinę bei psichologinę neliečiamybę ir kad išžaginimo, įskaitant santuokinį išžaginimą, apibrėžtis būtų grindžiama moters sutikimo trūkumu, būtų atsižvelgta į prievartos aplinkybes. Jie taip pat nustatė, kad bet kokių laiko apribojimų pranešti apie nusikaltimą taikymas turėtų būti vertinamas atsižvelgiant į aplinkybes, sutrukdžiusias aukoms pranešti apie nusikaltimą, ir kad išžaginimas galėtų prilygti kankinimui²⁰¹. Specialioji pranešėja pabrėžia, kad tuo atveju, jeigu išžaginimo apibrėžtis reikalauja įrodymų, kad buvo panaudota jėga ar prievarta, aukoms tenka tokių įrodymų pateikimo pareiga, o tai lemia nusikaltėlių nebaudžiamumą, nes išžaginimas paprastai vyksta už uždarytų durų ir gali nesukelti akivaizdžios fizinės žalos. Jei išžaginimo sudėtis grindžiama sutikimo nebuvimu, įrodinėjimo našta dalijamasi su smurtautoju arba ji iš dalies perkeliama jam, todėl taikomas kitoks įrodymų standartas nei *be jokių pagrįstų abejonių*²⁰².

JTO Specialioji pranešėja rekomenduoja baudžiamajame įstatyme numatyti aplinkybes, kai nereikia nustatyti sutikimo trūkumo arba kai sutikimas yra neįmanomas²⁰³, o tarp sunkinančių aplinkybių įtraukti tokias situacijas, kaip: kai smurtautojas yra esamas ar buvęs sutuoktinis ar intymus partneris, šeimos narys; auka buvo arba buvo paversta pažeidžiama, auka buvo vaikas arba veiksmas buvo padarytas dalyvaujant vaikui ir kt.²⁰⁴. Rekomenduojama nenumatyti senaties termino pradėti tyrimą dėl išžaginimo, nesvarbu, ar jis buvo įvykdytas konflikto ar taikos metu. Tais atvejais, kai senaties terminai yra, juos turėtų būti galima pratęsti²⁰⁵.

Baudžiamosios bylos prieš smurtautoją nagrinėjimas gali pakenkti išžaginimo aukoms. Reviktimizacija gali įvykti, kai jos vėl išgyvena trauminę patirtį ir kenčia nuo išankstinio nusistatymo prieš auką, kuris vis dar persismelkęs visuomenėse ir baudžiamosiose teisinėse sistemose²⁰⁶. Siekdamas pakeisti situaciją, JTO Specialioji pranešėja rekomenduoja, kad: a) aukos parodymai, pagrįsti fiziniu ir psichologiniu žalos vertinimu ir įvertinti kartu su esamais įrodymais, neturėtų reikalauti tolesnio įrodinėjimo, kad būtų pripažinti įrodymais; b) valstybės turėtų įtvirtinti nuostatas dėl „išžaginimo skydo“ (angl. *rape shield*), kad nebūtų svarstoma informacija apie aukos seksualinę istoriją; c) valstybės turėtų imtis kitų priemonių, kad padėtų aukai ir apsaugotų aukos privatumą, būtų išvengta aukos ir smurtautojo kontaktų, leistų aukai duoti parodymus teismo

¹⁹⁸ JTO, *Išžaginimas kaip sunkus, sistemingas ir plačiai paplitęs žmogaus teisių pažeidimas, nusikaltimas ir smurto prieš moteris ir mergaites pasireiškimas lyties pagrindu, ir jo prevencija*. Specialiojo pranešėjo dėl smurto prieš moteris, jo priežastims ir pasekmėms pranešimas. Dubravka Šimonović, A/HRC/47/26, 2021, p. 5, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/089/99/PDF/G2108999.pdf?OpenElement>

¹⁹⁹ *Ibid.*

²⁰⁰ *Ibid.*, p. 7.

²⁰¹ *Ibid.*

²⁰² *Ibid.*, p. 16.

²⁰³ *Ibid.*, p. 13.

²⁰⁴ *Ibid.*, p. 15.

²⁰⁵ *Ibid.*, p. 18.

²⁰⁶ *Ibid.*, p. 17.

salėje jai nedalyvaujant arba bent jau nedalyvaujant įtariamam kaltininkui (pvz., naudojant ryšių technologijas), teikti teisinę pagalbą, informuoti aukas, jei nusikaltėlis pabėga arba paleidžiamas ir kt.²⁰⁷.

CEDAW palankiai vertina Lietuvos teisinės priemonės, skirtos kovai su smurtu dėl lyties prieš moteris, įskaitant seksualinį²⁰⁸. Visgi komitetas išreiškia nerimą dėl to, kad Lietuvos ikiteisminio tyrimo institucijos ne visuomet tinkamai nagrinėja smurto dėl lyties prieš moteris atvejus, visų pirma, seksualinį ir smurtą šeimoje, pavyzdžiui, neužbaigdamos tyrimų arba nepateikdamos kaltinimų²⁰⁹.

3.2.2. Psichologinis smurtas

OSCE tyrimas rodo, kad psichologinis smurtas yra labiausiai paplitusi intymaus partnerio smurto forma, 60 proc. moterų patiria šį smurtą iš intymaus partnerio²¹⁰. Moterys nurodo kontroliuojantį elgesį, žodinį smurtą, ekonominį smurtą, pažeminimą ir grasinimus kaip įprastas psichologinio smurto formas. Toks smurtas buvo laikomas tokiu įprastu dalyku, kad visuomenė jį žiūri ne kaip į smurtą, o kaip į santykių normą. Atitinkamai moterys teigia, kad patyrusios psichologinį smurtą, jos nelaikomos aukomis ir į jas nebūtų žiūrima rimtai, jei pastarosios praneštų apie tokį elgesį. Respondentės taip pat nurodo, kad moterys taip pat paprastai nelaiko psichologinio smurto smurtu, kol šio smurto nelydi kitos sunkesnės fizinio smurto formos²¹¹.

Stambulo konvencijos 33 str. psichologinis smurtas apibrėžiamas kaip tyčinis elgesys, kuriuo prievarta ar grasinimais rimtai sutrikdoma asmens psichinė sveikata²¹². Konvencijos aiškinamajame rašte nurodoma, kad šis nusikaltimas siejamas su tyčiniu elgesiu, kuris rimtai pakenkia asmens psichologiniam integralumui. Rimto sutrikimo mastas Konvencijoje nėra apibrėžiamas. Tam, kad elgesiui būtų taikoma ši nuostata, turi būti naudojama prievarta arba grasinimai, elgesys turėtų būti tęstinis, o ne vienkartinis. GREVIO pažymi, kad šia nuostata siekiama užfiksuoti nusikalstamą piktnaudžiavimo pobūdį turinčio tęstinio elgesio, vykstančio šeimoje ar už jos ribų, pobūdį²¹³.

Pastebėdamas bendras tendencijas, GREVIO pažymi, kad psichologinio smurto prieš moteris ypatumai didina smurto poveikį aukoms²¹⁴. Technologinės priemonės, kuriomis pažeidėjai gali piktnaudžiauti, kad terorizuotų, priekabautų, sektų ir kontroliuotų aukas, yra išmanieji telefonai, fotoaparatai ir kita įrašymo įranga, pasaulinės padėties nustatymo sistemos (GPS) arba palydoviniai navigatoriai, kiti prie interneto prijungti įrenginiai, tokie kaip išmanieji laikrodžiai, išmanieji namų įrenginiai, taip pat programinė įranga, pvz., šnipinėjimo programos ar kitos mobiliosios aplikacijos, kurios gali palengvinti smurtą²¹⁵. Be to, psichologinis smurtas, patiriamas smurto šeimoje kontekste, naujų technologijų kontekste įgauna radikalias formas. Pvz., skaitmeninis formatas sudaro daugiau galimybių esamiems ar buvusiems partneriams laikyti intymius aukos vaizdus. Tokios smurto formos daro pražūtingą psichinę ir fizinę žalą moterims ir mergaitėms²¹⁶.

GREVIO taip pat pažymi, kad skirtingos smurto prieš moteris ir smurto šeimoje formos, vykstančios skaitmeninėje erdvėje ir fiziniame pasaulyje, dažnai susijusios viena su kita, o tai dar labiau padidina traumuojantį prievartos poveikį, kartais net kyla grėsmė aukos fiziniam saugumui. Todėl labai svarbu nepamiršti skaitmeninio smurto aspekto ten, kur yra fizinė ir seksualinė prievarta, ypač intymaus partnerio smurto atvejais. Skaitmeninė smurto dimensija gali būti fizinio ir seksualinio smurto, terorizavimo ir priekabiavimo tąsa arba pradžia. Tokiu būdu taip pat gali būti bandoma nubausti, nutildyti, nuvertinti ar kitaip traumuoti moterį ar mergaitę. Kaltininkai gali piktnaudžiauti technologijomis, kad dar labiau sustiprintų prievartinį ir kontroliuojantį elgesį, manipuliavimą ir sekimą esamiems ar buvusiems partneriams, taip didindami aukų baimę, nerimą ir laipsnišką izoliaciją nuo draugų ir šeimos narių²¹⁷.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ CEDAW, *Baigiamosios pastabos dėl šeštosios periodinės Lietuvos ataskaitos* (2019), p. 7, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://digitallibrary.un.org/record/3840062?ln=en>

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ OSCE, *OSCE vykdomas tyrimas dėl smurto prieš moteris*, p. 10, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/413237_0.pdf

²¹¹ Ibid, p. 27

²¹² https://manoteises.lt/wp-content/uploads/2017/05/STAMBULO-KONVENCIJA_OFICIALUS.pdf

²¹³ GREVIO, *Bendroji rekomendacija Nr. 1 dėl smurto prieš moteris skaitmeninės dimensijos*, 2021, p. 20, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d. <https://rm.coe.int/grevio-rec-no-on-digital-violence-against-women/1680a49147>

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ GREVIO, *Bendroji rekomendacija Nr. 1 dėl smurto prieš moteris skaitmeninės dimensijos*, 2021, p. 13, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d. <https://rm.coe.int/grevio-rec-no-on-digital-violence-against-women/1680a49147>

²¹⁶ Ibid, p. 20.

²¹⁷ Ibid, p. 14.

CEDAW palankiai vertina teisinio reguliavimo pokyčius Lietuvoje, ypač naujas BK nuostatas dėl asmens persekiojimo, tačiau pakartodamas savo ankstesnes rekomendacijas (CEDAW/C/LTU/CO/5, 23 p.) ir primindamas savo Bendrąją rekomendaciją Nr. 35, Komitetas ragina Lietuvą paspartinti Stambulo konvencijos ratifikavimo procesą²¹⁸.

EIGE ataskaitoje dėl Lietuvos siūlo tobulinti teisinį reguliavimą, kad būtų geriau inkorporuota artimo partnerio psichologinio smurto samprata. EIGE pastebi, kad psichinis smurtas yra įtrauktas į BK, tačiau jo samprata yra siaura. Šiuo metu artimo partnerio psichinio smurto atvejai patenka į BK 145 str., apimančio tokius nusikaltimus kaip grasinimą nužudyti, sunkų asmens sveikatos sutrikdymą ar asmens terorizavimą, taikymo sritį. EIGE pabrėžia, kad teisėsauga susiduria su sunkumais inicijuodama ikiteisminį tyrimą tik pagal šį straipsnį. Be to, asmens terorizavimą sunku įrodyti. Rekomenduojama BK pataisomis arba atskiru įstatymu dėl konkrečių artimo partnerio psichinio smurto formų (pvz., terorizavimo) suformuoti tvirtesnį teisinį pagrindą nusikalstamų veikų, apimančių psichinio smurto aspektus, baudžiamajam tyrimui²¹⁹.

3.2.3. Ekonominis smurtas

Ekonominį smurtą GREVIO laiko viena iš psichologinio smurto formų. Ekonominis piktnaudžiavimas yra apibrėžiamas kaip moters gebėjimo įgyti, naudoti ir išlaikyti finansinius išteklius kontrolė. Skaitmeninėje erdvėje ekonominis piktnaudžiavimas gali pasireikšti kaip aukos banko sąskaitų ir finansinės veiklos kontrolė per internetinę bankininkystę, aukos kredito reitingo sumenkinimas aukos vardu naudojant kredito korteles arba sudarant įvairias finansines sutartis (pvz., paskolos) be leidimo ir mokėjimų (ypač alimentų) neatlikimas laiku²²⁰. GREVIO pabrėžia, kad ekonominis smurtas paprastai pasireiškia artimų partnerių smurto kontekste ir taip pat kelia grėsmę aukos finansinei gerovei ir nepriklausomumui, todėl rimtai veikia jų psichologinį integralumą²²¹. OSCE apklausos duomenimis, ekonominį smurtą patiria beveik viena iš 5 apklaustų moterų (19 proc.)²²².

EIGE atkreipia dėmesį, kad ASAAI ekonominio smurto sampratą įveda pabrėždamas, kad smurtas apima veiksmus ir neveikimą, kurie daro fizinį, psichologinį, seksualinį, ekonominį ar kitokį poveikį asmeniui tyčia, dėl ko jis patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą. Visgi policijos ir teisingumo sektoriams kyla sunkumų registruojant ir tiriant incidentus, susijusius su intymaus partnerio ekonominiu smurtu. BK 180 str., įtvirtinantis plėšimo nusikaltimą, buvo svarstomas kaip galimas indikatorius renkant duomenis apie ekonominį intymaus partnerio smurtą (kaip „smurtinį plėšimą namų aplinkoje“). Visgi, EIGE nuomone, šis straipsnis neapima visų ekonominio intymaus partnerio smurto aspektų, dėl to Lietuvai rekomenduojama svarstyti tobulinti teisinės sąvokas, kuriomis remiantis būtų galima rinkti duomenis apie intymaus partnerio ekonominį smurtą²²³.

3.3. Aukų apsaugos priemonių efektyvumas ir kiti procesiniai aspektai

Duomenys rodo, kad daugeliui moterų, patyrusių įvairias intymaus partnerio fizinio ir (arba) seksualinio smurto formas, tai nėra izoliuota patirtis. Kalbant apie daugumą smurto rūšių, įskaitant tas, kurios gali būti laikomos rimtesnėmis, ir dėl seksualinio smurto, daugiau nei pusė apklaustųjų, kurios turėjo tokią patirtį, teigia, kad tai įvyko daugiau nei vieną kartą²²⁴.

²¹⁸ CEDAW, *Baigiamosios pastabos dėl šeštosios periodinės Lietuvos ataskaitos*, 2019, p. 7, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://digitallibrary.un.org/record/3840062?ln=en>

²¹⁹ EIGE, *Rekomendacijos kaip pagerinti policijos ir teisingumo sektorių renkamų duomenų apie intymaus partnerio smurtą surinkimą: Lietuva*, 2018, p. 3, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eige.europa.eu/publications/recommendations-improve-data-collection-intimate-partner-violence-police-and-justice-sectors-lithuania>

²²⁰ GREVIO, *Bendroji rekomendacija Nr. 1 dėl smurto prieš moteris skaitmeninės dimensijos*, 2021, p. 22, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-rec-no-on-digital-violence-against-women/1680a49147>

²²¹ *Ibid.*

²²² OSCE, *OSCE vykdomas tyrimas dėl smurto prieš moteris*, p. 45, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/413237_0.pdf

²²³ EIGE, *Rekomendacijos kaip pagerinti policijos ir teisingumo sektorių renkamų duomenų apie intymaus partnerio smurtą surinkimą: Lietuva*, 2018, p. 2, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eige.europa.eu/publications/recommendations-improve-data-collection-intimate-partner-violence-police-and-justice-sectors-lithuania>

²²⁴ OSCE, *OSCE vykdomas tyrimas dėl smurto prieš moteris*, p. 41, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/413237_0.pdf

Nestebina, jog baimė, kad smurtautojas kerštaus, yra svarbi kliūtis pranešti apie smurtą. Kai kurios moterys išreiškė susirūpinimą, kad policija greitai nereaguos ir kad kaltininkas gali būti nesulaikytas. Net jei jis būtų sulaikytas, baiminamasi, kad po kelių dienų jis bus išleistas, o tada grįš namo ir toliau smurtaus²²⁵.

Tyrimas rodo, kad maždaug keturi penktadaliai (85 proc.) dabartinio partnerio smurto aukų pirmojo smurto incidento (arba jo grėsmės) metu gyveno su smurtautoju. Pasitraukimas nebūtinai reikštų pasibaigusį smurtą: 11 proc. respondenčių nurodo, kad patyrė ankstesnio partnerio fizinį ir (arba) seksualinį smurtą po išsiskyrimo, ir teigia, kad reikia nuolatinės apsaugos ir paramos net po to, kai moterys palieka smurtinius santykius.

19 proc. respondenčių teigia, kad nėštumo metu patyrė fizinį ir (arba) seksualinį smurtą iš savo dabartinio partnerio. Beveik trečdalis (31 proc.) teigia, kad su jais gyvenantys vaikai žino apie smurtinius incidentus, kuriuos įvykdė jų dabartinis partneris²²⁶.

Susirūpinęs situacija, CEDAW atkreipia dėmesį į tai, kad Lietuvoje ribojančių ar smurto šeimoje aukos apsaugos priemonių aukoms policijos pareigūnas gali prašyti tik tada, kai pradedamas ikiteisminis tyrimas, ir yra nepakankamas apsaugos priemonių vykdymo užtikrinimas ar stebėseną, dėl ko moterims, tapusioms tokio smurto aukomis, kyla tolesnio smurto pavojus²²⁷. Komitetas ragina Lietuvą panaikinti reikalavimą, kad prieš policijai prašant ribojamųjų ar apsaugos priemonių būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas, ir sustiprinti nustatytą apsaugos priemonių vykdymo priežiūrą²²⁸. Komitetas taip pat pastebi, kad smurto šeimoje aukoms nėra atskiros civilinės apsaugos orderio procedūros, ir ragina Lietuvą priimti teisės aktus, kuriais būtų nustatyta atskira civilinės saugos orderio procedūra smurto šeimoje aukoms²²⁹.

CEDAW taip pat pastebi, kad susitaikymo instituto taikymas gali reviktimizuoti moteris ir mergaites, kurios išgyveno smurtą lyties pagrindu. Lietuvai rekomenduojama smurto šeimoje atvejais teikti pirmenybę baudžiamajam persekiojimui, o ne susitaikymui baudžiamajame procese, įvertinti naujus teisės aktus dėl susitaikymo, kad būtų išvengta neigiamo poveikio moterims, tapusioms smurto šeimoje aukomis, ir pateikti informaciją apie šio vertinimo rezultatus kitoje periodinėje ataskaitoje²³⁰.

3.4. Apibendrinimas

Pastarųjų metų tyrimai atskleidžia, kad nepriteklis, finansinė priklausomybė, vaikų turėjimas ir alkoholizmas yra vieni ryškiausių rizikos veiksnių smurtui artimoje aplinkoje pasireikšti. Pavyzdžiui, fizinis ir (arba) seksualinis smurtas yra labiau paplitęs mažas bei vidutinės pajamas gaunančiuose regionuose, jį dažniau patiria moterys, auginančios vaikus namuose. Piktnaudžiavimas alkoholiu yra didelės rizikos veiksnys, lemiantis smurto artimoje aplinkoje dažnumą.

Duomenys rodo daugumos nuomonę, kad pagrindinė smurto prieš moteris mažinimo priemonė yra galimybė lengviau pranešti apie smurtą prieš moteris. Kai kurios moterys nepasitiki įvairiomis institucijomis, yra manančiųjų, kad tik ekstremalaus fizinio smurto atvejais moterų skundai bus vertinami rimtai. Neretai išreiškiamas susirūpinimas, kad kaltininko baudimas ar sulaikymas kelioms valandoms sukels atsakomuosius veiksmus, o ne suteiks aukai apsaugą. Atitinkamai su smurtu artimoje aplinkoje kovojančios organizacijos daugiausia dėmesio skiria paramos aukoms ir teisinės gynybos užtikrinimui, žinomumo didinimui, švietimui ir mokymams. CEDAW Lietuvai rekomenduojama didinti finansavimą ir centrų paslaugų prieinamumą kaimo vietovėse.

Respondentės iš Lietuvos, ypač išsilavinusios ir vyresnės, mano, kad pagrindinė priemonė siekiant sumažinti fizinį ir psichinį smurtą prieš moteris yra moterų finansinės nepriklausomybės didinimas. Pasauliniu mastu ryški nuomonė, kad moteris nepaliks savo smurtaujančio partnerio, jei negalės išlaikyti savęs arba jei ji neturės kur gyventi. Ypač mažai tikėtina, kad moteris su vaikais rizikuotų palikti savo vyrą, jei ji negalėtų pasirūpinti savimi ir jais finansiškai.

²²⁵ *Ibid.*, p. 105.

²²⁶ *Ibid.*, p. 43.

²²⁷ CEDAW, *Baigiamosios pastabos dėl šeštosios periodinės Lietuvos ataskaitos*, 2019, p. 7, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d. <https://digitallibrary.un.org/record/3840062?ln=en>

²²⁸ *Ibid.*, p. 8.

²²⁹ *Ibid.*

²³⁰ *Ibid.*

Tyrimai rodo, kad požiūrį į smurtą ar atskirų jo formų dominavimą lemia ir kiti sociodemografiniai veiksniai, tokie kaip amžius, išsilavinimas ar gyvenamoji vietovė. Jaunesnės moterys ir moterys, turinčios aukštąjį išsilavinimą, yra mažiau linkusios tikėti moters nuolankumu, sutuoktinės paklusnumu ir smurto toleravimu. CEDAW vis dar išreiškia susirūpinimą dėl Lietuvoje tebesitęsiančių diskriminacinių lyčių stereotipų ir patriarchalinių bei seksistinių žinučių, taip pat dėl raginimų laikytis tradicinių vaidmenų ir vertybių. CEDAW taip pat ragina Lietuvą stebėti ir vertinti teismų, prokurorų ir policijos pareigūnų reagavimą į smurto dėl lyties, įskaitant seksualinį smurtą ir smurtą artimoje aplinkoje, atvejus, nustatyti privalomą teisėjų, prokurorų, policijos pareigūnų ir kitų teisėsaugos pareigūnų gebėjimų stiprinimą griežtai taikant baudžiamosios teisės nuostatas dėl smurto dėl lyties prieš moteris ir veiksmingai persekioti bei nubausti visus smurtautojus.

Moterys nurodo kontroliuojantį elgesį, žodinį smurtą, ekonominį smurtą, pažeminimą ir grąsinimus kaip įprastas psichologinio smurto formas. Toks smurtas vis dar laikomas tokiu įprastu dalyku, kad visuomenė į jį žiūri ne kaip į smurtą, o kaip į santykių normą. Moterys teigia, kad patyrusios psichologinį smurtą, nelaikomos aukomis ir į jas nebūtų žiūrima rimtai, jei jos praneštų apie tokį elgesį.

EIGE pastebi, kad psichinis smurtas yra įtrauktas į BK, tačiau jo samprata yra siaura. Rekomenduojama BK pataisomis arba atskiru įstatymu dėl konkrečių artimo partnerio psichinio smurto formų (pvz., terorizavimo) suformuoti tvirtesnį teisinį pagrindą nusikalstamų veikų, apimančių psichinio smurto aspektus, baudžiamajam tyrimui. GREVIO taip pat ragina nepamiršti skaitmeninio psichinio smurto aspekto ten, kur yra fizinė ir seksualinė prievarta, ypač intymaus partnerio smurto atvejais. Skaitmeninė smurto dimensija gali būti fizinio ir seksualinio smurto, terorizavimo ir priekabiavimo tęsia arba pradžia. GREVIO atkreipia dėmesį į tai, kad teisėsaugos institucijų pareigūnams ir kitiems sistemos specialistams trūksta ekspertiškumo ir techninių priemonių, skirtų užtikrinti elektroninių įrodymų rinkimą.

EIGE nuomone, Lietuvos teisinis reguliavimas neapima visų ekonominio intymaus partnerio smurto aspektų, dėl to Lietuvai rekomenduojama svarstyti tobulinti teisinės sąvokas, kuriomis remiantis būtų galima rinkti duomenis apie intymaus partnerio ekonominį smurtą.

CEDAW pastebi, kad susitaikymo instituto taikymas gali reviktimizuoti moteris ir mergaites, kurios išgyveno smurtą lyties pagrindu. Rekomenduojama smurto šeimoje atvejais Lietuvoje teikti pirmenybę baudžiamajam persekiojimui, o ne susitaikymui baudžiamajame procese.

3.5. Summary of the findings in English

Recent surveys have shown that poverty, financial dependence, having children, and alcoholism are among the most prominent risk factors for domestic violence. For example, physical and/or sexual violence is more common in low- and middle-income regions and is more common among women raising children at home. Alcohol abuse is a high-risk factor that determines the frequency of domestic violence.

The data show the majority's view that the main means of reducing violence against women is the possibility of making it easier to report domestic violence. Some women do not trust various institutions, some women believe that only in the cases of extreme physical violence women's complaints will be taken seriously. It is not uncommon to express concern that punishing or detaining the perpetrator for several hours will lead to retaliation, rather than providing protection to the victim. Accordingly, various organizations fighting domestic violence insist on ensuring victim support and legal defense, raising awareness, education, and training. In the CEDAW report, Lithuania is recommended to increase funding and accessibility of center services in rural areas.

A transnational survey demonstrates that women in Lithuania, especially educated and older, believe that the main measure to reduce physical and psychological violence against women is to increase women's financial independence. Globally, there is a strong opinion that a woman will not leave her abusive partner if she cannot support herself or if she has nowhere to live. It is especially unlikely that a woman with children would risk leaving her husband if she could not take care of herself and them financially.

Studies also show that attitudes towards violence are also determined by some socio-demographic factors, such as age, education, or place of residence. Younger women and women with higher education are less likely to believe in a woman's humility, her obedience as a spouse, and the tolerance of violence. CEDAW still expresses concern about the ongoing discriminatory gender stereotypes, and patriarchal and sexist messages in Lithuania, as well as calls for traditional roles and values. The CEDAW calls on Lithuania to monitor and

evaluate the response of courts, prosecutors, and police officers to the situations of gender-based violence, including sexual violence and domestic violence, to establish a mandatory capacity building for judges, prosecutors, police officers, and other law enforcement officers encouraging strictly apply criminal law provisions on gender-based violence against women and to effectively prosecute and punish all perpetrators.

Women worldwide cite controlling behavior, verbal violence, economic violence, humiliation, and threats as common forms of psychological violence. Such violence is still considered so common that society sees it not as violence, but as the norm of relationships. Accordingly, women claim that women who have experienced psychological violence are not considered victims and would not be taken seriously if they reported such behavior.

EIGE pays attention to a narrow concept of psychological violence in the Criminal Code of Lithuania and recommends amending the Criminal Code or other legal regulations by establishing a firmer legal basis for the criminal investigation of criminal acts involving aspects of psychological violence. GREVIO also pays attention to the digital aspect of psychological violence, in particular where physical and sexual abuse of an intimate partner is present. The digital dimension of violence can be the continuation or beginning of physical and sexual violence, terrorization, and harassment. In this respect, GREVIO recommends increasing expertise and technical means to ensure the collection of electronic evidence by law enforcement officials and other system professionals.

In EIGE's opinion, Lithuania's legal regulation does not cover all aspects of the economic violence of an intimate partner. Lithuania is recommended to review legal concepts as a basis for the collection of data on the economic violence of an intimate partner.

CEDAW notes that the application of the reconciliation institute can revictimize women and girls who have survived gender-based violence. Accordingly, it is recommended to give priority to prosecution in cases of domestic violence in Lithuania over reconciliation in criminal proceedings.

IV. TIKSLINIŲ GRUPIŲ IR SUINTERESUOTŲ ŠALIŲ APKLAUSA

Šioje dalyje apibendrinami tikslinių grupių ir suinteresuotų šalių apklausos metu surinkti duomenys. Apklausą atlikta siekiant: įvertinti taikomus metodus atliekant smurto artimoje aplinkoje ikiteisminį tyrimą, reaguojant į smurto artimoje aplinkoje įvykius; identifikuoti ikiteisminio tyrimo teisėjui ar nagrinėjimo teisme metu kylančias problemas; išanalizuoti procesinių priemonių ir įpareigojimų veiksmingumą; išnagrinėti kylančias problemas dėl smurto artimoje aplinkoje aukų liudijimų patikimumo nustatymo; įvertinti pakartotinio smurto artimoje aplinkoje užkardymo modelio privalumus ir trūkumus; išnagrinėti teismų reikalavimus supaprastintam procesui (pagreitinoto proceso galimybės ir privalumai), susitaikymo instituto smurto artimoje aplinkoje byloje pasekmes; nustatyti, kokias kompetencijas turi turėti teisingumo sistemos atstovai, organizuodami apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje.

4.1. Metodologija

Kokybinis tyrimas atliktas vykdant giluminius pusiau struktūruotus interviu bei fokus grupių diskusijas. Po kiekvieno giluminio interviu ir grupės diskusijos tyrėjai dalijosi refleksijomis tarpusavyje ir svarstė, ar verta užduoti papildomus patikslinamuosius klausimus. Suplanuota ir įvykdyta 15 pusiau struktūruotų interviu su atrinktais dalyviais bei 5 fokus grupių diskusijos, vadovaujantis kokybinio tyrimo tikslinių grupių kontaktinių asmenų sąrašo sudarymo principais. Apibendrinę surinktą medžiagą ir vadovaudamiesi duomenų prisotinimo principu, tyrėjai galėjo atlikti papildomų giluminių interviu, siekdami iširti diskusijų ar interviu metu išaiškėjusias naujas problemas. To neprisiekė, nes atlikti interviu ir fokus grupių diskusijos suteikė išsamios informacijos ir leido pajaušti tiriamo fenomeno esminius aspektus ir problematiką.

4.1.1. Klausimynai

Tyrėjai rėmėsi kokybinio tyrimo planu, kuriame numatyti įžanginiai bendrieji klausimai (apie patirtį), esminiai ir patikslinantys klausimai apie problematiką ir specifiniai klausimai apie įrodymų rinkimą (žr. Priedas Nr. 2). Klausimai fokus grupėms buvo formuluojami atsižvelgiant į interviu metu paaiškėjusius aspektus, kurie reikalavo papildomos diskusijos ir gilesnių įžvalgų iš tyrimo dalyvių perspektyvos.

4.1.2. Pusiau struktūruoto interviu metodas

Plačiausiai iš visų kokybinių interviu yra taikomas pusiau struktūruotas interviu²³¹. Šis interviu metodas apibūdinamas kaip pokalbis pagal iš anksto paruoštus klausimus, tyrėjui visuomet paliekantis galimybę interviu eigoje išplėsti pasakojimo temas²³². Papildomų klausimų formuluotes tyrėjai kuria interviu ar fokus grupės diskusijos metu priklausomai nuo tyrimo eigos, nuo užsimezgsio santykio tarp tyrėjo ir tiriamųjų ar nuo interviu aplinkos. Pateikiant atvirus klausimus, galima sulaukti išsamių atsakymų, kurie suteikia daug informacijos nagrinėjama tema. Pagrindinis šio interviu bruožas atliekant kokybinį tyrimą yra tas, kad tyrėjas turi būti pasiruošęs improvizuoti. Lyginant su kitais interviu metodais, pusiau struktūruotam interviu reikia daugiau pasiruošimo, kūrybiškumo, laiko analizei ir interpretacijai po interviu²³³. Toks kokybinio tyrimo dizainas leidžia tyrėjams gauti tiek palyginamosios struktūruotos informacijos, tiek būti lanksčiais pateikiant klausimų formuluotes, reaguojant į naują informaciją, gautą iš tiriamųjų bei organizuojant klausimų seką.

Gauti duomenys analizuojami teminės analizės metodu²³⁴. Šis kokybinių duomenų analizės metodas leidžia išskirti pasikartojančias aktualias temas, kiekvieną temą pagrįsti ir apibūdinti remiantis tyrimo dalyvių patirtimi.

4.1.3. Duomenų teminė analizė

Teminė analizė susideda iš 6 etapų: 1) susipažinimas su duomenimis (šiam etape analizuojama informacija, ieškoma reikšmių ir pasikartojančių modelių, svarbu būti susipažinusiems su visais duomenų aspektais. Skaitant medžiagą galima pradėti galvoti apie pirminius kodus; 2) kodų kūrimas (tam tikrai teksto daliai priskiriamas kodas, kuris yra pagrindinė tos dalies mintis, tokiu būdu koduojamas visas tekstas ir išskiriamos svarbiausios mintys. Kai visa medžiaga sukoduota, atrankos būdu pašalinami netinkami kodai); 3) kuriamos temos ir potėmės (šio etapo pabaigoje turi būti padarytas pirminis kategorijų, subkategorijų ir kodų žemėlapis; 4) darbo tobulinimo etapas (peržiūrima tai, kas jau yra padaryta - visos kategorijos ir subkategorijos, tikrinama, ar viskas tarpusavyje dera; duomenys, kurie patenka į vieną kategoriją, tarpusavyje turi derėti. Šio etapo pabaigoje turi būti aiškiai suprantama, kokios kategorijos ir subkategorijos yra išskirtos, ir ką jos pasako apie tiriamą reiškinį); 5) temų įvardijimas (šis etapas prasideda, kai jau yra nustatytos visos kategorijos, jo metu reikia pavadinti temas); 6) Ataskaitos rengimo etapas (ataskaitoje turi būti pateikti tyrimo rezultatai su patvirtinančiomis citatomis. Svarbu, kad kodavimai sietųsi ne tik su vienu, bet su kuo daugiau tiriamųjų ir atspindėtų tiriamam reiškiniui būdingus aspektus)²³⁵.

4.1.4. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyviai (Priedas Nr. 3) atstovavo skirtingas grupes, grandis, teisėjai - skirtingas instancijas. Kokybinio tyrimo kontaktinių asmenų sąrašas (Priedas Nr. 3) sudarytas remiantis šiais kriterijais. Respondentais atrinkti asmenys, kurie: apima visas reikiamas tikslines grupes (teisėjus, prokurorus, policijos pareigūnus, NVO atstovus ir teismo psichologus); reprezentuoja skirtingus Lietuvos regionus; turi skirtingos darbinės patirties.

4.1.5. Kokybinio tyrimo vykdymo eiga

Interviu ir fokus grupių diskusija buvo vykdomi nuotoliniu būdu su vaizdo perdavimu. Interviu ir fokus grupių diskusijų rezultatai buvo nuasmeninami.

4.2. Tyrimo rezultatai

Atlikus teminę analizę, gauti rezultatai suskirstyti į 4 kategorijas (meta-temas), kurios apima joms priklausančias aktualias temas ir potėmes (Schema Nr. 1).

²³¹ Sigita Girdzijauskienė, *Kokybinis interviu*. Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija, 2006.

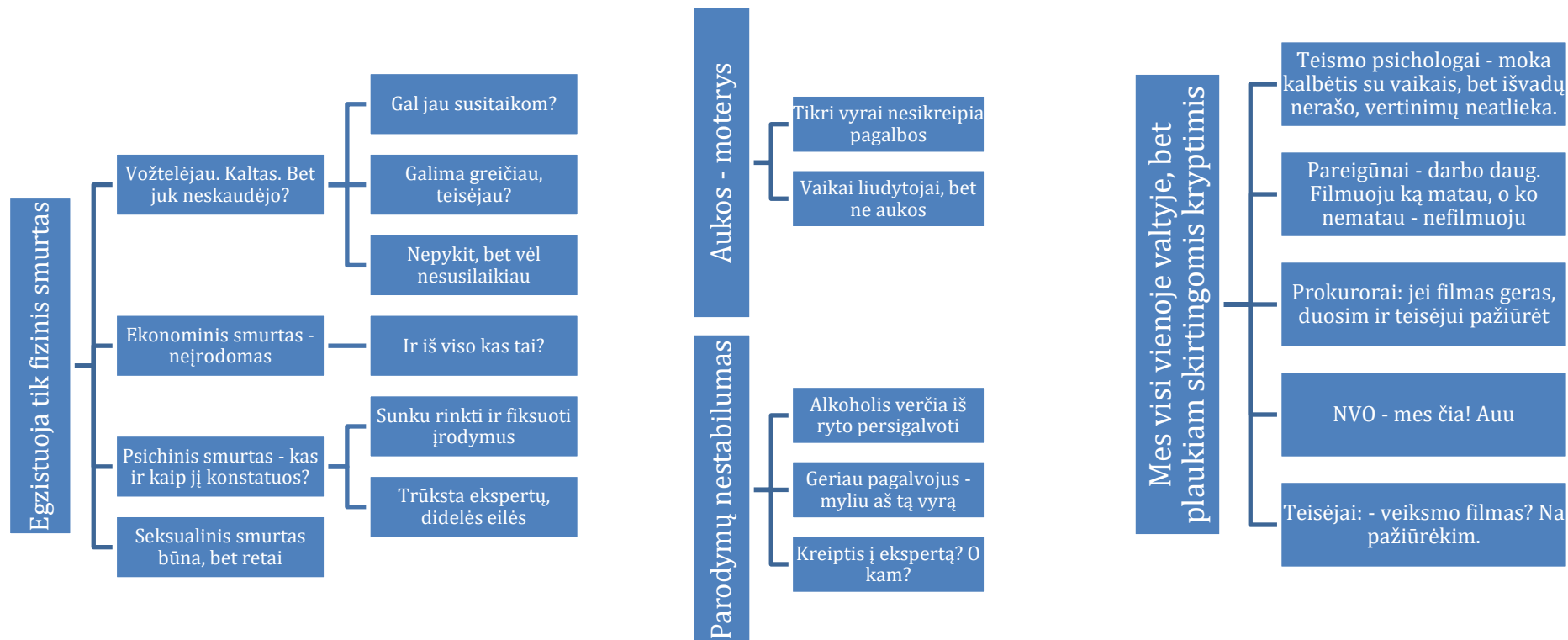
²³² *Ibid.*

²³³ *Ibid.*

²³⁴ Virginia Braun, Viktorija Clarke, „Using thematic analysis in psychology“, *Qualitative Research in Psychology* 3, 2 (2006), 77–101; Virginia Braun, Viktorija Clarke, *Successful Qualitative Research: A Practical Guide for Beginners* (2013).

²³⁵ Virginia Braun, Viktorija Clarke, „Using thematic analysis in psychology“, *Qualitative Research in Psychology* 3, 2 (2006), 77–101. Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos parengimas

Schema Nr. 1. *Tyrimo rezultatai: temos ir potėmės*

4.2.1 Meta-tema „Egzistuoja tik fizinis smurtas“

Meta-tema „Egzistuoja tik fizinis smurtas“ yra vienas pirmųjų ir aiškiausių šio tyrimo radinių. Su kiekvienu interviu ir kiekviena fokus grupe tapo akivaizdu, kad dažniausiai kreipiamasi ir pradedamos bylos dėl fizinio smurto artimoje aplinkoje: „<...> fizinį smurtą yra paprasčiausia identifikuoti, ir dažniausiai ikiteisminiai tyrimai pradedami dėl smurto artimoje aplinkoje, kuris yra fizinis smurtas“ (NVO M.). „<...> dauguma bylų yra apie fizinį smurtą, nes jeigu yra kažkokie objektyvūs sužalojimai, nubrozdinimai, juos galima užfiksuoti ir įrodyti <...>“ (Policija C). Ši meta-tema apima keturias siauresnes temas: „Vožtelėjau. Kaltas. Bet, juk neskaudėjo?“, „Ekonominis smurtas – neįrodomas“, „Psichinis smurtas – kas ir kaip jį konstatuos?“, „Seksualinis smurtas – būna, bet retai“. Šios temos savo visumoje iliustruoja įstatymiškai apibrėžtų smurto artimoje aplinkoje formų esamą padėtį iš teisinės perspektyvos. „<...> Galiu pasakyti, kad realiai mes beveik neturime tokių bylų. Ir seksualinio smurto ir ekonominio taip pat – nulis“ (Policija C). „Tarkim, įrodinėti seksualinį – gerai, seksualumas gal truputį ir aišku, bet tarkim psichinį ar ekonominį smurtą <...>“ (Teisėjas R). „Be fizinio skausmo ir sužalojimų smurto artimoje aplinkoje Baudžiamajame kodekse nelabai yra“ (Teisėjas B). „<...> bent jau aš esu susidūrusi tik su fiziniu smurtu“ (Teisėjas N.). „<...> nėra tiesioginių įrodymų, tik netiesioginiai, kas, kam, ką papasakojo. Tai, sakyčiau, problema įrodinėjimo yra labai didelė“ (Teisėjas N). „<...> mums reikia objektyvių duomenų, kuriuos turėtume vertinti. Vien parodymų šiuo atveju neužteks“ (Teisėjas A). Dėl šios esminės priežasties bylos dėl psichinio, ekonominio ir dažnu atveju dėl seksualinio smurto nepasiekia teisėjų, nes teisėsaugos darbuotojai nuo pradinių atvejo nagrinėjimo etapų negali užfiksuoti šias smurto formas patvirtinančius duomenis. „Ko gero čia yra visiškai tragedija, nes žmonės nepasiekia niekaip to teisingumo“ (FG 3).

4.2.1.1 „Vožtelėjau. Kaltas. Bet juk neskaudėjo“

Tema „Vožtelėjau. Kaltas. Bet juk neskaudėjo“ iliustruoja, kodėl ši smurto forma yra daugiausiai paplitusi ir dėl jos dažniausiai yra kreipiamasi. „Turime labai subjektyvų straipsnį, ir įstatymas sako – fizinio skausmo sukėlimą“ (Policija C). Tiek smurtautojai, tiek aukos dažnu atveju fizinio smurto stipriai nesureikšmina: „taip man skaudėjo, ar ne, kaip pavyzdys, bet tas skausmas buvo labai trumpas, labai momentinis, ir realiai tai aš dabar nieko nebejaučiu. Man jokių žymių neliko, ir panašiai“ (Policija L). „Mes kaip ir pradedame jau vertinti, koks tas skausmas. Didelis, nedidelis, momentinis, išreikštas...“ (Policija C), ir tokiu būdu teisiniai procesai gali būti greitai nutraukiami.

Skausmo vertinimas yra sunkus procesas dėl skausmo patyrimo subjektyvumo. Kiekvienas asmuo turi skirtingus skausmo slenksčius, ir tai, kas vienam asmeniui gali pasirodyti kaip žymus skausmas, kitam asmeniui gali būti nežymiu skausmu. Tikslios metodikos, vertinančios subjektyviai patirto skausmo nėra, tad tyrimą atliekantys asmenys turi kažkaip nustatyti, ar asmuo patyrė skausmą, ir kokio lygio tas skausmas buvo. „Tai va, būtent čia ir yra tas gebėjimas pareigūnų, būnant įvykio vietoje įsigilinti į situaciją ir išsiaiškinti, kaip asmuo pajuto tą skausmą. Ar skausmas, ar veiksmas buvo ilgalaikis ar trumpalaikis, ir, galbūt, kažkokie dar yra išlikę momentiniai sužalojimai ar dėmės, kurios tuo laiku gali dingti, akių paraudimas“ (Policija C). „Problema iškyla, kai yra fizinis skausmas, ir tada gerai jeigu kažkaip galima nesunkiai apibūdinti“ (Prokuroras B). „Probleminiai atvejai, kai yra fizinio skausmo sukėlimas. Žinot, vienam skauda, o kitas sako man čia nieko neskaudėjo, nors galbūt ir skaudėjo. Jų vertinimas yra sudėtingas“ (Teisėjas K). „Jei sužalojimas – yra objektyvūs požymiai, susargdina. Fizinis skausmas yra subjektyvus dalykas. Jeigu žmogus sako „man skaudėjo“, nu tai reiškia – viskas. Nu tai buvo bandymai tokie kreiptis iš pradžių į medikus, kad jie konstatuotų, ar galėjo būti fizinis skausmas. Tai pasišaipė iš mūsų“ (Teisėjas B). „Sudėtingiausia situacija procese, kai skausmas tik inkriminuojamas <...>“ (Teisėjas B). „<...> skausmas yra individualus dalykas, kiekvienas jį supranta <...>“ (Teisėjas A).

4.2.1.1.1 „Gal susitaikom?“

Potemė „Gal susitaikom?“ atspindi smurtautojų ir aukų nenorą veltis į tolimesnius procesus, kurie, tikėtina, visiems būtų nuostolingi ir pareikalautų nemažai resursų: „Kai kaltininkas ir nukentėjęsysis susitaiko. Tai yra sąlygos, kad kaltininkas turi prisipažinti padaręs nusikalstamą veiką. Tai turi savo noru atlyginti žalą ar ją pašalinti“ (Teismas T). „Tiemis žmonėms vis tiek tenka gyventi kartu... Dažnai vis tiek tenka dalintis bendrais vaikais“ (Prokuroras B). „Tačiau ne visada smurtautojai sutinka pripažinti kaltę, tačiau susitaria taikytis dėl to, kad suvokia, jog toliau teks gyventi kartu ir dalintis finansiniais resursais... Tai ir atsiremia į tą tokią ekonominę šeimos dalį, dėl ko, sako „aš noriu taikytis““ (Prokuroras B). „Dažnai tas įvyksta. nes moterys pajunta, kad daug

reikalų prasidės, labai institucijos įsitraukia. Na, mes aišku, sakome, kad tai yra norma. Taip ir turi būti, nes problemos yra“ (NVO B). „<...> apsimeta žmonės, kad iš tikrųjų pripažįsta, kad gailisi“ (Teisėjas N).

Tyrimo dalyviai teigia, kad susitaikymas ne visuomet įvyksta: „Nes vis dėlto, jeigu ne susitaikymas, tai tada ir procesas tęsiasi toliau, įrodinėjimais ir panašiai. Tam reikia turėti ryžto ir tokio... pasiruošimo ir psichologinės stiprybės“ (NVO B). „Susitaikymo institutas gana išvystytas civilinėse bylose, ir teisėjas gali būti mediatorius, o baudžiamajame procese – ne“ (Teisėjas R). „Kai nėra to smurto, tai ir susitaiko“ (Teisėjas B). Taip pat teisėjai linkę atsižvelgti į asmenybės ypatumus, ir jei mano, kad asmuo nėra linkęs pakartotinai smurtauti, tuomet susitaikymas įvyksta: „<...> žmogaus asmenybė turi duomenis, kad tikrai nėra linkusi [į agresiją]. Tai kodėl, kodėl gi ne? Tikrai pripažįsta savo kaltę. Ir tiek“ (Teisėjas A).

Kartais susitaikymas neįvyksta ir dėl to, kad teisėsaugos darbuotojų požiūriai skiriasi: „Lyg ir galėčiau padaryti iš karto susitaikymą, nes nukentėjusioji atsisakė vykti pas teismo medicinos ekspertus <...>. Bet aš negaliu priimti procesinio sprendimo, nes prokuroras man nurodė vėl iškelti įrašą ir žiūrėti būtent šios kūno kalbos. Visa tai vėl užtrunka“ (Policija S). „[Teisėjas], matydamas, kad [smurtautojas] nejaučia, kad gailisi, o dirbtinai viskas vyksta, netvirtins tokio susitaikymo. Bet kita vertus, susitaikymas teisėjui yra paprasčiau. Nebereikia tirti bylos medžiagos, ir taip darbu užversti“ (Teisėjas B). „Privalumas [susitaikymo] tai, kad asmuo bus atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės“ (Policija L).

Tačiau kai kurie smurto artimoje aplinkoje atvejai gali būti nagrinėjami pagreitinto proceso metu. „<...> Tai palaukit, aš galiu baigti ir susitaikymu per vieną dieną bylą“ (Policija C). Tačiau ne visi tyrimo dalyviai yra susidūrę su pagreintu nagrinėjimo procesu: „Dabar galvoju, o ar tokių mes turėjome atvejų. Ko gero, kad nelabai...“ (NVO B).

4.2.1.1.2 „Galima greičiau, Teisėjau?“

„Galima greičiau, Teisėjau?“ potėmė iliustruoja, kad teisėjų ir pareigūnų požiūris į pagreintą procesą buvo nevienareikšmis. Vieni respondentai įvardijo, kad toks procesas neįmanomas: „Iš tikrųjų baigti ikiteisminį tyrimą per 48 valandas yra gana sudėtinga. Tai tokios bylos baigtis labai priklauso nuo prokuroro, prokuratūros ir teismo pozicijos. <...> Manau šiuose tyrimuose pakankamai turėtų būti aiškos aplinkybės, kad tyrimas būtų baigtas per 48 valandas, auka turėtų būti nesikreipusi pas medikus, o jeigu tik kreipiasi pas medikus, reikalinga specialisto išvada. Mes specialisto išvadą, dokumentus arba auką siunčiame į Vilnių, ir pas mus šitas procesas faktiškai nelabai galimas, labai retais atvejais. <...> Pas mus praktiškai nėra taip.“ (Policija L). „<...> bylos jeigu aiškos, turi būti baigtos pagreitinto proceso tvarka.“ (Policija C). „Šiose bylose labai kritiškai žiūriu į pagreintą procesą. Mes, aišku, jį vedame, neturime išeities. Paprastai pagreitinto proceso tvarka nieko nebūna surinkta normaliai toje byloje <...>“ (Teisėjas K). „<...> Pasibaigdavo baudžiamieji procesai būtent pagreintu, ir neretai susitaikymas būdavo taikomas.“ (Teisėjas A). „Tas susijęs su išlaidomis <...>, o pagreintas ir trumpesnis, ir pigesnis. Yra privalumai, o trūkumų aš iš principo nematau. Nes jeigu žmogus ateina, pasako, kad aš nesutinku su pagreintu, ir nevyksta viskas“ (Teisėjas B). „Iš tiesų tokiais atvejais, sakykim, šitas procesas veiktų kokiame nors Palangos teisme. Labai daug tokių veikų, tarp jų ir smurtinių, ir kitokių padaro poilsiautojai. Tai tada juos iškart atveža į teismą“ (Teisėjas R).

4.2.1.1.3 „Nepykit, bet vėl nesusilaikiau“

„Nepykit, bet vėl nesusilaikiau“ potėmė rodo, kad teisėsaugos darbuotojams dažnai tenka susidurti su pakartotino smurto atvejais: „Taip. Žinokit pakankamai dažnai. Ir manau [su] kitomis šeimomis turėtų, turbūt, dirbti daugiau specializuoti pagalbos centrai, kad tokie atvejai kuo mažiau kartotųsi, nes pakartotino smurto yra daug“ (Policija L). „Dažnai kartojasi. Kaip sakoma, tie patys asmenys. Tai, žiūrėk, būna gauni tas bylas, jau jie teisti dvylika, trylika kartų, kurie apie penkiolika kartų už tą patį“ (Teismas T.). „Per metus už panašią nusikalstamą veiką, jis, [smurtautojas], teisiamas už abu kartus“ (Prokuroras B). „<...> Susitaikė, bet praeina ten kartais ir nedaug metų, kai teistumai išnyksta, ir vis tiek jisai tą patį daro vėl ir vėl“ (Teisėjas K.). Iš tyrimo dalyvių pasisakymų tapo akivaizdu, kad teisiniais procesais paties fenomeno ištaisyti nėra galimybės. Tą ir patys tyrimo dalyviai supranta ir įgarsina: „Pas mus socialinė sritis tikrai yra daug mažiau išsivysčiusi, galbūt, negu Europos valstybėse“ (Teisėjas R). „<...> Tai ne baudžiamosios politikos klausimas, nes baudžiamoji teisė yra paskutinė priemonė.“ (Teisėjas R). „<...> Pakartotiniai tebūna dažniausiai konfliktai, kai yra neblaivūs. Ir tame yra bėda. Taip pat skiriami įpareigojimai alkoholio nevartoti, smurtinį elgesį keičiančiose programose

dalyvauti. Na, žinot, vieniems padeda. O turim antrą, trečią kartą – tai bausmės. Baudžiamoji atsakomybė atitinkamai griežtėja su kiekvienu kartu“ (Teisėjas A).

Fokus grupių diskusijų metu dauguma dalyvių akcentavo, kad siekiant kovoti su smurtu artimoje aplinkoje, reikia šviesti visuomenę ir rengti bendrus mokymus asmenims, kurie dirba su smurtu artimoje aplinkoje atvejais: „<...> mes neturime daug tų psichologų, ir daug daugiau reikėtų ir kažkokių visuomeninių organizacijų, kur galėtų aukos lankytis ir informacijos gauti prieinamesnės“ (Teisėjas R).

4.2.1.2 „Ekonominis smurtas – neįrodomas“

Tema „Ekonominis smurtas – neįrodomas“ nesusilaukė daug prasmingų pasisakymų, tačiau šią temą privaloma išskirti dėl to, kad ekonominis smurtas yra draudžiamas, tačiau praktikoje, tokių bylų beveik nėra. Nei vienas tyrimo dalyvis nėra turėjęs patirties dirbant su ekonominio smurto atvejais. NVO atstovai, kurie daugiau tiesiogiai kontaktuoja su aukomis ir teikia joms pagalbą, be abejo stebi šio smurto apraiškas, tačiau teisinėje sistemoje tokios bylos net nepradedamos. „Dažnu atveju ekonominis, <...> apie kurį vėlgi yra vengiama kalbėti. Ir tiesiog mes susiduriame tuomet su teisėsauga. Įstatyme taip parašyta, kad kitas formas labai sunku įrodyti. Imkime baudžiamąjį procesą. Tai apskritai, tokia sąvoka kaip psichologinis smurtas – jau jos nebelieka. Terorizavimas, grasinimai“ (NVO M). „Tuo tarpu didžioji dalis yra ekonominės priežastys, nes jos yra priklausomos, ar ne, nuo savo sutuoktinių. Yra tokia kategorija moterų, kurios nėra baigę kažkokių tai studijų, niekur nedirba, augina vaikus, ir yra priklausomos nuo vyro. Nekilnojamasis turtas vyro, jį išlaiko, vaikus išlaiko <...>“ (Policija S). „Bet asmeniškai tokios bylos, kad būtų vien dėl ekonominio smurto, nesu turėjęs (Prokuroras B). „Ta prasme, seksualinis [smurtas] – kriminalizuotas, bet, pavyzdžiui, ekonominis ir psichologinis iš principo nėra kriminalizuotas“ (Teisėjas K). „Ekonominio <...> nesu turėjęs tokių atvejų. Čia nauji tyrėjai neperduoda <...>“ (Teisėjas R). „<...> ekonominis / finansinis smurtas įstatymuose egzistuoja, o realybėje – ne <...>“ (FG 2). Vienoje iš Fokus grupių buvo diskutuojama, kad dažnai sudėtingų skyrybų atvejais žmonės kreipiasi dėl smurto, ir kas susiję su finansais, tai dažnas nusiskundimas yra, kad vengiama mokėti alimentų, arba alimentų dydis yra neadekvačiai mažas. Iš šios diskusijos kilo įžvalga, kad nepakankamas vaiko išlaikymas, arba alimentų nemokėjimas galėtų būti viena iš ekonominio smurto formų, ir asmenys galėtų būti teisiami, remiantis smurto artimoje aplinkoje įstatymu: „<...> nedavimas išlaikymo vaikams – tai viena iš ekonominio smurto formų“ (FG 2). „Sakykime, ji net nesuvokia, kad ta, tarkime, motina patyrė tą finansinį smurtą. Kartais ir nesupranta, kad ji patiria seksualinį smurtą“ (FG 4).

4.2.1.3 „Psichinis smurtas - kas ir kaip jį konstatuos?“

Tema „Psichinis smurtas - kas ir kaip jį konstatuos?“ rodo, kad teisėsaugos darbuotojai geba identifikuoti psichinį smurtą: „Tai nu sakau, kad mes tą kaip ir identifikuojam“ (Prokuratūra R.), tačiau surinkti įrodymus, kurie būtų pakankami, kad teismas priimtų sprendimą įrankių trūksta. „Tą psichologinį smurtą, jie dažnai sako „taigi aš tai juokavau, aš nežinau, ko ji čia, ko ji nori, ir ko ji čia pergyvena, sako. Čia mes taip žaidžiam, čia mes taip darom, kitaip darom“. Tai labai sudėtinga, tikrai sudėtinga, todėl ir nesiplečia pas mus teisinėje sistemoje vat tas įrodinėjimas, nes nėra įrankių“ (Prokuratūra R.). „Psichologiniai dalykai. Tokių bylų praktiškai nėra“. (Teisėjas B). Tyrimo dalyviai tokiais atvejais linkę įsiklausyti į specialistų teikiamas išvadas, ir remtis jų žiniomis: „Tai ekspertai surašo išvadas, jos būna gan išsamios ir atsako. Išvadose būna atsakyta, kodėl konkrečiai nustatyta. Ir kaip ir prokurorams, ir dažnai teismui nekyla abejonių. Jei kyla abejonės, labiausiai gynybai, tai ji visada ginčija“ (Prokuroras B). NVO turėdami daug daugiau betarpiško kontakto su asmenimis, kurie kreipiasi pagalbos, teigia: „psichologinis smurtas nelabai žinomas aplinkui. Tose šeimose, sakykime, pakankamai gerai slepiamas arba netgi sunkiai identifikuojamas artimoje aplinkoje“, „Tai yra labai ilgas procesas parodyti žmogui tai, ko jis ilgą laiką net neatpažino, neįvardino“ (NVO B). Dėl šios priežasties bylos dėl psichinio smurto retai randa kelią pas ikiteisminio tyrimo teisėją. „Aišku, visada paaiškinimuose šalia figūruoja ir psichologinis smurtas. Kas be ko, faktiškai, jis yra jaučiamas, bet apie jį nepasako“ (Teisėjas N). Teisėjai atkreipia dėmesį, kad pastaraisiais metais yra tekę nagrinėti bylas dėl bauginimo ir terorizavimo, kas iš dalies atspindi psichinį smurtą. „Dėl psichinio [smurto]. Tai tikrai, jis tik nagrinėjamas dėl sistemingo bauginimo ir dėl terorizavimo. Tai jis yra kriminalizuotas, viskas tvarkoj“ (Teisėjas K). Dalis tyrimo dalyvių teigia, kad jei turėtume daugiau specialistų, kurie gebėtų vertinti asmenų psichinę sveikatą, ir pačios aukos būtų linkusios labiau kreiptis į specialistus, tuomet tai būtų teisėjų teigiamai vertinama. „Tai jeigu tik žmogus jaučia kažkokį tos psichinės sveikatos pasikeitimą, tai jis tegul eina pas specialistą. Ir ta išvada tikrai tada vertintina teisme. Ir netgi jeigu reiškia civilinius ieškinius, tai yra neturtinė žala. Sakykim, tai ir yra sveikintina. Iš tikrųjų, kad specialistas į tokį procesą įsitrauktų, nes tai pats vienas jautiesi, kaip sakoma, šakėmis ant vandens <...>“

(Teisėjas R). „Visi veiksmai prasideda nuo psichinio smurto, moralinio, emocinio. O fizinis smurtas yra tik vyšnia ant torto“ (FG 5).

4.2.1.4 „Seksualinis smurtas – būna, bet retai“

Tema „Seksualinis smurtas – būna, bet retai“ rodo, kad smurto artimoje aplinkoje atvejais ši smurto forma pasireiškia, nes seksualinio smurto aukos kažkuriuo gyvenimo momentu kažkam papasakoja, kas su jomis vyko / vyksta, ir tie kiti asmenys inicijuoja kreipimąsi į teisėsaugą: „Tai, vėlgi, ten tie parodymai dažniausiai būna tokie išvestiniai. Pats nukentėjęs parodo, dar pasako, kad paskui pasipasakojau kokiai nors, tarkim, geriausiai draugei. Tai tada apsiklausi draugę, ar sesei būna pasipasakoja, ar kokiai mamai. Tik tokiu būdu, ne, nu kitaip tu negausi duomenų. Lygiai to pačio specialisto išvados, apžiūri specialistai. Ir vėlgi moterys pačios pasipasakojo, na jeigu niekur nedirba, gauna pinigėlius iš savo sutuoktinio, nu tai...“ (Policija S). Tyrimo dalyviai pasakoja, kad stebi, jog pačios aukos ne visais atvejais supranta, kad prieš jas yra seksualiai smurtaujama. Kai kurios smurtinės situacijos aukoms atrodo tarsi suprantamos. „<...> Taip, vyras ryte atsikėlė. Užsimanė. Aš jam - ne. Tada jis už plaukų mane į antrą aukštą, į lovą... Ir moteriškė sako: „Dėl to pretenzijų neturi...“. Prokuroras nutraukė tyrimą...“ (Policija C). „Vieną tokį atvejį atsimenu. Seksualinis smurtas. Tačiau paprastai vis tiek mes tiriamo fizinį smurtą...“ (Prokuroras B). „Seksualinis smurtas neidentifikuojamas tiesiogiai“ (Teisėjas B).

4.2.2 Antra meta-tema „Aukos – moterys“

Antra meta-tema „Aukos – moterys“ rodo, kad didžioji dalis smurto artimoje aplinkoje kreipimusi ir pradėtų bylų yra, kai smurtaujama prieš moteris. „Nukentėjęs asmuo dažniausiai būna moteris“ (Prokuroras B). Šis faktas tarp visų tyrimo dalyvių buvo įvardijamas kaip aksioma. Taip pat nemažai buvo kalbama apie vaikus, kurių tėvai yra sudėtingų ir konfliktiškų skyrybų procese: „<...> moteris atsivedė mergaitę, ir liepė nurodyti, būtent papasakoti, kad tėtis mušė ar ne. Tai moteris ir pasakė, kad „aš vyrą tikrai paliksiu, tarkim, ten be pinigėlių, be nieko, aš viską iš jo atimsiu“ (Policija S). „Kreipiasi dėl smurto artimoje aplinkoje vyras ir žmona, žmona – nukentėjusioji“ (Teisėjas R). „Dažniausiai viskas labai aišku. Vyras būna dažniausiai stipresnis ir jisai bando terorizuoti tą moterį <...>“ (Teisėjas B). „<...> Dažniausiai taip yra, kad moterys yra nukentėjusios“ (Teisėjas A). „<...> Moterims aktualu, kad moterys suvoktų savo situaciją, kad galėtų pačios identifikuoti tą, tai jog jos yra, patiria smurtą“ (FG 1). Fokus grupės diskusijoje buvo paminėta, kad moterys, kurios kreipiasi į teisėsaugos darbuotojus dėl galimo smurto artimoje aplinkoje, viso tyrimo eigoje dažnai patiria ir institucinį smurtą. Kai institucijos suvokia, kad galimai įvyko smurtas, tuomet dėl veiksmų netinkamo koordinavimo, kompetencijų stokos, fenomeno ypatybių neišmanymo ar kitų priežasčių yra teikiama perteklinė pagalba, kuria dažniausiai ta pati moteris yra įpareigojama atlikti įvairius perteklinius veiksmus. Tų veiksmų vykdymas iš dalies ar vykdymo atsisakymas traktuojamas kaip pačios netinkamas elgesys ir kito sutuoktinio transliuojamas kaip smurtas prieš jį ar šeimoje esančius nepilnamečius. „Vaikams psichologas, šeimoje psichologas bendras, psichologas šeimoje kiekvienam asmeniui, vėlgi, psichologas... Ir iš esmės paprastai už visa tai atsakinga mama. Ir dar čia prisideda grasinimai [institucijų]. Pagalvokite apie vaikus, ir jūsų vaikus, ir taip toliau ir panašiai. Vyras dirba, o mama turi viskuo rūpintis. Mama kaip ir nedirbanti. Tai va, čia gaunasi tokia antrinė viktimizacija tos aukos. Ir po tokio proceso, labai dažnai, daug aukų jau nebenori ieškoti pagalbos, nes ta pagalba – dar didesnis apsunkinimas gyvenimo ir augančios problemos“. (FG 4).

4.2.2.1 „Tikri vyrai nesikreipia pagalbos“

Potėmė „Tikri vyrai nesikreipia pagalbos“ atskleidžia keletą veiksmų, kurie gali iliustruoti šį radinį. Interviu metu apie vyrų kreipimąsi pagalbos beveik nebuvo kalbama, tad nuspręsta fokus grupių metu detaliau padiskutuoti šiuo klausimu. Per keletą fokus grupių atsikartojo mintis, kad nukentėję nuo smurto artimoje aplinkoje vyrai dažniausiai būna, kai prieš juos smurtauja kitas šeimoje esantis stipresnis vyras. „Vyrai smurtauja prieš vyrus, tėvai prieš vaikus ar vaikai prieš tėvus“, „<...> žodžiu, smurtauja vyrai prieš vyrus“, „<...> dažniausiai daugiau kaip 50 proc. pagal mūsų statistiką nukenčia nuo tų pačių vyrų <...>“ (FG 1). Kitas išaiškėjęs radinys, kad patys vyrai, kurie kenčia nuo smurto artimoje aplinkoje, nesikreipia pagalbos dėl savo subjektyvių įsitikinimų. „Be to, savo darbo praktikoje tenka susidurti ir su vyrais, kurie yra nukentėję nuo smurto, bet bendraujant su jais, apklausiant juos, tai tikrai vis dar yra įsišaknijusi nuomonė, kad vyrams gėda kreiptis į policiją, kad tai yra nevyriška. Tokie stereotipai, tiesiog tokie stereotipiniai dalykai tikrai vis dar labai

vyrauja. Ir dažnais atvejais vyrai vengia kreiptis į policiją dėl patiriamo smurto <...>“ (FG 2). Svarbu atkreipti dėmesį, kad remiantis visų tyrimo dalyvių pasisakymais, beveik niekas nepamėnė apie moterų smurtą prieš vyrus ir tokiam smurtui būdingus ypatumus. „<...> Kad vyras kreiptųsi dėl smurto, tai tikrai yra vienetiniai atvejai. <...> Vyrų atžvilgiu smurtaujama, tai čia vienareikšmiškai“ (Policija C). „<...> Jaučiamas nukentėjusių vyrų drovumas, tai tikrai itin retos bylos“ (FG 1). Šios iliustracijos tik patvirtina, kad vyrai ženkliai rečiau kreipiasi pagalbos dėl smurto artimoje aplinkoje. Fokus grupių dalyviai taip pat dalijasi ir tokiu patyrimu, kuomet skambina vyrai dėl galimai patiriamo smurto, ne visuomet pareigūnai tinkamai reaguoja. „Tai yra buvę tokių skambučių, kad vyras skambina ir sako: „Mane žmona muša“. Kolega juokiasi ir klausia: „Kaip jį ir su kuo tave muša? Tai duok atgal moteriai““ (FG 1).

4.2.2.2 „Vaikai liudytojai, bet ne aukos“

Kitas svarbus radinys pavadinimu „Vaikai liudytojai, bet ne aukos“ atskleidė, kad jei smurtas nėra tiesiogiai atliekamas prieš vaiką, tuomet vaikas teisėsaugos požiūriu negali būti laikomas auka. „Ir vaikai tarsi pagal įstatymą ir yra smurto liudininkai, bet jie nėra nukentėję asmenys“ (NVO M). „<...> Pagal įstatymą vaikas, kuris matė arba kuris gyveno toje aplinkoje, yra jokia ne auka smurto artimoje aplinkoje. Ir pagal baudžiamąją teisę nėra jokia auka, jis nėra joks nukentėjęs asmuo. Ir, vėlgi, praktikoje mes pradžioje pabandėme pripažinti vaikus nukentėjusiais ikiteisminiuose tyrimuose. Tai, žinokite, kaip ten sako liaudiškai, reikėjo ištrinti. Kai gavom atgal gerai, ir gavom iš prokuratūros, sako: „Nusikaltimas turi būti tiesiogiai padarytas asmeniui, veika nukreipta į asmenį. Jeigu asmuo yra vaikas, matęs įvykį, arba apskritai tik miega, o tėvai mušasi, koks jis yra nukentėjęs, ir koks jis yra auka pagal BK.“ (Policija C). „Tai mes [policija] bandėme pripažinti nukentėjusiuoju ir bandėme vaiką įstatyti į tam tikrą statusą ikiteisminiame tyrime, ne liudytoju, pavyzdžiui, bet prokuratūra su tuo vienareikšmiškai nesutiko, ir aš kiek žinau, čia buvo labai didelis konfliktas šitoje vietoje“ (Policija C). „Vėlgi, vaikų įtraukimas į tą būna irgi dažnai manipuliacija“ (Teisėjas K.). „<...> Prašė pripažinti nukentėjusiuoju vaiką, nes jis, neva, matė tą vieną smurtinį įvykį. Bet derinant su Baudžiamuoju kodeksu, tai jau yra nesutarimas. Kas yra nukentėjusysis? <...> Negali sakyti, kad visiškas prieštaravimas, nes tam tikra prasme irgi, neturtinės žalos patyręs, ir gali būti irgi nukentėjusysis vaikas“ (Teisėjas K.). „Tai tos bylos yra emociškai pakankamai bjaurios, ypatingai kai vaikai įtraukti“ (Teisėjas B). „Valandą, dvi griuvo baldai, važiavo policija ir visa kita. Neva butas pusanatro kambario ir neva tai vaikai miegojo atskirame kambaryje, ir jie nieko nematė, nieko negirdėjo. Teisėjas neturi įstatymų, kad jie [vaikai] būtų pripažinti nukentėjusiais <...>“ (FG 4).

„Dažnai įkaitais tampa vaikai. Būtent manipuluojama, kuomet nepasidalina mažų vaikų priežiūra. Ir tai dažniausiai būna skyrybų atveju.“ (FG 1). „<...> Kai vyksta civilinis procesas, šalys tiesiog vaiką naudoja kaip priemonę kažkokiems poreikiams, savo interesams. Ir kai prasideda teisminis procesas, iš karto atsiranda seksualinis [vaiko] tvirkkinimas“ (FG 3). „<...> Yra tikslinga mąstyti ta linkme, kad ir vaikas turėtų būti pripažintas nukentėjusiuoju <...>“ (FG 5).

4.2.3 Trečia meta-tema „Parodymų nestabilumas“

Trečioji meta-tema „Parodymų nestabilumas“ atskleidžia su procesine tvarka susijusius aspektus, kurie dažnu atveju neleidžia teisėsaugos darbuotojams jau pradiniam etape atlikti visų reikiamų veiksmų, kurie reikalingi smurto artimoje aplinkoje užkardymui. Visi pareigūnai, prokurorai ir ikiteisminio tyrimo teisėjai įvardijo, kad dažniausiai atvykus į iškvietimo vietą, galimi smurtautojai ir nukentėję asmenys būna neblaivios būklės. Dėl šio fakto pareigūnai negali tinkamai apklausti asmens, nes praktika rodo, kad proceso eigoje tokie parodymai bus menkaverčiai. Kitą dieną, kai asmenys jau yra blaivaus stovio, jie dažnai persigalvoja ir nėra linkę tęsti dalyvavimo procese. „<...> Problema yra tada, kai nukentėjusioji nepateikė jokių paaiškinimų ir netgi ne jos pareiškimo pagrindu yra pradėtas tyrimas“ (Teisėjas N). „Ir iš tikrųjų, faktiškai smurto artimoje aplinkoje bylos visada yra tokios, ant ribos įrodymų pakankamumo“ (Teisėjas N). „Labai nevienodai pasakojo, kaip įvyko įvykis. Iškart skambino – vienaip, atvykusiems pareigūnams kitaip aiškina“ (Teisėjas N). „<...> Moteris bijodama pakenkti, tarkim, sutuoktiniui ar sugyventiniui, keičia parodymus“ (FG 5).

4.2.3.1 „Alkoholis ryte verčia persigalvoti“

Potėmė „Alkoholis ryte verčia persigalvoti“ plačiai atspindi nukentėjusiųjų poziciją, kai tuo momentu tiesiog siekiama gauti momentinės pagalbos čia ir dabar: „Didžiausias neaiškumas ir didžiausia problema yra alkoholis.

Todėl, kad dažniausiai konfliktai buitiniai įvyksta išgėrus alkoholio“ (Policija S). „Moteris ten įpareigota teismo sprendimu nevertoti alkoholio, užsikodavo, viskas gerai, kodas pasibaigė ir vėl viskas iš naujo. Bet aš, visgi, manau, kad didžiausia problema yra alkoholio vartojimas“ (Policija L). „Tradicinis pasakymas „aš norėjau, kad išvežtų išsiblaivyti“. Ir viskas. Po paros pasikeičia, ir sako nieko neskaudėjo, nieko nebuvo. Tiesiog susiginčijom. Norėjau, kad išvežtų.“ (FG 3). „Tačiau kiek yra literatūroje, tiek ir doktrinoje, tikrai atrasite, kad išgėrusio asmens parodymai negali būti vertinami kritiškai ir jais iš principo vadovautis yra neįmanoma“ (Policija C). „Tai didžioji dalis bylų susiję su alkoholio vartojimu“ (Teisėjas B). „Staiga ateina moteris į teismo posėdį. Sako, nieko nebuvo. Tai ne pirmas ir ne vienintelis atvejis. Tai irgi yra būdinga šioms byloms, priklausomai nuo to, kaip jie [aukos] pakonsultuoti. <...> Sako, kad apkalbėjo. To nebuvo išvis. Reiškia, pradeda meluoti vardan jau to kito smurtautojo“ (Teisėjas B). „Nukentėjusioji pusė dažnai keičia savo parodymus kardinaliai kita kryptimi. Tai yra, pirminis pranešimas, parodymai apie smurtą. Praeina diena ar kelios, ir visiškai viskas apsiverčia aukštyl kojomis. Sako, kad mane ne taip suprato, o aš visai to nenorėjau pasakyti. Susižalojo pati, man neskaudėjo <...>“ (FG 3).

4.2.3.2 „Geriau pagalvojus – myliu aš tą vyrą“

Kita tema „Geriau pagalvojus – myliu aš tą vyrą“ yra glaudžiai susijusi su ankstesne tema ir atskleidžia kiek kitokią šio aspekto perspektyvą, t. y. dažniausiai moterys, kurios kreipiasi pagalbos, gal ir norėtų, kad prieš jų smurtautojus teisėsauga atliktų visus įmanomus veiksmus, tačiau praėjus trumpam laikui po smurtinio epizodo, jos susivokia, kad teks grįžti atgal pas tą patį asmenį, ir toliau tęsti su juo buitinę veiklą, o visas teisinis procesas tiesiog dar labiau sugadins santykius ir apsunkins tolimesnį gyvenimą. „Tiesiog moteris atsisakė duoti parodymus prieš savo būtent sutuoktinį. Moteris išsilavinusi <...>. Atėjo į darbą, kolegės pastebėjo, kad yra sveikatos problemų, atliko tyrimus, nustatyti buvo šonkaulių lūžimai. Ir realiai aš pati su šia nukentėjusia, turbūt, sėdėjau kokią valandą ir ją įtikinėjau, kad man papasakotų, kas nutiko“ (Policija S). „Ir nori, nenori, kažkaip tie parodymai švelniai keičiasi. Tarkim, sako kad neskaudėjo, pavyzdžiui, jeigu kalbama apie fizinį skausmą ir panašiai. (Prokuroras B). „Aišku, būna ir tokių momentų, kai nukentėjusioji, sakykim, toliau gyvena su tuo vyru po tokių įvykių, ir tada jau ji netgi neduoda parodymų, nes ji turi teisę. Sakykime, jeigu yra smurtas šeimoje, tai prieš savo šeimos narį turi teisę atsisakyti duoti parodymus“ (Teisėjas R). „Konfliktas buvo bet tikrai skausmo nebuvo, ir po to sako, žinot gal aš ten paskubėjau. Iš tikrųjų, tai aš skausmo nejaučiu. Tai ir išėjau“ (Teisėjas B). „Aišku, tokios bylos nagrinėjimai nepasibaigia apkaltinamuoju nuosprendžiu“ (Teisėjas R). „Turbūt reiktų psichologo / psichiatro. Nežinau, kas čia galėtų, bet suprantat, mes čia labai toli nueitume...“ (Teisėjas B).

4.2.3.3 „Kreiptis į ekspertą? O kam?“

Galimo fizinio smurto atvejais pareigūnai ir prokurorai siekia fiksuoti ir surinkti kiek įmanoma daugiau medžiagos, kad tolimesnis bylos nagrinėjimo procesas būtų sklandus ir nebūtų neigiamai paveiktas dėl įrodymų nevienareikšmiškumo ar nepakankamumo. Aukoms siūloma kuo greičiau kreiptis į medicinos ekspertus, kad jie atliktų vertinimą ir pateiktų išvadą teismui. „Specialistų paaiškinimai yra vienas svarbiausių dalykų <...>“ (Teisėjas N), tačiau aukos dažnu atveju nėra linkusios to daryti. Tokiais atvejais, jei pavyksta, pareigūnai patys atlieka kūno apžiūras ir fiksuoja sužalojimus. „Teismo medicinos ekspertai apžiūri, yra nustatomi sužalojimai, sveikatos sutrikdymo mastas. Pareigūnai pas mus, aš labai džiaugiuosi, ko anksčiau irgi nepropagavo, tai pradėjo atlikti asmens kūno apžiūras, kurios, iš tikrųjų, labai mums padeda. Nes labai dažnas atvejis yra toks, kad nukentėjusiosioms netenka vykti pas teismo medicinos ekspertus, nes joms kaip ir neskaudėjo, kaip ir jos pretenzijų nebeturi. Atvykus į įvykio vietą, kai viskas užfiksuojama, tai tampa viskas daug aiškiau. Mums kaip pareigūnams daug paprasčiau“ (Policija S.). Fokus grupių diskusijos atskleidė ir tai, kad patys teisėsaugos darbuotojai kartais nelinkę nukreipti nukentėjusiuosius į ekspertus. „Ir tenka girdėti, kad dažnu atveju, būtent dėl eilių, ir kad pagreitinti procesą tiesiog nesikreipėme tų ekspertizijų“ (FG 3). Aukščiau minėti radiniai atspindi temoje: „Kreiptis į ekspertą? O kam?“.

4.2.4 Ketvirta meta-tema „Mes visi vienoje valtyje, bet plaukiam skirtingomis kryptimis“

Ketvirtoje meta-tema „Mes visi vienoje valtyje, bet plaukiam skirtingomis kryptimis“ iliustruoja tai, kad vieningo ir sisteminio požiūrio į darbą su smurto artimoje aplinkoje atvejais nestebima. Tyrimo dalyviai iš ties kalba, kad šioji tokia komunikacija tarp kai kurių grandžių vyksta, pvz., NVO atstovai komunikuoja su

pareigūnais ir informuoja nukentėjusiuosius, kad gali suteikti visokeriopą pagalbą. Pareigūnai komunikuoja su prokurorais ir dirba rinkdami medžiagą, kad ji toliau būtų perduota į teismą. Teismo psichologai kažkiek komunikuoja tik su teisėjais, ir atlieka labiau patariamąją funkciją. NVO atstovai išreiškia norą glaudžiau ir aktyviau komunikuoti su visomis teisėsaugos grandimis, kurios dirba su smurto artimoje aplinkoje atvejais. Kiekviena iš temų, patenkančių į šią meta-temą, atspindi kiekvienos tyrime dalyvavusios profesijos atstovų perspektyvą dirbant su smurto artimoje aplinkoje atvejais. „Trūksta tarpinstitucinio bendradarbiavimo. Tiesiog prokuratūra, teismai, tyrėjai tiesiog nenori kontaktuoti daugiau, nes kartais matai, kad tos komunikacijos tarp jų trūksta. Kiekvienas dirba savo teritorijoje, kiekvienas žiūri tik savo ribų“ (NVO M), „kad retkarčiais būdavo tie tokie instituciniai susirinkimai, pasitarimai, kad kiekvienas iš savo pusės matome tas spragas <...>“ (Teisėjas A). „Visas tas judėjimas, bendradarbiavimas, mūsų manymu, turėtų vykti per savivaldybes, per tarpžinybinės grupes, kurias savivaldybė koordinuotų, ir dalyvautų visi, kad ir dabar dalyvaujantys: policija, prokuratūra, teismai, specializuoti pagalbos centrai, vaikų teisės ir taip toliau. Tačiau tai nėra nei strateginiuose nei veiklos planuose“ (FG 2). „<...> Tas komunikavimas su kitomis institucijomis labiau formalus: yra ir raštai, raštai, raštai... tam tikros formos“ (FG 2). Fokus grupių diskusijų metu labiausiai pasimatė, kad vieningo požiūrio į smurtą artimoje aplinkoje bylas nėra, ir tyrimo dalyviai periodiškai siūlė vieni kitiems daugiau konsultotis ir bendradarbiauti su vienais ar kitais teisėsaugos atstovais. „Aš manyčiau, kad kolegė turėtų, turbūt, su prokurorais, dalyvaujančiais teismo posėdyje, truputį pasikonsultuoti ir šitą klausimą išspręsti“ (FG 1). Beveik visi šio tyrimo dalyviai pasisakė už tai, kad turėtų būti daugiau tarpinstitucinio bendradarbiavimo, ir visi galėtų efektyviau dirbti, jei smurto artimoje aplinkoje atvejais būtų prieita vieningos, bendros praktikos. „Aišku, turėtų būti bendradarbiavimo institucijų susitarimas, kad prieiti bendros praktikos“ (FG 3).

4.2.4.1 „Teismo psichologai - moka kalbėtis su vaikais, bet išvadų nerašo, vertinimų neatlieka“

Tema „Teismo psichologai - moka kalbėtis su vaikais, bet išvadų nerašo, vertinimų neatlieka“ aiškiai iliustruoja, kad teismo psichologų pagrindinė funkcija – apklausti vaikus. „Tai jau jie žino, tie teismo psichologai, tai tikrai žino ir jie turi savo tą metodiką, kaip suprantu, kaip tas apklausas iš psichologinės pusės atlikti“ (Prokuroras S). Kitokių funkcijų, nors jų galėtų būti ir daugiau, teismo psichologai oficialiai kol kas neatlieka. „<...> Kiekvienais metais vis kažką iš naujo priminti pasakyti, kad vaikai nėra tie tokie normalūs suaugusieji, kuriems parašytas visas teisinis baudžiamasis procesas“ (PSI U). „Psichologas padeda apklausti nepilnametį ar nuotoliniu būdu, ar tiesiogiai teismuose.“ (PSI U). Teismo psichologai pasisako, kad iki šiol nėra aiškiai aprašytos jų darbinės pareigybės. „Iš tikrųjų turėtų būti aiškiau parašyta, kas tų vaikų... kas apklausia, nesuprantamai yra parašyta“ (PSI U). „Darbo funkcijos gryninamos <...>, vis dėlto patys psichologai nėra diagnostikai“ (PSI U). Iš tyrimo dalyvių pasisakymo taip pat tapo akivaizdu, kad praktikoje apklausas atlieka ne tik teismo psichologai, bet, pvz., ir pareigūnai: „per prievartą atvedė mama savo vienuolikos metų mergaitę, ir paprašė papasakoti, sakyt, kaip tėtis mane mušė. Mergaitė sėdi prie komisariato ir sako, kad aš nenoriu eiti. Atsiveda pas mane į kabinetą, ir verkia. Tai tiesiog aš gal priėmiau ne kaip pareigūnas sprendimą, o kaip žmogus, ar ne žmogiškos priзмės pažiūrėjau. Mergaitei paaiškinau, kad tėtis yra šeimos narys, ir ji gali atsisakyti duoti parodymus. Tai čia toksai, tiesiog aš mačiau, kad vaikas yra traumuojamas, ir paskui išsivedusi mamą į koridorių, jai gražiai paaiškinau, kad aš vaiko apklausos neatliksiu. Yra tokių, daug tokių dalykų būtent iš moterų pusės. Būtent skyrybų bylose“ (Policija S). Ir be teismo psichologų yra sudarytas sąrašas psichologų, iš kurio galima kviesti specialistus į vaikų apklausas. Teismo psichologai su sąraše esančiais psichologais nekomunikuoja ir bendro darbų principo ar priežiūros nevykdo. „Dvi atskiros respublikos, nes jie yra visi turintys kitus darbus, dirbantys kažkokiose organizacijose“ (PSI U). Dėl to kyla dar didesnis neaiškumas, dėl teismo psichologų vaidmens šiame procese. „Čia toks tarpinstitucinis neaiškumas, kas turi paruošti vaiką apklausai. Nėra aiškumo“ (PSI H). „<...> Tarkime policijos pareigūnas, kuris įteikia šaukimą įstatyminiam atstovui, tuo pačiu ir pakalbėtų su tuo įstatyminiu atstovu kad, ten, tarkim, mama nekalbėtų apie tą įvykį su vaiku. Pasakytų, kad vyks apklausa ir ten bus psichologas“ (PSI H). Kai kurie tyrimo dalyviai pasisako, kad psichologai galėtų būti labiau įsitraukę į tyrimo procesą, pvz., atliekant ne tik apklausas, tačiau teikiant ir vertinimus. „Taip jeigu būtų kažkurioje grandyje psichologo įvertinimas, tai tikrai matyt nepakenktų. Tik nežinau, kiek užtruktų visas procesas, ir kaip tai objektyviai galėtų būti įgyvendinta“ (Teisėjas A).

4.2.4.2 „Pareigūnai - darbo daug. Filmuoju ką matau, o ko nematau – nefilmuoju“

Antroji tema „Pareigūnai - darbo daug. Filmuoju ką matau, o ko nematau – nefilmuoju“ parodo, kad pareigūnai dažniausiai fiksuoja duomenis, patvirtinančius fizinį smurtą, nes tai galima objektyviai užfiksuoti. Tuo tarpu, kai kitas smurto rūšis patvirtinančius įrodymus užfiksuoti nėra galimybės, arba kitos smurto rūšys tiesiog yra

neatpažįstamos: „Aš asmeniškai esu susidūrus tik su fiziniu smurtu. Tai vat ir negalėčiau kažko labai pakomentuoti, nes su psichologiniu tikrai nesusidūriau“ (Policija L). Teisėsaugos darbuotojai taip pat įvardija ir tą faktą, kad trūksta darbuotojų. „Dabar mūsų policijos komisariate iš septyniolikos turimų etatų policijos tyrėjų užpildyti devyni. Tai net mes gauname laišką, kad jūs nepykit, kad laiku nepadarysime jums procesinių veiksmų, nes tiesiog neturime fizinių galimybių. Ir viskas, suprantat. Ir tada ir tyrimai užsitęsia, ir, kaip pasakyti, ir laiku nesurenka, ir tinkamai nesurenka“ (Prokuroras S). Policijos pareigūnai įvardija, kad yra išdirbtas reagavimo į smurto artimoje aplinkoje algoritmas: „tam tikras mechanizmas, algoritmas jau atidirbtas, tik tiek kad žmonės keičiasi. Klaidų būna visada“ (Policija C). „Pirmos porą valandų yra pačios svarbiausios, ir tai yra kvalifikuotas pareigūnas su aiškiu algoritmu, klausimu ir fiksavimu per „body kamera“, plius, aišku, BPC skambutis, kuriame girdisi, ką sakė“ (Policija C). Tačiau trūksta ne tik darbuotojų, bet ir motyvacijos, nes atlygis už tokį darbą yra nepakankamas. „<...> startuoja pareigūnas su devyniais šimtais-tūkstančiu į rankas <...>“ (Policija C).

4.2.4.3 „Prokurorai: jei filmas geras, duosim ir Teisėjui pažiūrėt“

Trečioji tema „Prokurorai: jei filmas geras, duosim ir Teisėjui pažiūrėt“ iliustruoja, kad prokurorai yra ta grandis, kuri sprendžia, ar atvejis gali būti perduodamas teismui. Prokurorai peržiūri ir patikrina pareigūnų surinktus duomenis ir, esant poreikiui, inicijuoja papildomą duomenų rinkimą, tačiau išlieka svarbus kriterijus, kad surinkti smurtą patvirtinantys įrodymai būtų objektyvūs ir patvirtinantys smurto faktą, dėl kurio buvo inicijuotas visas tyrimas. „<...> Tinkamai tas turi būti surašyta, ar kažkokie tie pirminiai dokumentai išsamiau, ar ten tie ir vaizdo įrašai tinkami ir aprašyti, ir įrašyti“ (Prokuroras R.). „<...> Svarbu tą tinkamą pradinį padaryti tyrimą, surinkti įvykio vietoje kiek įmanoma visus duomenis.“ (Prokuroras R.). „Tai jau aš matau, ką padarė blogai policijos pareigūnai, ir ko jie nepadarė, tai tą patį mato ir teismas“ (Prokuroras S). „Paskutiniu metu girdisi, kad, kaip pasakyti, kokybė prastėja tų iktėisminių tyrimų“ (Prokuroras S). „Sakykim, tas fiksavimas, ypač pirminių veiksmų... užfiksuojamas garsas ir vaizdas su kameromis... turime filmuotą vaizdą ir galime juo remtis“ (Prokuroras B). „Tai prokuroras ir nusprendžia, ką dar reikia padaryti, kad būtų aišku, ar ten buvo tas smurtas ar nebuvo“ (FG 4).

4.2.4.4 „NVO - mes čia! Auu“

Ketvirtoji tema „NVO - mes čia! Auu“ atspindi tai, kad NVO atstovai turi specifinių žinių apie smurtą artimoje aplinkoje, turi specialistų, kurie pasiruošę teikti reikiamą pagalbą, tačiau susidaro įspūdis, kad teisėsauga iš NVO labiau tikisi prevencinio darbo ir indėlio į švietimą, o ne aktyvaus dalyvavimo teisingumo vykdymo procese. „Teismams, teisėjams duodant gal truputėlį daugiau žinių apie smurtą artimoje aplinkoje, apie aukos pozicijos situaciją. Bet Lietuvoje dar tokios praktikos kaip ir nėra, kad teismai kviestų specialistus, nebent jiems reikia kažkokios informacijos ar siunčia užklausą. Bet ta užklausa tokia labai formali. <...> Labai dažnai yra smurto atvejai taikoma atvejų vadyba šeimoms, kuriose auga vaikai, ir yra tokia patirtis, kai tam tikra vadyba tikrai atsirado Lietuvoje. Bandėme gelbėti begalę klienčių, kurios atvejų vadybos posėdžių metu po smurto buvo sodinamos tame pačiame kabinete su smurtautoju“ (NVO M). „Bandome pasitelkti ir psichologus, ir teisininką, kad parodyti, kad tai nėra norma, kai yra, tarkim, psichologinis ar ekonominis smurtas, kad taip neturi būti“. „Mes, beje, nei viename, net nei viename teismo posėdyje nesame dalyvavę per tą laikotarpį, kiek yra įstatymas“, „<...> ar tai nėra mūsų kompetencijos pakankamai svarbios? Atrodo, nu ta prasme, kompetentinga, nežinau. Tiesiog, tikrai negalėčiau paaiškinti plačiau, nes, na taip mes irgi kaip ir esame įstatyme, įstatymo numatyta, o realiai ne įstatyme“ (NVO B). „<...> Iš tikrųjų to bendradarbiavimo mes visiškai nejaučiame“ (FG 2). „Kažkaip norisi tikėti, kad mes, neva, susiję su teisėsaugos institucijomis. Galbūt, irgi šis tyrimas prisidės prie to, kad mes aktyviau galėsime kažkaip bendradarbiauti. <...> Mūsų daug tų partnerių <...>, būsim lygiaverčiai partneriai, visi kažkaip tai su teisėsaugos institucijomis, tai man tai kažkaip to tokio rezultato norėtusi tikėtis. Bent jau siekiamybė tokia yra. Aš suprantu, kaip bus, taip. Tai nuo daug ko priklauso“ (NVO B).

4.2.4.5 „Teisėjai: - veiksmo filmas? Na pažiūrėkim“

Penktoji šios meta-temos tema „Teisėjai: - veiksmo filmas? Na pažiūrėkim“ atspindi teisėjų patirtį dirbant su smurto artimoje aplinkoje atvejais. Visi teisėjai pasisakė, kad turi labai daug patirties nagrinėjant fizinio smurto apraiškas, ir tokios bylos iš esmės nėra sudėtingos ar keliančios kažkokių neaiškumų. „Tiesą pasakius, tai dažniausiai būna fizinis smurtas. Bylų, kad tai būtų kažkoks ekonominis ar psichologinis. Sunku pasakyti. Ką būtent apie artimoje“ (Teisėjas T). Patys teisėjai tyrimo neatlieka, o tik vertina ankstesnėse instancijose

surinktus duomenis: „<...> pradinėje studijoje būna dažniausiai daugiausia tokių klaidų, kurių paskui ir ištaisyti jau nebeįsėdima, nes lankėme tik pradinę ikiteisminio tyrimo stadiją. Kažkokie tai sužalojimai neužfiksuojami, nedaromos foto nuotraukos. Susitaukite ir gyvenkite“, „mes jau kai teisme gauname tą bylą, kuri jau yra, mes tokio tyrimo neatliekame. Dirbame su tuo, ką turime“ (Teisėjas T.). „Tai jeigu prokuroras jau nori apkaltinti asmenį, tai tu ieškok. Gal, vis tik, buvo kažkokių liudytojų. Gal tuos pareigūnus reikia apklausti pagal tarnybinių pranešimų, kuriuos, sakykime, išsikvietę, gal kažkokie kaimynai kažką girdėję, gal skambučio registracijos duomenys. Atidžiau paanalizuoti ir išsklaidyti pateikti, kur skambinta bendrosios pagalbos telefono numeriu“ (Teisėjas R.). „Dėl to iš karto iš karto, kai atvyksta pareigūnai, reikia apklausti ir užfiksuoti ne tik raštu, bet ir filmuoti“ (Teisėjas N.). Ši potėmė labiausiai atspindi teisėjų poreikį vertinti tik objektyvius duomenis, kurie geriausiai atspindėtų nagrinėjamą situaciją: „Taigi jeigu vaikas bendravimo metu su psichologu sako tai, ką mes matome, kad tai sutampa su kitais parodymais, tai mums tikrai labai“ (Teisėjas K.). Objektyviais duomenimis laikomos ir specialių žinių turinčių asmenų teikiamos išvados: „Aišku, specialistai tai labai padeda, nes jie konstatuoja padarytus sveikatos sutrikdymus. Ypač, sakykime, jeigu būna kraujosruvos ir paskui jos dingsta, tai tuo momentu užfiksuoja.“ (Teisėjas R.). „Bylos dėl grasinimo nužudyti. Yra atskiras Baudžiamojo kodekso straipsnis. Pasitaiko bylų nemažai. Tai nėra sunku įrodyti. Būna surinkti duomenys, iš tikrųjų būna fiksuota dažnai telefono žinutėmis <...> Ir taip nėra kažkokių ten sunkumų“ (Teisėjas R.). „Labai būna gerai, kai iš karto pareigūnai filmuoja“ (Teisėjas N.).

4.2.5. Bendri pastebėjimai

Tyrimo dalyviai pasisako, kad smurtas artimoje aplinkoje yra socialinė problema, ir ji turėtų būti sprendžiama švietimu. Tačiau akivaizdu yra ir tai, kad jei atvejis nesibaigia apkaltinamuoju nuosprendžiu, nereiškia, kad problema neegzistuoja.

Į šį tyrimą nebuvo įtraukti Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos atstovai, tačiau iš tyrimo dalyvių pasisakymų yra akivaizdu, kad ši tarnyba, kaip ir atvejo vadybą vykdančios tarnybos, nėra tinkamai įtrauktos į smurto artimoje aplinkoje atvejų nagrinėjimą. Atvejai, kurie neranda kelio iki teismo salės, dėl to, kad nukentėję asmenys persigalvoja ar keičia savo parodymus, ar dėl to, kad teisėsaugos darbuotojai nesurinko pakankamai, ar tinkamų įrodymų, vis tiek gali reikalauti tolimesnio dėmesio, ypač jei tai yra skyrybų bylos, kurioms būdinga kaltinti kitą asmenį naudojamu smurtu (psichiniu, seksualiniu ir ekonominiu). Dirbdamos su tokiais atvejais, šios institucijos, turėdamos pakankamai kompetencijų ir žinių, galėtų padėti teisėsaugos darbuotojams renkant reikiamus įrodymus dėl vienokios ar kitokios smurto formos.

Taip pat fokus grupės diskusijos dalyviai dalijasi patirtimi, kuomet teko susidurti su Vaiko teisių apsaugos skyrių įsitraukimu: „Dabar dėl vaikų teisių specialistų, taip pat noriu pažymėti, nes procesas numato juos kviešti. Mes juos kviečiame. Bet labai dažnas atvejis, jie nė vieno žodžio nepasako. Ir, pabaigus teismui nagrinėjimui, mes dažnai klausime vaikų teisių specialisto. Tai kokia jūsų nuomonė nagrinėjamu atveju, ar viskas teisme gerai? Ar procesas nepažeidžia kažkokio asmens teisių, ypač nepilnamečio asmens. Ką siūlote dėl bausmės skyrimo? Turite teisę pasisakyti. Jeigu ten nepilnametis yra kaltinamasis, trys vaikų teisių specialistai dažniausiai gūžčioja pečiais. Ne, sutikite, bet labai dažnas atvejis, kai vaikų teisių specialistai ateina į bylos nagrinėjimą pastebėti ir viskas. Jokios išvados. Jokios informacijos, jokio vertinimo, kai paprašai niekas nepateikė. Tikrai neteko. Neteko mano praktikoje girdėti atvejų, kad motyvuotai ir išsamiai vaikų teisių apsaugos specialistas pasakytų savo išvadą, ir būtų atsakyta dėl galimos, nes turi teisę pasisakyti dėl galimos nuobaudos, jeigu pripažintų teismas kaltą dėl nužudymo. Štai tokios, atsakant į pastabas, kad iš tiesų yra tokia problema, ir menami klausimai, ir spaudimo būna, ir vaikų teisių specialistai yra ne kvalifikuoti“ (FG 4).

Tyrimo dalyviai, o ypač policijos pareigūnai, išreiškė norą naudotis psichologų parengtomis metodikomis, jeigu jos būtų prieinamos. Gana plačiai užsienio šalyse taikoma metodika „The abusive behavior inventory“ leidžia įvertinti psichologinio ir fizinio smurto buvimo požymius. Patobulinta metodika „The abusive behavior inventory–revised“²³⁶ leidžia įvertinti ne tik psichologinio ir fizinio, bet seksualinio smurto buvimą. Tokio tipo metodikos yra greitos (~30 klausimų), lengvai vertinamos (sumuojami skalių balai, ir jei jie viršija tam tikras ribas, tuomet keliama prielaida dėl tam tikros smurto formos egzistavimo). Yra ir tokių metodikų, kurios leidžia

²³⁶ Postmus, J. L., Stylianou, A. M., & McMahon, S. (2016). The abusive behavior inventory–revised. *Journal of Interpersonal Violence*, 31(17), 2867-2888.

įvertinti ekonominio smurto požymius, pvz., „Scale of Economic Abuse”²³⁷. Siūlytina kreiptis į šių metodikų autorius, prašant leisti išversti, adaptuoti, validuoti metodikas, ir jas taikyti praktikoje. Po trumpų (paprastai iki 8 val.) mokymų tokio tipo metodikas gali taikyti ne tik psichologai, bet ir pareigūnai.

Kai aukos susidūrimas su smurtautoju akis į akį apklausos metu gali akivaizdžiai neigiamai veikti auką (jos elgesį, jos parodymų turinį, jos emocinę būklę), rekomenduotina taikyti apsaugos nuo neigiamo poveikio priemonės (apklausą kitoje patalpoje, sudarant galimybę kaltininkui užduoti klausimus, nukentėjusįjį lydinčio asmens dalyvavimo užtikrinimą ir kt.). Taip pat daugiau dėmesio mokant pareigūnus turėtų būti skiriama ne tik pačiai apklausos aplinkai, bet ir apklausos technikai (klausimų formulavimui, demonstruojamam požiūriui į įvykį ir pan.). Egzistuoja skirtingos apklausų technikos, pvz., kognityvinis interviu²³⁸, NICHD protokolas²³⁹, apklausos pagal PEASE apklausų modelį²⁴⁰ ar apklausų įgūdžių mokymasis naudojant šiuolaikines technologijas, pvz., apklausų simuliacijos, pasitelkiant virtualius avatus²⁴¹. Lietuvos teismuose dirbantys psichologai naudoja sutrumpintą NICHD protokolo versiją ir apklausia tik vaikus. Užsienio šalyse (pvz., Švedijoje) pareigūnai yra apmokomi apklausų technikų, ir tai leidžia jiems įvykio vietose rinkti daugiau ir tikslesnės informacijos, kuri vėliau palengvina ir tyrimo eigą, ir tolimesnį bylos nagrinėjimo procesą. Lietuvoje nėra praktikos, kad teisėsaugoje dirbantys darbuotojai įgytų specifinių apklausos žinių ar išmoktų naudoti apklausos protokolus, kuriais remiantis rinktų įvykio vietoje įrodymus.

4.3. Smurto artimoje aplinkoje problemos, priežastys ir sprendimo prioritetiškumas

Ieškant tinkamų išvardytų problemų sprendimų būdų, pirmiausia reikia nustatyti, kokios esminės priežastys jas lemia. Pagal tai anksčiau nurodytos esminės smurto artimoje aplinkoje problemos gali būti klasifikuojamos į šias problemų grupes:

- 1) teisinio reguliavimo problemos;
- 2) organizacinio pobūdžio problemos;
- 3) procesinės problemos;
- 4) socialinės problemos.

4.3.1 Teisinio reguliavimo problemos, jų priežastys ir sprendimo prioritetiškumas

Nr.	Problema	Priežastys	Prioritetiškumas (žemas, vidutinis, aukštas)
1.	Ribotos galimybės nuo smurtautojo apsaugoti vaiką, mačiusį smurtą	Vaikai, tapę smurto artimoje aplinkoje liudininkais, arba gyvenantys smurtinėje aplinkoje, BPK prasme nėra pripažįstami nukentėjusiais. Vaiko nepripažinus nukentėjusiuoju BPK prasme, nėra teisinio pagrindo baudžiamojo proceso priemonėmis apriboti įtariamojo teisių bendrauti ar ieškoti kontaktų su smurtą mačiusiu vaiku. Todėl tikslintinos ir suvienodinamos galiojančių įstatymų nuostatos, leidžiančios pripažinti smurto auką smurtą mačiusį vaiką.	Aukštas

²³⁷ Adams, A. E., Sullivan, C. M., Bybee, D., & Greeson, M. R. (2008). Development of the scale of economic abuse. *Violence against women*, 14(5), 563-588.

²³⁸ Fisher, R. P. and Geiselman, R. E. (1992) Memory-Enhancing Techniques in Investigative Interviewing: The Cognitive Interview. Springfield, IL: C. C. Thomas.

²³⁹ Hershkowitz, I., Fisher, S., Lamb, M. E., & Horowitz, D. Improving credibility assessment in child sexual abuse allegations: The role of the NICHD Investigative Interview Protocol. *Child Abuse and Neglect*, 2007, 31, 99-110.

²⁴⁰ Bull, R. (2018). PEACE-ful interviewing/interrogation. In *Diversity in Harmony: Insights from Psychology-Proceedings of the 31st International Congress of Psychology* (pp. 191-210).

²⁴¹ Segal, A., Bakaitytė, A., Kanišonytė, G., Ustinavičiūtė-Klenauskė, L., Haginoya, S., Zhang, Y., Pompèdda, F., Žukauskienė, R. & Santtila, P. (2022). Impact of Emotions and Psychophysiological States on Confirmation Bias in Question Formulation in Ongoing Simulated Investigative Interviews of Child Sexual Abuse [Manuscript submitted for publication]. Mykolas Romeris university.

2.	Nepakankama smurto aukų apsauga iki baudžiamojo persekiojimo pradėjimo	Apsaugos orderio terminas nėra suderintas su BPK. Ikiteisminis tyrimas pradedamas paaiškėjus nusikalstamos veikos požymiams (BPK 166 str.). Jei nepakanka duomenų ikiteisminiam tyrimui pradėti, jie yra neaiškūs, gali būti atliekami patikslinamieji veiksmai, kurie nėra susiję su procesine prievarta (BPK 168 str.). Procesinis įstatymas nustato maksimalų 10 dienų terminą tokiems veiksams atlikti.	Vidutinis
3.		Gali susidaryti situacija, kad apsaugos orderio galiojimas pasibaigs (sueis įstatymo nustatytas 15 dienų terminas), tačiau ikiteisminio tyrimo subjektas (pareigūnas ar prokuroras) nematys tikslingumo ar pagrindų skirti kardomąją priemonę. Atitinkamai auka gali likti neapsaugota nuo pakartotinės viktimizacijos.	Vidutinis
4.	Psichinis ir ekonominis smurtas neįrodomi	Dėl aiškiai neapibrėžtų požymių pareigūnai susiduria su problema surinkti apie psichinį smurtą duomenis, kurie teisme galėtų būti pripažinti įrodymais. Dėl visuomenėje nusistovėjusio stereotipinio pobūdžio į moters ir vyro vaidmenį šeimoje, ekonominis smurtas nėra atpažįstamas net ir pačių pareigūnų. Teismuose bylos dėl tokio smurto atvejų nenagrinėjamos, nes jų į teismą neperduoda prokurorai.	Aukštas
5.	Neaišku, kokias funkcijas atliekantis policijos pareigūnas įgijo teisę kreiptis į teismą dėl smurtą patyrusio asmens apaugos priemonių skyrimo	Dėl įstatyme vartojamos plačios „policijos pareigūno“ sąvokos, neaišku, kokias funkcijas atliekantis policijos pareigūnas įgijo teisę kreiptis į teismą dėl smurtą patyrusio asmens apaugos priemonių skyrimo. Taip pat kyla klausimas, ar policijos pareigūnas turėtų kreiptis į teismą dėl smurtą patyrusio asmens apaugos priemonių skyrimo, jei į jį su rašytiniu prašymu kreipėsi auka, tačiau policijos pareigūnas pats rizikos veiksmų nenustatė. Nėra aišku, ar gali būti skundžiamas ir kam (jei gali būti skundžiamas) policijos pareigūno atsisakymas kreiptis į teismą dėl apaugos priemonių skyrimo.	Vidutinis
6.	Nepakankama apsauga nuo pakartotinės viktimizacijos	Siekiant išvengti pakartotinės viktimizacijos, atvejo vadybos posėdžiai aukai ir smurtautojui turi būti organizuojami atskirai, tačiau tik tuo atveju, jei to prašo auka. Specializuotos pagalbos centro atstovas, turintis notariškai patvirtintą įgaliojimą, gali atstovauti smurto aukai, kuomet smurto auka ir smurtautojas turi priimti bendrus sprendimus dėl šeimos situacijos, vaiko ar kitų šeimai svarbių klausimų. Tokiu atveju, nors ir per atstovą, smurto auka yra verčiama bendrauti su smurtautoju, kas nelaikytina efektyviu jos teisių užtikrinimu. Policijos pareigūnams, reaguojantiems į įvykį, tačiau neturintiems specialių žinių ir / ar įgūdžių identifikuoti smurtą artimoje aplinkoje (jo atskirų rūšių), paliekama daug diskrecijos, ir galutinės išvados priklauso nuo jų daromo vertinimo. Susitaikymo instituto taikymas gali reviktimizuoti moteris ir mergaites, kurios išgyveno smurtą lyties pagrindu. Kaip dažną susitaikymo instituto privalomumą respondentai (pareigūnai ir teisėjai) įvardija baudžiamosios atsakomybės smurtautojui nekilimą. Atsižvelgiant į tai, kad pakartotinio smurto atvejai yra dažni, susitaikymo instituto dažnas taikymas nesprendžia smurto artimoje aplinkoje problemos.	Vidutinis
7.	Ne visos smurto formos yra kriminalizuotos	Atsižvelgiant į smurto prieš moteris bei smurto artimoje aplinkoje evoliuciją, būtina kriminalizuoti naujai atsiradusias ir sparčiai plintančias smurto formas: kibernetinį smurtą, moters lyties organų žalą, tikslinti išžaginimo sąvoką, atsisakant įprastų jėgos naudojimo ir grasinimų reikalavimų požymių (pagrindiniu kriterijumi paliekant aukos valios išraišką (norą / sutikimą).	Vidutinis

4.3.2. Organizacinio pobūdžio problemos, jų priežastys ir sprendimo prioritetiškumas

Nr.	Problema	Priežastis	Prioritetiškumas (žemas, vidutinis, aukštas)
1.	Skirtingų procesinių prioritetų nustatymas ikiteisminio tyrimo metu	Bendradarbiavimo tarp ikiteisminio tyrimo institucijų trūkumas: policija nustato prioritetą tyrimus užbaigti pagreitinato proceso tvarka, prokuratūra prioritetą teikia baudžiamajam įsakymui, kuris priimamas rašytinio proceso tvarka „netrukdam“ teisėjo.	Aukštas
2.	Bendradarbiavimo tarp teisėsaugos institucijų ir kitų į procesą įsitraukusių ekspertų stoka	Trūksta bendradarbiavimo ir veiksmų koordinavimo tarp teisėsaugos institucijų ir NVO. Į baudžiamuosius procesus neįtraukiami specialių žinių (pvz., psichologai) turintys asmenys, kurie padėtų tiek užtikrinti smurto aukos apsaugą nuo žalingo baudžiamojo proceso poveikio, tiek tiksliau įvertinti padarytą žalą ar netgi identifikuoti smurto rūšį.	Vidutinis
4.	Nepakankama ikiteisminio tyrimo subjektų kompetencija, paviršutinis ar formalus savo funkcijų atlikimas	Dažnai dėl trūkstančių žinių smurto artimoje aplinkoje atvejai nėra nustatomi, nesugebama identifikuoti smurto formos (rūšies).	Aukštas

4.3.3. Procesinės problemos, jų priežastys ir sprendimo prioritetiškumas

Nr.	Problema	Priežastis	Prioritetiškumas (žemas, vidutinis, aukštas)
1.	Aukos ar smurtautojo nepavyksta apklausti dėl girtumo	Dažnai smurtas artimoje aplinkoje vyksta tose šeimose, kur asmuo (asmenys) piktnaudžiauja alkoholiu. Neblaivių asmenų apklausti negalima.	Aukštas
2.	Nepakankama ikiteisminio tyrimo medžiagos kokybė	Tyrėjų teisinių žinių ir įgūdžių trūkumas, žmogiškųjų išteklių trūkumas (ypač tyrėjų), praktinio pobūdžio mokymų trūkumas. „Žinojimas“, kad ikiteisminio tyrimo klaidas ištaisys teismas (atliks tuos veiksmus, kurie turėjo būti, bet nebuvo atlikti ikiteisminio tyrimo stadijoje).	Vidutinis
3.	Nukentėjusios parodymų keitimas	Šią problemą lemia daugybė priežasčių: 1) aukos ekonominė situacija: auka „supranta“, kad pasibaigus procesui teks tęsti gyvenimą kartu su smurtautoju, nes auka nėra finansiškai nepriklausoma; 2) (ne)blaivumas incidento metu: išsiblaiviusi auka neprisimena tikslų aplinkybių.	Aukštas

4.3.4. Socialinės problemos, jų priežastys ir sprendimo prioritetiškumas

Nr.	Problema	Priežastis	Prioritetiškumas
-----	----------	------------	------------------

			(žemas, vidutinis, aukštas)
1.	Psichinis, ekonominis smurtas neatpažįstami, dėl jų nesikreipiama	Dėl visuomenėje nusistovėjusio stereotipinio pobūdžio į moters ir vyro vaidmenį šeimoje, ekonominis smurtas nėra atpažįstamas visuomenėje. Teismuose bylos dėl tokio smurto atvejų nenagrinėjamos, kas sustiprina visuomenės nuomonę, kad psichinis ir ekonominis poveikis nėra „už įstatymo ribų“.	Vidutinis
2.	Dėl seksualinio smurto dažnai nesikreipiama	Dėl visuomenėje nusistovėjusio požiūrio, jog moteris privalo vykdyti savo sutuoktinės pareigas, apimančias ir vyro poreikių tenkinimą, seksualinį smurtą patyrusios moterys vengia kreiptis į teisėsaugos institucijas, nes bijo likti nesuprastos.	Vidutinis

4.4. Apibendrinimas

Interviu ir fokus grupių rezultatai rodo, kad dirbant su smurto artimoje aplinkoje atvejais yra susiduriama su sunkumais, sukeltais paties fenomeno ypatumų, pvz., dažniausiai pagalbos kreipiasi moterys, realiausia įrodyti fizinį smurtą, nes dažniausiai lieka žymės, arba specialistai gali objektyviau užfiksuoti padarytą žalą ir atlikti vertinimą bei pateikti išvadą. Dauguma tyrimo dalyvių neabejoja ir žino, kad pasireiškia ir kitos smurto formos, tokios kaip ekonominis, seksualinis smurtas, tačiau nemato būdų fiksuoti jų pasekmių, kad galimas smurtautojas būtų nuteistas. Tyrimo dalyviai išsako lūkestį, kad galėtų vykti daugiau mokymų apie smurto artimoje aplinkoje specifiką, pvz., apie bendravimo su aukomis, nukentėjusiomis nuo smurto artimoje aplinkoje, ypatumus ir apklausų specifiką.

Kita dalis rezultatų yra susijusi su procedūriniais ir teisiniais darbo su smurto artimoje aplinkoje aspektais. Akivaizdžiausi rezultatai, tokie kaip vaiko, kuris stebėjo smurtą artimoje aplinkoje, nepripažinimas nukentėjusiuoju bei išstobulinto mechanizmo psichiniam ir ekonominiam smurtui nustatyti nebuvimas lemia tai, kad tokios bylos yra net nepradedamos. Psichinio ir ekonominio smurto fiksavimas akivaizdžiai reikalauja įdirbio ir naujų įrodymų rinkimo metodų, galimai pasitelkiant naujus, į teisinę sistemą dar neįdiegtus, pvz., psichologinius vertinimus, naudojančius specifinius klausimynus, rodančius vienokio ar kitokio patiriamo smurto buvimą.

Dėl vaiko nepripažinimo auka kyla nemažai sunkumų, pvz., vaikų teisių apsaugos skyrius, siekdamas apginti vaiko teises, skatina vaiką matytis ir leisti laiką su tuo tėvu, kuris smurtavo prieš kitą tėvą. Tokiais atvejais ir nukentėjęs tėvas turi toliau palaikyti ryšį ir komunikuoti su smurtaujančiu tėvu bei taikytis prie vaikų teisių apsaugos skyriaus reikalavimų, kurie yra įpareigojantys.

Be to, svarbu atkreipti dėmesį, kad nors tarpinstitucinė komunikacija kažkuria prasme vyksta, tyrimo dalyviai teigia, kad ji yra nepakankama ir išreiškia pageidavimus turėti dažnesnius bendrus mokymus, kuriuose dalyvautų visi su smurtu artimoje aplinkoje dirbantys asmenys. Tokio tipo mokymai leistų visiems geriau pamatyti ir suprasti, su kokiais sunkumais susiduria kiekvienos grandies darbuotojai, ir kas galėtų būti tobulinama taip, kad bendras darbas būtų kiek įmanoma sklandesnis ir efektyvesnis.

Taip pat tyrimas parodė, kad NVO atstovai norėtų ir galėtų daugiau prisidėti prie bendradarbiavimo su teisėsaugos atstovais. Kadangi NVO ir buria specialistus (pvz., psichologus), kurie aktyviai dalyvauja mokymuose/seminaruose/konferencijose bei gilina savo žinias smurto artimoje aplinkoje tematikoje. NVO atstovai surenka daug informacijos apie nukentėjusius, kuri vėliau procese gali padėti įvertinti surinktų duomenų patikimumą. Atstovai jau ir dabar gali būti pripažinti lydinčiais asmenimis, tačiau praktikoje šis statusas nedažnai (skirtingai nei bylose dėl prekybos žmonėmis). Esant poreikiui ar neaiškumams, prokurorams ir teisėjams siūlytina dažniau kvieisti NVO atstovus, kaip konsultantus ar specialistus, kurie gali suteikti specifinių žinių, reikalingų surinktiems duomenims interpretuoti ar įvertinti.

4.5. Summary of the findings in English

The findings of the interviews and focus discussion demonstrates the difficulties encountered when dealing with domestic violence cases that caused by the peculiarities of the phenomenon itself, e.g. women are most likely to seek help, it is most realistic to prove physical violence, since most often there are some marks and specialists can more objectively record the damage caused, carry out an assessment and draw a conclusion. Most of the participants in the study do not doubt and know that other forms of violence, such as economic, sexual, also take place; however they see no way to record the consequences so that a potential abuser could be convicted. The participants of the study believe that more training on the specificities of domestic violence could take place, e.g. on the peculiarities of communication with victims of domestic violence and the specifics of questioning.

The other part of the findings relates to the procedural and legal aspects of fighting domestic violence. The most obvious finding, such as the non-recognition of a child who witnessed domestic violence as a victim and the lack of a well-developed mechanism in cases of psychological and economic violence, lead to the fact that the criminal investigation in such cases is not even opened. Capturing mental and economic violence clearly requires constant work and a new mechanism for gathering evidence, possibly applying new methods that have not yet been introduced into the legal system, such as psychological assessments using specific questionnaires indicating indicators of one or another type of violence.

The non-recognition of the child as a victim creates a number of difficulties, for example, the Children Rights Protection Unit encourages the child to see and spend time with the parent who has abused the other parent in order to protect the rights of the child. Naturally, in such cases, the parent who has allegedly experience violence must continue maintaining contact and communicate with the abusive parent, and to respect the requirements of the VTAS, which are binding.

In addition, it is important to note that although interinstitutional communication is present to certain extent, the participants of the study see it as insufficiently efficient and express their willingness to have joint training involving all persons working with domestic violence more frequently. This type of training allows everyone to better see and understand the difficulties that representatives of each legal chain face and identify the areas for improvement in such a way that the joint work would be as smooth and efficient as possible.

The study also showed that NGO representatives could contribute more to cooperation with law enforcement representatives. NGOs gather specialists (e.g., psychologists) who actively participate in trainings/seminars/conferences and deepen their knowledge in the area of domestic violence. NGO representatives collect a lot of information about the victims, which later in the process can help to assess the credibility of the data collected. Representatives can already be recognized as accompanying persons, but in practice this status is not recognized frequently (unlike in human trafficking cases). In case of need or uncertainty, prosecutors and judges could invite NGO representatives more often as consultants or specialists who could provide specific knowledge needed to interpret or evaluate the collected data.

V. UŽSIENIO ŠALIŲ GEROSIOS PRAKTIKOS ANALIZĖ

Užsienio šalių gerosios praktikos analize siekiama: įvertinti egzistuojančius nukentėjusio asmens apsaugos mechanizmus ir procesinių priemonių veiksmingumą (skirtingais aspektais aptariama 1.3, 1.4, 2.4, 2.5, 3.3 skyriuose); pristatyti tarpinstitucinio bendradarbiavimo sistemos gerąsias praktikas (skirtingais aspektais aptariama 1.6, 2.7, 3.6 skyriuose); išanalizuoti praktiką dėl efektyvaus įrodymų rinkimo ir vieningo jų vertinimo, jų pakankamumo atskirų kategorijų smurto artimoje aplinkoje bylų atvejais, psichologinių smurto įrodinėjimo aspektų, smurto artimoje aplinkoje apklausų vykdymo technikų, identifikuoti specifiką (skirtingais aspektais aptariama 1.4, 2.4, 3.4 skyriuose); aptarti teisingumo sistemos atstovų kompetencijų, tiriant smurto artimoje aplinkoje atvejus, nagrinėjant šios kategorijos bylas, tobulinimo ypatumus (skirtingais aspektais aptariama 1.5, 2.6, 3.5 skyriuose).

5.1. Austrijos pavyzdys

5.1.1. Smurto artimoje aplinkoje draudimas

1994 m. darbo grupė, sudaryta iš teisėjų, prokurorų, policijos pareigūnų, NVO atstovų, Austrijoje parengė 1996 m. priimtą *Apsaugos nuo smurto šeimoje įstatymą*, įsigaliojusį 1997 m. gegužės 1 d.²⁴². Pagrindinė šio įstatymo idėja – valstybė yra atsakinga už smurtą artimoje aplinkoje kaip viešo saugumo reikalą ir atsako už smurtautojo vykdomą smurtą artimoje aplinkoje.

Šio įstatymo reikšmė neabejotinai buvo labai didelė. Pirmiausia, jis keitė visuomenės požiūrį į smurtą artimoje aplinkoje – tai yra ne privatus šeimos reikalas, o viešo intereso klausimas. Kintantis požiūris prisidėjo ir iki šiol prisideda prie smurto artimoje aplinkoje prevencijos, kadangi vykstančiu procesu kaltininkui yra siunčiama aiški žinutė, kad tai, ką jis daro artimoje aplinkoje, yra rimtas nusikaltimas, ir policijos pareigūnai į tai deramai rūpestingai reaguoja. Viena iš požiūrio pokyčio priežasčių yra ta, kad įstatymas sulaukė teigiamos policijos reakcijos – daugelis policijos pareigūnų save laikė principo, kad smurtas nėra tik privatus reikalas, skleidėjais bei saugotojais²⁴³. Antra, minimas Austrijos įstatymas buvo pavyzdys kitoms užsienio valstybėms, kurios neturėjo teisinio reguliavimo užtikrinant deramą ir adekvačią reakciją į smurtą artimoje aplinkoje bei apsaugą nuo jo. Akivaizdu, kad Lietuva nuosekliai seka Austrijos pavyzdžiu, siekdama nustatyti panašų teisinį reguliavimą, atskleidžiamą lyginamuoju aspektu toliau analizėje.

2006 m. liepos mėnesį įsigaliojo *Kovos su persekiojimu įstatymas*²⁴⁴, o 2006 m., siekiant numatyti prieinamą ir efektyvią teisinę pagalbą visoms smurto artimoje aplinkoje aukoms, buvo atlikti teisės aktų pakeitimai: suteikta teisė į nemokamą psichosocialinę ir teisinę pagalbą baudžiamojo proceso metu, be to, įtvirtinta aukų teisė į informaciją, rūpestingą elgesį su jomis ir efektyvų dalyvavimą procese²⁴⁵.

Išsami teisinio reguliavimo peržiūra buvo atlikta priėmus antrąjį *Apsaugos nuo smurto įstatymą*²⁴⁶, įsigaliojusį 2009 m. birželio 1 d., ir toliau tęsiama iš dalies pakeitus 2013 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojusį *Saugumo policijos įstatymą*²⁴⁷.

Dar tik įsigaliojus pirmajai *Apsaugos nuo smurto įstatymo* redakcijai buvo akivaizdu, kad vien tik teisinių priemonių nepakanka, ir kad tuo pat metu aukos turi turėti galimybę gauti neatidėliotinas visapusiškos paramos paslaugas. Atitinkamai septyniuose administraciniuose Austrijos vienetuose buvo įsteigti specializuotos pagalbos centrai, kad nukentėję asmenys gautų kompleksinę pagalbą ir paramą. Jau po kelerių metų visoje Austrijoje šių centrų buvo keliasdešimt.

Svarbu paminėti, kad ET Austrija atliko pagrindinį vaidmenį rengiant Stambulo konvenciją. Austrija taip pat buvo viena pirmųjų valstybių, 2013 m. lapkričio 14 d. ratifikavusių šią konvenciją²⁴⁸. Stambulo konvencija yra pirmoji teisiškai privaloma priemonė, kuria valstybės įpareigojamos imtis veiksmų prieš smurtą dėl lyties ir smurtą šeimoje. Joje numatytos išsamios priemonės, skirtos kovoti su visų formų smurtu prieš moteris ir apsaugoti visas smurto šeimoje aukas. Stambulo konvencijos aktyvus palaikymas ir ratifikavimas Austrijoje iš dalies turėjo įtakos ir smurto artimoje aplinkoje sampratos formavimuisi.

²⁴² Austrijos Federalinis moterų ir viešosios tarnybos ministras. "Dešimt metų Austrijos kovos su smurtu įstatymui". Interventionsstelle-Wien, 2007, www.interventionsstelle-wien.at/download/?id=406

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Austrijos Baudžiamojo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2018 (53/ME), www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXVI/I/I_00252/index.shtml#

²⁴⁵ Austrijos Federalinis moterų ir viešosios tarnybos ministras. "Dešimt metų Austrijos kovos su smurtu įstatymui". Interventionsstelle-Wien, 2007, www.interventionsstelle-wien.at/download/?id=406

²⁴⁶ Austrijos Baudžiamojo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2018 (53/ME), www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXVI/I/I_00252/index.shtml#

²⁴⁷ Austrijos Federalinis moterų ir viešosios tarnybos ministras. "Dešimt metų Austrijos kovos su smurtu įstatymui". Interventionsstelle-Wien, 2007, www.interventionsstelle-wien.at/download/?id=406

²⁴⁸ Ibid.

5.1.2. Smurto artimoje aplinkoje samprata

Baudžiamoji atsakomybė už smurtą artimoje aplinkoje Austrijoje taikoma nuo 1997 m., kai įsigaliojo pirmoji Apsaugos nuo smurto šeimoje įstatymo redakcija. Smurtu artimoje aplinkoje Austrijoje pripažįstamas bet kokios formos smurtas: fizinis, seksualinis, psichologinis, ekonominis ir socialinis²⁴⁹. Kaip ir Lietuvoje, Austrijoje galioja modelis, pagal kurį baudžiamuosiuose įstatymuose nėra atskirai išskirtų nusikalstamų veikų, kriminalizuojančių būtent smurtą artimoje aplinkoje. Baudžiamoji atsakomybė už tokio pobūdžio nusikalstamas veikas numatyta Austrijos baudžiamajame kodekse, pagal kurį smurto artimoje aplinkoje nusikalstamomis veikomis gali būti pripažįstami: nužudymas; įvairių laipsnių kūno sužalojimas; neteisėtas laisvės atėmimas; pavojingi grasinimai; įkylus persekiojimas (persekiojimas); tęstinis smurto naudojimas; išžaginimas; seksualinė prievarta; sunkus seksualinis išnaudojimas ir seksualinė prievarta prieš nepilnamečius²⁵⁰.

2009 m. kartu su antrąja *Apsaugos nuo smurto įstatymo* redakcija Austrijoje buvo kriminalizuota nauja nusikalstama veika „tęstinis smurto naudojimas“ (Austrijos baudžiamojo kodekso 107 b str.)²⁵¹. Jis leidžia inkriminuoti kaltininkui ilgesnį laiką vykusius smurto veiksmus (pvz., rimtus grasinimus, žiaurų elgesį, fizinį smurtą) – „(1) Tas, kas nuolat ilgesnį laiką smurtavo prieš kitą asmenį“. Už šią nusikalstamą veiką numatyta griežtesnė, lyginant su vienkartinio smurto atveju, bausmė – laisvės atėmimas iki trejų metų²⁵².

Austrijos baudžiamojo kodekso 107 b str. 3 d. yra įtvirtintos ir sunkinančios aplinkybės, taikytinos smurto artimoje aplinkoje atvejais, t. y. nuolatinis smurtas prieš vaikus (iki 14 metų), silpnus asmenis ar neįgaliuosius ir (arba) ypač ilga smurtinių veiksmų trukmė, ar sunkios jų pasekmės²⁵³. Lietuvos baudžiamajame teiseje yra ne analogiškų, bet panašių sunkinančių aplinkybių.

Austrija buvo viena pirmųjų šalių, pritaikiusių savo baudžiamąją teisę prie Stambulo konvencijos 36 str. reikalavimo kriminalizuoti visus seksualinius veiksmus be sutikimo. Be išžaginimo nusikalstamos veikos (Austrijos baudžiamojo kodekso 201 str.), kuris reikalauja nustatyti jėgos naudojimą, laisvės atėmimą arba grėsmę gyvybei ar sveikatai, *Austrijos baudžiamojo kodekso* 205 a straipsniu buvo įtraukta veika „seksualinio neliečiamumo pažeidimas“. Pakeitimas įsigaliojo 2016 m. sausio mėn. Ši nauja veika apima lytinio santykiavimo ar lygiavertio elgesio atvejus „prieš asmens valią“, „prievartinėmis aplinkybėmis“ arba „po bauginimo veiksmo“²⁵⁴.

Tarptautiniai ekspertai (pvz., GREVIO) Austriją ragina nustatyti visuotinai taikomą teisinę smurto artimoje aplinkoje apibrėžtį, atitinkančią Stambulo konvencijos 3 str. b p., kuri apimtų ir ekonominį smurtą (2 pasiūlymo 8 d.). Visgi, Austrijos atstovų teigimu, visuotinai taikomos teisinės smurto artimoje aplinkoje apibrėžties, į kurią būtų įtrauktas ekonominis smurtas, nustatymas Austrijos teisinėje sistemoje nėra įmanomas. Įvedus tokią apibrėžtį, sudėtingi ir daugiasluoksniai Austrijos teisės aktai dėl smurto artimoje aplinkoje galėtų virsti nelanksčia sistema. Ekonominis smurtas pagal Austrijos teisę jau dabar gali būti laikomas smurtu šeimoje, jei jis pasiekia reikšmingą lygį, pvz., atsisakymas teikti finansinę paramą gali būti laikomas įsipareigojimų pagal santuokos įstatymus pažeidimu, todėl gali būti atitinkamai vertinamas skyrybų proceso metu²⁵⁵.

Smurto artimoje aplinkoje subjektais Austrijoje laikomi ne tik smurtauojantys tėvai, broliai, intymūs partneriai, bet ir kiti bendrą gyvenamąją vietą turintys asmenys. Lietuvos teismai asmenų, kurių santykiai yra analogiški nuomos šalių santykiams (nuomotojo ir nuomininko, kelių nuomininkų tarpusavyje), nesant sugyventinių

²⁴⁹ Socialinis smurtas suprantamas plačiau – tai ne vien intymaus partnerio smurtavimas, bet ir institucinis smurtas, pasireiškiantis per nelygių galimybių sukūrimą moterims ir vyrams. Plačiau apie tai žr.: Austrijos Federalinė kanceliarija, „Smurto prieš moteris formos“, *Bundeskanzleramt*, www.bundeskanzleramt.gv.at/en/agenda/women-and-equality/violence-against-women/Forms-of-violence-against-women.html

²⁵⁰ Smurto artimoje aplinkoje intervencijos centras Vienoje ir Austrijos autonominių moterų prieglaudų asociacija, „Aukos teisė į paramą ir apsaugą nuo smurto“, *Interventionsstelle-Wien*, 2013, www.interventionsstelle-wien.at/download/?id=692

²⁵¹ Federalinė skaitmeninių ir ekonominių reikalų ministerija, „RIS - Baudžiamasis kodeksas - konsoliduotas federalinis įstatymas, 2022 07 21 versija“, www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296

²⁵² Austrijos Federalinė kanceliarija, „Smurto prieš moteris formos“, *Bundeskanzleramt*, www.bundeskanzleramt.gv.at/en/agenda/women-and-equality/violence-against-women/Forms-of-violence-against-women.html

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ GREVIO, Pradinio vertinimo ataskaita, Austrija, GREVIO/Inf(2017)4, 2017, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-report-austria-1st-evaluation/1680759619>

²⁵⁵ Austrijos Federalinė sveikatos ir moterų reikalų ministerija, Austrijos komentarai dėl GREVIO ataskaitos, Coordination-Vaw.Gv.At, 2017, www.coordination-vaw.gv.at/wp-content/uploads/2018/06/Austria_s_Comments_on_GREVIO_s_Report-2017.pdf

santykių požymių nelaiko šeimos nariais²⁵⁶. Taigi Austrijoje numatytas platesnis subjektų ratas, lyginant su Lietuvos teisiniu reguliavimu ir praktika. Manytina, kad nėra tikslinga išplėsti smurto artimoje aplinkoje subjektų ratą, atsižvelgiant į Austrijos pavyzdį. Smurtas artimoje aplinkoje laikomas ypatingo smurtinio elgesio forma dėl jo diskriminacinio pobūdžio lyties pagrindu, be to, smurtautojas ir auka pasižymi artimais, emociniais santykiais, dėl ko kyla sunkesnės tokių nusikalstamų veikų pasekmės.

Pagrindinis nusikalstamų veikų, padarytų artimoje aplinkoje, išskirtinumas yra tas, kad, priešingai nei kitų tokio pobūdžio nusikalstamų veikų atveju, paaiškėjus apie galimą visų nurodytų smurto formų panaudojimą artimoje aplinkoje, pradeda galioti *Apsaugos nuo smurto šeimoje įstatyme* numatytos prevencinės ir kardomosios priemonės, kurių pagrindinė paskirtis yra apsaugoti grėsmę patiriančius asmenis nuo potencialaus smurtautojo ir išvengti sunkesnių pasekmių.

5.1.3. Teisėsaugos institucijų reakcija į smurtą artimoje aplinkoje

Kalbant apie teisėsaugos institucijų reagavimą į smurtą artimoje aplinkoje, Austrijos *Apsaugos nuo smurto šeimoje įstatyme* įtvirtintu principu „kas kėsina, tas turi išeiti“ grindžiamas teisinis reguliavimas ir teisėsaugos institucijų praktika. Jais remiantis išskirtini du reagavimo į smurtą artimoje aplinkoje žingsniai.

5.1.3.1. Pirmasis reagavimo į smurtą artimoje aplinkoje žingsnis

Kilus grėsmei asmens sveikatai, laisvei ar gyvybei, policija nedelsdama nurodo smurtautojui dviem savaitėms išsikelti iš būsto, kuriame jis kelia grėsmę, fiziškai paimdama būsto raktus. Įpareigojimu išsikelti (angl. *barring order*)²⁵⁷ jam yra uždraudžiama patekti į grėsmę patyrusio asmens gyvenamąją vietą ir artimiausią kaimynystę. Jei grėsmę keliantis asmuo nepaklūsta, gali būti panaudota (policijos) jėga.

Tokios priemonės taikymas priklauso nuo numatomos rizikos (smurtautojas gali pavojingai kėsintis į šiame bute gyvenančio asmens gyvybę, sveikatą ar laisvę), kuri gali būti pagrįsta ankstesniais smurtiniais veiksmais. Grėsmę patyrusio asmens pozicija neturi įtakos priimant sprendimą dėl įpareigojimo išsikelti.

Aukščiau minėta priemonė taikoma 2 savaites, o policija aktyviai prižiūri, kaip laikomasi įpareigojimo per pirmąsias 3 dienas. Jei per 2 savaites pateikiamas prašymas dėl laikinojo teismo įsakymo priėmimo, įpareigojimas išsikelti pratęsiamas iki 4 savaičių. Šios priemonės pratęsimas suteikia teismui laiko priimti sprendimą dėl minėto prašymo ir užtikrina nuolatinę grėsmę patiriančio asmens apsaugą²⁵⁸.

Laikinas įpareigojimas išsikelti gali būti išduodamas artimam (buvusiam) giminaičiui po fizinio smurto, grasinimų arba psichologinio teroro atveju, jei tai labai pakenkia aukos psichinei sveikatai, ir kai dėl šių išpuolių gyvenimas su smurtautoju tampa nepakenčiamas. Pirmoje įstatymo redakcijoje teismo draudimas buvo galimas tik tuo atveju, jei auka ir smurtautojas gyveno tame pačiame namų ūkyje pastaruosius tris mėnesius. Nuo 2004 m. šis terminas nebetaikomas²⁵⁹.

Jei reikalavimo nesilaikoma, grėsmę keliančiam asmeniui už teisės aktų pažeidimą skiriama iki 500 eurų bauda, o jei reikalavimo nesilaikoma ir toliau, jis gali būti suimtas. Jei įpareigojimas išsikelti yra panaikinamas anksčiau nei suėjo dvi savaitės, apie tai nedelsiant informuojama auka²⁶⁰.

Apsaugos orderiu *Apsauga nuo smurto gyvenamajame būste* (angl. *protection against violence in apartments*, vok. *schutz vor gewalt in wohnungen*) apsauga gali būti išplėsta ir taikoma visiems bute (name) gyvenantiems asmenims, nepriklausomai nuo giminytės ryšių ir nuosavybės teisės (sutuoktiniui, sugyventiniui, buvusiam

²⁵⁶ Šiaulių apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-77-309/2016; LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-525/2013.

²⁵⁷ Šis terminas nuo 10 dienų iki 2 savaičių buvo prailgintas 2009 m. *Unwomen*. „Second Protection Against Violence Act.“ *Unwomen*, 2009, evaw-global-database.unwomen.org/es/countries/europe/austria/2009/second-protection-against-violence-act-2009

²⁵⁸ JT moterys, Antrasis apsaugos nuo smurto įstatymas, *Unwomen*, 2009, žiūrėta 2022 m. liepos 20 d., evaw-global-database.unwomen.org/es/countries/europe/austria/2009/second-protection-against-violence-act-2009

²⁵⁹ Austrijos Federalinė kanceliarija, „Smurto prieš moteris formos“, *Bundeskanzleramt*, www.bundeskanzleramt.gv.at/en/agenda/women-and-equality/violence-against-women/Forms-of-violence-against-women.html

²⁶⁰ Haller, Birgitt. „The Austrian Legislation against Domestic Violence.“ *Das Institut Für Konfliktforschung*, www.ikf.ac.at/english/austrian_legislation_against_domestic_violence.pdf

sutuoktiniui ir sugyventiniui, vaikams, giminaičiams, taip pat subnuomininkui, ir t. t.)²⁶¹. Iki 2009 m. ši apsauga buvo taikoma tik artimiems asmenims. Dabar teismas gali šią apsaugą pritaikyti iki šešių mėnesių (iki 2009 m. – iki trijų mėnesių) laikotarpiui. Iškėlus pagrindinę bylą (pvz., santuokos nutraukimo), apsaugos galiojimas pratęsiamas ir apima laikotarpį iki bylos pabaigos²⁶². Jei grėsmė kyla jaunesniam nei 14 metų asmeniui, grėsmę keliančiam asmeniui taip pat turi būti uždrausta įeiti į institucinę vaikų globos įstaigą, mokyklą ar mokyklos dienos centrą, kurį lanko šis vaikas, ir 50 metrų teritoriją aplink atitinkamą pastatą²⁶³.

Laikinos aukos apsaugos priemonės labai panašiai reglamentuojamos ir Lietuvoje galiojančiame ASAAĮ. Įstatymo 5 str. numatyta, kad, gavus pranešimą dėl smurto artimoje aplinkoje ir nepakankant duomenų nedelsiant pradėti ikiteisminį tyrimą, gali būti skiriamos šios laikinosios smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės:

- 1) įpareigojimas smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu asmeniu;
- 2) įpareigojimas smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo.

Kai nepakanka duomenų nedelsiant pradėti ikiteisminį tyrimą ir būtina patikslinti įvykio aplinkybes, policijos pareigūnas ne vėliau kaip per 24 val. nuo pranešimo gavimo atlieka smurto artimoje aplinkoje rizikos veiksnių vertinimą ir, nustatęs riziką arba esant rašytiniam smurtą patyrusio asmens prašymui, nedelsdamas kreipiasi į apylinkės teismą dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo (5 str. 2 d.). Lietuvoje abi šios priemonės taikomos tol, kol bus priimtas sprendimas dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo.

2022 m. kovo 15 d. Seimas priėmė ASAAĮ pataisas, įsigaliosiančias po vienerių metų (nuo 2023 m. liepos 1 d.). Jose įtvirtintas smurto artimoje aplinkoje apsaugos orderis – nauja prevencinė priemonė, skirta apsaugoti smurto artimoje aplinkoje auką. Lietuvoje galiojantis teisinis reguliavimas atliepia gerąją Austrijos praktiką ir inkorporuoja aukščiau paminėtas priemones. Smurto artimoje aplinkoje apsaugos orderį 15 d. laikotarpiui galės skirti policijos pareigūnas, kai, gavus pranešimą apie galimą smurtą artimoje aplinkoje ir atlikus pavojaus rizikos vertinimą, bus nustatyta smurto artimoje aplinkoje pavojaus rizika. Sprendimas skirti ar neskirti apsaugos nuo smurto orderį turės būti priimamas nedelsiant, ne vėliau kaip per 12 val. nuo pranešimo apie galimą smurtą artimoje aplinkoje gavimo. Taip pat nustatyta, kad policijos pareigūnų sprendimus skirti apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderį ar jo neskirti per 15 d. nuo sprendimo priėmimo per policijos įstaigos padalinį, kuriame tarnauja skundžiamą sprendimą priėmęs pareigūnas, bus galima skusti apylinkės teismui²⁶⁴.

Paskyrus apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderį, smurto artimoje aplinkoje pavojų keliantis asmuo 15 d. laikotarpiui nuo apsaugos nuo smurto orderio skyrimo momento bus įpareigojamas: 1) laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurto artimoje aplinkoje pavojų patyrusiu asmeniu, nesvarbu, kam nuosavybės teise priklauso būstas; 2) nesilankyti smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančio asmens gyvenamojoje vietoje, nesvarbu, ar smurto artimoje aplinkoje pavojų keliantis asmuo gyvena ar negyvena joje kartu su smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiu asmeniu; 3) nesiartinti apsaugos nuo smurto orderyje nustatytu atstumu prie smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančio asmens ir kartu su juo gyvenančių pilnamečių asmenų ir (ar) vaikų, gyvenančių aplinkoje, kurioje buvo sukeltas smurto artimoje aplinkoje pavojus; 4) nebendrauti, neieškoti ryšių su smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiu asmeniu ir kartu su juo gyvenančiais pilnamečiais asmenimis ir (ar) vaikais²⁶⁵.

Lydimajame ANK pataisų projekte nustatyta administracinė atsakomybė už apsaugos nuo smurto orderio nustatytų įpareigojimų nesilaikymą. Kodekse įtvirtinta, kad nuo 2023 m. sausio 1 d. už apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderiu nustatytų įpareigojimų nesilaikymą bus baudžiama bauda nuo 80 iki 320 eurų, pakartotinai nusižengus – nuo 300 iki 780 eurų. Už šiuos nusižengimus taip pat galės būti taikoma administracinio poveikio priemonė – įpareigojimas dalyvauti alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos,

²⁶¹ JT moterys, Antrasis apsaugos nuo smurto įstatymas, *Unwomen*, 2009, žiūrėta 2022 m. liepos 20 d., evaw-global-database.unwomen.org/es/countries/europe/austria/2009/second-protection-against-violence-act-2009

²⁶² *Ibid.*

²⁶³ Apsaugos nuo smurto centrai Austrijoje, „Šablono politikos puslapis“. EUCPN, eucpn.org/sites/default/files/document/files/po_at_dv_0.pdf

²⁶⁴ „Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI-1425 pakeitimo įstatymas“. *E-Seimas*, 2022, e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/d8457e12a5fb11ecaf79c2120caf5094?jfwid=xnmt20k8s.

²⁶⁵ *Ibid.*

ankstyvosios intervencijos, sveikatos priežiūros, resocializacijos, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ar kitose programose (kursuose)²⁶⁶.

Austrijoje daugumą pirminių reagavimo į smurtą artimoje aplinkoje veiksmų atlieka ir sprendimus dėl apsaugos orderio išdavimo priima nesispecializuojantys policijos pareigūnai. Privalomi mokymai dėl rizikos vertinimo yra labai trumpi, svyruoja nuo 1 iki 2 dienų bazinio mokymo metu (daugiau apie pareigūnų rengimą žr. 5.1.5 poskyryje). Mokymuose daugiausia dėmesio skiriama teisiniam parengimui ir reikalingai veiksmų ir sprendimų (šiuo atveju dėl apsaugos orderio) dokumentacijai. Kai kuriuose regionuose yra ilgalaikės bendradarbiavimo sutartys su specializuotų nevyriausybinų organizacijų socialiniais darbuotojais, siūlančiais bendro pobūdžio mokymus apie smurtą artimoje aplinkoje. Tarptautinių ekspertų manymu, būtent tai lemia, kad dažniausiai pareigūnai priimdami sprendimus dėl apsaugos orderio pasikliauja fiziniiais jau įvykusio smurto požymiais, savo nuojauta ir ankstesne patirtimi²⁶⁷.

Austrijos policijoje yra ir keletas specializuotų padalinių, kurių „prevencijos pareigūnai“ rengiami papildomai, įskaitant ir mokymus „smurto prevencijos“ tematiką. Tam tikrą darbo laiko dalį šie pareigūnai gali vykdyti ryšių palaikymo tarp policijos ir visuomenės funkciją, taip pat skaityti paskaitas prevencijos tema atitinkamoms auditorijoms ir rajono lygmeniu veikti kaip vidiniai ekspertai. Valstybės lygmeniu taip pat veikia *Nusikaltimų prevencijos departamentas*, turintis specialų skyrių, kuris dirba išskirtinai su smurto artimoje aplinkoje ir persekiojimo atvejais. Jų pagrindinė užduotis – peržiūrėti atvejus, kai buvo išduoti apsaugos orderiai, ir juos suskirstyti į kategorijas pagal galimą rizikos laipsnį. Mažos rizikos atvejai grąžinami nesispecializuojantiems pareigūnams rajono lygmeniu, kad jie imtųsi tolimesnių veiksmų, o vidutinės rizikos atvejus sprendžia pats padalinys. Galiausiai didelės rizikos atvejus šis skyrius gali nukreipti į kitą specializuotą *Aukštos rizikos aukų skyrių*, pavaldų federalinei kriminalinės policijos tarnybai, kurių pareigūnai yra specialiai apmokyti liudininkų apsaugos klausimais²⁶⁸.

5.1.3.2. Antrasis reagavimo į smurtą artimoje aplinkoje žingsnis

Nustačius įpareigojimą išsikelti, auka per 10 dienų gali kreiptis į Civilinį teismą (Šeimos bylų teismą) dėl laikinojo įsakymo išdavimo. Laikinuoju įsakymu smurtautojas gali būti įpareigojamas išsikelti ilgesniam laikui. Jei toks prašymas pateikiamas, draudimo įsakymas automatiškai pratęsiamas iki 20 dienų. Teismas, reikalaudamas įrodymų apie smurto veiksmus, per šį laikotarpį turi priimti sprendimą – taikyti civilinės teisės apsaugos orderį ar ne.

Priklausomai nuo smurto ar grėsmę keliančios situacijos, prašymu dėl laikinojo įsakymo išdavimo gali būti prašoma, kad grėsmę keliančiam asmeniui:

- būtų uždrausta tam tikrą laiką lankytis šeimos gyvenamajame būste ir jo artimiausioje kaimynystėje;
- būtų uždrausta tam tikrą laikotarpį būti tam tikrose vietose ir bendrauti su asmeniu, kuriam gresia pavojus;
- susilaikyti nuo bet kokio kėsینimosi į asmens, kuriam gresia pavojus, privatumą.

Teismas civilinio proceso tvarka gali įpareigoti smurtautoją išsikelti, uždrausti lankytis tam tikrose vietose ir neieškoti ryšių su auka. Galimam smurtautojui gali būti ne tik uždrausta grįžti į savo namus, bet ir uždrausta lankytis artimoje aplinkoje ir kitose nustatytose vietose (pvz., kelyje į aukos darbovietę, darbo vietoje, vaikų mokykloje). Taip pat gali būti uždraustas bet kokios formos kontaktas su auka²⁶⁹.

Prašant Šeimos bylų teismo išduoti orderį, būtina pateikti įrodymus, patvirtinančius buvus smurtą. Jei Austrijoje įrodinėjant fizinį smurtą didesnių problemų nekylo, tai teisėjų požiūris į psichologinį smurtą tokio pobūdžio bylose vis dar atsargus ir aukos susiduria su sunkumais jį įrodinėdamos²⁷⁰. Teisėsaugos institucijos nurodo, kad

²⁶⁶ „Administracinių nusižengimų kodekso 489 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas.“ *E-seimas*, 2022, e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/42dc53a0743f11ecb2fe9975f8a9e52e.

²⁶⁷ Herbringer, P., et al. „Frontline Response to High Impact Domestic Violence in Austria.“ Improving Frontline Responses to Domestic Violence in Europe, Maribor: University Press, 2021, p. 95–116, www.researchgate.net/publication/356882176_Frontline_Response_to_High_Impact_Domestic_Violence_in_Austria.

²⁶⁸ Ibid.

²⁶⁹ Apsaugos nuo smurto centrai Austrijoje, „Šablono politikos puslapis“. EUCPN, eucpn.org/sites/default/files/document/files/po_at_dv_0.pdf

²⁷⁰ Austrijos Federalinis moterų ir viešosios tarnybos ministras. „Dešimt metų Austrijos kovos su smurtu įstatymui“. Interventionsstelle-Wien, 2007, www.interventionsstelle-wien.at/download/?id=406

rinkdami psichologinio smurto įrodymus pareigūnai susiduria su sunkumais, be to, psichologinis smurtas turi pasiekti rimtos grėsmės lygį, kaip apibrėžta Stambulo konvencijos 107 str., kad būtų taikomos šios priemonės²⁷¹.

Teismo įsakymu draudimas gali būti nustatomas ne ilgesniam kaip 1 metų laikotarpiui. Jei grėsmę keliantis asmuo jo nesilaiko, jo galiojimas gali būti pratęstas dar 1 metams. Tuo atveju, kai kartu pradedamas kuris nors iš susijusių procesų (pvz., skyrybų procesas), draudimas taip pat gali apimti laikotarpį iki proceso pabaigos. Ši taisyklė patvirtina, kad Austrijos modeliu siekiama derinti civilines – baudžiamąsias priemones, demonstruojant holistinį požiūrį į smurto artimoje aplinkoje problemą ir jos sprendimo būdus.

5.1.4. Baudžiamasis procesas smurto artimoje aplinkoje bylose ir įrodinėjimo ypatumai

Austrijoje baudžiamasis procesas gali būti pradedamas arba iš karto, kai nustatomi nusikalstamos veikos požymiai, iškeldinant smurtautoją, arba pažeidus pirminius, ar teismo paskirtus apribojimus²⁷². Aukos pareiškimas ar prašymas pradėti baudžiamąjį procesą, nustačius nusikalstamos veikos sudėties požymius, yra nereikalingas. Šios nusikalstamos veikos priskiriamos viešajam interesui²⁷³.

Tuo atveju, jei nepasiteisina pirminis įpareigojimas išsikelti, arba yra kitų rimtų pagrindų baudžiamajam procesui vykti, jis iš esmės vykdomas pagal bendrąsias baudžiamojo proceso taisykles su minimaliomis išimtimis, skirtomis padėti aukai veiksmingai ir mažiau žalingu būdu dalyvauti baudžiamajame procese. Pvz., kaip ir Lietuvoje, smurto artimoje aplinkoje auka turi teisę procesiniuose veiksmuose dalyvauti su lydinčiu ir emocinę paramą suteikiančiu asmeniu. Taip pat paminėtinos tokios smurto artimoje aplinkoje aukų teisės, kaip teisė gauti visą informaciją apie procesą, įskaitant ir informavimą apie kardomųjų priemonių panaikinimą įtariamajam, teisė į nemokamą teisinę pagalbą, teisė aktyviai dalyvauti procese, teisė būti apsaugotam nuo neigiamo baudžiamojo proceso poveikio. Teisė į tokią apsaugą apklausos metu reiškia, kad aukos neprivalo duoti parodymų dalyvaujant kaltininkui. Yra galimybė apklausti nukentėjusiuosius atskirame kambaryje ir rodyti apklausos vaizdo transliaciją teismo salėje. Vaikai visada turi būti apklausiami tokiu būdu. Yra galimybė ir būti apklaustam ikiteisminio tyrimo metu, užtikrinant rungtynišką apklausą, ir nebūti apklaustam pakartotinai teisminio nagrinėjimo metu²⁷⁴.

Kalbant apie įrodinėjimo procesą smurto artimoje aplinkoje atveju, žemiau pateikiamas nebaigtinis sąrašas įrodinėjimo priemonių, kurios yra dažniausiai taikomos Austrijoje tiriant ir nagrinėjant smurto artimoje aplinkoje bylas: įtariamojo, nukentėjusiojo apklausos protokolai ir juose užfiksuota informacija; medicinos specialisto išvada dėl sužalojimų masto ir pobūdžio; policijos pareigūnų, atvykusių į įvykio vietą, tarnybinių pranešimų medžiaga; skambučio telefonu į pagalbos centrą garso įrašas ir jo stenograma, pirminė nukentėjusiojo apklausa, pirminės įvykio aplinkos fiksavimas.

Šios įrodinėjimo priemonės (įrodymų šaltiniai) atitinka ir Lietuvoje taikomas įrodinėjimo priemones smurto artimoje aplinkoje bylose. Duomenų apie tai, kad Austrijoje būtų patvirtinta ir taikoma specifinė įrodinėjimo praktika būtent smurto artimoje aplinkoje atvejais, viešai prieinamuose šaltiniuose nerasta. Taikomi „klasikiniai“ įrodinėjimo metodai su tam tikromis išimtimis. Pvz., kaip turintys didelę įrodomąją vertę, ypač jei auka pakeičia savo parodymus, Austrijoje akcentuojami pirminiai aukos parodymai, įvykio vietos apžiūra ir skambučio pagalbos centrui suteikta informacija, kuri atspindi autentišką aukos būseną iš karto po galimos nusikalstamos veikos padarymo.

Reikia atkreipti dėmesį, kad atlikto kokybinio tyrimo dalyviai nurodo, kad net ir esant supaprastintam procesui, tyrėjai turi atlikti nemažai laiko reikalaujančius darbus, pvz., daryti garso įrašo skambinant bendros pagalbos telefonu stenogramą. Kalbant apie baudžiamąjį įsakymą, reikia pastebėti, kad ikiteisminis tyrimas atliekamas pagal bendras taisykles ir garso įrašas turi būti apžiūrėtas (t. y. turi būti surašytas apžiūros protokolai). Priešingu

²⁷¹ GREVIO, Pradinio vertinimo ataskaita, Austrija, GREVIO/Inf(2017)4, 2017, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-report-austria-1st-evaluation/1680759619>

²⁷² Gewaltschutzgesetz vom 11. Dezember 2001 (BGBl. I S. 3513), das durch Artikel 4 des Gesetzes vom 1. März 2017 (BGBl. I S. 386) geändert worden ist; Pelikan, Cr. On the Efficacy of Victim-Offender-Mediation in Cases of Partnership Violence in Austria, or: Men Don't Get Better, But Women Get Stronger: Is it Still True? European Journal on Criminal Policy & ResearchDate: 2010 m. kovo 1 d.

²⁷³ Smurto artimoje aplinkoje intervencijos centras Vienoje ir Austrijos autonominių moterų prieglaudų asociacija, „Aukos teisė į paramą ir apsaugą nuo smurto“, *Interventionsstelle-Wien*, 2013, www.interventionsstelle-wien.at/download/?id=692

²⁷⁴ Ibid.

atveju įrašas neatitiks LR BPK 20 str. įrodymams keliamų reikalavimų ir negalės būti naudojamas procese. Tas pats galiotų ir pagreitinam procesui. Paminėtą BPK taisyklė - tyrimo veiksmai ir jų rezultatai fiksuojami protokoluose (BPK 178 str.). Byloje negali būti nepatikrintos informacijos, o patikrinimas reikalauja apžiūros, kartais – fonoskopinės ekspertizės ir pan. Be to, kai tyrimas nutraukiamas kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius, ne visada aišku, ar jie susitaikys, gal šalys susitaikys, o prokuroras matys tikslą tęsti baudžiamąjį persekiojimą. Taigi manome, kad BPK normos, reglamentuojančios supaprastintą procesą yra pakankamos, todėl jų nesiūloma keisti.

Austrijos policijos pajėgos skirstomos į saugumo policiją ir kriminalinę policiją. Smurto artimoje aplinkoje atvejus tiria tiek vienos, tiek kitos pajėgos. Kalbant apie metodikas ar praktinius įrankius, policijos pareigūnai naudoja *Policijos intervencijos gairėmis* (vok. *Kriminalistischer Leitfaden*), kurios viešai nėra skelbiamos. Šis įrankis suteikia bendros informacijos apie smurtą artimoje aplinkoje, taip pat informacijos, svarbios pirmiesiems pareigūnams atliekant veiksmus. Kontroliniame veiksmų sąrašė nurodoma, kokius duomenis rinkti, kokius intervencijos veiksmus atlikti ir kokių imtis priemonių, kad būtų nutrauktas faktinis smurtas ir užkirstas kelias būsimam smurtui. Kiti kontrolinio sąrašo punktai yra susiję su įrodymų rinkimu (pvz., liudytojų apklausa, daiktinių įrodymų rinkimu), pranešimo ir siuntimo procedūromis²⁷⁵.

5.1.5. Specialistų rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas

Austrijoje smurto artimoje aplinkoje tematika pristatoma bazinių mokymų metu. Šiai tematikai skiriami 24 užsiėmimai, apimantys pagrindinius teisinio reguliavimo aspektus bei seminarą apie smurtą artimoje aplinkoje. Mokymuose taip pat dalyvauja specialistai iš specializuotų pagalbos centrų. Vėliau keliant kvalifikaciją siūlomas 16 akademiinių val. specializuotas mokymas apie smurtą artimoje aplinkoje²⁷⁶.

Tarptautiniai ekspertai pastebi, kad baziniai pareigūnų mokymai neapima šių temų: smurto artimoje aplinkoje kaip socialinės, ekonominės ir psichologinės problemos, rizikos valdymo įrankių, mediacijos ir bylų dokumentacijos. Nors simuliacijos ir vaidmenų žaidimas yra neatsiejama mokymo metodų dalis, nėra aišku, ar jie naudojami smurto šeimoje tematikos kontekste. Visgi ekspertai pažymi, kad nors bazinio mokymo metu smurto artimoje aplinkoje tematikai neskiriama daug laiko, aptariama daug aktualių temų, įskaitant paslaugas, paramą aukoms ir jų apsaugą, bendradarbiavimo tarp skirtingų institucijų aspektus²⁷⁷.

5.1.6. Gerosios tarpinstitucinio bendradarbiavimo praktikos

Apsaugos nuo smurto centrai ir intervencijos centrai prieš smurtą šeimoje (vok. *Gewaltschutzzentren / Interventionsstellen gegen gewalt in der familie*) – tai įstatyme numatytos ir valstybės finansuojamos įstaigos, kurios specializuojasi teikdamos visapusišką pagalbą smurto šeimoje ir persekiojimo aukoms. Kiekvienoje iš devynių Austrijos žemių įsteigtas vadinamasis intervencijos centras. Tai nevyriausybinių organizacijų, finansuojamos Federalinės vidaus reikalų ir Socialinių reikalų ministerijų. Pagrindinės jų užduotys – rūpintis smurtą patiriančiais asmenimis ir užmegzti ryšius su visomis institucijomis, susijusiomis su apsauga nuo smurto. Rūpestis smurtą patyrusiomis aukomis apima tiek kompleksinės pagalbos teikimą, kai auka lieka gyventi savo namuose, tiek ir prieglobsčio suteikimą²⁷⁸.

Tarptautiniai ekspertai, vertindami Austrijos bendradarbiavimo smurto artimoje aplinkoje mechanizmą, išskiria eilę gerosios praktikos pavyzdžių. Pvz., per 48 valandas policija privalo nedelsdama pranešti intervencijos centrui apie kiekvieną iškeldinimą ir draudimą, pateikdama aukos asmens duomenis. Tuomet intervencijos centras susisiečia su asmeniu, kuriam gresia pavojus, ir pasiūlo aktyvią individualizuotą pagalbą. Pasiūlymai apima saugumo plano parengimą, teisinių konsultacijų teikimą (pvz., dėl laikinojo įsakymo taikymo), taip pat psichosocialinę pagalbą. Persekiojimo atvejais policija gali pranešti intervencijos centrui, kuris susisiečia su

²⁷⁵ Amesberger, Helga, ir Birgitt Haller. „The Protection of IPV Victims: Legal Framework and Criminal Procedures.” *IKF*, www.ikf.ac.at/pdf/INASC_Report_Legal_frame.pdf.

²⁷⁶ Houtsonen, Jarmo. „Policing of Domestic Violence: Strategy, Competence, Training.” *European Law Enforcement Research Bulletin*, Nr. 19, 2020, www.cepol.europa.eu/sites/default/files/CEPOL_Science_Research_Bulletin_19.pdf.

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ Austrijos Federalinis moterų ir viešosios tarnybos ministras. „Dešimt metų Austrijos kovos su smurtu įstatymui”. Interventionsstelle-Wien, 2007, www.interventionsstelle-wien.at/download/?id=406

asmeniui, kuriam gresia pavojus. Nuo smurto artimoje aplinkoje ar persekiojimo nukentėję asmenys į intervencijos centrą gali kreiptis ir tiesiogiai, t. y. be išankstinio policijos įsikišimo²⁷⁹.

Taip pat reikia pastebėti, kad 2020 m. pakeitus Austrijos Apsaugos nuo smurto įstatymą buvo numatyta, kad visi asmenys, kuriems buvo nustatyti aukščiau paminėti apribojimai, per 5 d. nuo apsaugos orderio išdavimo turi kreiptis į smurto prevencijos centrą ir teirautis, kur per 14 d. privalo konsultuotis smurto prevencijos klausimu²⁸⁰. Siekiant įgyvendinti šią naują formalizuotą procedūrą, nacionaliniu mastu bus įkurtas smurto prevencijos centrų tinklas²⁸¹.

Siekiant profesionalaus medicinos sektoriaus atsako, Austrijos ligoninėse buvo sukurtos *Vaikų* ir *Aukų apsaugos grupės*. Jos veikia kaip vidiniai paramos ir kompetencijos centrai, organizuojantys vidinius mokymus smurto artimoje aplinkoje tematika. Vaiko apsaugos grupės sudaro vienas pediatrijos ar vaikų chirurgijos srities gydytojas, psichologinės pagalbos specialistas ir slaugos personalo narys, o Aukų apsaugos grupės - gydytojai iš ginekologijos ir traumų chirurgijos sričių²⁸². Šios grupės taip pat palaiko ryšius su kitomis institucijomis ir organizacijomis, dirbančiomis smurto artimoje aplinkoje prevencijos srityje²⁸³.

5.1.7. Mediacija smurto artimoje aplinkoje atvejais

2000 m. sausio mėn. buvo iš dalies pakeistas Austrijos baudžiamojo proceso kodeksas, įvedant vadinamąsias diversijos priemones. Viena iš šių priemonių yra aukos bei smurtautojo mediacija, kuri pakeičia įprastą baudžiamąjį procesą. Teisę nuspręsti pradėti mediaciją turi bylą kontroliuojantis prokuroras. Maždaug trečdalis teisminių procesų po kūno sužalojimų Austrijoje baigėsi diversijos priemone.

Austrijoje smurto artimoje aplinkoje bylose mediaciją vykdo specialiai apmokyti ir parengti socialiniai darbuotojai, kurie visais atvejais mediaciją pradeda klausdami aukos ir smurtautojo, ar šie sutinka dalyvauti mediacijoje²⁸⁴. Tik šalis sutikus dalyvauti mediacijoje, ji prasideda nuo taip vadinamų pavienių pokalbių, kai vyriškos lyties socialinis darbuotojas kalbasi su vyru, o tarpininkė moteris bendrauja su moterimi. Šių „pavienių pokalbių“ metu jie klausia šalių apie jų asmeninę patirtį, susijusią su įvykiu, apie kurį buvo pranešta, arba dėl kurio buvo iškviesta policija. Taip pat aptaria lūkesčius, susijusius su susitarimu, galimu jo turiniu, taip pat ir apie tai, kaip būtų galima pasiekti susitarimą. Šie atskiri vienkartiniai pokalbiai paprastai vyksta tuo pačiu metu, tačiau skirtingose patalpose. Po šio pokalbio visi keturi mediacijos dalyviai susirenka į bendrą pokalbį. Sesija su keturiais dalyviais yra pagrindinis visos procedūros elementas. Jos eiga vyksta pagal gana sudėtingą ir išplėtotą profesinį planą, kuriuo siekiama įgyvendinti du pagrindinius tarpininkavimo principus: pripažinimo ir įgalinimo. Tuo atveju, jei yra pasiekiamas abiem pusėms priimtinas susitarimas, procesas yra nutraukiamas pagal sudarytos sutarties sąlygas²⁸⁵.

Austrijos praktika taikyti mediaciją teigiamai vertintina tais atvejais, kai abi konflikto šalys su tuo sutinka, ir prokuroras nemato rizikos mediacijai vyksti. Tokia praktika, ypač tais atvejais, kai smurtas yra abipusis ir pradedami keli ikiteisminiai tyrimai, galėtų būti efektyvus būdas išspręsti ginčą, netaikant pačios griežčiausios, baudžiamosios atsakomybės. Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano, patvirtinto LR Vyriausybės 2021 m. kovo 10 d. nutarimu Nr. 155, 8.3.6. p. taip pat numatyta plėsti privalomosios mediacijos taikymą baudžiamajame procese.

²⁷⁹ Apsaugos nuo smurto centrai Austrijoje, „Šablono politikos puslapis“. EUCPN, eucpn.org/sites/default/files/document/files/po_at_dv_0.pdf

²⁸⁰ Herbinger, P., et al. „Frontline Response to High Impact Domestic Violence in Austria.“ Improving Frontline Responses to Domestic Violence in Europe, Maribor: University Press, 2021, p. 95–116, www.researchgate.net/publication/356882176_Frontline_Response_to_High_Impact_Domestic_Violence_in_Austria.

²⁸¹ Ibid.

²⁸² Ibid.

²⁸³ Ibid.

²⁸⁴ Pelikan, Christa. „On the Efficacy of Victim-Offender-Mediation in Cases of Partnership Violence in Austria, or: Men Don't Get Better, But Women Get Stronger: Is It Still True?“ *European Journal on Criminal Policy and Research*, t. 16, Nr. 1, 2010, p. 49–67. Crossref, <https://doi.org/10.1007/s10610-010-9117-8>.

²⁸⁵ Ibid.

5.2. Ispanijos pavyzdys

5.2.1. Smurto artimoje aplinkoje prevencija ir draudimas

2004 m. gruodžio 28 d. Ispanijoje buvo priimtas specialus *Visapusiškos apsaugos organinis įstatymas prieš smurtą lyties pagrindu* (isp. *Ley Orgánica 1 / 2004, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género*), kuriame smurtas prieš moteris (arba smurtas lyties pagrindu) buvo prilyginamas diskriminacijai, lyčių lygybės principo pažeidimui. Šio įstatymo preambulėje akcentuojama, kad smurtas prieš moteris daugiau negali likti „nematomu nusikaltimu“ (ang. *invisible crime*), kova su juo – prioritetinis visuomenės tikslas²⁸⁶.

Ispanija, siekdama sumažinti smurto artimoje aplinkoje, ypač nužudymų, atvejus, neapsiribojo vien specializuoto įstatymo priėmimu. Buvo kuriamos įvairios nacionalinės strategijos, rengiami planai, vykdomas smurto artimoje aplinkoje atvejų monitoringas, nustatinėjamos įstatyminio reguliavimo ar praktinio taikymo problemos.

Nacionalinėje smurto prieš moteris panaikinimo strategijoje 2013–2016 m.²⁸⁷ (isp. *Estrategia nacional para la erradicación de la violencia contra la mujer 2013–2016*) buvo ypatingai akcentuojamas būtinumas kovoti su smurtu artimoje aplinkoje (prieš moteris), užkirsti jam kelią. Ispanijoje buvo parengti išsamūs kovos su prekyba moterimis ir vaikų seksualiniu išnaudojimui planai 2015–2018 m. periodui, kurie apėmė kai kurių formų smurtą prieš moteris (smurtu prieš moteris laikomas ir toks smurtas, kai nusikaltimas padaromas prieš vaiką, siekiant įskaudinti ar sužlugdyti moterį)²⁸⁸. Nepaisant įvairių smurto prieš moteris formų įtvirtinimo įvairiuose teisės aktuose, analogiški nusikaltimai, padaryti artimoje aplinkoje, Ispanijos įstatymų leidėjo buvo laikomi didesnio pavojingumo dėl jų latentiskumo ir specifikos.

Įstatymų leidėjas taip pat apibrėžė pagrindinius kovos su smurtu lyties pagrindu tikslus, kurių turi siekti ne tik valstybės ir (arba) savivaldybės institucijos, bet ir visuomenė: a) piliečių prevencinio informuotumo didinimas, suteikiant valdžios institucijoms veiksmingas priemones šiam tikslui pasiekti švietimo, socialinių paslaugų, sveikatos, reklamos ir žiniasklaidos srityse; b) moterų, patiriančių smurtą dėl lyties, teisių užtikrinimas, garantuojant greitą, skaidrią ir veiksmingą prieigą prie valstybės ar socialinių institucijų teikiamų paslaugų; c) veiksmingos sistemos, kuri savyje integruotų informavimo, priežiūros, socialinių, paramos paslaugų teikimą, sukūrimas regioniniu ir savivaldybių lygmenimis; d) įdarbinimo sąlygų privačiame ir viešame sektoriuose, kuriomis sutartiniai reikalavimai būtų suderinti su darbuotojų ar valstybės tarnautojų, patiriančių smurtą dėl lyties, aplinkybėmis, užtikrinimas; e) moterų, patiriančių smurtą, socialinės integracijos skatinimas; f) baudžiamosios politikos, baudžiamosios ir procesinės sistemos stiprinimas, kad teismai galėtų užtikrinti visapusišką apsaugą smurtą patyrusioms moterims; h) įvairių išteklių ir priemonių, kuriuos naudoja valdžios institucijos, siekdamos kuo labiau padidinti smurto dėl lyties incidentų prevenciją, koordinavimas; i) piliečių, asociacijų ir organizacijų, dalyvaujančių kovoje su smurtu dėl lyties, bendradarbiavimo ir dalyvavimo skatinimas ir kt. (Visapusiškos apsaugos įstatymo prieš smurtą lyties pagrindu 1 str.).

Siekiant efektyvaus nuo smurto lyties pagrindu nukentėjusių asmenų, ypatingai moterų, teisių užtikrinimo, Ispanijoje įstatyminiu lygmeniu įtvirtinti pagrindiniai kovos su smurtu prieš moteris principai. Pvz., *Visapusiškos apsaugos įstatymo prieš smurtą lyties pagrindu* 4 str. nustatyta, kad pagrindinis Ispanijos švietimo sistemos tikslas – išmokyti vaikus gerbti pagrindines teises ir laisves, vyrų ir moterų lygybę, ugdyti toleranciją ir laisvę, laikantis demokratijos principų. Pagrindiniai vyrų ir moterų lygybės bei teisių gerbimo principai vaikams skiepijami nuo ankstyvo ugdymo. Ikimokykliniu ugdymu siekiama nuo ankstyvo amžiaus ugdyti gebėjimą spręsti konfliktus. Pradinis ugdymas turėtų padėti mokiniams įgyti įgūdžių taikiai spręsti konfliktus ir suprasti bei ginti lyčių lygybę. Privalomas vidurinis ugdymas turėtų ugdyti mokinių gebėjimą taikiai bendrauti su kitais ir suprasti, vertinti ir ginti vyrų ir moterų lygių galimybių principą, vidurinis ugdymas ir profesinis mokymas – mokinių gebėjimą įtvirtinti asmeninę, socialinę ir moralinę brandą, kad jie veiktų atsakingai ir

²⁸⁶ Ispanijos 2004 m. gruodžio 28 d. organinis įstatymas Nr. 1/2004 Dėl integralios apsaugos prieš smurtą dėl lyties priemonių (isp. *Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género*), BOE, <https://www.boe.es/boe/dias/2004/12/29/pdfs/A42166-42197.pdf>

²⁸⁷ EIGE. „Estrategia Nacional Para La Erradicación de La Violencia Contra La Mujer: 2013 - 2016 (Library Resource).“ *European Institute for Gender Equality*, eige.europa.eu/library/resource/imio.C00050997c.

²⁸⁸ „Vyriausybė patvirtino 2015–2018 m. išsamų kovos su prekyba moterimis ir mergaitėmis seksualinio išnaudojimo tikslais planą“, <https://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/gobierno/councilministers/Paginas/2015/20150918-council-of-minis.aspx>

savarankiškai, analizuotų ir kritikuotų lyčių nelygybę ir puoselėtų realią, veiksmingą vyrų ir moterų lygybę. Suaugusiųjų švietimu siekiama ugdyti taikaus konfliktų sprendimo įgūdžius ir skatinti pagarbą asmens orumui bei vyrų ir moterų lygybę. Universitetai privalo įtraukti lyčių lygybės klausimus į visas akademines veiklas, įskaitant studijas ir mokslinius tyrimus²⁸⁹.

Nevyriausybės organizacijos, veikiančios tiek nacionaliniu, tiek pasauliniu mastu, taip pat ir tarptautiniai bei nacionaliniai ekspertai, tiriantys smurtą artimoje aplinkoje, jau eilę metų akcentuoja, kad vienas iš pagrindinių smurtą artimoje aplinkoje lemiančių veiksnių yra stereotipinis požiūris į vyro ir moters vaidmenį šeimoje ir visuomenėje. Švietimas ir ugdymas, ypač akcentuojant pagarbą žmogaus teisėms ir laisvėms, vyrų ir moterų lygybei, yra esminė priemonė siekiant keisti visuomenės supratimą apie smurtą artimoje aplinkoje ir žmonių elgesį. Manytina, kad ugdymas lyčių lygybės klausimais, mokymas sugebėti atpažinti smurtą, gebėjimų spręsti kylančius konfliktus taikiai formavimas ir lavinimas nuo pat pradinių (ankstyvų) raidos stadijų ir mokantis visą gyvenimą yra puiki smurto artimoje aplinkoje (ir apskritai smurto) prevencijos priemonė. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad skirtingų kompetencijų svarba skirtingose ugdymo pakopose išryškinama įstatyminiame lygmenyje, taip užtikrinant, kad tam tikros kompetencijos bus ugdomos tam tikru raidos laikotarpiu. Dėl to Ispanijos įstatymų leidėjo siekis specifinius švietimo sistemos tikslus, padedančius formuoti brandžiai smurto artimoje aplinkoje netoleruojančiai visuomenei, įtvirtinti įstatymo, ypač skirto smurto artimoje aplinkoje prevencijai, lygmenyje, laikytinas gerosios praktikos pavyzdžiu.

Analizuojant Lietuvos praktiką reikia pastebėti, kad ASAAĮ 4 str., skirtas smurto artimoje aplinkoje prevencijai, apie švietimą ir ugdymą pasisako lakoniškai. Įstatymo 4 str. 3 d. numatyta, kad „Valstybės ir savivaldybių institucijos, įstaigos ir nevyriausybės organizacijos, siekdamos užkirsti kelią smurtui artimoje aplinkoje, pagal kompetenciją <...> organizuoja visuomenės švietimo ir informavimo kampanijas, skatinančias netoleruoti smurto; <...> organizuoja visuomenės teisinį švietimą apie veikas, kurios laikomos smurtu artimoje aplinkoje, šių veikų teisinės pasekmės ir atsakomybės už jų padarymą neišvengiamumą; <...> rengia kursus, kuriuose mokoma konfliktų, kylančių artimoje aplinkoje, taikaus sprendimo būdų“. Nei LR moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme²⁹⁰, nei LR švietimo įstatyme²⁹¹ vaikų švietimas ir ugdymas lyčių lygybės klausimais nėra įvardintas. LR švietimo įstatyme pagrindiniais švietimo tikslais Lietuvos įstatymų leidėjas *inter alia* įvardina siekį „išugdyti kiekvienam asmeniui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti doru, siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu, patriotiškai nusiteikusiu žmogumi, <...> šiuolaikinę socialinę kompetenciją ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą ir sveikai gyventi, <...> perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus, Europos ir pasaulio humanistinės kultūros tradicijas ir vertybes, laiduoti sąlygas asmens brandžiai tautinei savimonei, dorovinei, estetinei, mokslinei kultūrai, pasaulėžiūrai formotis, <...> sudaryti sąlygas asmeniui įgyti demokratijos tradicijas įkūnijančius pilietinės ir politinės kultūros pagrindus, išplėtoti gebėjimus ir patirtį, būtiną asmeniui, kaip kompetentingam LR piliečiui, Europos ir pasaulio bendrijos, daugiakultūrės visuomenės nariui“.

Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“²⁹² šalies ir asmens raidos idealai pateikiami lakoniškiau, pabrėžiant orientavimąsi į ateitį ir tam būtinas sąlygas: „Lietuva turi tapti modernia, veržlia, atvira pasauliui, puoselėjančia savo nacionalinę tapatybę šalimi; ją kuria atviri, kūrybingi ir atsakingi žmonės“. Atvirumas, kūrybingumas ir atsakomybė strategijoje „Lietuva 2030“ laikomi pamatinėmis pažangos vertybėmis, kurios detaliau skleidžiamos taip: atvirumas kitokiam požiūriui, pozityvioms iniciatyvoms, dialogui, bendradarbiavimui, naujovėms; kūrybingumas generuojant vertingas idėjas ir jas įgyvendinant, iššūkius vertinant kaip naujas galimybes savo sėkmei kurti; atsakomybė už savo veiksmus, moralumas, aktyvus rūpinimasis ne tik savimi, bet ir savo aplinka, bendruomene, savo šalimi“. Kaip matyti, švietimas smurto prevencijos ir (arba) lyčių lygybės klausimu nėra įtrauktas į švietimo strategiją.

Reikia atkreipti dėmesį, kad naujos ASAAĮ redakcijos 4 str. 2 d. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai pavesta užtikrinti „privalomą temų apie moterų ir vyrų teisių lygybę, smurto artimoje aplinkoje prevenciją, pagarbą

²⁸⁹ Ispanijos 2004 m. gruodžio 28 d. organinis įstatymas Nr. 1/2004 Dėl integralios apsaugos prieš smurtą dėl lyties priemonių (isp. Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género), BOE, <https://www.boe.es/boe/dias/2004/12/29/pdfs/A42166-42197.pdf>

²⁹⁰ Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas, *E-seimas*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/d6ed8e50a74a11e68987e8320e9a5185>

²⁹¹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, *E-seimas*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/NXxhZONjL>

²⁹² Dėl Valstybinės švietimo 2013–2022 metų strategijos patvirtinimo. *E-Seimas*, 2013, e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.463390

kiekvieno asmens orumui, tarpusavio pagalbą, socialinius–emocinius gebėjimus, nesmurtinius konfliktų sprendimo būdus, teisės į asmens neliečiamybę integravimą į ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo programas, atsižvelgiant į mokinių gebėjimus ir amžių“. Tai yra teigiamas pokytis, atsižvelgiant į tai, kad toks reikalavimas yra numatytas įstatymo lygmenyje. Visgi matant Lietuvos visuomenės susiskaldymą dėl Stambulo konvencijos ratifikavimo, ypač dėl Konvencijos 12 str. aiškinimo²⁹³, taip pat tai, kad Lietuvoje vis dar išskirtinai gajūs lyčių stereotipai (2021 m. Lietuva pagal lyčių lygybės indekso balą ES šalių narių tarpe užėmė 20 vietą)²⁹⁴, atpažinti ir vertinti smurtinį elgesį vis dar sunku²⁹⁵, visuomenės švietimas išlieka ypatingai aktualiu klausimu. Vaikų švietimas įvairiais lyčių lygybės klausimais, ypač ankstyvame amžiuje, visuomenėje kelia daug diskusijų. Konkrečių kompetencijų ugdymo skirtingose ugdymo pakopose reglamentavimas, palieka diskreciją vykdomajai valdžiai detalizuoti temas ir parengti ugdymo metodus, tačiau kartu užtikrina, kad tam tikros kompetencijos bus ugdomos konkrečioje ugdymo pakopoje. Naujos ASAAĮ redakcijos 4 str. 2 d. to negarantuoja.

Ypatingas dėmesys kovojant su smurtu lyties pagrindu teikiamas ir medicinos sektoriuje. Šioje sferoje pagrindiniais tikslais tampa sveikatos sektoriaus optimizavimas, medicinos personalo švietimas ir mokymas, siekiant palengvinti ir pagerinti ankstyvą smurto lyties pagrindu identifikavimą, tinkamos pagalbos ir priežiūros suteikimą.

Minėtame Ispanijos įstatyme taip pat išvardintos pagrindinės nuo smurto nukentėjusių moterų teisės: teisė į informaciją, teisė į integruotą socialinę pagalbą (psichologinę, teisinę, socialinę ir pan.), teisė į nemokamą advokato ar teismo atstovo pagalbą, socialinės ir ekonominės teisės (Visapusiškos apsaugos įstatymo prieš smurtą lyties pagrindu 17–23 str.). Nemokama advokato pagalba smurto aukoms turi būti suteikta nedelsiant, o asmuo, norintis tapti advokatu, turi išklausti specializuotus mokymus, padedančius jam profesionaliai ginti smurto lyties pagrindu aukas.

Šiuo metu galiojančiame ASAAĮ 10 str. yra išvardintos vos kelios smurtą patyrusio asmens teisės, susijusios su pagalbos gavimu. Tačiau minėto straipsnio nuostatos yra blanketinės. Smurto auka pati turi susirasti ir išskaityti galiojančiais įstatymais jai suteikiamas teisės. Situacija kiek pasikeis nuo 2023 m. liepos 1 d., kuomet įsigalios nauja minėto įstatymo redakcija. Naujos įstatymo redakcijos 10 str. smurto aukos teisės labiau detalizuotos, tačiau iš esmės apima tik vieną sferą – teisinės pagalbos suteikimą. Todėl manytina, kad būtų tikslinga plėsti nukentėjusių nuo smurto artimoje aplinkoje teisių sąrašą, jas detalizuojant, vengiant abstrakčių, blanketinių normų, apimančių visas socialinio gyvenimo sferas.

Kaip sektinos praktikos pavyzdys paminėtina tai, kad Ispanijoje yra parengta *Socialinės ir darbo rinkos integracijos programa*, skirta moterų, nukentėjusių nuo smurto dėl lyties, integravimui į darbo rinką²⁹⁶. Programos būtinumas numatytas *Visapusiškos apsaugos įstatymo prieš smurtą lyties pagrindu* 22 str.²⁹⁷. Ją sudaro specialios priemonės, kuriomis siekiama pagerinti bedarbių moterų, nukentėjusių nuo smurto dėl lyties, socialinę integraciją ir integravimąsi į darbo rinkos, siekiant užtikrinti jų ekonominę nepriklausomybę nuo smurtautojų²⁹⁸, t. y. pagrindinis ir profesinių įgūdžių mokymas, paskatos savarankiškai dirbti, iniciatyvos ir paskatos įmonėms įdarbinti nukentėjusias moteris. 27 str. garantuoja finansinę pagalbą smurto dėl lyties

²⁹³ Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas. „VU mokslininkai: neratifikavus Stambulo konvencijos, izoliuoti nuo socialinės lyties sąvokos nepavyks.“ *TSPMI*, 2021 m. kovo 8 d., www.tspmi.vu.lt/komentarai/vu-tspmi-mokslininkai-neratifikavus-stambulo-konvencijos-izoliuoti-nuo-socialines-lyties-savokos-nepavyks.

²⁹⁴ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. „Lietuvos Lyčių Lygybės Indeksas Lietuvos Padėties Analizė.“ *Socmin*, socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/Projektu-konkursai/MVLG%20konkursai/LT%20Lyciu%20lygybes%20indekso%20analiz%C4%97%202021.pdf. Accessed 6 Aug. 2022.

²⁹⁵ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. „Mokyklų bendruomenės pamažu atsisako lyčių stereotipų, bet atsipalaiduoti nereikėtų.“ *15min.lt*, 2021 m. lapkričio 23 d., www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/mokyklu-bendruomenes-pamaz-atsisako-lyciu-stereotipu-bet-atsipalaiduoti-nereiketu-56-1602306; Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Lygių galimybių plėtros centras, Lietuvos žmogaus teisių centras, „2020 m. ir 2021 m. apklausų „Lyčių stereotipai mokyklose“ duomenų palyginimas. Moksleivių nuostatų apžvalga moksleivių ir mokytojų nuostatų apžvalga“, *lygybe.lt*, žiūrėta 2022 m. lapkričio 20 d., <https://lygybe.lt/data/public/uploads/2021/11/moksleiviu-ir-mokytoju-apklausa.pdf>

²⁹⁶ Ispanijos 2008 m. lapkričio 21 d. karališkasis dekretas Nr. 1917/2008, kuriuo patvirtinama moterų, nukentėjusių nuo smurto dėl lyties, socialinė ir integracijos į darbo rinką programa. BOE, www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2008-19918

²⁹⁷ 22 straipsnis, Ispanijos 2004 m. gruodžio 28 d. organinis įstatymas Nr. 1/2004 Dėl integralios apsaugos prieš smurtą dėl lyties priemonių (isp. Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género), BOE, <https://www.boe.es/boe/dias/2004/12/29/pdfs/A42166-42197.pdf>

²⁹⁸ Ispanijos Lygybės ministerija. „Moterų, nukentėjusių nuo smurto dėl lyties, teisių vadovas“. Vyriausybės Smurto dėl lyties biuras, 2021 m., violenciagenero.igualdad.gob.es/informacionUtil/derechos/docs/guiaderechosENG.pdf

aukoms, kurių pajamos nesiekia tam tikros ribos ir kurios dėl amžiaus, socialinių aplinkybių arba bendro išsilavinimo stokos arba specialių įgūdžių trūkumo, turi ypatingų sunkumų susirasti darbą²⁹⁹. Atskiras dėmesys skiriamas ir savarankiškai dirbančių moterų ekonominio (finansinio) nepriklausomumo stiprinimui. 2007 m. *Savarankiškai dirbančių asmenų įstatymu*³⁰⁰ pripažįstama, kad veiklos nutraukimo priežastimi gali būti ir smurtas lyties pagrindu. Siekiant padėti tokioms moterims, įtvirtinama teisė pagal poreikius derinti darbo valandas (laiką), suteikiama teisė nutraukti darbo santykius, įtvirtinamos socialinio draudimo įmokų lengvatos³⁰¹. Lietuvoje nėra sukurta specializuotų programų, padedančių integruotis į visuomenę nuo smurto nukentėjusioms aukoms.

Valstybės paktas prieš smurtą dėl lyties, patvirtintas 2017 m. po ilgų parlamentinių derybų, numato 214 priemonių, pasiūlytų Kongreso, ir 267 priemonės, pasiūlytas Senato³⁰².

Be to, 2014 m. Ispanija ratifikavo Stambulo konvenciją. Deja, Lietuvoje trūksta politinės valios šio svarbaus tarptautinio dokumento ratifikavimui.

5.2.2. Smurto artimoje aplinkoje draudimas

Visapusiškos apsaugos prieš smurtą lyties pagrindu įstatymo 1 str. nustatyta, kad šio įstatymo paskirtis – kovoti su smurtu prieš moteris, kurį naudoja jų dabartinis ar buvęs sutuoktinis, arba vyrai, su kuriais jos palaiko ar palaikė analogiškus emocinius santykius, gyvendamos kartu ar atskirai, kaip diskriminacijos išraiška, nelygybės situacija ir tarp lyčių vyraujančiais galios santykiais. Šiame įstatyme įtvirtintas smurtas dėl lyties apima visus fizinio ir psichologinio smurto veiksmus, įskaitant nusikaltimus seksualinei laisvei, grasinimus, prievartą ir savavališką laisvės atėmimą³⁰³.

Pvz., Ispanijos baudžiamajame kodekse yra numatytos dvi nusikalstamos veikos: grasinimai (Baudžiamojo kodekso 171 str. 4 d.) ir prievarta. Grasinimai priskiriami nusikaltimams, už kuriuos sunkiausiais atvejais baudžiama laisvės atėmimo bausme nuo 1 iki 5 metų. Grasinimais laikomas nesunkus savo sutuoktinės ar buvusios sutuoktinės, arba moters, su kuria kaltininką siejo emociniai ryšiai, net ir negyvenant kartu, bauginimas. Už tokius nesunkius (mažiau pavojingus) nusikaltimus Ispanijos baudžiamasis kodeksas numato laisvės atėmimo nuo 6 mėnesių iki 1 metų bausmę arba viešuosius darbus nuo 31 iki 80 dienų. Kartu su bausme kaltininkui skiriama ir baudžiamojo poveikio priemonė – teisės turėti ir nešioti ginklus atėmimas nuo 1 metų ir 1 dienos iki 3 metų, arba specialus uždraudimas naudotis tėvų valdžia, globoti, rūpintis, saugoti ar globoti, kai teisėjas ar teismas mano, kad tai tikslinga nepilnamečio ar neįgalaus asmens, kuriam reikalinga ypatinga apsauga, interesais. Tokio apribojimo terminas gali būti nustatomas iki 5 metų.

Paminėtina ir tai, kad daugelis kitų smurto prieš moteris formų (pvz., seksualinė prievarta, priverstinė santuoka ir moterų lytinių organų žalojimas) yra aptariamose Įstatyme 3/2007 (angl. *Organic Act 3/2007 for Effective Equality between Women and Men*).

Ispanijos įstatymų leidėjas smurtu lyties pagrindu pripažįsta bet kokios formos smurtą (psichologinį ar fizinį), įskaitant nusikaltimus prieš lytinio apsisprendimo laisvę, kankinimus, laisvės apribojimus. Pvz., 2018 m. Ispanijos aukščiausiasis teismas priėmė sprendimą, kuriame teigiama, kad bet koks vyro smurto aktas prieš moterį poros intymių santykių metu yra galios ir viršenybės prieš moterį aktas, nepriklausomai nuo jo motyvų ar ketinimų, todėl jis kvalifikuotinas kaip smurtas dėl lyties. Tačiau GREVIO ataskaitoje pažymima, kad nesant

²⁹⁹ „Užimtumo teisės, socialinės apsaugos teisės ir pagalbos politika, skirta smurto dėl lyties aukų užimtumui skatinti“. Violenciagenero.Igualdad.Gob.Es,

violenciagenero.igualdad.gob.es/profesionalesInvestigacion/laboral/derechos/derechosLaborales/docs/DchosLaboralesySSingles.pdf

³⁰⁰ Ispanijos Lygybės ministerija. "Moterų, nukentėjusių nuo smurto dėl lyties, teisių vadovas". *Vyriausybės Smurto dėl lyties biuras*, 2021 m., violenciagenero.igualdad.gob.es/informacionUtil/derechos/docs/guiaderechosENG.pdf

³⁰¹ Ibid.

³⁰² Ispanijos vyriausybės delegacija dėl smurto lyties pagrindu. "Valstybės paktas prieš smurtą lyties pagrindu". Violenciagenero.Igualdad.Gob.Es, violenciagenero.igualdad.gob.es/pactoEstado/docs/FolletoPEVGcastweb.pdf

³⁰³ 22 straipsnis, Ispanijos 2004 m. gruodžio 28 d. organinis įstatymas Nr. 1/2004 Dėl integralios apsaugos prieš smurtą dėl lyties priemonių (isp. Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género), BOE, <https://www.boe.es/boe/dias/2004/12/29/pdfs/A42166-42197.pdf>

duomenų apie šių nusikalstamų veikų įgyvendinimą, sunku patikrinti, ar už psichologinį smurtą su visomis jo apraiškomis traukiama baudžiamojon atsakomybėn ir baudžiama, kaip reikalaujama Konvencijoje.

Ispanijos baudžiamajame kodekse kriminalizuotos ir kai kuriuos kibernetinio smurto apraiškos. Pvz., Ispanijos baudžiamojo kodekso 197 str. 7 d. numatyta baudžiamoji atsakomybė už bet kokių nuotraukų ar vaizdo įrašų, kuriuose asmuo vaizduojamas intymioje ar nuogo (nuogos) būsenoje, platinimą, atskleidimą ar perdavimą tretiesiems asmenims, kenkiant šio asmens privatumui.

Visgi, lyginant smurto sąvoką, pateiktą *Visapusiškos apsaugos įstatyme prieš smurtą lyties pagrindu*, ir smurto prieš moteris sąvoką pagal Stambulo konvenciją, kurią Ispanija ratifikavo 2014 m., pažymėtina, kad Ispanijos įstatymų leidėjas smurto sąvoką apibrėžė siauriau – nėra įtrauktas ekonominis smurtas. Be to, pagrindinis dėmesys skiriamas tirti ir nagrinėti nusikaltimus lyties pagrindu, susijusius su lytinio apsisprendimo laisvės pažeidimu, tačiau, kitos smurto formos nėra pakankamai tiriamos³⁰⁴. Šiuo atveju paminėtina, kad ASAAI numatyta išsamesnė smurto sąvoka, kuri visa apimtimi atitinka tarptautinius teisės aktus.

2015 m. iš dalies buvo pakeistas Ispanijos baudžiamasis kodeksas³⁰⁵ ir įtraukti nauji nusikaltimai, pvz., priverstinė santuoka, persekiojimas, sekso paslaugų teikimas. Nusikaltimo padarymas dėl lyties tapo sunkinančia aplinkybe, ir sugriežtintos bausmės už moterų lytinių organų žalojimą. Kaip jau minėja aukščiau, Lietuvos baudžiamasis kodeksas buvo papildytas 148¹ straipsniu, nustatančiu baudžiamąją atsakomybę už žmogaus persekiojimą³⁰⁶, tačiau kitos smurto formos dar nėra kriminalizuotos (pvz., elektroninis smurtas, priverstinė santuoka ir pan.).

5.2.3. Specializuoti teismai

Kad būtų pagalba smurto lyties pagrindu aukoms būtų suteikta efektyviai ir laiku, Ispanijoje sukurti specializuoti teismai (numatyta vadinamoji „lygybės jurisdikcija“). Tokie teismai išsiskiria tuo, kad jie: nagrinėja nusikaltimus ar teisės pažeidimus (konfliktus), padarytus lyties pagrindu; veikia visą parą visuose Ispanijos regionuose; šiuose teismuose dirbantys teisėjai turi dalyvauti specialiuose mokymuose³⁰⁷.

Pasirinkta sistema siekiama maksimaliai apsaugoti moteris nuo antrinės viktimizacijos, galinčios atsirasti, kai moteriai tenka duoti parodymus ar kartoti savo pareiškimus skirtinguose teismuose. Be to, tai padeda optimizuoti teisinių procesų išlaidas, kuomet bylą (ar teisinį ginčą) nagrinėjantis teisėjas žino visas faktines aplinkybes ir mato įvykių visumą.

Specializuotų teismų kompetencija apibrėžta *Visapusiškos apsaugos įstatymo prieš smurtą lyties pagrindu* 44 str. ir *Ispanijos baudžiamojo proceso kodekso* 14 str. 5 d. Specializuoti teismai nagrinėja: bylas dėl Ispanijos baudžiamajame kodekse išvardytų nusikaltimų, susijusių su nužudymu, sužalojimu, vaisiaus sužalojimu, nusikaltimų asmens laisvei, asmens moralinei neliečiamybei, asmens seksualinei laisvei ir neliečiamumui, ir bet kokių kitų nusikaltimų, susijusių su smurtu ar bauginimu, kai jis padaromas prieš asmenį, kuris yra ar buvo kaltininko sutuoktinė, arba kurį sieja ar siejo analogiški emociniai santykiai, gyvenant kartu ar ne, taip pat prieš jo palikuonis arba jo sutuoktinio, ar sugyventinio palikuonis, arba prieš nepilnamečius, ar neveiksnius asmenis, gyvenančius kartu su juo arba esančius jo sutuoktinio ar sugyventinio tėvų valdžioje, globoje, rūpestyje, taip pat kai buvo įvykdytas smurto lyties pagrindu aktas; bylas, susijusias su nusikaltimais šeimos teisėms ir pareigoms; bylas dėl giminystės, motinystės ar tėvystės nustatymo; bylas dėl santuokos pripažinimo negaliojančia, separacijos ir santuokos nutraukimo; visas bylas, susijusias su tėvų ir vaikų santykiais; bylas, kurių tikslas yra priimti ar pakeisti svarbias priemones, turinčias įtakos šeimai; bylas dėl nepilnamečių globos ar rūpybos, išlaikymo dydžio nustatymo; bylas, susijusias su privalomu sutikimu įvaikinimo atvejais; bylas dėl administracinių sprendimų, susijusių su nepilnamečių apsauga, ginčijimo.

³⁰⁴ GREVIO, *Pradinio vertinimo ataskaita*, <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/grevio-publishes-its-first-baseline-report-on-spain>

³⁰⁵ Ispanijos 2015 m. kovo 30 d. organinis įstatymas Nr. 1/2015, kuriuo iš dalies keičiamas Baudžiamojo kodekso 1995 m. lapkričio 23 d. organinis įstatymas Nr. 10/1995, BOE, www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2015-3439

³⁰⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XX skyriaus pavadinimo pakeitimo ir Kodekso papildymo 148-1 straipsniu įstatymas, 2021 m. spalio 14 d. Nr. XIV-576, TAR, www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr

³⁰⁷ "Specializuoti smurto dėl lyties teismai Ispanijoje". Europos įvairovės observatorija, 2021 m. rugpjūčio 24 d., www.diversite-europe.eu/en/news/specialised-gender-violence-courts-spain

Specializuoti teismai, nagrinėjantys ginčus, kai viena šalis yra auka smurto lyties pagrindu, steigiami administraciniuose Ispanijos vienetuose, atsižvelgiant į teismų darbo krūvį. Jei dėl teismų darbo krūvio konkrečioje apygardoje nėra tikslinga steigti atskiro specializuoto teismo, tuomet tą teritoriją aptarnaujantys pirmosios instancijos ir magistratų teismai gali būti pertvarkyti į specializuotą teismą. Jei konkrečioje teritorijoje veikia keli pirmosios instancijos ir magistratų teismai, vienas teismas bus paskirtas nagrinėti išskirtinai smurto prieš moteris bylas kartu su kitomis bylomis, atitinkančiomis atitinkamo teismo baudžiamąją arba civilinę jurisdikciją.

Sprendžiant jurisdikcijos klausimą, Ispanijos baudžiamojo proceso kodekso³⁰⁸ 15 a str. nustatyta, kad tais atvejais, kai tariamai padarytas nusikaltimas ar pažeidimas turi būti nagrinėjamas *smurto artimoje aplinkoje teisėjo* (angl. *domestic violence judge*), jurisdikcijos klausimas (arba teritorinis teisingumas) sprendžiamas pagal nukentėjusiojo gyvenamąją vietą. Tuo tarpu klausimą dėl apsaugos orderio išdavimo ar kitų neatidėliotinų veiksmų atlikimo (pvz., įtariamojo sulaikymo, įtariamojo asmens nustatymo ir patikrinimo ir pan.) sprendžia to teismo, kurio veikimo teritorijoje buvo padarytas nusikaltimas ar nusižengimas, smurto artimoje aplinkoje teisėjas.

Specializuotų teismų įsteigimas yra sveikintina iniciatyva, tačiau Lietuvoje ji būtų sunkiai įgyvendintina. Visų pirma, specializuotų teismų įsteigimas reikalauja didelių finansinių resursų. Antra, toks steigimas nebūtų tikslingas dėl su Ispanija palyginti nedidelio Lietuvos gyventojų skaičiaus ir sąlyginai nedidelės valstybės teritorijos.

5.2.4. Baudžiamasis procesas smurto artimoje aplinkoje bylose ir įrodinėjimo ypatumai

Pastebėtina, kad nepaisant teismų ir kitų teisėsaugos institucijų specializacijos, pažangaus įstatyminio reguliavimo, pastebimi ir tam tikri trūkumai praktikoje.

Įrodinėjimo pareiga perkelta smurto aukoms. Moterys, prašančios išduoti apsaugos orderį, privalo įrodyti smurto faktą, ne visuomet pakanka medicininių pažymų. Smurto aukai objektyviai negalint pateikti įrodymų, apie 43 proc. smurtautojų išteisinami³⁰⁹. Kaip pažymima kai kuriuose šaltiniuose³¹⁰, smurto lyties pagrindu bylose nukentėjusysis yra vienintelis liudytojas, o tai reiškia, kad nukentėjusiajam tenka dvigubas vaidmuo – jis yra proceso dalyvis ir kartu įrodinėjimo pareigos subjektas. Ispanijos Aukščiausiojo teismo jurisprudencijoje nukentėjusiojo parodymams keliami patikimumo, tikrumo ir atkaklumo kaltinant reikalavimai, „kad būtų išvengta nepriimtino nebaudžiamumo erdvių“ (2012 m. birželio 28 d. sprendimas)³¹¹. Pvz., LR BPK 20 str. įrodymams (nepriklausomai nuo tiriamos ar nagrinėjamos nusikalstamos veikos rūšies) keliami leistinumo, sąsajumo ir tikrumo reikalavimai. Lietuvos baudžiamajame procese nukentėjusysis nėra įrodinėjimo pareigos subjektas, tačiau gali dalyvauti įrodinėjimo procese ir teikti tyrimui reikšmingus duomenis.

Kai kurios įstatymo nuostatos yra suabsoliutintos, galimi smurto kaltininkai yra beveik visada sulaikomi (suimami). Ispanijoje smurto artimoje aplinkoje atvejais tyrimas pradedamas gavus pranešimą apie įvykį, net ir nesant aukos pareiškimo. Pvz., moteriai atsakius pateikti skundą prieš asmenį, teigiant, kad tai buvo nesusipratimas, policija vis tiek sieks galimą kaltininką suimti. Taip yra todėl, kad Ispanijoje yra daug moterų, atsakiusių rašyti pareiškimą policijai ir nužudytų, pastarajai neįsikišus³¹².

Yra manančių, kad įstatymas formuoja išankstinį nusistatymą, dėl kurio vyrai visuomet laikomi kaltais dėl smurto artimoje aplinkoje, net nesurinkus pakankamai įrodymų³¹³. Įstatymas palieka galimybių piktnaudžiauti

³⁰⁸ Ispanijos Baudžiamojo proceso įstatymas, Mjusticia, žiūrėta 2022 m. liepos 20 d., www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal%20Procedure%20Act%202016.pdf

³⁰⁹ JT moterys, „Geroji praktika reaguojant į smurtą artimoje aplinkoje: palyginamasis tyrimas“, 2019, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2019/05/Bosnia%20and%20Herzegovina%20domestic%20violence/Good%20practices_ENG_final_compressed.pdf

³¹⁰ "Teisinės nuostatos. Ispanija. Kova su smurtu artimoje aplinkoje". Baker McKenzie išteklių centras, resourcHub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic-violence/europe/spain/topics/1legal-provisions.

³¹¹ Ibid.

³¹² Antonia M. Carrasco, "8 metų smurto dėl lyties įstatymo Ispanijoje analizė", <https://justiciadegenero.com/en/analysis-of-8-years-of-gender-violence-law-in-spain/>

³¹³ Velasco, Maria Teresa. „Smurtas šeimoje Ispanijoje“ *Velasco Lawyers*, 2015 m. spalio 16 d., www.velascolawyers.com/en/civil-law/143-domestic-violence-in-spain.html.

– būna atvejų, kad besiruošiančios santuokos nutraukimui moterys, teikia melagingus pranešimus apie smurtą (isp. *denuncia*), siekdamos gauti visišką vaiko globą arba riboti tėvo teisę bendrauti su vaiku³¹⁴.

Nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme, teisėjas *ex officio* arba nukentėjusiojo nuo smurto lyties pagrindu asmens prašymu sprendžia papildomus vaikų, kurie buvo šeiminio smurto liudytojai, apsaugos ar smurtautojo bendravimo su jais klausimus³¹⁵. Kaip ir buvo minėta ankstesniuose skyriuose, siekiant užtikrinti smurtą stebėjusio vaiko interesus ir jo apsaugą, Lietuvoje atskirus teisinius procesus turėtų inicijuoti vienas iš vaiko tėvų, prokuratūra, ginanti viešą interesą. Manytina, kad esamas teisinis reguliavimas Lietuvoje yra ydingas, neužtikrinantis savalaikės ir visapusiškos vaiko interesų apsaugos.

Ispanijai ratifikavus Stambulo konvenciją, priešingai nei Lietuvoje, vaikas, nukentėjęs nuo smurto arba jį matęs, pripažįstamas nukentėjusiuoju. Visgi socialinėje erdvėje pasigirsta vis daugiau nuogąstavimų, kad teismai nepakankamai užtikrina nukentėjusių vaikų interesus. Pažymima, kad ir tais atvejais, kai yra pakankamai įrodymų, jog kaltininkas smurtavo ne tik prieš moterį, bet ir vaiką, teismų sprendimai dažnai būna palankūs potencialiam smurtautojui³¹⁶. Akcentuojama, kad tokius teismų sprendimus lemia nelygus požiūris į moteris bei vyrus, susiformavę stereotipai.

Kaip sektiną pavyzdį reikėtų paminėti išsamios statistikos sistemos Ispanijoje įdiegimą, kuri įvairioms institucijoms teikia informaciją apie smurtą artimoje aplinkoje, pasitelkdama įvairias Teismų generalinės tarybos ataskaitas apie smurtą artimoje aplinkoje. Atitinkami duomenys renkami ir policijos sistemoje VioGen. Šių surinktų statistinių domenų pagrindu yra atliekamas smurto artimoje aplinkoje rizikos vertinimas. Akivaizdu, kad statistikos sistemos sukūrimas sąlygoja veiksmingesnę smurto lyties pagrindu prevenciją, padeda identifikuoti potencialias rizikos grupes ir pan. Deja, Ispanijoje nėra galutinai sukurta statistikos sistema palaikanti infrastruktūra, todėl Ispanijos tarptautiniai įsipareigojimai nėra pilnai įgyvendinti³¹⁷³¹⁸. Šios sistemos įkūrimas iš dalies padeda smurto lyties pagrindu įrodinėjimo procese, kadangi sukaupiti duomenys padeda nustatyti kaltininką, parinkti jam proporcingas poveikio priemones.

5.2.5. Apsaugos orderis

Ispanijos baudžiamojo proceso kodekso 544 b str. nustatyta, kad apsaugos orderis gali būti išduodamas nukentėjusioms nuo smurto artimoje aplinkoje aukoms, kai yra pakankamas pagrindas manyti, kad buvo padarytas nusikaltimas ar nusižengimas žmogaus gyvybei, psichologiniam ar moraliniam neliečiamumui, seksualinio apsisprendimo laisvei, ir kai egzistuoja objektyviai pavojinga situacija aukai, kuomet reikia taikyti apsaugos priemones³¹⁹.

Nagrinėdamas prašymus dėl apsaugos orderio išdavimo, Ispanijos teismas per 72 val.³²⁰ privalo surengti žodinį nagrinėjimą, kuriuo metu išklausomos šalys, tačiau auka, įtariamasis ir (arba) nuo smurto nukentėjęs vaikas teismo posėdyje dalyvauja ir išklausomi atskirai. Budintis teisėjas, nagrinėjantis apsaugos orderio išdavimo klausimą, privalo užtikrinti nukentėjusiųjų saugumą³²¹. Ispanijos baudžiamojo proceso kodekso 554 str. 4 d. apklausiant aukas numato galimybes taikyti video-audio konferencijas.

³¹⁴ Ibid.

³¹⁵ 61(2) straipsnis, Ispanijos 2000 m. sausio 11 d. organinis įstatymas Nr. 4/2000 Dėl užsieniečių teisių ir laisvių Ispanijoje bei jų socialinės integracijos (iš dalies keičiamas), <https://www.global-regulation.com/translation/spain/615890/organic-law-8-2015%252c-of-july-22%252c-modifying-the-system-of-protection-of-children-and-adolescents.html>

³¹⁶ OHCHR, Ispanijos teismai turi apsaugoti vaikus nuo smurto šeimoje ir seksualinės prievartos, sako JT ekspertai, OHCHR, 2022, žiūrėta 2022 m. liepos 20 d., www.ohchr.org/en/press-releases/2022/01/spanish-courts-must-protect-children-domestic-violence-and-sexual-abuse-say

³¹⁷ EIGE, *Rekomendacijos kaip pagerinti policijos ir teisingumo sektorių renkamų duomenų apie intymaus partnerio smurtą surinkimą: Ispanija*, 2018, eige.europa.eu/sites/default/files/documents/20181319_mh0218160enn_pdf-es.pdf

³¹⁸ Ibid.

³¹⁹ „Ispanijos Baudžiamojo proceso įstatymas“, Mjusticia, žiūrėta 2022 m. liepos 20 d., www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal%20Procedure%20Act%202016.pdf

³²⁰ JT moterys, „Geroji praktika reaguojant į smurtą artimoje aplinkoje: palyginamasis tyrimas“, 2019, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2019/05/Bosnia%20and%20Herzegovina%20domestic%20violence/Good%20practices_ENG_final_compressed.pdf

³²¹ „Ispanijos Baudžiamojo proceso įstatymas“, Mjusticia, žiūrėta 2022 m. liepos 20 d., www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal%20Procedure%20Act%202016.pdf

Tais atvejais, kai įtariamojo (smurtautojo, pažeidėjo) buvimo vieta yra nežinoma, jis slapstosi ar jo neįmanoma pristatyti į teismą, posėdis dėl apsaugos orderio išdavimo vyksta įtariamajam (pažeidėjui) nedalyvaujant (*in absentia*), esant visoms šioms būtinoms sąlygoms: 1) pagrįstam būtinumui, t. y. esant pakankamiems smurto fakto įrodymams; 2) suteikiant teisę pažeidėjui teikti apeliaciją ar pasisakyti per vėlesnį posėdį, kuris surengiamas skubos tvarka.

Jei pažeidėjas vengia atvykti į teismo posėdį, posėdį dėl apsaugos orderio išdavimo surengęs teisėjas gali priimti sprendimą dėl suėmimo orderio išdavimo. Tais atvejais, kai egzistuoja pavojus aukos gyvybei, policija privalo nedelsdama sulaikyti pažeidėją. Toks pažeidėjas sulaikomas, kol bus išspręstas klausimas dėl suėmimo orderio išdavimo. Ilgiausiai sulaikyti asmenį galima iki 72 val.³²² Nepriklausomai nuo padaryto nusikaltimo rūšies Lietuvoje maksimalus laikino sulaikymo terminas yra 48 val. Pažymėtina, kad Ispanijos baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintas laikino sulaikymo terminas prieštarauja EŽTT formuojamai praktikai ir lemia EŽTK pažeidimus. Tai savo ataskaitoje konstatavo GREVIO ir rekomendavo Ispanijai laikiną sulaikymą reglamentuojančias nuostatas derinti su konvencijos nuostatomis³²³.

Apsaugos priemonių taikymas (arba apsaugos orderio išdavimas) yra specializuotų teismų teisėjų prerogatyva, tačiau pastarieji apsaugos orderį gali išduoti ir be specialaus teisėsaugos institucijų (policijos ir (arba) prokuratūros) kreipimosi. Prašyti išduoti apsaugos orderį taip pat gali smurto lyties pagrindu auka, jos šeimos nariai, viešosios ar privačios organizacijos, teikiančios socialinę pagalbą, bei specializuoti prokurorai. Toks teisinis reguliavimas grindžiamas tuo, kad Ispanijoje imperatyviai įtvirtinta socialinių darbuotojų, sveikatos ar kitų specialistų pareiga informuoti teisėsaugos institucijas apie smurto artimoje aplinkoje atvejus. Supaprastintos standartinės kreipimosi dėl apsaugos orderio išdavimo formos (dokumento šablonai) yra ir savivaldybėse, ir socialinėse tarnybose, policijos įstaigose, specializuotuose teismuose, nevyriausybinių organizacijų būstinėse. Jos yra ispanų ir kitomis kalbomis (pvz., baskų, katalonų, anglų, prancūzų).

Kaip jau minėta, Lietuva priėmė ASAAĮ pakeitimus ir įtvirtino galimybę išduoti apsaugos orderį, tačiau sprendimą dėl apsaugos orderio išdavimo gali priimti tik policijos pareigūnas, gavęs pranešimą apie galimą smurtą artimoje aplinkoje ir pavojaus rizikos vertinimo metu nustatęs smurto artimoje aplinkoje pavojaus riziką.

Pažymėtina, kad Lietuvoje taip pat yra nustatyta sveikatos, socialinių darbuotojų pareiga informuoti apie smurto artimoje aplinkoje atvejus. Visgi praktika rodo, kad socialiniai darbuotojai teisėsaugos institucijas paprastai informuoja tik esant smurto atvejams prieš vaikus, o kaip rodo baudžiamųjų bylų duomenys, medikų pildomi pranešimai dažnai būna labai neinformatyvūs, neretai ir netikslūs arba ne visada pildomi.

Paminėtina, kad Ispanijos specializuotas teismas, spręsdamas apsaugos orderio išdavimo klausimą, nėra saistomas nukentėjusiojo asmens prašymo. Kaip rodo statistika, apie 30 proc. prašymų skirti apsaugos orderį yra kasmet atmetami³²⁴. Kaip buvo minėta anksčiau, teismas, išklausęs šalis, priima sprendimą. Smurtautojo skundo padavimas dėl išduoto apsaugos orderio neturi suspensyvinio poveikio – smurtautojui padavus apeliacinį skundą, apsaugos orderis pradedamas taikyti.

Priėmęs sprendimą išduoti apsaugos orderį, teismas apie savo sprendimą ir nustatytas sąlygas informuoja nukentėjusįjį asmenį, kaltininką ir atitinkamą prižiūrinčią instituciją. Priklausomai nuo nukentėjusiojo asmens poreikių, asmenų, kuriems siunčiamas teismo pranešimas, ratas praplečiamas (pvz., socialinės, globos institucijos, sveikatos ir psichologinės pagalbos tarnybos). Teismas pranešimą apie apsaugos orderio išdavimą ir jame nustatytas sąlygas privalo išsiųsti šalims per 24 val. elektroniniu paštu, faksu arba registruotu paštu.

Priklausomai nuo proceso, kuriame taikomas apsaugos orderis, teismas gali taikyti: a) pažeidėjo laisvės atėmimą (suėmimą), kardomąją priemonę – draudimą ieškoti ryšių su nukentėjusiuoju ar grįžti į nukentėjusiojo namus, nusikalstamos veikos padarymo vietą, ginklų ar kitų pavojingų objektų konfiskavimą (baudžiamojo poveikio apsaugos priemonės); b) suteikimą teisės aukai naudotis būstu, pažeidėjo globėjo (tėvo) teisių apribojimą, įpareigojimą teikti išlaikymą, vaiko apsaugą, siekiant išvengti sužalojimų ar gresiančio pavojaus. Jei pažeidėjas

³²² GREVIO, Pradinio vertinimo ataskaita, Ispanija, GREVIO/Inf(2020)19, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-s-report-on-spain/1680a08a9f>

³²³ Ibid.

³²⁴ JT moterys, „Geroji praktika reaguojant į smurtą artimoje aplinkoje: palyginamasis tyrimas“, 2019, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/Publications/2019/05/Bosnia%20and%20Herzegovina%20domestic%20violence/Good%20practices_ENG_final_compressed.pdf

vengia teikti teismo nustatytą išlaikymą vaikui (tai gali būti laikoma smurto forma), išlaikymas teikiamas iš valstybės garantinio fondo³²⁵.

Apsaugos orderyje gali būti nustatyti tiek civilinio, tiek baudžiamojo poveikio bendrieji draudimai, pvz., draudimai artintis, kaltininko iškeldinimas iš aukos namų, kaltininko laikinas sulaikymas, tėvo teisių apribojimas, laikina vaikų globa, suėmimas, įpareigojimas teikti išlaikymą ir pan. Baudžiamojo poveikio apsaugos priemonės taikomos gerokai dažniau nei civilinės³²⁶.

Siekiant maksimaliai apsaugoti smurto lyties pagrindu aukas, Ispanijoje gali būti taikoma ir intensyvi priežiūra (elektroninis stebėjimas), leidžianti fiksuoti, ar nėra pažeidžiamas draudimas artintis prie aukos. Kartais gali būti nustatyta, kad kaltininkui draudžiama artintis prie aukos arčiau nei 500 metrų atstumu. Apsaugos orderiu potencialiam smurtautojui nustatytų draudimų pažeidimas laikomas nusikaltimu. Ispanijos baudžiamojo kodekso 468 str. numato, kad šis nusikaltimas smurto artimoje aplinkoje atvejais yra baudžiamas laisvės atėmimu nuo 3 mėnesių iki 1 metų arba visuomeniniais darbais nuo 90 iki 180 d.³²⁷. Be to, teisėjas bet kada gali papildyti apsaugos orderio nustatytus reikalavimus. Taip pat visose susijusiose civilinėse ir baudžiamosiose bylose gali būti išduodami išankstiniai (laikini) apsaugos orderiai.

Laikinosios apsaugos priemonės (apsaugos orderis) galioja iki 30 d., t. y. tol, kol teismas priims galutinį sprendimą, patvirtinantį, iš dalies pakeičiantį ar panaikinantį sprendimą dėl pritaikytų laikinųjų apsaugos priemonių. Paminėtina ir tai, kad laikinųjų apsaugos priemonių taikymas gali būti pratęstas nukentėjusiojo prašymu. Apsaugos orderis gali būti taikomas ir po galutinio teismo sprendimo, kuomet sprendžiamas klausimas dėl apeliacinio skundo nagrinėjimo³²⁸.

Baudžiamojo poveikio apsaugos priemonės Ispanijoje gali būti taikomos 5 metus nesunkiems nusikaltimams, 10 metų – sunkiems, 6 mėnesius – už smulkius nusikaltimus (baudžiamuosius nusizengimus)³²⁹.

Ankstesnėje dalyje buvo minėta, kad nuo 2023 m. liepos 1 d. įsigaliojus ASAAI pakeitimams, apsaugos orderis būtų taikomas maksimaliai 15 d. arba iki procesinio sprendimo taikyti kardomąsias priemones įtariamajam baudžiamajame procese priėmimo. Atsižvelgdamas į smurto artimoje aplinkoje atvejų kompleksiskumą, ypač kai yra nepilnamečių vaikų, Žmogaus teisių stebėjimo institutas (toliau – ŽTSI) siūlė numatyti galimybę teismui pratęsti apsaugos orderio galiojimą iki 28 kalendorinių d. Pasiūlymuose dėl svarstomo įstatymo projekto ŽTSI pažymėjo, kad „šis laikotarpis itin svarbus tam, kad specializuotos kompleksinės pagalbos centras turėtų pakankamai laiko įvertinti situaciją, identifikuoti individualius asmens poreikius ir kartu su smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiu asmeniu parengti pagalbos priemonių planą. ŽTSI manymu, ilgesnis terminas „padėtų visapusiškai įvertinti ir veiksmingiau atliepti smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančio asmens apsaugos ir pagalbos poreikius“³³⁰. Nors toks siūlymas ir atlieptų Ispanijos praktiką, reikia atkreipti dėmesį, kad sprendžiant, ar tikslinga nustatyti ilgesnį apsaugos orderio terminą, būtina suderinti apsaugos orderio ir baudžiamojo poveikio priemonių teisinį reguliavimą (plačiau žr. I studijos dalyje).

5.2.6. Specialistų kvalifikacijos tobulinimas

2018 m. įgyvendinant *Valstybės paktą prieš smurtą dėl lyties*, buvo pakeistas *Teisminės valdžios veiklą reglamentuojantis organinis įstatymas* (isp. *Ley Orgánica del Poder Judicial*). Vienas iš numatytų pokyčių – minėto įstatymo 312 str. 3 d. įtvirtintas įpareigojimas teisėjams, siekiantiems specializuotis, išklausti lyčių perspektyvos kursą (isp. *Curso de formación continua con perspectiva de género*)³³¹. Kursas trunka 2 mėnesius ir apima 50 dėstymo val., iš kurių 30 val. sudaro bendrasis modulis ir 20 val. vienas iš 3 specializuotų modulių

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Ibid.

³²⁷ Ibid.

³²⁸ Ibid.

³²⁹ Ibid.

³³⁰ Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-1056. http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2022/05/Del-Apsaugos-nuo-smurto-AA-istatymo-projekto_ZTSI_2021-11-29.pdf

³³¹ Trujillo, Noemí López. „Tai yra teisėjų lyčių perspektyvos kursas: „tai privaloma tik tuo atveju, jei norite specializuotis, bet tai turėtų būti skirta visiems“ *Newtral*, 2022 m. kovo 16 d., www.newtral.es/jueces-curso-perspectiva-genero-formacion/20220316..

(socialinių aspektų, ginčų-administracinis ir civilinis-komercinis modulis). Kursą rengia Observatorija prieš smurtą artimoje aplinkoje ir dėl lyties bei Tęstinio mokymo tarnybos³³².

Policijos pareigūnams reguliariai (kas keletą metų) buvo organizuojami 60 val. trukmės nuotoliniai kursai smurto artimoje aplinkoje tematika³³³. Reaguodama į eilės moterų nužudymą dėl smurto artimoje aplinkoje 2021 m. pirmą pusmetį, Ispanijos vyriausybės ministrų taryba patvirtino *Smurto dėl lyties tobulinimo ir modernizavimo planą*, kuriame numatomi privalomi visų policijos pareigūnų ir teisingumo administracijos mokymai apie smurtą dėl lyties³³⁴.

5.2.7. Integruota administracinio koordinavimo sistema

Siekiant palengvinti institucijų ir suinteresuotų asmenų komunikaciją, Ispanijoje yra sukurta integruota administracinio koordinavimo sistema.

Apsaugos orderis registruojamas *Centriname smurto artimoje aplinkoje aukų apsaugos registre*, kurį tvarko Teisingumo ministerija. Juo gali naudotis šeimos ir baudžiamųjų bylų teismai, prokuratūra, policija, Vyriausybės delegacijos ir subdelegacijos bei autonominės bendruomenės per paskirtus kontaktinius centrus, kad būtų užtikrintas veiksmingas laikinųjų ir galutinių įsakymų įgyvendinimas visoje valstybėje. Centrinis registras taip pat naudojamas stebėsenos tikslais³³⁵.

Apsaugos orderius reglamentuojančio įstatymo įgyvendinimo priežiūros komitetas parengė keletą protokolų, kuriais vadovaujamas įgyvendinant apsaugos orderius, taip pat tarpžinybinio bendradarbiavimo mechanizmus ir prašymo formą³³⁶.

Saugumo pajėgų veiksmų, įskaitant koordinavimą su teisminėmis institucijomis, protokolas apima policijos ir teisminių institucijų ryšių ir koordinavimo sistemą, siekiant užtikrinti veiksmingą aukų apsaugą. Protokole reikalaujama, kad policija, sužinojusi apie faktus, kurie gali būti laikomi smurtu artimoje aplinkoje, imtųsi veiksmų. Jame reikalaujama, kad policija: informuotų auką apie jos teisę į teisinę pagalbą pagal Protokolo 1 priedą; nedelsiant ir išsamiai surinktų nukentėjusiojo ir, jei reikia, liudytojų parodymus; jei yra nusikalstamos veikos požymių, skubiai surinktų informaciją iš kaimynų, šeimos narių, bendradarbių, klasiokų, socialinių tarnybų, nukentėjusių priežiūros tarnybų ir pan. apie bet kokią ankstesnę įtariamą netinkamą elgesį, taip pat apie jo asmenybę ir galimas priklausomybes; patikrintų, ar anksčiau buvo policijos intervencijų ir (arba) skundų, susijusių su auka arba įtariamuoju, ar pastarasis nėra buvęs anksčiau teistas, taip pat galimus aukos sužalojimus, apie kuriuos pranešė medicinos tarnybos; patikrintų, ar teisminės institucijos anksčiau yra taikiusios apsaugos priemones aukai ar kaltininkui. Tik įvertinus faktus ir riziką, priimamas sprendimas dėl būtinybės imtis konkrečių priemonių, kuriomis siekiama apsaugoti aukos (–ų) ir jų artimųjų gyvybę, fizinę neliečiamybę, teises bei teisėtus interesus. Policija ypatingais atvejais gali imtis šių priemonių: užtikrinti nukentėjusiojo asmens asmeninę apsaugą, kuri, priklausomai nuo rizikos lygio, gali apimti nuolatinę policijos apsaugą 24 val. per parą; informuoti nukentėjusįjį asmenį ir (arba) apmokyti taikyti savisaugos priemones³³⁷.

Siekiant efektyvios smurto aukos apsaugos, ypatingas dėmesys skiriamas aukos ir apsaugos orderio įgyvendinimą prižiūrinčių pareigūnų pasiruošimui – jie turi būti specialiai apmokyti padėti ir apsaugoti smurto šeimoje aukas. Smurto aukai turi būti užtikrinama galimybė tiesiogiai ir nuolat naudotis telefono numeriu, kad galėtų susisiekti su paskirtais darbuotojais ir gauti individualų dėmesį, galimybė naudotis techninėmis priemonėmis, kurios leis greitai, sklandžiai ir nuolat bendrauti su atitinkamomis saugumo pajėgomis ir

³³² "Nuolatinis teisėjų mokymas lyčių aspektu". Congreso.es, www.congreso.es/docu/comisiones/reconstruccion/politicas_sociales/comp/Formacion_jueces_perspectiva_genero.pdf.

³³³ „Internetiniai mokymai vietos policijai apie moterų ir vyrų lygybę ir smurtą dėl lyties“. Fem.es, femp.es/files/11-5874-fichero/Programa%20Curso%20Polic%C3%ADa%20Local.pdf.

³³⁴ Torres, Mònica, „Vyriausybė skatina vieno langelio principą seksistinio smurto aukoms“, El País, 2021 m. liepos 25 d., elpais.com/sociedad/2021-07-25/el-gobierno-impulsa-una-ventanilla-unica-para-las-victimas-de-violencia-machista.html

³³⁵ JT moterys, „Geroji praktika reaguojant į smurtą artimoje aplinkoje: palyginamasis tyrimas“, 2019, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2019/05/Bosnia%20and%20Herzegovina%20domestic%20violence/Good%20practices_ENG_final_compressed.pdf

³³⁶ Ibid.

³³⁷ Ibid.

institucijomis, kai tik to prireiks atsižvelgiant į bylos aplinkybes ir aukos interesus. Analogu Lietuvoje gali būti laikomas taip vadinamas pavojaus mygtukas.

GREVIO atkreipia dėmesį, kad Ispanijoje mažai dėmesio skiriama praktikuojančių teisininkų mokymams identifikuoti smurtą, ypatingai psichologinį. Taip pat akcentuojamas specialiųjų mokymų, skirtų teisėjams, pareigūnams, tiriantiems ir nagrinėjantiems nusikaltimus, padarytus lyties pagrindu, būtinumas³³⁸.

Jau minėtoje GREVIO ataskaitoje akcentuojama, kad Ispanijai primygtinai rekomenduojama siekti platesnio pažeidėjų (smurtautojų) elgesį koreguojančių programų, kurios būtų suderintos su pagalba moterims teikiančiais centrais, taikymo³³⁹.

5.3. Švedijos pavyzdys

5.3.1. Smurto artimoje aplinkoje draudimas ir prevencija

2014 m. Švedija tapo pirmąja šalimi pasaulyje, pavartojusia žodį „feministinė“ politiniam požiūriui apibūdinti. Feministinė Švedijos vyriausybė siekia sutelkti dėmesį į ilgalaikes ir strategines priemones, mažinančias struktūrinę lyčių nelygybę.³⁴⁰

GREVIO atkreipia dėmesį į daugybę per pastaruosius 40 metų Švedijoje priimtų teisėkūros ir politikos priemonių, kurios aiškiai parodo valstybės nusiteikimą užkirsti kelią smurtui prieš moteris ir su juo kovoti. Inovatyvūs metodai pelnė Švedijai tarptautinį pripažinimą lydere šioje srityje³⁴¹. Intymaus partnerio smurtas Švedijoje pripažįstamas nusikaltimu nuo 1982 m. 1990–ieji šioje srityje žymi svarbų Švedijos politikos ir teisės pokytį, kadangi bene pirmą kartą šiuolaikinėje politikos istorijoje smurtas prieš moteris pradėtas vertinti kaip glaudžiai susijęs su vyrų ir moterų galios santykiais visuomenėje. 1995 m. veikusi *Smurto prieš moteris komisija* parengė *Vyriausybės akto projektą dėl moterų taikos reformos* (angl. *Government Bill for Women's Peace Reform*) ir kitas svarbias teises ir politines priemones, padėjusias reikšmingai reformuoti tuo metu veikusių kovos su smurtu artimoje aplinkoje sistemą. Baudžiamoji teisė taip pat tapo reikšminga priemone lyčių lygybei skatinti, o lyčių lygybė tuo pat metu buvo akcentuota kaip svarbus baudžiamosios politikos aspektas.³⁴²

1998 m. Švedija priėmė įstatymą, kuriuo buvo įtvirtinti du nauji nusikaltimai – *šiurkštus integralumo pažeidimas* ir *šiurkštus moters integralumo pažeidimas*. Pagrindinė šio pokyčio priežastis buvo siekis sukurti naują ir tinkamesnį požiūrį į pasikartojantį smurtą, su kuriuo artimoje aplinkoje dažnai susiduria moterys. Dėl esminio pokyčio diskusijose apie vyrų smurtą prieš moteris, kaip lyčių požiūriu struktūrizuotos visuomenės nulemtą, ir tokios visuomenės neigiamo poveikio lyčių lygybei šie pakeitimai buvo pristatyti kaip lūžio taškas ir svarbus etapas baudžiamojo teisingumo sistemoje³⁴³.

³³⁸ GREVIO, *Pradinio vertinimo ataskaita*, <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/grevio-publishes-its-first-baseline-report-on-spain>

³³⁹ Ibid.

³⁴⁰ Švedijos nacionalinė nusikalstamumo prevencijos taryba – žinių apie nusikalstamumą ir nusikalstamumo prevencijos priemones centras, *Draudimo susisiekti orderiai Švedijoje. Įstatymo, naujų reglamentų, jų įgyvendinimo ir poveikio vertinimas*, 2007, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800024412/1371914733971/2007_2_restraining_orders.pdf

³⁴⁰ Moa Leppämäki, "Smurtas artimoje aplinkoje auga Švedijoje: ar Švedijos modelis nepavyko?", *Žmogaus teisių pulsas*, 2021 m. balandžio 29, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://www.humanrightspulse.com/mastercontentblog/domestic-violence-rising-in-sweden-has-the-swedish-model-failed>

³⁴¹ GREVIO, *Pradinio vertinimo ataskaita*, GREVIO/Inf(2018)15, 2019 m. sausio 21 d., žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168091d8a0

³⁴² Švedijos nacionalinė nusikalstamumo prevencijos taryba – žinių apie nusikalstamumą ir nusikalstamumo prevencijos priemones centras, *Draudimo susisiekti orderiai Švedijoje. Įstatymo, naujų reglamentų, jų įgyvendinimo ir poveikio vertinimas*, 2007, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800024412/1371914733971/2007_2_restraining_orders.pdf

³⁴² Moa Leppämäki, "Smurtas artimoje aplinkoje auga Švedijoje: ar Švedijos modelis nepavyko?", *Žmogaus teisių pulsas*, 2021 m. balandžio 29, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://www.humanrightspulse.com/mastercontentblog/domestic-violence-rising-in-sweden-has-the-swedish-model-failed>

³⁴³ EIGE, *Kova su smurtu prieš moteris*, 2016, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/2016.5495_mh0216777enn_pdfweb_20170215100606.pdf

Dažnai yra giriama Švedijos vyriausybės praktika reguliariai vertinti politines ir teises priemones, siekiant atskleisti teisinio reguliavimo spragas³⁴⁴. Švedijos nacionalinė nusikalstamumo prevencijos taryba (angl. *Swedish National Council for Crime Prevention*) dažnai atlieka naujai įvestų teisės normų ir jų taikymo praktikos vertinimą. Tai yra pažangi praktika, kuri leidžia sistemškai įvertinti, ar atlikti pakeitimai padarė siekiamą pokytį, taip pat identifikuoti, kokių pokyčių reikia, kad norimas poveikis įvyktų. Atliekant vertinimus analizuojama statistika ir atliekami kokybiniai tyrimai (pvz., interviu su prokurorais). Manytina, kad šią pažangią praktiką galėtų adaptuoti ir Lietuva.

Nepaisant to, kad Švedija yra laikoma viena pažangiausių valstybių kovoje su smurtu artimoje aplinkoje, ji, kaip ir kitos valstybės, sulaukia tarptautinių organizacijų kritikos. CEDAW Švediją kritikuoja dėl mažo pranešimų, baudžiamojo persekiojimo ir apkaltinamųjų nuosprendžių skaičiaus³⁴⁵. Reaguodama tiek į įvairių organizacijų, tiek į nacionalinių tyrimų rezultatus, valstybė nuolat peržiūri savo politiką, o šiuo metu smurto prieš moteris sustabdymas akcentuojamas kaip Švedijos vyriausybės prioritetas. Atsižvelgiant į tai, yra parengta *Nacionalinė vyrų smurto prieš moteris prevencijos ir kovos su juo strategija 2017–2026 m. laikotarpiui*, kuria siekiama keturių tikslų: aktyvesnio ir veiksmingesnio prevencinio darbo kovojant su smurtu; geresnio smurto nustatymo, didesnės smurtą patiriančių moterų ir vaikų apsaugos ir paramos jiems; veiksmingesnės kovos su nusikalstamumu; ir pagerintų žinių ir metodologinės plėtos³⁴⁶.

Siekdama aktyvesnio ir veiksmingo prevencinio darbo kovojant su smurtu, Vyriausybė numato: remti visuotinių smurto prevencijos pastangų plėtojimą ir plitimą, kad pasiektų visus jaunos žmones; atlikti lytinio ir santykių švietimo mokyklose peržiūrą; neutralizuoti seksualinių paslaugų pirkimo paklausą; stiprinti profesionalų darbą su smurtaujančiais vyrais ir tirti savivaldybių ankstyvojo darbo su smurtautojais gebėjimus; toliau stiprinti nuteistų smurtautojų pakartotinių nusikaltimų prevenciją Švedijos kalėjimuose ir probacijos tarnyboje. Siekdama geriau identifikuoti smurtą ir užtikrinti didesnę smurtą patiriančių moterų ir vaikų apsaugą ir paramą jiems, Vyriausybė planuoja: rengti mokymus specialistams, pvz., socialinių paslaugų, sveikatos ir medicininės priežiūros srityse, kad tobulėtų apklausos apie patirtą smurtą procedūros; stiprinti vaikų, kurie buvo smurto liudininkai ar patyrė smurtą, apsaugą ir paramą jiems; stiprinti kompetencijas su garbe susijusio smurto ir priepauidos srityje; tęsti į sveikatą, medicininę priežiūrą bei socialines paslaugas orientuotą žinių apie prostituciją plėtojimą. Siekdama veiksmingesnės kovos su nusikalstamumu, Vyriausybė numato: plėtoti policijos metodikas ir praktiką užkertant kelią pakartotiniam smurtui; įvertinti 2014 m. priimtų teisės aktų pakeitimus dėl priverstinės santuokos ir vaikų santuokų; užkirsti kelią grasinimams ir piktnaudžiavimui internete. Norėdama pagerinti žinias ir atlikti metodinę plėtrą, Vyriausybė planuoja: ištirti su garbe susijusio smurto ir priepauidos mastą; tobulinti nacionalinių statistinių duomenų apie priemones, susijusias su socialinėmis paslaugomis ir sveikatos bei medicinine priežiūra, rinkimą ir teikti rekomendacijas savivaldybėms, kaip apskaičiuoti smurto išlaidas; gilinti žinias apie veiksmingą smurto prevenciją; iš dalies pakeisti Aukštojo mokslo potvarkiu patvirtintus laipsnio studijų aprašus, kad žinios apie vyrų smurtą prieš moteris ir smurtą šeimoje būtų įtrauktos į atitinkamų profesijų grupių švietimą ir mokymą; skirti lėšų įgūdžių ugdymui atitinkamoms profesijų grupėms³⁴⁷.

Ši politika, joje suformuluoti tikslai ir uždaviniai rodo Švedijos vyriausybės holistinį požiūrį į smurto artimoje aplinkoje problemą. Politika orientuota į darbą su tikslinėmis grupėmis (potencialiomis aukomis, aukomis, atskirai išskiriant vaikus, smurtautojais), kompetencijų įvairiuose sektoriuose stiprinimą, švietimą, priemonių efektyvumo vertinimą. Lietuvai peržiūrint smurto artimoje aplinkoje prevencijos politiką (pvz., Valstybinę smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 m. programą³⁴⁸) siūloma atsižvelgti į Švedijos valstybės praktiką politikos formavimo srityje.

³⁴⁴ GREVIO, *Pradinio vertinimo ataskaita*, GREVIO/Inf(2018)15, 2019 m. sausio 21 d., žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168091d8a0

³⁴⁵ Moa Leppämäki, "Smurtas artimoje aplinkoje auga Švedijoje: ar Švedijos modelis nepavyko?", *Žmogaus teisių pulsas*, 2021 m. balandžio 29, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://www.humanrightspulse.com/mastercontentblog/domestic-violence-rising-in-sweden-has-the-swedish-model-failed>

³⁴⁶ Nacionalinė vyrų smurto prieš moteris prevencijos ir kovos su juo strategija 2017–2026 m. laikotarpiui, 2016, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://www.government.se/4ac3ba/contentassets/4bbb1643e427432682464d4559c41027/fact-sheet_national-strategy-to-prevent-and-combat.pdf

³⁴⁷ Ibid.

³⁴⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo

5.3.2. Smurto artimoje aplinkoje samprata

Švedijos teisinio reguliavimo pokyčiai dėl smurto prieš moteris yra integruoti į *Švedijos baudžiamąjį kodeksą*. Šiame kontekste aktualios žemiau paminėtos *Švedijos baudžiamojo kodekso* nuostatos:³⁴⁹ nusikaltimai gyvybei ir sveikatai (3 skyrius); nusikaltimai laisvei ir taikai (4 skyrius); priverstinė santuoka (4 skyrius, 4 c skirsnis); apgaulė priverstinės santuokos užsienyje tikslais (4 skyriaus 4 d skirsnis); seksualiniai nusikaltimai (6 skyrius).

Nors nėra jokių nusikaltimų, tiesiogiai siejamų su smurtu artimoje aplinkoje, pvz., reikalavimo nustatyti, kad kokia nors nusikalstama veika būtų padaryta namuose, Švedijos baudžiamojoje teisėje 1998 m. buvo numatytas nusikaltimas dėl lyties – „šurkštus moters integralumo pažeidimas“. Atkreiptinas dėmesys, kad tai yra specialioji norma, kadangi taip pat egzistuoja nusikalstama veika lyčiai neutralioje formoje – „šurkštus integralumo pažeidimas“. Nusikaltimas „šurkštus moters neliečiamybės pažeidimas“ apima pakartotinius nusikalstamus veiksmus, kuriuos vyrai atlieka prieš moteris, su kuriomis jie turi ar turėjo glaudžius santykius. Šia nuostata siekiama padidinti nusikalstamų veikų, kurios kartu sudėjus yra laikomos sunkiu moters integralumo pažeidimu, baudžiamąją galią. Be šios konkrečios nuostatos tuo pat metu gali būti inkriminuojami ir tokie nusikaltimai kaip užpuolimas, nužudymas ar seksualiniai nusikaltimai, įskaitant išžaginimą.³⁵⁰

Atsižvelgiant į Švedijos patirtį, vertėtų apsvarstyti galimybę Lietuvoje kriminalizuoti sisteminį smurto naudojimą. Ši nusikalstama veika galėtų sudaryti galimybę individualizuoti sisteminį smurtą taikančio kaltininko elgesį bei taikyti griežtesnę baudžiamąją atsakomybę.

2011 m. spalio 1 d. į *Švedijos baudžiamąjį kodeksą* buvo įtraukta nauja baudžiamojo pobūdžio nuostata dėl neteisėto persekiojimo (angl. *unlawful persecution*) (4 skyriaus 4 skirsnio 2 d.). Naująją nuostata siekta apimti atvejus, kai asmuo pakartotinai atliko veikas, siejamas su priekabiavimu prie asmens, su kuriuo pažeidėjas neturi ar neturėjo artimų santykių, ar buvo artimuose santykiuose, ir kurios nėra pakankamai rimtos, kad atitiktų šurkštaus integralumo pažeidimo ar šurkštaus moters integralumo pažeidimo nusikaltimų sudėtis.³⁵¹

Istatymas, draudžiantis moterų apipjaustymą (1982:316), Švedijoje draudžia visų formų moterų lyties organų žalojimą³⁵². Neteisėtas pjūvis į moteriškus išorinius lytinius organus, nepriklausomai nuo to, ar buvo duotas aukos sutikimas, yra baudžiamas nuo 2 iki 10 metų laisvės atėmimo³⁵³. Švedijoje taip pat nebereikalaujama, kad moterų lyties organų žalojimas, atliktas kitoje šalyje, būtų laikomas nusikaltimu pagal šalies, kurioje jis buvo padarytas, teisę. Įstatymo pakeitimas buvo atliktas įvertinus tai, kad Švedijoje gyvenančios šeimos savo dukteris suluošindavo lankydamosi savo kilmės šalyse. 2010 m. liepos 1 d. buvo pratęstas įstatyminis senaties terminas dėl moterų lyties organų žalojimo, padaryto prieš vaikus, numatant, kad terminas skaičiuojamas nuo tos dienos, kai vaikui sukančia arba būtų sukanč 18 metų³⁵⁴.

5.3.3. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje priemonės

Švedijos teisė numato įvairias priemones, kuriomis galima nedelsiant apsaugoti auką nuo galimos reviktimizacijos, pvz.:

nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programos patvirtinimo, TAR, 2022 m. liepos 5 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/0ef33c60ea2811e38557d238694e3fc9>

³⁴⁹ Švedijos baudžiamasis kodeksas, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://www.government.se/49ee78/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf>

³⁵⁰ EIGE, *Kova su smurtu prieš moteris*, 2016, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/2016.5495_mh0216777enn_pdfweb_20170215100606.pdf

³⁵¹ Švedijos nacionalinė nusikalstamumo prevencijos taryba – žinių apie nusikalstamumą ir nusikalstamumo prevencijos priemonės centras, *Neteisėtas persekiojimas. Taikymas nauja baudžiamoji nuostata*, 2015, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://bra.se/download/18.5e2a4a6b14ab16675993de/1423496896456/2015_2_Unlawful+persecution_Summary.pdf

³⁵² Nacionalinis kovos su moterų lyties organų žalojimu veiksmų planas. Švedija, 2018, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://www.government.se/4a53c3/globalassets/government/dokument/socialdepartementet/fact-sheet-national-action-plan-to-combat-female-genital-mutilation>

³⁵³ EIGE, *Kova su smurtu prieš moteris*, 2016, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/2016.5495_mh0216777enn_pdfweb_20170215100606.pdf

³⁵⁴ Švietimo ir mokslinių tyrimų ministerija, *Švedijos atsakymas į Klausimyną dėl Žmogaus teisių tarybos rezoliucijos 27/22*, 2014, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/WRGS/FGM/Governments/Sweden2.docx>

- *asmens pašalinimas iš tam tikros aplinkos* (policijos pareigūnas gali pašalinti asmenį iš tam tikros teritorijos ar tam tikrų patalpų pagal *Policijos įstatymo* (1984:387) 13 str.)³⁵⁵;
- *draudimo susisiekti orderiai* (taikant šias priemones gali būti reikalaujama, pvz., išskeldinti agresorių iš namų, uždrausti grįžti, uždrausti kreiptis į auką ar su ja susisiekti ir t. t., arba derinti šias priemones)³⁵⁶;
- *sulaikymas* (jei asmens pašalinimas iš aplinkos nėra pakankamas, nustačius sulaikymo pagrindus, asmuo gali būti sulaikomas (*Švedijos teismo proceso kodekso* 24 skyriaus 1 str.)). Jeigu teismas nusprendžia sulaikyti asmenį, prokuroro prašymu jis tuo pačiu metu apsvarsto, ar įtariamąjį kontaktas su išoriniu pasauliu gali būti apribotas (*Švedijos teismo proceso kodekso* 24 skyriaus 5 a skirsnis).³⁵⁷

Draudimo susisiekti orderiai Švedijoje naudojami kaip rizikos valdymo priemonė, siekiant sumažinti intymaus partnerio pakartotinės viktimizacijos tikimybę.³⁵⁸ *Draudimo susisiekti aktas*³⁵⁹ Švedijoje buvo įvestas 1988 m. Pagrindinis teisės akto tikslas – užkirsti kelią nusikaltimams prieš asmenis, kurie yra persekiojami, ir sukurti jiems saugumo jausmą. Įstatymo nuostatos suformuluotos lyčiai neutraliu būdu, tačiau iš parengiamųjų dokumentų matyti, kad Aktą siekta taikyti tais atvejais, kai moteris santykiuose patiria smurtą ar grasinimus, arba kai vyras priekabiauja prie moters ir ją persekioja nutrūkus intymiems santykiams.³⁶⁰

Šiuo metu *Draudimo susisiekti aktas* reglamentuoja keturių tipų apsaugos orderius: suvaržymo orderį (angl. *restraining order*); išplėstinį suvaržymo orderį (angl. *extended restraining order*); specialų išplėstinį suvaržymo orderį (angl. *specially extended restraining order*); įpareigojimo išsikelti orderį (angl. *barring arba domestic exclusion order*).

Suvaržymo orderis draudžia galimai smurtavusiam asmeniui aktyviai bandyti susisiekti su saugomu asmeniu (auka) per prokuroro nustatytą laikotarpį.³⁶¹ Dažnai šio orderio įvedimas yra pirmasis apsaugos žingsnis.³⁶² Apsauga apima visas formas, taip pat kontaktą telefonu, teksto žinute, paštu, el. paštu arba internetu. Taip pat draudžiama prašyti kito asmens susisiekti su saugomu asmeniu.³⁶³ Suvaržymo orderis gali būti taikomas, jeigu dėl ypatingų aplinkybių kyla pavojus, kad galimai smurtavęs asmuo padarys nusikaltimą prieš auką, persekios ar kitaip rimtai prie jos priekabiauja (*Draudimo susisiekti akto* 1 str. 1 d.). Teisės aktuose nurodyta, kad svarstant, ar yra tokia rizika, reikėtų atsižvelgti į tai, ar asmuo, prieš kurį bus taikomas suvaržymo orderis, anksčiau yra padaręs nusikaltimą prieš kieno nors gyvybę, sveikatą, laisvę ar taiką (*Draudimo susisiekti akto* 1 str. 2 d.). Aktas taip pat įpareigoja svarstyti ir proporcingumo klausimą – suvaržymo orderis gali būti taikomas tik tuo atveju, jei priežastys, dėl ko jis nustatymas, yra svarbesnės už žalą, kurią orderis gali sukelti asmeniui, kuriam jis bus taikomas (*Draudimo susisiekti akto* 1 str. 3 d.).³⁶⁴

Išplėstinis suvaržymo orderis gali būti taikomas, jeigu suvaržymo orderio nepakanka (*Draudimo susisiekti akto* 2 str. 1 d.). Pritaikius išplėstinį orderį, įtariamam smurtautojui draudžiama būtų netoli aukos gyvenamosios vietos, darbo ar kitos vietos, kurioje paprastai lankosi saugomas asmuo (*Draudimo susisiekti akto* 2 str. 1 d.).³⁶⁵

2003 m. rugsėjo 1 d. į *Draudimo susisiekti aktą* buvo įtrauktas specialus išplėstinis suvaržymo orderis.³⁶⁶ Orderis gali apimti vieną ar kelias platesnes teritorijas, susijusias su saugomų asmenų gyvenamąja vieta, darbo

³⁵⁵ Švedijos sveikatos ir socialinių reikalų ministerija, *Švedijos pateiktos pastabos dėl GREVIO galutinės ataskaitos dėl Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo įgyvendinimo (pradinės būklės ataskaita)*, GREVIO/Inf(2019)2, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-inf-2019-2/168091437c>

³⁵⁶ Ibid.

³⁵⁷ Ibid.

³⁵⁸ Susanne J. M. Strand, Sofi Fröberg, Jennifer E. Storey (2018), Intymaus partnerio smurto aukų apsauga: Švedijos prokurorų patirtis priimant sprendimus dėl draudimo susisiekti orderių, *Skandinavijos kriminologijos ir nusikalstamumo prevencijos studijų žurnalas*, 19:2, 170-186, DOI: 10.1080/14043858.2018.1450547

³⁵⁹ *Draudimo susisiekti aktas*, 1988:688

³⁶⁰ Švedijos nacionalinė nusikalstamumo prevencijos taryba – žinių apie nusikalstamumą ir nusikalstamumo prevencijos priemones centras, *Draudimo susisiekti orderiai Švedijoje. Įstatymo, naujų reglamentų, jų įgyvendinimo ir poveikio vertinimas*, 2007, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800024412/1371914733971/2007_2_restraining_orders.pdf

³⁶¹ Ibid.

³⁶² Teisės aktų ir apsaugos orderių poveikio Europos valstybėse narėse (POEMS) vertinimas, p. 12, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <http://poems-project.com/wp-content/uploads/2015/02/Sweden.pdf>

³⁶³ Ibid.

³⁶⁴ Ibid.

³⁶⁵ Ibid.

³⁶⁶ Švedijos nacionalinė nusikalstamumo prevencijos taryba – žinių apie nusikalstamumą ir nusikalstamumo prevencijos priemones

vieta ar kita vieta, kurioje asmuo paprastai lankosi, tačiau negali apimti platesnės teritorijos, nei būtina (Draudimo susisiekti akto 2 str. 2 d.).³⁶⁷ Jis gali būti taikomas, jei asmuo pažeidė išplėstinį suvaržymo orderį. Toks orderis paprastai derinamas su elektroniniu galimo smurtautojo stebėjimu³⁶⁸.

Įpareigojimo išsikelti orderis taip pat galioja nuo 2003 m. rugsėjo 1 d. Asmeniui gali būti uždrausta būti namuose, naudojamuose kartu su kitu asmeniu, jei dėl ypatingų aplinkybių kyla pavojus, kad asmuo, kuriam skirtas taikyti orderis, padarys nusikaltimą prieš kito kartu gyvenančio asmens gyvybę, sveikatą, laisvę ar taiką (Draudimo susisiekti akto 1 a str.). Šio orderio įtvirtinimas teisėje grindžiamas prielaida, kad, kilus konfliktui tarp priešingų interesų, pažeidėjas, o ne nukentėjusysis turėtų toleruoti savo judėjimo laisvės apribojimą³⁶⁹. Šis orderis gali būti taikomas ne ilgiau kaip 2 mėnesius. Vėliau jis gali būti pratęstas, tačiau tik tuo atveju, jei tam yra ypatingų priežasčių, tačiau ne ilgiau kaip 2 savaitėms vienu kartu (Draudimo susisiekti akto 4 str.).³⁷⁰

Draudimo susisiekti aktas leidžia daryti akivaizdžiai pagrįstas išimtis ir kontaktuoti esant ypatingoms aplinkybėms (Draudimo susisiekti akto 1 str. 4 d.), pvz., jeigu bendri vaikai netikėtai suseraga. Bet kokios išimties taikomos griežtai ir neapima įprastų kontaktų, pvz., susijusių su vaikų lankymo teisėmis³⁷¹.

Atlikti moksliniai tyrimai rodo, kad prokurorams kyla sunkumų pasinaudoti visų keturių rūšių suvaržymo orderiais. Visų pirma, Švedijos prokurorai pažymi, kad draudimo lankytis gyvenamojoje vietoje orderis ir dvi išplėstinių suvaržymo orderių rūšys buvo naudojamos retai, nes akte nustatyti aukšti tokių orderių taikymo reikalavimai. Tais atvejais, kai buvo priimti tokio pobūdžio apsaugos orderiai, įprastai kaltininkas jau buvo įkalintas dėl veikos rimtumo.³⁷²

Prokurorai orderius taip pat laiko rizikos valdymo priemonėmis, kurios neužtikrina pakankamo aukų saugumo. Jie vertina orderius kaip popierinius sprendimus, kadangi bausmė už orderiais nustatytų draudimų pažeidimą yra maža arba jos nėra³⁷³. Tyrimai rodo, jog, siekiami apsaugoti aukas ir išvengti didelės įrodinėjimo pareigos, ypač proporcingumo aspektu, prokurorai dažniau taiko kitas prievartos priemones, tokias kaip sulaikymas ar suėmimas. Tuomet suvaržymo įsakymas nėra iš karto reikalingas, nes kaltininkas bus sulaikytas, be to, nebelieka tiesioginio pavojaus aukai.³⁷⁴ Atliepdama šių tyrimų rezultatus, GREVIO ataskaitoje dėl Švedijos pabrėžia, kad reikalinga efektyvi apsaugos orderių sistema. Be to, GREVIO ragina Švediją naštą palikti namus perkelti smurtautojui, o ne aukoms ir jų vaikams.³⁷⁵

Švedijoje dėl draudimo susisiekti orderio aukos kreipiasi per Probacijos tarnybą, dažniausiai padedami policijos, o prokurorai sprendžia, ar patenkinti tokį prašymą³⁷⁶. Dėl orderio nustatymo gali kreiptis ir policijos pareigūnas, socialinis darbuotojas ar kitas asmuo, šią procedūrą gali inicijuoti ir prokuroras *ex officio*.³⁷⁷

centras, Draudimo susisiekti orderiai Švedijoje. Įstatymo, naujų reglamentų, jų įgyvendinimo ir poveikio vertinimas, 2007, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800024412/1371914733971/2007_2_restraining_orders.pdf

³⁶⁷ Teisės aktų ir apsaugos orderių poveikio Europos valstybėse narėse (POEMS) vertinimas, p. 14, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <http://poems-project.com/wp-content/uploads/2015/02/Sweden.pdf>

³⁶⁸ Ibid.

³⁶⁹ Švedijos sveikatos ir socialinių reikalų ministerija, *Švedijos pateiktos pastabos dėl GREVIO galutinės ataskaitos dėl Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo įgyvendinimo (pradinės būklės ataskaita)*, GREVIO/Inf(2019)2, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-inf-2019-2/168091437c>

³⁷⁰ Teisės aktų nustatymas ir apsaugos orderių poveikio Europos valstybėse narėse (POEMS) vertinimas, p. 14, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <http://poems-project.com/wp-content/uploads/2015/02/Sweden.pdf>

³⁷¹ Švedijos sveikatos ir socialinių reikalų ministerija, *Švedijos pateiktos pastabos dėl GREVIO galutinės ataskaitos dėl Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo įgyvendinimo (pradinės būklės ataskaita)*, GREVIO/Inf(2019)2, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-inf-2019-2/168091437c>

³⁷² Susanne J. M. Strand, Sofi Fröberg & Jennifer E. Storey (2018) Intymaus partnerio smurto aukų apsauga: Švedijos prokurorų patirtis priimant sprendimus dėl draudimo susisiekti įsakymų, *Skandinavijos kriminologijos ir nusikalstamumo prevencijos studijų žurnalas*, 19:2, p.180, DOI: 10.1080/14043858.2018.1450547

³⁷³ Ibid.

³⁷⁴ Ibid.

³⁷⁵ GREVIO, *Pradinis Vertinimo ataskaita, Sverksmas*, GREVIO/Inf(2018)15, 2019 m. sausio 21 d., žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168091d8a0

³⁷⁶ Susanne J. M. Strand, Sofi Fröberg & Jennifer E. Storey (2018) Intymaus partnerio smurto aukų apsauga: Švedijos prokurorų patirtis priimant sprendimus dėl suvaržymo įsakymų, *Skandinavijos kriminologijos ir nusikalstamumo prevencijos studijų žurnalas*, 19:2, p. 180, DOI: 10.1080/14043858.2018.1450547, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14043858.2018.1450547?needAccess=true>

³⁷⁷ Teisės aktų ir apsaugos orderių poveikio Europos valstybėse narėse (POEMS) vertinimas, p. 9, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <http://poems-project.com/wp-content/uploads/2015/02/Sweden.pdf>

Prokurorų sprendimai dėl draudimo susisiekti, o ypač susijusių su bendra gyvenamąja vieta, priimami ypač greitai. Jeigu asmuo, kuriam ketinama taikyti orderį, buvo apklausiamas, sprendimas priimamas iki apklausos pabaigos, išskyrus atvejus, kai tam yra ypatingų kliūčių (Draudimo susisiekti akto 6 a str.). Pagal Švedijos prokuratūros parengtą vedlį³⁷⁸ dėl draudimo susisiekti orderių nustatymo sprendimas turėtų būti priimtas per savaitę nuo to momento, kai buvo iškeltas klausimas, ar nustatyti draudimą bendrauti ar ne (pateikiant prašymą ar kitaip). Dėl apsaugos arba draudimo lankytis gyvenamojoje vietoje orderio, arba specialaus išplėstinio suvaržymo orderio nustatymo sprendimas turi būti priimtas per 4 dienas. Esant ypatingoms aplinkybėms, susijusioms su tyrimu, terminai gali būti pratęsti.³⁷⁹ Trumpas terminas, skirtas sprendimui dėl orderio priimti, Švedijos prokurorų įvardijamas kaip sunkumas, nes kartais reikia daugiau laiko surinkti pakankamai informacijos, kad būtų galima pagrįsti sprendimą.³⁸⁰

Kaip jau minėta, Lietuvoje policijos pareigūnas sprendimą skirti apsaugos nuo smurto orderį ar neskirti apsaugos nuo smurto orderio privalės priimti nedelsdamas, bet ne vėliau kaip per 12 valandų nuo pranešimo apie galimą smurtą artimoje aplinkoje gavimo. Akivaizdu, kad Lietuvoje nustatytas terminas yra kartais trumpesnis nei Švedijoje, ir Lietuvos policijos pareigūnai susidurs su problema per trumpą laiką surinkti duomenis, pagrindžiančius sprendimą taikyti orderį.

5.3.4. Baudžiamasis procesas smurto artimoje aplinkoje bylose ir įrodinėjimo ypatumai

Švedijoje, kaip ir Lietuvoje, nėra specializuotų teismų, kurie spręstų smurto artimoje aplinkoje problemą. Bendrosios kompetencijos teismai (apylinkės, apeliaciniai teismai ir Aukščiausiasis teismas) nagrinėja įvairių rūšių nusikalstamas veikas. Visgi pačiame teisme gali būti padalinių, kurie specializuojasi tam tikrų rūšių nusikaltimuose.³⁸¹

Vaikai, tapę smurto artimoje aplinkoje liudininkais, laikomi nusikaltimų aukomis ir turi teisę į kompensaciją nusikaltimų aukoms. Kad vaikai galėtų gauti šią kompensaciją, apie nusikaltimą turi būti pranešta policijai.³⁸²

Tarptautiniai tyrimai rodo, kad vaikai, matę fizinį ir seksualinį smurtą namuose, patiria neigiamą poveikį, kai smurtautojo veiksmai kelia pavojų jo priežiūros užtikrinimui (vaikas turi prisitaikyti prie gyvenimo aplinkoje, kurioje kyla pavojus jo kasdieniam komforto ir saugumo poreikio užtikrinimui), atsiranda traumų simptomai.³⁸³ Kaip ir buvo minėta ankstesniuose skyriuose, Lietuvoje siekiant užtikrinti smurtą stebėjusio vaiko interesus, galimą apsaugą, atskirus teisinius procesus turėtų inicijuoti vaiko vienas iš tėvų, prokuratūra, ginanti viešą interesą. Manytina, kad esamas teisinis reguliavimas Lietuvoje yra ydingas, neužtikrinantis savalaikės ir visapusiškos vaiko interesų apsaugos. Jis turėtų būti koreguojamas, atsižvelgiant į gerąją Švedijos praktiką, nustatant, kad nukentėjusiuoju gali būti pripažintas vaikas, betarpiškai stebėjęs smurto artimoje aplinkoje atvejį.

Tam tikrų nusikaltimų baudžiamasis persekiojimas Švedijoje vis dar kelia problemų. Pvz., apkaltinamųjų nuosprendžių už neteisėtą persekiojimo nusikaltimą skaičius vis dar yra mažas. Nacionalinė nusikalstamumo prevencijos taryba nustatė keletą galimų priežasčių. Vienas iš veiksnių, kurį pabrėžė tiek prokurorai, tiek policijos pareigūnai, yra tai, kad yra neaiški šio nusikaltimo sudėtis. Tam tikros veikos gali būti kvalifikuojamos tiek kaip atskiri pažeidimai, tiek kaip neteisėtas persekiojimas. Kita problema yra ta, kad neaišku, kokie minimalūs veiksmai sudaro nusikaltimo sudėtį. Visų pirma neaišku, kokie veiksmai yra pakankamai rimti, kad

³⁷⁸ Susanne J. M. Strand, Sofi Fröberg & Jennifer E. Storey (2018), *Intymaus partnerio smurto aukų apsauga: Švedijos prokurorų patirtis priimant sprendimus dėl suvaržymo orderių*, Skandinavijos kriminologijos ir nusikalstamumo prevencijos studijų žurnalas, 19:2, 170-186, DOI: 10.1080/14043858.2018.1450547

³⁷⁹ Švedijos sveikatos ir socialinių reikalų ministerija, *Švedijos pateiktos pastabos dėl GREVIO galutinės ataskaitos dėl Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo įgyvendinimo (pradinės būklės ataskaita)*, GREVIO/Inf(2019)2, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-inf-2019-2/168091437c>

³⁸⁰ Susanne J. M. Strand, Sofi Fröberg & Jennifer E. Storey (2018), *Intymaus partnerio smurto aukų apsauga: Švedijos prokurorų patirtis priimant sprendimus dėl draudimo susisiekti orderių*, Skandinavijos kriminologijos ir nusikalstamumo prevencijos studijų žurnalas, 19:2, p. 180, DOI: 10.1080/14043858.2018.1450547

³⁸¹ *Kova su smurtu artimoje aplinkoje, Švedija*, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic-violence/europe/sweden/topics/1legal-provisions>

³⁸² Eriksson, M. (2010). *Vaikai, kurie "tampa smurto liudininkais" kaip nusikaltimų aukos, ir keičia šeimos teisę Švedijoje. Vaiko globos žurnalas: tyrimai, problemos ir praktika*, 7(2), p. 93-116, <https://doi.org/10.1080/15379418.2010.508258>

³⁸³ Millar, A., Saxton, M., Øverlien, C. ir kt. *Policijos pareigūnams reikia ne daugiau, bet kitokių mokymų. Smurto šeimoje ir prievartos prieš vaikus kontrolė: greita apžvalga*. J Fam Viol (2021), <https://doi.org/10.1007/s10896-021-00325-x>

atitiktų priekabiavimo (angl. *molestation*) (galimos sudėtinės nusikalstamos veikos) požymius, kiek tokių skirtingų sudėtinių veikų turėtų sudaryti neteisėto persekiojimo nusikaltimą, kiek laiko neteisėtas persekiojimas turi trukti. Neaišku, ar neteisėtas persekiojimo nusikaltimas gali būti susijęs tik su pakartotiniais priekabiavimo nusikaltimą sudarančiais veiksmais ar ir kitomis nusikalstamomis veikomis³⁸⁴.

Mažas apkaltinamųjų nuosprendžių už neteisėto persekiojimo nusikaltimą skaičius yra siejamas su įrodinėjimo sunkumais. Sunku įrodyti, kad įtariamieji iš tikrųjų buvo aukos nurodytoje vietoje, ir kad jie ten buvo siekdami nepageidaujamo ir nepagrįsto kontakto su auka, arba kad ji pajustų jų buvimą. Kalbant apie telefono skambučius, prokuroras turi įrodyti, kad būtent įtariamasis skambino. Jei neįmanoma pateikti įrodymų apie pakankamą veikų skaičių, nėra prielaidų tęsti baudžiamojo proceso dėl galimo neteisėto persekiojimo.³⁸⁵

Taip pat atkreipiamas dėmesys, kad nesunkiems nusikaltimams, ypač priekabiavimui, teikiamas mažas prioritetas ir todėl jie ne visada tiriami.³⁸⁶ Ir atvirkščiai, kreipiantis dėl sunkesnio nusikaltimo, baudžiamojo persekiojimo tikimybė yra didesnė. Pvz., tiriant *šiurkštaus moters integralumo pažeidimą* net 46,8 proc. pranešimų baigėsi pateiktais kaltinimais, daugelis atvejų buvo susiję su įvairiomis pakartotinio smurto rūšimis.³⁸⁷

Mokslinių tyrimų Švedijoje rezultatai taip pat rodo tiesioginį ryšį tarp įvairių rūšių įrodymų, tokių kaip liudytojai, nuotraukos ir medikų išvados, ir atvejų, dėl kurių pradedamas baudžiamasis persekiojimas, dažnumo. Kuo dažniau auka bendradarbiauja, tuo dažniau bylos pasiekia teisimą, galimas smurtautojas yra sulaikomas, nustatomi draudimo susisiekti orderiai. Bendradarbiaujančių su pareigūnais aukų grupėje buvo daugiau sulaikymo ir draudimo susisiekti orderių. Mokslškai taip pat pagrįstas ryšys tarp aukos nenoro bendradarbiauti ir galimos aukos ir smurtautojo artimų santykių tąsos po incidento. Atitinkamai mokslininkai daro išvadą, kad tam, kad moterys būtų labiau linkusios bendradarbiauti, jos turi būti atskirtos nuo galimo smurtautojo.³⁸⁸

Kadangi dažniausiai aukos nėra susipažinusios su nusikaltimų įrodinėjimo subtilybėmis, o duomenų, kurie galėtų būti pripažinti įrodymais teisme, fiksavimas yra ypatingai svarbus, policija viešai nusikaltimų aukoms pateikia keletą rekomendacijų. Policija rekomenduoja papasakoti apie savo situaciją patikimiems draugams, kreiptis į moterų ar vyrų prieglaudą ar skambinti pagalbos linija, kad jie prireikus galėtų paliudyti teisme, rašyti dienoraštį, kuriame būtų detalai nupasakota, kada ir kur asmuo buvo skriaudžiamas, jam buvo grasinama ar buvo panaudotas fizinis smurtas, neplauti drabužių, kuriuos asmuo dėvėjo, kai patyrė fizinę ar seksualinę prievartą, dokumentuoti savo sužalojimus, jei įmanoma, juos nufotografuoti ir pan.³⁸⁹ Manytina, kad ši didelių išlaidų nereikalaujanti patirtis galėtų būti perkelta ir į Lietuvą.

5.3.5. Specialistų rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas

Baziniai policijos mokymai Švedijoje apima pagrindinių žinių apie nusikaltimus artimoje aplinkoje suteikimą policijos pareigūnams, orderius ir grėsmės bei rizikos vertinimą. Taip pat organizuojami specialūs mokymai apie seksualinius nusikaltimus, nusikaltimus prieš vaikus ir jaunos asmenis bei sunkius smurtinius nusikaltimus, darbą su nusikaltimų aukomis ir rizikos vertinimus.³⁹⁰ Policijos tarnyboje dirba pareigūnai, specialiai apmokyti apklausti vaikus. Šie pareigūnai yra įpratę susitikti ir kalbėtis su vaikais, nukentėjusiais nuo bet kokių nusikaltimų.

³⁸⁴ Švedijos nacionalinė nusikalstamumo prevencijos taryba – žinių apie nusikalstamumą ir nusikalstamumo prevencijos priemonės centras, *Neteisėtas persekiojimas. Naujos baudžiamosios teisės normos taikymas*, 2015, p. 5-6, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://bra.se/download/18.5e2a4a6b14ab16675993de/1423496896456/2015_2_Unlawful+persecution_Summary.pdf

³⁸⁵ *Ibid.*

³⁸⁶ *Baudžiamoji justicija užpuolus moteris Švedijoje – teisė v. praktika*, Europos studijų apžvalga, 4 tomas, Nr. 1, 2012 m. kovas, https://www.researchgate.net/publication/267804943_Criminal_Justice_for_Assaulted_Women_in_Sweden_-_Law_versus_Practice

³⁸⁷ *Ibid.*

³⁸⁸ *Ibid.*

³⁸⁹ *Švedų Policijos svetainė apie smurtą artimoje aplinkoje*, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://polisen.se/contentassets/ae7845c5f7ef4815a13804802a7b53fb/kom_till_oss_en_130611.pdf

³⁹⁰ *Dešimtoji periodinė Švedijos vyriausybės ataskaita apie priemones pagal Konvenciją dėl visų formų Moterų diskriminacijos*, 2019, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., p. 21, <https://www.regeringen.se/4a7286/contentassets/96124d209ce147aa88b6dbdd538fb296/tenth-periodic-report-by-the-government-of-sweden-on-cedaw.pdf>

Švedijos policijos manymu, paskutiniaisiais metais policijos pareigūnų kompetencija išaugo dėl kolektyvinių mokymų – policijos pajėgų keitimosi informacija ir patirtimi su prokuratūra ir kitomis agentūromis bei savanoriškomis organizacijomis, ir atvirkesčiai. Taip pat buvo išplėstas ir patobulintas tyrėjų, dirbančių su vaikais ir su garbe susijusiais nusikaltimais, mokymas.³⁹¹ Be to, reikia pastebėti, kad ateityje Švedijos policija daugiau dėmesio skirs tam, kad būtų užtikrinta, jog atliekant tyrimus būtų naudojamos metodikos (vedliai), pvz., susijusios su pirminiu įrodymų išsaugojimu ir apklausomis. 2019 m. Švedijos prokuratūra ir Švedijos policija paskelbė ataskaitą apie smurtą artimoje aplinkoje ir seksualinius nusikaltimus. Ataskaita parodė, kad prokurorai ir policija, dirbantys pagal bendrą metodiką, dažniau pradėjo ir tęsė ikiteisminius tyrimus. Švedijos prokuratūra 2019 m. taip pat atnaujino savo vadovą dėl orderių taikymo.³⁹²

Švedijos prokuratūros baziniai prokurorų mokymai apima mokymus apie smurtinius ir seksualinius nusikaltimus. Institucijos kvalifikacijos kėlimo kursai prokurorams apima mokymus apie vyrų smurtą prieš moteris ir apie tai, kaip elgtis su seksualinių nusikaltimų aukomis. Institucija taip pat reguliariai rengia seminarus prokurorams, kad jie galėtų dalintis patirtimi smurto artimoje aplinkoje ir seksualinių nusikaltimų srityje³⁹³. Vyresnieji prokurorai, kurie specializuojasi smurto artimoje šeimoje srityje, gauna specializuotą mokymą apie vyrų smurtą prieš moteris, garbės nusikaltimus, smurtą tos pačios lyties santykiuose ir seksualinę prievartą bei nusikaltimus prieš vaikus.³⁹⁴

GREVIO primygtinai ragina Švedijos valdžios institucijas užtikrinti sistemingus ir privalomus bazinius mokymus apie visų formų smurtą teisėjams.³⁹⁵ Visgi Švedija laikosi pozicijos, kad reikalavimas teisėjui dalyvauti tam tikruose mokymuose gali pažeisti teisėjo nepriklausomumo principą, todėl nuolatinis teisėjų mokymas nėra privalomas.³⁹⁶

5.3.6. Institucinio paramos mechanizmo gerosios praktikos

Šiuo metu Švedijoje veikia trijų rūšių paramos nusikaltimų aukoms (moterims) organizacijos: moterų prieglaudos ir paramos centrai jaunoms moterims, paramos nusikaltimų aukoms grupės ir savivaldybių krizių centrai³⁹⁷.

Prieglaudos Švedijoje veikia pagal skirtingą modelį, atliepdamos skirtingų moterų tikslinių grupių poreikius. Jos gali pasiūlyti skirtingas paslaugas, taip pat turi skirtingus finansavimo modelius, leidžiančius teikti įtraukesnes paslaugas. Tradiciškai šios prieglaudos veikė tik savanoriškais pagrindais. Remiantis Švedijos istorija ir vykstančia moterų prieglaudų plėtra Švedijoje, tikėtina, kad kol ši tendencija tęsis, minėtos organizacijos atliks ryškų vaidmenį tiek formuojant politiką, tiek padedant aukoms³⁹⁸.

Vaiko apsaugos tarnyboms tenka didžiausia atsakomybė įsitraukti, kai tėvai nepatenkina savo vaikų poreikių. *Socialinių paslaugų įstatymas* numato, kad vaiko apsaugos tarnybos privalo įsikišti, jei vaikas yra skriaudžiamas arba yra smurto artimoje aplinkoje liudytojas³⁹⁹. Švedijoje yra specialūs vaikų centrai, kuriuose veikia policija, prokurorai, gydytojai ir socialinės tarnybos. Tai reiškia, kad vykstant procesui, vaikas neturi būti perkeltas iš vienos vietos į kitą, vežamas iš vienos institucijos į kitą, o tai jam palengvina procesą. Tai taip pat padeda

³⁹¹ *Švedijos policijos svetainė apie smurtą šeimoje*, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://polisen.se/contentassets/ae7845c5f7ef4815a13804802a7b53fb/kom_till_oss_en_130611.pdf

³⁹² *Dešimtoji periodinė Švedijos vyriausybės ataskaita apie priemones pagal Konvenciją dėl visų formų Moterų diskriminacija*, 2019, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., p. 21, <https://www.regeringen.se/4a7286/contentassets/96124d209ce147aa88b6dbdd538fb296/tenth-periodic-report-by-the-government-of-sweden-on-cedaw.pdf>

³⁹³ *Ibid.*

³⁹⁴ „Privalomi mokymai apie smurtą prieš moteris prokurorams“, Pasaulinė smurto prieš moteris duomenų bazė, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://evaw-global-database.unwomen.org/pt/countries/europe/sweden/2008/mandatory-training-on-violence-against-women-for-public-prosecutors>

³⁹⁵ GREVIO, *Pradinio vertinimo ataskaita, Švedija*, GREVIO/Inf(2018)15, 2019 m. sausio 21 d., žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168091d8a0

³⁹⁶ *Ibid.*

³⁹⁷ Europos Parlamentas, *Tyrinėti geriausių kovos su smurtu prieš moteris praktiką: Švedija*, 2018, žiūrėta 2022 m. liepos 5 d., [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/604958/IPOL_IDA\(2018\)604958_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/604958/IPOL_IDA(2018)604958_EN.pdf)

³⁹⁸ *Ibid.*

³⁹⁹ Ann-Charlotte Mürger ir Tina Mattsson (2020), *„Vaiko poreikiai buvo patenkinti“: preliminarūs smurto artimoje aplinkoje vertinimai Švedijos vaikų apsaugos tarnybose*, Šiaurės šalių socialinio darbo tyrimai, 10:2, p. 100-113, DOI: 10.1080/2156857X.2018.1526105

įvairioms susijusioms agentūroms lengviau dirbti kartu, todėl atliekamas kokybiškesnis tyrimas⁴⁰⁰. Tai yra pagirtina praktika, tačiau Lietuvai ją adaptuoti reikėtų didelių finansinių išteklių ir esminės žmogiškųjų išteklių sistemos peržiūros.

Visgi, GREVIO atkreipia dėmesį, kad regionų atsakas į smurtą artimoje aplinkoje labai skiriasi, o su didžiausiais sunkumais ieškomos paramos ir apsaugos nuo tokio smurto susiduria moterys, priklausančios tautinėms mažumoms, migrantės ir neįgalios moterys. Priežastys, GREVIO ekspertų manymu, yra įvairios, tačiau jos susijusios su veiksmingu daugiažinybinio bendradarbiavimo trūkumu, specialistų tarnybų pagalbos trūkumu ir jų geografiniu išsibastymu bei nepakankamais ištekliais tokių nusikaltimų tyrimui ir baudžiamajam persekiojimui.⁴⁰¹

5.4. Apibendrinimas

Dažnai yra giriama Švedijos vyriausybės praktika reguliariai vertinti politines ir teises priemones, siekiant atskleisti teisinio reguliavimo spragas. Švedijos nacionalinė nusikalstamumo prevencijos taryba dažnai atlieka naujai įvestų teisės normų ir jų taikymo praktikos vertinimą. Tai yra pažangi praktika, kuri leidžia sistemiskai įvertinti, ar atlikti pakeitimai padarė siekiamą pokytį, taip pat identifikuoti, kokių pokyčių reikia, kad norimas poveikis įvyktų. Atliekant vertinimus, analizuojama statistika ir atliekami kokybiniai tyrimai. Manytina, kad šią pažangią praktiką galėtų adaptuoti ir Lietuva.

Švedijos nacionalinė vyrų smurto prieš moteris prevencijos ir kovos su juo strategija, joje suformuluoti tikslai ir uždaviniai rodo Švedijos vyriausybės holistinį požiūrį į smurto artimoje aplinkoje problemą. Politika yra orientuota į darbą su tikslinėmis grupėmis, kompetencijų įvairiuose sektoriuose stiprinimą, švietimą, priemonių efektyvumo vertinimą. Lietuvai peržiūrint smurto artimoje aplinkoje prevencijos politiką siūloma atsižvelgti į Švedijos valstybės praktiką politikos formavimo srityje.

Nors Švedija dėl savo baudžiamosios politikos priskiriama prie didesnės apsaugos nuo smurto šeimoje modeliui, smurto artimoje aplinkoje baudžiamasis teisinis reguliavimas Švedijoje ir Lietuvoje turi daug panašumų. Vertėtų apsvaistyti galimybę Lietuvoje, atsižvelgiant į Švedijos patirtį, kriminalizuoti sisteminių smurto naudojimą. Ši nusikalstama veika galėtų sudaryti galimybę individualizuoti sisteminių smurtą taikančio kaltininko elgesį bei taikyti griežtesnę baudžiamąją atsakomybę.

Atsižvelgtina į teigiamą Austrijos praktiką dėl smurto artimoje aplinkoje aukų apklausos. Teigiamai vertintina tai, kad Austrijoje smurto artimoje aplinkoje aukos apklausiamos siekiant išvengti traumuojančio kontakto akis į akį, ir tai daroma arba organizuojant apklausą tik ikiteisminio tyrimo metu (užtikrinant ir kaltininko teisę į rungtynišką procesą), arba naudojant specialius apklausos kambarius ar priemones. Lietuvoje galiojantis teisinis reguliavimas yra tinkamas ir pakankamas taikyti analogišką praktiką, tačiau šiuo atveju turi keistis teisės saugos institucijų požiūris į tokią auką ir jai taikytinus apsaugos būdus, kas lemtų ir praktikos pasikeitimus.

Teigiamai vertintina Austrijos praktika taikyti mediaciją tais atvejais, kai abi konflikto šalys su tuo sutinka, ir prokuroras nemato rizikos mediacijai vykti. Tokia praktika, ypač tais atvejais, kai smurtas yra abipusis ir pradedami keli ikiteisminiai tyrimai, galėtų būti efektyvus būdas išspręsti ginčą, netaikant pačios griežčiausios, baudžiamosios atsakomybės. Tačiau tam, kad būtų numatyta galimybė Lietuvoje taikyti mediaciją smurto artimoje aplinkoje bylose, reikalingi tolimesni moksliniai tyrimai ir vertinimas, taip pat detalūs BPK, BK, Mediacijos įstatymo ir kitų įstatymų pakeitimai.

Vertinant Ispanijos gerąją praktiką bei Lietuvos teisinį reguliavimą, pažymima, kad svarbu užtikrinti, kad teisminės ir baudžiamosios priemonės būtų derinamos kartu su švietimo, sveikatos priežiūros, socialinėmis ir pagalbos priemonėmis. Manytina, kad ugdymas lyčių lygybės klausimais, mokymas sugebėti atpažinti smurtą, gebėjimų spręsti kylančius konfliktus taikiai formavimas ir lavinimas nuo pat pradinių (ankstyvų) raidos stadijų per mokymąsi visą gyvenimą yra puiki smurto artimoje aplinkoje (ir apskritai smurto) prevencijos priemonė. Nors šis siekis jau yra įtvirtintas naujoje ASAAI redakcijoje, būsimas teisinis reglamentavimas palieka didelę diskreciją pasirinkti, kurios kompetencijos bus ugdomos ankstyvame amžiuje. Atitinkamai, nors privalomo

⁴⁰⁰ Švedijos policijos svetainė apie smurtą šeimoje, žiūrėta 2022 m. liepos 5 d., https://polisen.se/contentassets/ae7845c5f7ef4815a13804802a7b53fb/kom_till_oss_en_130611.pdf

⁴⁰¹ GREVIO, *Pradinio vertinimo ataskaita, Švedija*, GREVIO/Inf(2018)15, 2019 m. sausio 21 d., žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-inf-2018-15-eng-final/168091e686>

ankstyvojo švietimo nuostata ir yra įtvirtinta įstatyminiame lygmenyje, ji gali likti ir neįgyvendinta dėl vis dar didelio stereotipų poveikio visuomenėje, įskaitant ir švietimo bendruomenę.

Kaip sektinos praktikos pavyzdys paminėtina tai, kad Ispanijoje yra parengta Socialinės ir darbo rinkos integracijos programa, skirta moterų, nukentėjusių nuo smurto dėl lyties, integravimui į darbo rinką. Ją sudaro specialios priemonės, kuriomis siekiama pagerinti bedarbių moterų, nukentėjusių nuo smurto dėl lyties, socialinę integraciją ir darbo rinkos padėtį, siekiant užtikrinti jų ekonominę nepriklausomybę nuo smurtautojų.

Visos analizuotos valstybės taiko apsaugos nuo smurto orderius kaip reviktimizacijos prevencijos priemonę. Visgi, atsižvelgiant į iš dalies panašų apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje užtikrinimo mechanizmą, galima daryti išvadą, kad Lietuvoje galiojantis modelis turi daug panašumų su Austrijos modeliu. Dar daugiau panašumų bus Lietuvoje įsigaliojus naujiems ASAAI pakeitimams, susijusiems su smurto artimoje aplinkos apsaugos orderio reglamentavimu. Įsigaliojus šiems pakeitimams, Lietuvoje iš esmės galės būti taikomas dviejų žingsnių reagavimas į smurtą artimoje aplinkoje: (i) pirminis, skubus reagavimas, susijęs su įpareigojimu smurtautojui išsikelti ir draudimu artintis; (ii) kardomųjų priemonių skyrimas pradėjus ikiteisminį tyrimą.

Visose analizuotose šalyse, kaip ir Lietuvoje, susiduriama su panašiomis problemomis dėl efektyvaus įrodymų rinkimo, jų pakankamumo, o ypač dėl psichologinio smurto įrodinėjimo. Kaip ir Lietuvoje, analizuotose valstybėse daugiausia dėmesio skiriama pirminių veiksmų, kuriuos atliekant surinkti duomenys yra ypatingai svarbūs įrodinėjant kaltę, kokybiškam atlikimui. Sprendžiant šią problemą siūloma ne keisti procedūras ar procesus, o ypatingą dėmesį skirti pareigūnų parengimui ir kvalifikacijos kėlimui bei visuomenės švietimui, skirtam tiek lyčių stereotipų įtakos mažinimui, tiek psichologinio smurto atpažinimui.

5.5. Summary of the findings in English

The Swedish government's practice of regularly evaluating policy and legal measures to reveal gaps in legal regulation is often praised. The Swedish National Crime Prevention Council often conducts evaluations of newly introduced legal norms and their application. It is an advanced practice that allows the state to systematically evaluate if the changes established have made the desirable effect, as well as identify what other changes are needed to have the desired impact. When conducting assessments, statistics are analyzed, and qualitative research is conducted. It is suggested that Lithuania adapts the above-mentioned commendable practice.

Sweden's national strategy for preventing and combating men's violence against women, its goals and objectives show the Swedish government's holistic approach towards the problem of domestic violence. The policy is focused on working with target groups, strengthening competencies in various sectors, education, and evaluating the effectiveness of measures. When Lithuania revises the domestic violence prevention policy, it is suggested to take into account the practice of Sweden in the field of policy development.

Although Sweden, due to its criminal policy, is classified as having a model of greater protection against domestic violence, the criminal legal regulation of domestic violence in Sweden and Lithuania has many similarities. It would be worth considering the possibility of criminalizing the systematic use of violence in Lithuania, taking into account the experience of Sweden. This criminal act could make it possible to individualize the behavior of a perpetrator who uses systematic and continuous violence and apply stricter criminal liability.

The positive practices of Austria regarding the questioning of victims of domestic violence should be considered. It is to be welcomed that in Austria, victims of domestic violence are interviewed in order to avoid traumatic face-to-face contact, and this is done either by organizing a questioning only during the pre-trial investigation (ensuring also the offender's right to an adversarial process) or by using special interview rooms or tools. The legal regulation in force in Lithuania is appropriate and sufficient to apply a similar practice, but in this case the attitude of law enforcement agencies towards such a victim and the methods of protection applicable to her must be changed, which would also lead to changes in practice.

Austria's practice of using mediation in cases where both parties to the conflict agree to this and the prosecutor does not see the risk of mediation taking place is to be welcomed. Such practices, especially in cases where violence is mutual and several pre-trial investigations are initiated, could be an effective way to resolve the dispute without applying the most severe, criminal liability. To make it effective in Lithuania detailed changes

to the Code of Criminal Procedure, the Criminal Code are needed. The harmonization of this change with other legal acts, for example, the Mediation Law of the Republic of Lithuania, should follow as well.

When assessing the best practices of Spain and Lithuanian legal regulation, it must be noted that it is important to ensure that judicial and criminal measures are combined with educational, health care, social and assistance measures. Effective prevention of domestic violence is possible only in the presence of gender equality education and training of how to recognize violence from the early stages of personality development. It is considered that education on issues of gender equality, training in the ability to recognize violence, the formation and development of the ability to resolve emerging conflicts peacefully from the very initial (early) stages of development through lifelong learning would be an excellent preventive measure of domestic violence (and violence in general). Such an aspiration should be formulated at the legislative level. Accordingly, it is recommended, following the good practices of Spain, to fundamentally revise the strategic education policy documents, detailing what competences must be developed at the different levels of education.

Spanish Social and Labor Market Integration Program designed for the integration of women victims of gender-based violence into the labor market is mentioned as an example of good practice. It consists of special measures aimed at improving the social integration and labor market situation of unemployed women victims of gender-based violence in order to ensure their economic independence from their perpetrators.

All analyzed states apply protection orders against violence as a means of preventing revitalization. However, looking at the partly similar basic principle of protection against domestic violence (the importance of eviction of the abuser and additional guarantees of protection for the victim, including, among other things, specialized centers), it can be concluded that the model in force in Lithuania has many similarities with the Austrian model. There will be even more similarities in Lithuania with the entry into force of the new amendments to the Law on Protection from Domestic Violence related to the regulation of the Domestic Violence Environmental Protection Order. With the entry into force of these changes, Lithuania will in principle be able to apply a two-step response to domestic violence: (i) an initial, immediate response related to the obligation on the perpetrator to move out and a ban on approaching; (ii) the imposition of pre-trial supervision measures following the initiation of a pre-trial investigation.

In all the reviewed countries, as in Lithuania, similar problems are encountered regarding the effective collection of evidence, and sufficiency of the evidence, in particular regarding the proof of psychological violence. Most of the attention is paid to the high-quality performance of the primary actions, during which the collected data are particularly important for proving guilt. Accordingly, in this regard, it is proposed not to focus on the changes in procedures or processes, but to pay special attention to training and upskilling of officers and to public education and awareness raising aimed both, at reducing the influence of gender stereotypes and recognizing psychological violence.

VI. REKOMENDACIJOS IR SIŪLYMAI / RECOMMENDATIONS AND PROPOSALS

Rekomendacijos ir siūlymai

1) Atsižvelgiant į smurto prieš moteris, įskaitant ir grasinimų panaudoti smurtą, bei smurto artimoje aplinkoje teisinio reguliavimo evoliuciją, būtina kriminalizuoti naujai atsiradusias ir, remiantis skirtingų organizacijų duomenimis, plačiai plintančias smurto formas. Pirmiausia siūloma tikslinti ir plėsti smurto sąvoką, į ją įtraukiant kibernetinį smurtą, praplėsti seksualinio smurto sąvoką. Siūlytina papildyti ASAAĮ 2 str. 2 d. 7 p. ir jį išdėstyti taip: „7. **Smurtas** – veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, **įskaitant išžaginimą, lytinių organų žalojimą, kibernetinį persekiojimą ar priekabiavimą, intymios informacijos platinimą be asmens sutikimo, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą, taip pat sukeliamos kančios, įskaitant grasinius atlikti tokius veiksmus, prievartą ar savavališką laisvės atėmimą, vykdomus tiek viešai, tiek privačiame gyvenime.**“

2) Svarstyta įstatyminiu lygmeniu konkretizuoti atskirų smurto formų sąvokas, nurodant pagrindinius (esminius) smurto identifikavimo kriterijus. Taip būtų sprendžiamas ir ekonominio smurto kriminalizavimo klausimas. Siūloma ASAAĮ 2 str. 2 dalį papildyti 8 ir 9 p. ir juos išdėstyti taip:

a. „8. kibernetinis smurtas – smurto veiksmas, kuris įvykdytas ar prie kurio vykdymo prisidėta iš dalies arba visiškai naudojantis informacinėmis ir ryšių technologijomis, arba kuris pasunkėjo dėl naudojimosi šiomis technologijomis. Informacinės ir ryšių technologijos – visos technologinės priemonės ir ištekliai, naudojami informacijai saugoti, kurti, ja dalintis ar keistis skaitmeniniu būdu, įskaitant išmaniuosius telefonus, kompiuterius, socialinius tinklus ir kitas medijų prietaikus ir paslaugas.

b. „9. Ekonominis smurtas – bet koks veiksmas ar elgesys, nukreiptas į aukos finansinę, turtinę padėtį, galintis pasireikšti turto sugadinimu ar sunaikinimu, galimybių naudotis finansiniais ištekliais, išsilavinimu ar darbo rinka apribojimu, taip pat finansinių išpareigojimų nevykdymu ar kitokiu elgesiu, sukeliančiu aukos finansinę priklausomybę nuo smurtautojo bei darančiu turtinę žalą“.

3) Atsižvelgiant į Austrijos pavyzdį vertėtų apsvarstyti galimybę Lietuvoje sugriežtinti baudžiamąją atsakomybę už sisteminį smurto naudojimą. Panašios, tačiau netapačios nusikalstamos veikos, už kurias griežtesnė atsakomybė yra taikoma dėl smurto sistemiškumo, yra kriminalizuotos ir Švedijoje, taigi sisteminio smurto naudojimo kriminalizavimas atlieptų ir Švedijos gerąją praktiką. Baudžiamosios atsakomybės griežtinimas už sisteminį smurto naudojimą Lietuvoje galimas numatant papildomą kvalifikuojantį požymį. Dėl to siūloma BK 135 str. 2 dalį ir 138 str. 2 dalį papildyti atitinkamai 4 ir 14 p., o BK 60 str. 1 dalį – 15 p., ir juos išdėstyti taip:

a. BK 135 straipsnis. Sunkus sveikatos sutrikdymas. 2. Tas, kas sunkiai sužalojo ar susargdino: <..> **4. Naudojęs sisteminį smurtą prieš nukentėjusį asmenį.**

b. BK 138 straipsnis. Nesunkus sveikatos sutrikdymas. 2. Tas, kas nesunkiai sužalojo ar susargdino: <...> **14. Naudojęs sisteminį smurtą prieš nukentėjusį asmenį.**

c. BK 60 straipsnis. Atsakomybę sunkinančios aplinkybės. <...> **15. Veika padaryta prieš tai naudojus sisteminį smurtą nukentėjusio asmens atžvilgiu.**

4) Įstatymo leidėjui papildžius BK 148¹ str. ir kriminalizavus asmens neteisėtą persekiojimą, tačiau šią nusikalstamą veiką priskyrus prie baudžiamojo nusižengimo, gerokai susilpnėjo persekiojamo asmens teisinė apsauga, iškilo kolizija tarp 145 str. 2 d. ir 148¹ str. Atsižvelgiant į tai, tikslinga dar kartą įvertinti naujai kriminalizuotos nusikalstamos veikos pavojingumą bei peržiūrėti BK 148¹ str. sankciją.

5) Atsižvelgiant į tai, kad nuo smurto artimoje aplinkoje gali nukentėti bet koks asmuo, įskaitant vyrus, jaunesnius ar vyresnio amžiaus žmones, vaikus ir LGBTIQ (lesbietės, gėjai, biseksualūs, translyčiai, nebinarinio seksualumo, intereseksualūs ir queer asmenys), siūlytina kelti klausimą dėl būtinumo tikslinti smurto aukos sąvoką, nustatant, kad smurto auka gali tapti bet kuris fizinis asmuo, nepriklausomai nuo jo biologinės ir socialinės lyties. Atitinkamai siūloma tikslinti ASAAĮ 2 str. 5 p. ir jį išdėstyti taip: „5. **Smurtą artimoje aplinkoje patyręs asmuo** (toliau – **smurtą patyręs asmuo**) – asmuo, **nepriklausomai nuo jo biologinės ar socialinės lyties**, prieš kurį panaudotas smurtas artimoje aplinkoje, arba dėl smurto artimoje aplinkoje mirusio asmens šeimos narys, kuris patyrė žalą dėl to asmens mirties, arba taip pat vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta. Smurtautojas nelaikomas smurtą patyrusiu asmeniu.“

6) Nepaisant to, kad dar 2016 m. vasario 29 d. įsakymu Generalinis prokuroras patvirtino rekomendacijas „Dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo“, kuriose yra detalios nurodytos specialius poreikius galinčios padėti užtikrinti priemonės ir specialių apsaugos poreikių vertinimo tvarka, šiuo metu stebima tai, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnams nėra aiškiai žinoma, dėl kokių priežasčių jie turi pildyti specialių poreikių nustatymo anketą ir kokią įtaką turi gautas rezultatas. Dėl šių priežasčių specialių poreikių nustatymo anketos pildymas tampa tik dar vienu pareigūnus „varginančiu“ formaliu veiksmu ir neatneša siekto rezultato. Todėl rekomenduotina vykdyti mokymus policijos pareigūnams šia tema, detalios paaiškinant koks yra specialių apsaugos poreikių anketos pildymo tikslas ir kokią įtaką turi šios anketos rezultatai. Taip pat siūlytina papildyti BPK 36² straipsnį ir jį išdėstyti taip: “**36² straipsnis. Specialūs apsaugos poreikiai.** Specialūs apsaugos poreikiai yra asmeninių savybių, nusikalstamos veikos pobūdžio ar jos padarymo aplinkybių nulemti nukentėjusiojo poreikiai naudotis šiame Kodekse nustatytais garantijomis, kad nukentėjusysis būtų apsaugotas nuo psichinės traumos, nusikalstamo poveikio ar kitų neigiamų padarinių. **Paaiškėjus smurto artimoje aplinkoje požymiams, kiekvienu atveju nustatomi specialūs nukentėjusiojo apsaugos poreikiai.**“

7) Procesinis įstatymas neapibrėžia „nukentėjusį lydinčio asmens“ teisinio procesinio statuso, t. y. neaišku, kokias teises baudžiamojo proceso metu toks asmuo turi. Siūlytina papildyti BPK 56¹ straipsnį ir jį išdėstyti taip: **„56¹ straipsnis. Nukentėjusį lydinčio asmuo.** Nukentėjusį baudžiamojo proceso metu gali lydėti jo pasirinktas asmuo. Šis asmuo ikiteisminio tyrimo ir nagrinėjimo teisme metu privalo laikytis nustatytos tvarkos. Nukentėjusį lydinčio asmens dalyvavimas baudžiamajame procese ar atskirose jo dalyse gali būti apribotas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimu arba ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi, kai toks dalyvavimas prieštarauja nukentėjusiojo interesams arba trukdo tirti, ar nagrinėti bylą. **Nukentėjusį lydinčio asmuo naudojasi šio Kodekso 54 straipsnyje nurodytomis teisėmis ir pareigomis.“**

8) Nors naujos ASAAĮ redakcijos 10 str. smurto aukos teisės detalizuotos labiau, jos iš esmės apima tik vieną sferą – teisinės pagalbos suteikimą. Būtų tikslinga plėsti nukentėjusių nuo smurto artimoje aplinkoje teisių sąrašą jas detalizuojant, vengiant abstrakčių, blanketinių normų, apimant visas socialinio gyvenimo sferas. Remiantis Ispanijos gerąja praktika, rekomenduotina peržiūrėti ASAAĮ 10 str., įtraukiant į jį smurto aukų teisę nedelsiant gauti nemokamą advokato pagalbą (nustatant, kad advokatas, siekiantis teikti pagalbą smurto artimoje aplinkoje aukoms, būtų išklaušęs specializuotus mokymus), teisę būti integruotam į darbo rinką (įtraukiant pagrindinį ir profesinių įgūdžių mokymą, paskatas savarankiškai dirbti ir pan.), įtvirtinant teisę nutraukti darbo santykius dėl patirto smurto, teisę į socialinio draudimo įmokų lengvatas. Atitinkamai siūlytina papildyti ASAAĮ 10 str. 1 d. 5-7 punktais ir juos išdėstyti taip: **„10 straipsnis. Smurtą patyrusio asmens teisės.** 1. Smurtą patyręs asmuo turi teisę: 1) gauti iš policijos pareigūno ir iš specializuotos pagalbos centro informaciją apie įstaigas, teikiančias pagalbą pagal šį įstatymą; 2) nedelsiant gauti informaciją iš policijos pareigūno ir (ar) tyrėjo apie smurtautojo sulaikymą ir apie smurtautojui taikomas ar baigiamas taikyti kardomąsias priemones, užtikrinančias smurtą patyrusio asmens saugumą; 3) gauti specializuotą kompleksinę pagalbą, numatytą smurtą patyrusiems asmenims; 4) kreiptis ir gauti pagalbą šio įstatymo ir kitų LR teisės aktų nustatyta tvarka; **5) nedelsiant gauti nemokamą antrinę teisinę pagalbą; 6) gauti socialinio draudimo įmokų lengvatas Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka; 7) gauti finansinę pagalbą, jei dėl amžiaus, socialinių aplinkybių arba bendro išsilavinimo stokos arba specialių įgūdžių trūkumo, turi ypatingų sunkumų susirasti darbą, gauti finansinę paramą.“** Siūlytina Teisingumo ministerijai (dėl reikalavimų advokatams, teikiantiems teisinę pagalbą smurto artimoje aplinkoje aukoms, išklausti mokymus) ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai (dėl paramos smurto aukoms suteikimo, jų socialinės integracijos ir pan.) peržiūrėti žinybinius teisės aktus, siekiant užtikrinti efektyvų suteiktų teisių įgyvendinimą.

9) Teisinis reguliavimas ir jo taikymas neužtikrina pakankamos reviktimizacijos apsaugos. Siūloma nustatyti, kad atvejo vadybos posėdžiai aukai ir smurtautojui būtų organizuojami atskirai atitinkamai keičiant LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymu patvirtinto Aprašo dėl atvejo vadybos tvarkos 58 punktą, jį išdėstant taip: „58. Siekiant išvengti pakartotinės viktimizacijos, atvejo nagrinėjimo posėdžiai galimai aukai (-oms) (toliau – auka) ir įtariamam smurtautojui (-ams) (toliau – smurtautojas) turi būti organizuojami atskirai, ~~jei to prašo auka, neatsižvelgiant į galimą smurtautojo nuomonę.~~ Tokiu atveju pagalbos plane priemonės nustatomos atskirai aukai ir smurtautojui.“

10) Specializuotos pagalbos centro atstovas, turintis notariškai patvirtintą įgaliojimą, gali atstovauti smurto auką, kuomet smurto auka ir smurtautojas turi priimti bendrus sprendimus dėl šeimos situacijos, vaiko ar kitų šeimai svarbių klausimų. Tokiu atveju nors ir per atstovą, smurto auka yra verčiama bendrauti su smurtautoju, dėl ko efektyviai neužtikrinamos jos teisės. Todėl siūlytina tikslinti LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymu patvirtinto *Aprašo dėl atvejo vadybos tvarkos* 57, 59 punktus, juos išdėstant taip:

a. „57. Jeigu atvejo vadyba šeimoje pradėta arba atvejo vadybos proceso metu paaiškėja, kad šeimoje įtariamasis ar užfiksuotas smurtas artimoje aplinkoje, į atvejo vadybos procesą ~~gali būti~~ įtraukiami specializuotų pagalbos centrų (toliau – SPC) atstovai“.

b. „59. Kai būtina, kad auka ir smurtautojas priimtų bendrus sprendimus dėl šeimos situacijos, vaiko ar kitų šeimai svarbių klausimų, aukai posėdyje gali atstovauti SPC atstovai, turintys ~~notaro patvirtintą aukos rašytinį sutikimą~~ jai atstovauti. Toks ~~įgaliojimas sutikimas~~ turi būti surašytas ir pateiktas atvejo vadybininkui raštu ne vėliau nei likus 3 darbo dienoms iki atvejo nagrinėjimo posėdžio dienos.“

11) Šie pakeitimai turėtų atsispindėti ir *Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo*, patvirtinto LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 7 d. įsakymu Nr. A1-227, 7 punkte. Plečiant SPC funkcijas, turėtų būti užtikrintas reikiamas specializuotos kompleksinės pagalbos teikimo finansavimas ir

įvertinti galimi *Specializuotos pagalbos centrų programos*, patvirtintos LR socialinės apsaugos ir darbo, LR sveikatos apsaugos ir LR vidaus reikalų ministrų 2011 m. gruodžio 19 d. įsakymu, pakeitimai.

12) Lietuvoje policijos pareigūnai rengiami arba profesinio mokymo (1 m. programa), arba universitetinėse teisės krypties studijose (3,5 - 4 m. trukmės). Studijų metu su smurto artimoje aplinkoje tematika susipažįstama epizodiškai, studijuojant baudžiamąją, baudžiamojo proceso teisę, administracinę teisę, kriminologiją ir kriminalistiką, taip pat praktikos metu. Atskiras dalykas šiai problemai atskleisti nedėstomas, nors, kaip kokybinio tyrimo dalyviai (policijos pareigūnai) nurodo, šios bylos sudaro ženkliai dalį jų darbo krūvio. Jeigu tyrėjas neturi teisinio išsilavinimo, jis bus baigęs tik įvadinio mokymo kursus, kurių metu šiam klausimui skiriama dar mažiau dėmesio. Tyrimo metu daryto interviu dalyviai pakartotinai nurodė, kad daugiausia klaidų yra padaroma atliekant pirminius veiksmus. Atitinkamai sekant gerąją Austrijos ir Švedijos praktiką, siūlytina peržiūrėti formalaus teisininkų ugdymo programas ir smurto artimoje aplinkoje problematikai skirti išskirtinį dėmesį. Taip būtų išspręstas ne tik policijos pareigūnų, bet ir prokurorų bei teisėjų, kuriems reikalingas teisinis universitetinis išsilavinimas, parengimo klausimas. Naujai parengti pareigūnai jau turėtų reikiamas bazines žinias, reikalingas smurto artimoje aplinkoje atvejams tirti.

13) Nors tarpinstitucinis bendradarbiavimas vyksta, tyrimo dalyviai teigia, kad jis yra nepakankamas, ir išreiškia dažnesnių bendrų mokymų, kuriuose dalyvautų visi su smurtu artimoje aplinkoje dirbantys asmenys, poreikį. Tokio tipo mokymai leistų visiems geriau pamatyti ir suprasti, su kokiais sunkumais kiekvienos teisinės grandies darbuotojai susiduria, ir kas galėtų būti tobulinama taip, kad bendras darbas būtų sklandesnis ir efektyvesnis. Tyrimo dalyviai mano, kad galėtų vykti daugiau specifinių mokymų smurto artimoje aplinkoje tematika, pvz., apie bendravimo su smurto artimoje aplinkoje aukomis ypatumus ir apklausų specifiką. Psichinio ir ekonominio smurto fiksavimas akivaizdžiai reikalauja įdirbio ir naujo įrodymų rinkimo mechanizmo, galimai pasitelkiant naujus, dar į teisinę sistemą neįdiegtus metodus, pvz., psichologinius vertinimus pagal specifinius klausimynus, rodančius vienokį ar kitokį patiriamą smurtą. Sekant Ispanijos gerąją praktiką, siūlytina reguliariai organizuoti kvalifikacijos kėlimo kursus policijos pareigūnams bei tęsti jau anksčiau vykdytus kolektyvinius skirtingų tikslinių grupių mokymus, kurie pasiteisino ir Švedijoje, įtraukiant ne tik prokurorus, policijos pareigūnus, teisėjus, bet ir nevyriausybinę organizacijų atstovus. Tokiu būdu būtų siekiama ir kito tikslo – tarpinstitucinio bendradarbiavimo plėtojimo ir stiprinimo, kuris, atsižvelgiant į analizuotą šalių praktiką, laikytinas vienas iš svarbių elementų kovojant su smurtu artimoje aplinkoje.

14) Reaguojantiems į įvykį Policijos pareigūnams, neturintiems specialių žinių ar įgūdžių identifikuoti smurtą artimoje aplinkoje (jo atskirų rūšių), paliekama daug diskrecijos, ir galutinės išvados priklauso nuo jų daromo vertinimo. *Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos apraše* nėra išvardintos ir apibūdintos smurto formos, kas gali sukelti sunkumų vertinant situaciją (pvz., ekonominio smurto ar seksualinio smurto, jei nėra akivaizdžių smurto požymių). Atsižvelgiant į tai, siūlytina, kad į įvykį, susijusį su smurtu artimoje aplinkoje, vyktų specialiai apmokyti pareigūnai. Taip pat siūlytina Apraše tiksliai įvardinti smurto formas ir jų identifikavimo kriterijus.

15) Kadangi pakartotinio smurto atvejai yra dažni, dažnas susitaikymo instituto taikymas, ypač esant sisteminio smurto požymiams, nesprendžia smurto artimoje aplinkoje problemos. Kaip dažną susitaikymo instituto privalumą respondentai (pareigūnai ir teisėjai) įvardija baudžiamosios atsakomybės išvengimą. Visgi tai neturėtų būti kriterijus (ar bent jau ne esminis) sprendžiant atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taikymo klausimą. Susitaikymo instituto taikymas gali reviktimizuoti moteris, kurios išgyveno smurtą. Todėl sprendžiant klausimą dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės susitaikius, reikėtų įdėmiai įvertinti pačią situaciją, asmenų santykius, elgesį iki nusikalstamos veikos. Šios aplinkybės tampa svarbios teismui sprendžiant dėl nusikalstamos veikos ir pačių asmenų pavojaus. Kitais atvejais, ypač esant sisteminiam smurtui, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimas turėtų būti sprendžiamas ypač įdėmiai ir individualizuotai. Poreikis / tikslingumas keisti LR BK 38 straipsnį gali būti įvertintas tik kompleksiskai išnagrinėjus mediacijos instituto taikymo perspektyvas.

16) Teigiamai vertintina Austrijos praktika taikyti mediaciją tais atvejais, kai abi smurtaujančios konflikto šalys su tuo sutinka ir prokuroras nemato rizikos mediacijai vykti. Tokia praktika, ypač tais atvejais, kai smurtas yra abipusis, ir pradedami keli ikiteisminiai tyrimai, galėtų būti efektyvus būdas išspręsti ginčą netaikant pačios griežčiausios, baudžiamosios atsakomybės. Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane numatyta plėsti privalomosios mediacijos taikymą baudžiamajame procese. Visgi tam, kad būtų numatyta galimybė

Lietuvoje taikyti mediaciją smurto artimoje aplinkoje bylose, reikalingi BPK, BK pokyčiai (nustatant, kokio pobūdžio bylose gali būti taikoma mediacija, kokiam procese etape, kaip įforminamas rezultatas ir pan.), šie teisės aktai turi būti suderinti su kitais teisės aktais, pvz., LR mediacijos įstatymu. Atitinkamai pasisakytina ir dėl BPK 167 str. 3 d. nuostatų, imperatyviai įtvirtinančių ikiteisminio tyrimo pradžią esant smurto artimoje aplinkoje požymiams be jokių išlygų. Įstatymų leidėjui panaikinus privataus kaltinimo institutą, galimybė taikyti mediaciją baudžiamajame procese tapo sunkesnė. Tad teisinio reguliavimo pokyčiai galėtų būti siūlomi tik atlikus atskirą mokslinį tyrimą, kuris įvertintų mediacijos taikymo tokio pobūdžio bylose poveikį tiek nukentėjusiajam, tiek tikslingumui pradėti / tęsti baudžiamąjį persekiojimą, tiek atitiktį siekiamiems tikslams – pagalbos suteikimą nukentėjusiajam sprendžiant konfliktinius santykius ir gaunant satisfakciją dėl patirtos nusikalstamos veikos. Tyrimu taip pat turėtų būti kruopščiai įvertintos nukentėjusiajam asmeniui galinčios kilti rizikos, ir apsvaistyti tokių rizikų atsvaros mechanizmai.

17) Kokybinio tyrimo duomenys rodo, kad Teismai, išnagrinėję baudžiamąsias bylas supaprastinto proceso tvarka, paskyrę bausmes vengia nuteistajam skirti baudžiamąjį poveikio priemones, pvz., įpareigojimą dalyvauti elgesį keičiančiose programose, išklausti specialius mokymus ar pan. Dėl to ne visada įgyvendinami bausmės tikslai, nukentėjusiųjų apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje kaltininko probacijos periodu nėra pakankamai efektyvi. Teismams siūlytina dažniau taikyti minėtas priemones, nustatant tam tikrus įpareigojimus nuteistam asmeniui. Šios priemonės ypač svarbios siekiant išvengti smurto pasikartojimo ateityje, kadangi jos skirtos koreguoti smurtautojo elgesį. Tiksliniai mokymai teisėjams smurto artimoje aplinkoje, bausmių ir baudžiamąjį poveikio priemonių parinkimo, jų taikymo temomis gali padėti koreguoti susiformavusią praktiką.

18) Daugiausia dėl smurto artimoje aplinkoje kreipiasi asmenys, kurie galimai nukentėjo nuo asmens, kuris buvo apsvaigęs nuo alkoholio, o neblaivių asmenų apklausos yra negalimos. Visgi daugėja psichologinių tyrimų⁴⁰², kurie iš esmės konstatuoja tą patį rezultatą - net apsvaigęs asmenys tam tikrais atvejais gali tiksliai atsiminti tyrimui svarbius faktus ir yra pajėgūs būti apklausiami. Kadangi didžioji dalis smurto artimoje aplinkoje atvejų yra susiję su nesaikingu alkoholio vartojimu, o tai savo ruožtu sudaro problemas tolimesniame bylos nagrinėjimo procese, būtų logiška pareigūnus mokyti apie neblaivių asmenų apklausų ypatumus, neblaivių asmenų gebėjimą atsiminti informaciją ir tos informacijos vertinimo ypatumus.

19) Smurto artimoje aplinkoje prevencijai ir kelio užkirtimo pakartotiniams atvejams būtina stiprinti visuomenės švietimą, įskaitant ugdymo ir mokymo įstaigas (teikiant informaciją ne tik apie aukų teises, pagalbą teikiančias institucijas, bet ir apie smurto atpažinimą), stiprinti teisėsaugos pareigūnų bei medicinos darbuotojų kompetenciją bendrauti su nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiais asmenimis. Pakartotinio smurto artimoje aplinkoje prevenciją ir smurto aukų teisių užtikrinimą sustiprins apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderio taikymas, numatytas naujos redakcijos ASAAĮ. Siūlytina, kad sprendimus dėl apsaugos orderio taikymo priimtų ne policijos pareigūnas, o prokuroras. Remiantis geraja Švedijos praktika, siūlytina, kad sprendimus dėl apsaugos orderio taikymo priimtų ne policijos pareigūnas, o prokuroras. Tyrimo metu nustatyta, kad ne visi tyrėjai turi teisinį išsilavinimą, o sprendimą reikia priimti labai greitai, atlikus preliminarų teisinį veiksmų ir aplinkybių vertinimą. Taip pat siūlytina nustatyti, jog pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl nusikalstamų veikų, padarytų artimoje aplinkoje, nedelsiant būtų sprendžiamas kardomųjų priemonių paskyrimo klausimas.

20) Teismų praktikoje nėra numatyta specifinių įrodymų vertinimo taisyklių, būdingų būtent šio pobūdžio byloms. Specifinės asmenų parodymų patikimumo vertinimo taisyklės labiau siejamos su apklausiamo asmens charakteristika – jo amžiumi, psichologine būkle ir pan. Todėl, atsižvelgiant į smurto artimoje aplinkoje bylų specifiką, svarbu žinoti pagrindines taisykles, pagal kurias patikimumo aspektu turi būti vertinami vaikų, kaip ir kitų pažeidžiamų baudžiamąjį proceso dalyvių parodymai. Siekiant užtikrinti pažeidžiamo baudžiamąjį proceso dalyvio parodymų patikimumą, ypač svarbu pasirūpinti tinkama, saugia apklausos aplinka, nes tik saugiai besijaučiantis liudijantis asmuo gali duoti patikimus parodymus. Saugios aplinkos užtikrinimui svarbu užtikrinti tinkamą apklausiamojo atstovavimą, tinkamai formuluojamus klausimus (neuždavinėti atsakymą menančių, vertinamojo pobūdžio klausimų, leisti aukai papasakoti aplinkybes, kurios jai atrodo svarbios ir pan.), užtikrinti, kad nebūtų susiduriama su skriaudėju akis į akį prieš apklausą, jei reikia, apklausą turi atlikti tos pačios lyties asmuo ar net tas pats pareigūnas. Svarbu pažymėti, kad jau ir pačios apklausos technikos gali padėti užtikrinti teisingą parodymų patikimumo įvertinimą. Pvz., kognityvinis interviu grindžiamas principais,

⁴⁰² Monds, L. A., Cullen, H. J., Kloft, L., Sumampouw, N., van Golde, C., Harrison, A. W., & Otgaar, H. (2022). Police perceptions of eyewitness impairment due to alcohol and other drug use: A cross-cultural comparison. *Police Practice and Research*, 23(1), 34-49.

kurie iš dalies leidžia vertinti ir liudijimų patikimumą, pvz., prašoma papasakoti chronologine tvarka, tuomet iš trečio asmens perspektyvos, nuo kažkurio momento arba atbuline tvarka. Jei pasakojimas išlieka nuoseklus (net ir skiriantis neesminėms aplinkybėms), jau galima daryti prielaidą, kad tokio asmens parodymai yra patikimi. Rekomenduotina organizuoti psichologinius – teisinius mokymus, kuriuose būtų dėstoma psichologinė – teisinė (teorinė ir praktinė) informacija apie tai, kaip vykdyti apklausą, siekiant gauti patikimus parodymus, kaip atpažinti nepatikimą liudytoją, kaip tinkamai formuluoti klausimus ir kitais aktualiais klausimais. Tokio turinio mokymų poreikis yra didelis, tokių mokymų trūkumą įvardija tiek tyrėjai, tiek prokurorai, tiek ir teisėjai.

21) Dėl Policijos įstatyme vartojamos plačios „policijos pareigūno“ sąvokos neaišku, kokias funkcijas atliekantis policijos pareigūnas įgijo teisę kreiptis į teismą dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos priemonių skyrimo. Taip pat kyla klausimas, ar policijos pareigūnas turėtų kreiptis į teismą dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos priemonių skyrimo, jei į jį su rašytiniu prašymu kreipėsi auka, tačiau policijos pareigūnas pats rizikos veiksnių nenustatė. Nėra aišku, ar gali būti skundžiamas ir kam, jei gali būti skundžiamas, policijos pareigūno atsisakymas kreiptis į teismą dėl apsaugos priemonių skyrimo. Atsižvelgiant į tai, siūloma peržiūrėti policijos veiklą reglamentuojančius žinybinius teisės aktus ir, įvertinus vykdomos policijos reformos pokyčius, konkretizuoti policijos pareigūno sąvoką.

22) Dėl moksliniais tyrimais įrodyto neigiamo poveikio, kurį patiria vaikai, matę smurtą artimoje aplinkoje, visos analizuotos šalys (Ispanija, Švedija ir Austrija) vaiką pripažįsta nukentėjusiuoju. Lietuvoje vaikai, tapę smurto artimoje aplinkoje liudininkais, arba gyvenantys smurtinėje aplinkoje, BPK prasme nėra pripažįstami nukentėjusiais. Vaiko nepripažinus nukentėjusiuoju BPK prasme, nėra teisinio pagrindo baudžiamojo proceso priemonėmis apriboti įtariamojo teisių bendrauti ar ieškoti kontaktų su smurtą mačiusiu vaiku. Siekiant užtikrinti smurtą stebėjusio vaiko interesus, galimą apsaugą, atskirus teisinius procesus turėtų inicijuoti vienas iš vaiko tėvų, prokuratūra, ginanti viešą interesą. Manytina, kad esamas teisinis reguliavimas Lietuvoje yra ydingas, neužtikrinantis savalaikės ir visapusiškos vaiko interesų apsaugos. Jis turėtų būti koreguojamas, atsižvelgiant į gerąją minėtų šalių praktiką, nustatant, kad nukentėjusiuoju gali būti pripažintas vaikas, betarpiškas stebėjęs smurtą artimoje aplinkoje. Atitinkamai siūlytina papildyti BPK 28 str. 1 d. ir ją išdėstyti taip: **“28 straipsnis. Nukentėjusysis.** 1. Nukentėjusysis yra fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos, arba nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos. **Nukentėjusiuoju taip pat pripažįstamas vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta.** Asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi.”

23) Dėl vaiko nepripažinimo auka kyla nemažai sunkumų, pvz., vaikų teisių apsaugos skyrius, siekdamas apginti vaiko teises, skatina vaiką matytis ir leisti laiką su tuo tėvu, kuris smurtavo prieš kitą tėvą. Tokiais atvejais ir nukentėjęs tėvas turi toliau palaikyti ryšį ir komunikuoti su smurtaujančiu tėvu bei taikytis prie įpareigojančių vaikų teisių apsaugos skyriaus reikalavimų. Siūlytina svarstyti galimybę užtikrinti, kad nukentėjusysis vaikas ryšį su smurtaujančiu tėvu palaikytų per įgaliotą atstovą (pvz., pagalbos moterims/vyrams centrus). Taip pat siūlytina apsvarstyti tikslingumą įpareigoti vaiko teisių apsaugos specialistus kiekvienu konkrečiu atveju vertinti mačiusio šeiminių smurtą vaiko interesą primygtinai bendrauti su smurtaujančiu tėvu.

24) Lietuvoje, kaip ir aptartose valstybėse, yra numatytas tam tikras institucijų tinklas, kuris turėtų bendradarbiauti siekiant suteikti kompleksinę pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patiriantiems asmenims. Tačiau egzistuojanti praktika, kuri buvo atskleista ir kokybinio tyrimo metu, patvirtina, kad tarpinstitucinis bendradarbiavimas vyksta ne visiškai nuosekliai, tikslingai. Pvz., policijos pareigūnai ir (ar) prokurorai nėra supažindami su specializuotos pagalbos centrų surinkta informacija identifikuojant ir taikant specialias apsaugos priemones, todėl bendradarbiavimas nėra efektyvus. Siūlytina atsižvelgti į, pvz., Austrijos patirtį, kur kiekvienu atveju, gavus informaciją apie smurtą artimoje aplinkoje, aukai yra sudaromas trumpalaikis ir ilgalaikis individualizuotas pagalbos planas, kuris yra nuosekliai įgyvendinamas, bendradarbiaujant specializuotiems pagalbos centrams ir pareigūnams.

25) Švedijos Nacionalinė vyrų smurto prieš moteris prevencijos ir kovos su juo strategija 2017 - 2026 m. laikotarpiui yra holistinio požiūrio į smurto artimoje aplinkoje problemą pavyzdys. Politika orientuota į darbą su tikslinėmis grupėmis (potencialiomis aukomis, aukomis, išskiriant vaikus, smurtautojais), kompetencijų įvairiuose sektoriuose stiprinimą, švietimą, taikomų priemonių, įskaitant teises, efektyvumo vertinimą. Lietuvoje rengiant naują ar peržiūrint *Valstybinę smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo*

nukentėjusiems asmenims programą ar panašų politikos dokumentą, siūloma atsižvelgti į Švedijos praktiką politikos formavimo srityje.

26) Vertinant Ispanijos gerąją praktiką ir Lietuvos teisinį reguliavimą, pažymima, jog svarbu užtikrinti, kad teisminės ir baudžiamosios priemonės būtų derinamos kartu su švietimo, sveikatos priežiūros, socialinėmis ir pagalbos priemonėmis. Efektyvi smurto artimoje aplinkoje prevencija galima tik esant švietimui lyčių lygybės ir smurto atpažinimo klausimais nuo ankstyvų asmenybės ugdymo stadijų. Manytina, kad ugdymas lyčių lygybės klausimais, mokymas sugebėti atpažinti smurtą, gebėjimų spręsti kylančius konfliktus taikiai formavimas ir lavinimas nuo pat pradinių (ankstyvų) raidos etapų būtų efektyvi smurto artimoje aplinkoje prevencijos priemonė. Atitinkamai rekomenduojama, sekant Ispanijos gerąją praktiką, siūlytina pakeisti LR švietimo įstatymo 3 straipsnio 1 punktą, papildyti šį straipsnį 2 punktu ir juos išdėstyti taip: „**3 straipsnis. Švietimo tikslai.** Švietimo tikslai yra šie: 1) išugdyti kiekvienam asmeniui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti doru, **gerbiančiu žmogaus orumą, moterų ir vyrų lygybę ir įvairovę, kaip pagrindą žmogiškosios vertybės, tolerantišku, savimi pasitikinčiu, atsakingu,** siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu, patriotiškai nusiteikusiui žmogui išlavinti dabartiniam gyvenimui svarbius jo komunikacinius gebėjimus, padėti įsisavinti žinių visuomenei būdingą informacinę kultūrą, užtikrinant valstybinės kalbos, užsienio kalbų ir gimtosios kalbos mokėjimą, informacinį raštingumą, taip pat šiuolaikinę socialinę kompetenciją ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą ir sveikai gyventi; 2) išlavinti dabartiniam gyvenimui svarbius jo komunikacinius gebėjimus, padėti įsisavinti žinių visuomenei būdingą informacinę kultūrą, užtikrinant valstybinės kalbos, užsienio kalbų ir gimtosios kalbos mokėjimą, informacinį raštingumą, taip pat šiuolaikinę socialinę kompetenciją ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą ir sveikai gyventi. Buvusius Įstatymo 3 straipsnio 2-5 punktus laikyti atitinkamai 3-6 punktais“. Taip pat siūloma peržiūrėti LR švietimo įstatymą, detalizuojant, kokios konkrečiai kompetencijos turi būtų ugdomos skirtingose ugdymo pakopose (šiam klausimui skiriant tokį pat išskirtinį dėmesį, kaip ir valstybės ir gimtosios kalbos mokymuisi).

27) Kaip sektinos praktikos pavyzdys paminėtina tai, kad Ispanijoje yra parengta Socialinės ir darbo rinkos integracijos programa, skirta bedarbių moterų, nukentėjusių nuo smurto dėl lyties, socialinei integracijai ir integravimui į darbo rinką, siekiant užtikrinti jų ekonominę nepriklausomybę nuo smurtautojų. Atsižvelgiant į šią gerąją praktiką, taip pat į tai, kad apklausų duomenimis, daugiau nei 50 proc. moterų Lietuvoje finansinės moters nepriklausomybės užtikrinimą mato kaip pagrindinę priemonę kovojant su smurtu artimoje aplinkoje, rengiant naują Valstybinę smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims programą ar panašų politikos dokumentą, rekomenduotina į ją ir jo įgyvendinimo planą įtraukti socialinės ir integracijos į darbo rinkos programą, kaip paramos nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusioms moterims ir reviktimizacijos prevencijos priemonę.

Recommendations and suggestions

1) Given the evolution of the legal regulation of domestic violence, including threats of violence, it is necessary to criminalize newly emerging, and, according to the data from different organizations, wide spreading forms of violence. First, it is proposed to clarify and expand the concept of violence to include cyber violence, as well as to expand the concept of sexual violence. It is proposed to supplement Art. 2(2)(7) of the ASAAI and arrange them as follows: " 7. '**Violence**' means the intentional physical, mental, sexual, economic or another impact on a person by an act or omission, **including rape, genital mutilation, cyber stalking or harassment, the dissemination of intimate information without the person's consent,** which results in physical, material or non-material harm to the person, as well as **causing suffering, including threats of such acts, coercion or arbitrary deprivation of liberty, committed both in public and in private life.**"

2) It is suggested to precise the concepts of different forms of violence at the legislative level, establishing the main criteria for identifying such violence. This would also address the issue of the lack of criminalization of economic violence. To this end, it is proposed to add subparagraphs 8 and 9 to Art. 2(2) of the ASAAI and arrange them as follows:

a. " 8. '**Cyber violence**' means any act of violence which has been committed or contributed to, by the partial or full use of information and communication technologies, or which has been aggravated using those technologies. Information and communication technologies are all technological tools and resources

used to store, create, share, or exchange information digitally, including smartphones, computers, social networks, and other media applications and services.

b. **'9. 'Economic violence' means any act or conduct directed at the financial and property situation of the victim, which may take the form of damage to or destruction of property, restriction of access to financial resources, of use of education or the labour market, as well as any failure to fulfil financial obligations or other conduct that causes the victim's financial dependence on the abuser and causes material damage.'**

3) It is worth considering the possibility of strengthening criminal liability in Lithuania for systematic use of violence, as it is done in Austria. Similar but not identical criminal acts, for which stricter liability is imposed due to the systematicity of violence are also criminalized in Sweden so the criminalization of systematic use of violence would also be in line with the good practice of Sweden. Strengthening of criminal liability for the systematic use of violence in Lithuania is possible by providing an additional qualifying characteristic. As a result, it is proposed to supplement Arts. 135(2) and 138(2) of the CC by subparagraphs 4 and 14, respectively, to add subparagraph 15 to Art. 60(1) of the CC, and to set them out as follows:

a. Article 135 of the CC. Severe impairment of health. 2. A person who has seriously injured or made ill: <...> **4. Having used systemic violence against the victim.**

b. Article 138 of the CC. Mild impairment of health. 2. A person who has mildly injured or made ill: <...> **14. Having used systemic violence against the victim.**

c. Article 60 of the CC. Aggravating circumstances. <... > **15. The act was committed by using systemic violence against the victim.**

4) The introduction of Art. 148¹ to the CC by the legislature and the criminalization of the unlawful prosecution of a person, as well as the classification of this offense as a misdemeanor, significantly weakened the legal protection of the person being prosecuted, raising conflict between Art. 145(2) and Art. 148¹ of the CC. In view of this, it is needed to reassess the seriousness of the newly criminalized offense and to review the sanction of Art. 148¹ of the CC.

5) Given that any person, including men, younger or older people, children and LGBTIQ (lesbian, gay, bisexual, transgender/transsexual, intersex, and queer/questioning), can be affected by domestic violence, it is proposed to clarify a concept of victim of violence by establishing that any natural person, regardless of their biological and social gender, can become a victim of violence. Accordingly, it is proposed to revise Art. 2(5) of the ASAAĮ and to read it as follows: **"5. A person who has suffered domestic violence** (hereinafter referred to as **'the person who has suffered violence'**) means a person, **regardless of his or her biological or social gender**, against whom domestic violence has been used, or a family member of a person who has died as a result of domestic violence, who has suffered harm as a result of that person's death, or also a child who has witnessed domestic violence or lives in an environment in which the violence occurred. The abuser is not considered a person who has suffered violence."

6) Despite the fact that by the order of 29 February 2016, the Prosecutor General approved the recommendations "On the assessment of the specific protection needs of victims", which set out in detail the measures available to ensure specific needs and the procedure for assessing specific protection needs, it is noticed that the pre-trial investigation officers are not clearly aware of the rationale behind filling out the questionnaire for the identification of specific needs and the impact on the results obtained. For these reasons, filling out the questionnaire for the identification of specific needs becomes just another formal act for officials and does not bring the desired result. Therefore, it is recommended to conduct training for police officers on this topic, explaining in detail what is the purpose of filling out the questionnaire for specific protection needs and of the possible use of the results. It is also proposed to supplement Article 36² of the CPC to read as follows: **"Article 36². Specific protection needs.** Specific protection needs are the victim's needs, determined by personal characteristics, the nature of the offense, or the circumstances in which it was committed, to use the guarantees laid down in this Code to protect the victim from mental trauma, criminal impact, or other negative consequences. **When signs of domestic violence come are noticed, the victim's specific protection needs shall be identified in each case."**

7) The procedural law does not define the legal procedural status of the "person accompanying the victim", i.e., it is not clear what rights such a person has during criminal proceedings. It is proposed to supplement Article 56¹ of CPC to read as follows: **"Article 56¹. The person accompanying the victim.** The victim may be accompanied during the criminal proceedings by a person of his/her choice. The person shall follow the established procedure during the pre-trial investigation and hearing in court. The participation of the person accompanying the victim in criminal proceedings may be limited by a decision of the pre-trial investigation officer or the prosecutor or by order of the pre-trial investigation judge or court when such participation is contrary to the interests of the victim or interferes with the investigation or examination of the case. **The person accompanying the victim shall exercise the rights and obligations referred to in Article 54 of this Code.'**

8) Although Art. 10 of the revised version of the ASAAĮ is more detailed in the rights of the victim of violence, they cover only one sphere – the provision of legal aid. It would be appropriate to expand the list of victims of domestic violence by detailing them, avoiding abstract, blanket norms, and covering all spheres of social life. Following the good practice of Spain, it is advisable to revise Article 10 of the ASAAĮ, including the right of victims of violence to receive immediate free assistance from a lawyer (providing that a lawyer seeking to assist victims of domestic violence has received specialized training), the right to be integrated into the labour market (including basic and vocational training, incentives for self-employment, etc.), establishing the right to terminate the employment relationship as a result of the violence suffered, the right to benefits of social security contributions. Accordingly, it is proposed to supplement Art. 10(1) of the ASAAĮ by subparagraphs 5 to 7 and read them as follows: **"Article 10. The rights of the person who has suffered violence.** 1. A person who has suffered violence has the right to: 1) receive information from a police officer and from a specialized assistance center about institutions providing assistance under this Law; 2) to obtain without delay information from the police officer and/or investigator about the arrest of the abuser and about the coercive measures taken against the perpetrator or cancelled to ensure the safety of the person who has suffered violence; 3) to receive specialized complex assistance provided for victims of violence; 4) apply for and receive assistance in accordance with the procedure established by this Law and other legal acts of the Republic of Lithuania; **5) receive free secondary legal aid without delay; 6) to receive benefits of social security contributions in accordance with the procedure established by the legal acts of the Republic of Lithuania; 7) to receive financial assistance if, due to age, social circumstances or lack of general education or lack of special skills, there are particular difficulties in finding a job, and receiving financial support.**" It is proposed that the Ministry of Justice and the Ministry of Social Security and Labour review respective legal acts to ensure the effective implementation of the rights granted.

9) Legal regulation and its application do not provide sufficient protection for re-victimization. It is proposed to establish that the meetings for the victim and the abuser should be organized separately by amending paragraph 58 of the Descriptor on the Case Management Procedure approved by the Order of the Minister of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania of 29 March 2018, accordingly, arranging it as follows: **"58. To avoid re-victimization, case hearings for the potential victim(s) (hereinafter referred to as the victim) and the suspected perpetrator(s) (hereinafter referred to as the 'perpetrator') must be organised separately if the victim so requests, regardless of the possible opinion of the perpetrator.** In this case, the assistance plan sets out the measures separately for the victim and the abuser."

10) A representative of a specialized assistance centre with a notarized power of attorney can represent the victim of violence when the victim of violence and the abuser must make joint decisions about the family situation, children, or other issues important to the family. In this case, although through a representative, the victim of violence is forced to communicate with the perpetrator, as a result of which her rights are effectively not guaranteed. Therefore, it is proposed to revise paragraphs 57 and 59 of the *Descriptor on the Case Management Procedure*, approved by the Order of the Minister of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania of 29 March 2018, by setting them out as follows:

a. "57. If the management of the case has been initiated in the family or during the case management process it becomes apparent that domestic violence is suspected or recorded in the family, representatives of specialized assistance centres (hereinafter referred to as "SPC") ~~may be~~ **are** involved in the case management process."

b. "59. Where it is necessary for the victim and the abuser to make joint decisions about the family situation, children, or other issues of importance to the family, the victim may be represented at the meeting by representatives of the SPC who have ~~the written consent of the victim, been certified by a notary,~~

her. Such ~~authorization~~ **consent** must be drawn up and submitted to the case manager in writing at least 3 working days before the date of the hearing."

11) These changes should also be reflected in paragraph 7 of the *Descriptor of the Activities of Specialized Assistance Centres*, approved by Order No A1-227 on 7 May 2012 of the Minister of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania. By expanding the functions of the SPC, the necessary funding for the provision of specialized complex assistance should be ensured and possible changes to the *Specialized Assistance Centres' Program* approved by the Order of the Ministers of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania, Health of the Republic of Lithuania and the Interior of the Republic of Lithuania of 19 December 2011 should be assessed.

12) In Lithuania, police officers are trained either in vocational training (1 year program) or in university studies in the field of law (3.5 - 4 years in duration). During the studies, acquaintance with the topics of domestic violence is made episodically, while studying criminal, criminal procedure law, administrative law, criminology, and forensics, as well as during practice. A separate subject is not taught to reveal this problem, although, as the participants in the qualitative study (police officers) point out, that these cases make up a significant part of their workload. If the investigator does not have a legal education, s/he will have completed only introductory training courses, during which even less attention is paid to this issue of domestic violence. Interviewees repeatedly indicated that most mistakes are made in the initial actions. Following the good practices of Austria and Sweden accordingly, it is proposed to review the formal education of lawyers and to pay special attention to the problem of domestic violence. This would resolve the issue of preparing not only police officers but also prosecutors and judges where legal university education is a prerequisite for taking the position. Newly trained officers will then have the necessary basic knowledge needed to investigate cases of domestic violence.

13) Although inter-institutional cooperation is present, the interviewees and focus groups' participants argue that it is insufficient. They express the need for more frequent joint training involving all those working with domestic violence. This type of training would allow everyone to better see and understand the difficulties the employees of each legal circuit face and find a way how to make joint work smoother and more efficient. The participants believe that more specific training on domestic violence could take place, in particular on the specificities of communication with victims of domestic violence and surveys. The documentation of psychological and economic violence clearly requires a new mechanism for collecting evidence, possibly using new methods that have not yet been introduced into the legal system, such as psychological assessments based on specific questionnaires indicating one or another form of violence experienced. In line with the good practice of Spain, it is proposed to organise regular upskilling courses for police officers and to continue the collective training of different target groups, involving not only prosecutors, police officers, and judges, but also representatives of non-governmental organizations, which were already carried out in the past and proved its worth in Sweden as well. This will also contribute to the development and strengthening of interinstitutional cooperation, which, taking into account the practices of the countries analysed, is to be regarded as an important element in the fight against domestic violence.

14) The police officers who respond to an incident and do not have the specific knowledge or skills to identify domestic violence (its forms) has a lot of discretion, and the final conclusions depend on the assessment they make. *The Descriptor of the Procedure for Responding to Reports of Domestic Violence by Police Officers, for the Execution of a Court Decision on the Imposition of Temporary Measures to Ensure the Protection of a Person who has Suffered Violence and for the Control of the Execution of this Decision* does not list and describe the forms of violence that may cause difficulties in assessing the situation (e.g., economic violence or sexual violence, if there are no obvious signs of violence). In this context, it is suggested that only specially trained officers may be the first responders in incidents involving domestic violence. It is also proposed to accurately identify the forms of violence and the criteria for their identification in the Descriptor.

15) Since cases of repeated violence are frequent, the frequent application of the institution of reconciliation, especially in the presence of signs of continuous, systemic violence, does not solve the problem of domestic violence. As a frequent advantage of the institute of reconciliation, respondents (officials and judges) identify the avoidance of criminal liability. However, this should not be a criterion (or at least not essential) for deciding the question of exemption from criminal liability. The application of the institute of reconciliation can re-victimize women who have survived violence. Therefore, when deciding on the question of exemption from

criminal liability in the event of reconciliation, one should carefully assess the situation itself, the relationship between individuals, behaviour before the criminal act. These circumstances become relevant for the court to decide on the seriousness of the criminal act and the persons themselves. In other cases, especially in the case of continuous and systemic violence, the issue of exemption from criminal liability should be approached with particular care and attention. The need/expediency to change Article 38 of the CC can only be assessed after an in-depth examination of the perspective of the application of the mediation institute in criminal procedure.

16) The practice of Austria of using mediation in cases where both violent parties to the conflict agree to this and the prosecutor does not see the risk of mediation taking place is welcomed. Such a practice, especially in cases where violence is mutual and several pre-trial investigations are initiated, could be an effective way to resolve the dispute without applying the most severe, criminal liability. The implementation plan of the Government program envisages expanding the use of mandatory mediation in criminal proceedings. However, for applying mediation in domestic violence cases in Lithuania, changes in the CPC, and the CC are necessary (determining in what kind of cases mediation can be applied, at what stage of the proceedings, how the result is formalized, etc.). These legal acts must be aligned with other legal acts, such as the Law on Mediation of the Republic of Lithuania. The provisions of Article 167(3) of the CPC, which imperatively establish the initiation of a pre-trial investigation in the presence of signs of domestic violence without any exception may be reviewed as well. With the abolition of the institution of private prosecution, the possibility of applying mediation in criminal proceedings has become more difficult. Thus, changes in legal regulation could only be proposed after separate research that would assess the impact of the application of mediation in domestic violence cases on both the victim and the expediency of initiating / continuing prosecution, and compliance with the objectives pursued – helping the victims in resolving conflict relations and obtaining satisfaction for the offence suffered. The research should also carefully assess the risks which the victim may face and consider the mechanisms for counterbalancing such risks.

17) The interviews demonstrated that national courts dealing with criminal cases under the simplified procedure avoid imposing punitive measures on the convicted person, such as an obligation to participate in behaviour-changing programs, to undergo special training, etc. when imposing sentences. As a result, the goals of punishment are not always realized, the protection of victims from domestic violence during the period of probation of the perpetrator is not effective enough. It is proposed that the courts should apply these measures more frequently, imposing certain obligations on the convicted person. These measures are particularly important to prevent the recurrence of violence in the future, as they are aimed at correcting the behavior of the abuser. Targeted training for judges on domestic violence, selection of punishments and punitive measures, and their application can help to correct the established practice.

18) Domestic violence is mainly reported by individuals who may have been the victim of a person who has been under the influence of alcohol. While interrogation of drunk persons is not possible, a growing number of psychological studies⁴⁰³ show that even intoxicated persons in certain cases can accurately remember the facts and are able to be interrogated. Since most cases of domestic violence are associated with excessive alcohol consumption, which in turn creates problems in the investigation and consideration of the case, it would be logical to teach officials about the peculiarities of interrogating drunk persons, the ability of drunk persons to remember information and the peculiarities of evaluating that information.

19) For the prevention of domestic violence and its repetition, it is necessary to increase society's awareness, including educational and training institutions (providing information not only on the rights of victims, institutions providing assistance, but also on the recognition of violence), strengthen the competence of law enforcement officers and medical staff to communicate with victims of domestic violence. The prevention of the repetition of domestic violence and the enforcement of the rights of victims of violence will be enhanced by the application of the protection order against domestic violence, which is provided for in the revised ASAAI. According to the good practice of Sweden, it is suggested that the decision on the application of a protection order is made by a prosecutor rather than a police officer. The research demonstrated that not all investigators have a legal education, the decision must be made very quickly after a preliminary legal assessment of the actions and circumstances. It is also suggested to establish that upon the initiation of a pre-trial investigation into domestic violence, the question of the imposing of coercive measures should be resolved immediately.

⁴⁰³ Ibid.

20) The case-law does not provide for specific rules for the assessment of evidence, which are specific to cases of domestic violence. Specific rules for assessing the reliability of the testimony of individuals are more associated with the characteristic of the person being interviewed - his age, psychological state, etc. Therefore, considering the specifics of cases of domestic violence, it is important to know the basic rules according to which the testimony of children, as well as other vulnerable participants in criminal proceedings, must be evaluated from the point of view of credibility. To ensure the credibility of the testimony of a vulnerable participant in criminal proceedings, it is especially important to provide an appropriate, safe environment for questioning, since only a person who feels safe can give credible testimony. For a safe environment, it is important to ensure proper representation of the interviewee, properly formulated questions (not to ask questions of an evaluative nature, to allow the victim to tell the circumstances that seem important to her, etc.), to ensure that the victim does not encounter face-to-face the offender before the questioning. If necessary, the questioning must be carried out by a person of the same sex or even by the same official. It is important to note that the survey techniques themselves already can help to ensure a correct assessment of the credibility of the testimony. For example, a cognitive interview is based on principles that partly make it possible to assess the reliability of testimonies as well, such as asking for a narrative in chronological order, then from a third person's perspective, from some point in time, or in reverse order. If the narrative remains consistent (even when differs by non-essential circumstances), it can already be assumed that the testimony of such a person is credible. It is recommended to organize psychological-legal training for upskilling on how to conduct the questioning to obtain reliable testimony, how to recognize an unreliable witness, how to properly formulate questions and other relevant issues. The need for training with such content is significant, the lack of such training is identified by investigators, prosecutors, and judges.

21) Regarding the broad concept of "police officer" used in the *Law of Police Activities*, it is not clear which police officer has acquired the right to apply to the court for the imposition of protective measures on a person who has been subjected to violence since functions of police officers vary greatly. There is also a question of whether a police officer should apply to the court for the imposition of protective measures on a person who has been subjected to violence if he has been approached by the victim with a written request, but the police officer himself has not identified the risk factors. It is not clear whether there can be an appeal and to whom, if there may be an appeal, to the refusal of a police officer to apply to the court for the imposition of protective measures. In this context, it is proposed to revise the implementing legal acts governing the activities of the police and, after assessing the changes in the ongoing police reform, to precise the concept of a police officer.

22) Due to the negative impact that scientific studies have proven on children who have seen domestic violence, all the countries under analysis (Spain, Sweden, and Austria) recognize the child as the victim. In Lithuania, children who witness domestic violence or live in a violent environment are not recognized as victims within the meaning of the CPC. If the child is not recognized as a victim within the meaning of the CPC, there is no legal basis for restricting the suspect's rights to communicate or seek contact with the child who witnessed the violence by means of criminal proceedings. To ensure the interests, and possible protection of the child who has observed the violence, individual legal proceedings should be initiated by one of the parents of the child, the prosecutor's office, which defends the public interest. It is considered that the existing legal regulation in Lithuania is flawed, not ensuring timely and comprehensive protection of the best interests of the child. It should be adjusted, considering the best practices of these countries, by stipulating that a child who has directly observed domestic violence can be recognised as a victim. Accordingly, it is proposed to supplement Article 28(1) of the CPC and to read as follows: "**Article 28. Victim.** 1. The victim is a natural person to whom the offence has caused physical, material, or non-material damage, or a family member or close relative of a natural person who has died because of the offence and who has suffered physical, material or non-material damage as a result of that person's death. **A child is also recognized as a victim if s/he witnesses domestic violence or lives in an environment where the violence occurred.** A person is recognized as a victim by a decision of the pre-trial investigation officer, the prosecutor, or a court order."

23) The non-recognition of the child as a victim creates difficulties, for example, the children's rights protection unit encourages the child to see and spend time with the parent who has been violent towards the other parent to protect the rights of the child. In such cases, the injured parent must continue to maintain contact and communicate with the abusive parent and comply with the mandatory requirements of the children's rights protection unit. It is suggested that consider ensuring that the victim's child is in contact with the abusive parent through an authorised representative (e.g., women/men assistance centres). It is also advisable to consider

obliging child rights protection professionals to assess on a case-by-case basis the interest of a child who has witnessed domestic violence to insist on communicating with the abusive parent.

24) In Lithuania, as in the countries analysed, a certain network of institutions is provided, which should cooperate to provide complex assistance to persons experiencing domestic violence. However, the existing practice, which was also revealed during a qualitative study, confirms that inter-institutional cooperation does not take place in a completely coherent, purposeful way. For example, police officers and/or prosecutors are not familiar with the information collected by specialised assistance centres in identifying and applying special protection measures, so cooperation is not effective. It is proposed to consider, for example, the experience of Austria, where in each case, after receiving information about domestic violence, a short- and long-term individualised assistance plan is drawn up for the victim, which is consistently implemented in cooperation with specialized assistance centres and officials.

25) Sweden's National Strategy for preventing and combating violence against women by men for the period 2017-2026 is an example of a holistic approach to the problem of domestic violence. The policy focuses on working with target groups (potential victims, in particular children, and abusers), strengthening competencies in various sectors, education, assessing the effectiveness of the measures taken, including legal ones. When preparing a new State Programme for the Prevention of Domestic Violence and the Provision of Assistance to Victims or a similar policy document it is advisable to consider good practice of Sweden in the field of policy making.

26) It is noted that it is important to ensure that judicial and criminal measures are combined with educational, health care, social and assistance measures. Effective prevention of domestic violence is possible only in the presence of education on issues of gender equality and recognition of violence from the early stages of personality development. It is considered that education on gender equality issues, training in the ability to recognize violence, formation, and development of the ability to resolve emerging conflicts peacefully from the very initial (early) stages of development would be an effective tool for the prevention of domestic violence. Accordingly, following the good practice of Spain, it is proposed to review paragraph 1 of Article 3 of the Law on Education of the Republic of Lithuania, to supplement this Article with paragraph 2, and arrange them as follows: "Article 3. *Educational goals*. The goals of education are as follows: 1) to develop value orientations for each person, allowing him/her to become a virtuous person, **respectful of human dignity, equality of women and men, and diversity as a basis for human values, tolerant, self-confident, responsible**, seeking knowledge, independent, ~~responsible~~, patriotic person, ~~to develop communication skills, which are important for his current life, to help him assimilate the information culture characteristic to the knowledge society, ensuring knowledge of the official state language, foreign languages and native language, information literacy, as well as modern social competencies and the ability to independently create his own life and live in a healthy way~~; 2) to develop communication skills, which are important for his current life, to help him assimilate the information culture characteristic to the knowledge society, ensuring knowledge of the official state language, foreign languages and native language, information literacy, as well as modern social competencies and the ability to independently create his own life and live in a healthy way. The former paragraphs 2-5 of Article 3 of the Law should be considered as paragraphs 3-6 respectively." It is also proposed to revise the Law on Education of the Republic of Lithuania, specifying what specific competences should be developed at different levels of education (in a similar way in which the attention is drawn to the knowledge of the official and native languages).

27) The programme for the social integration and integration into the labour market of unemployed women who are victims of gender-based violence to ensure their economic independence from their abusers is another example of good practice in Spain. Taking into account the practice, as well as the fact that according to surveys, more than 50% of women in Lithuania see ensuring the financial independence of a woman as the main tool in the fight against domestic violence, it is recommended to include similar measure into the new State Program for the Prevention of Domestic Violence and Providing Assistance to victims or a similar policy document as a means of supporting women who are victims of domestic violence and preventing re-victimization.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1. Santrumpos

Santrumpa	Reikšmė
ANK	Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas
ASAAĮ	Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas
BK	Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas
BPK	Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas
CEDAW	Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas
CK	Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas
CPK	Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas
EIGE	Europos lyčių lygybės institutas (angl. <i>European Institute for Gender Equality</i>)
EPP	Europos žmonių partija (angl. <i>the European People's Party</i>)
ES	Europos Sąjunga
ESTT	Europos Sąjungos Teisingumo Teismas
EŽTK	Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija
EŽTT	Europos žmogaus teisių teismas
GREVIO	Veiksmų dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje ekspertų grupė (angl. <i>Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence</i>)
JTO arba JT	Jungtinės Tautų organizacija
LAT	Lietuvos Aukščiausiasis Teismas
LGKT	Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba
LR	Lietuvos Respublika
NVO	Nevyriausybinių organizacijų
OSCE	Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (angl. <i>Organization for Security and Co-operation in Europe</i>)
PSO	Pasaulio sveikatos organizacija
TESKTP	Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas
TO	Tarptautinė organizacija
TPPTP	Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas
ŽTSI	Žmogaus teisių stebėjimo institutas

Priedas Nr. 2. Klausimynai

A. Įžanginiai bendrieji klausimai (apie patirtį):

1. Kokia Jūsų patirtis dirbant su smurto artimoje aplinkoje atvejais?

Patikslinantis: kiek tokių atvejų tenka nagrinėti per metus?

B. Esminiai klausimai ir patikslinantys klausimai:

Apie problematiką:

1. Su kokiomis problemomis dažniausiai susiduriate dirbant su smurto artimoje aplinkoje atvejais?

Patikslinantis: kokios, Jūsų nuomone, yra šių problemų atsiradimo priežastys?

2. Remiantis Jūsų patirtimi, kas kelia daugiausiai neaiškumų, susiduriant su smurto artimoje aplinkoje atvejais?

Patikslinantis: kas dar? Papasakokite plačiau/daugiau.

3. Smurtas artimoje aplinkoje yra įstatymiškai apibrėžtas reiškinys. Kokie didžiausi neaiškumai kyla susiduriant su šiuo apibrėžimu?

Patikslinantis: kas dar? Papasakokite plačiau/daugiau.

4. Pagal kokius kriterijus identifikuojate atskiras smurto formas?

Patikslinantis: Psichinį smurtą / seksualinį smurtą / ekonominį smurtą / fizinį smurtą?

5. Remiantis Jūsų nuomone, kurioje smurto artimoje aplinkoje nustatymo ir tyrimo dalyje daroma daugiausiai pažeidimų ir/ar klaidų, kurie apsunkina tinkamo (teisingo) teismo sprendimo priėmimą?

Patikslinantis: Kaip galima būtų to išvengti?

Patikslinantis: Jūsų nuomone, kokias kompetencijas vertėtų stiprinti šiems darbuotojams?

6. Jūsų nuomone, ar esama procedūrų/procesinių veiksmų, kurie galbūt pernelyg formalizuoti /pertekliniai/ apsunkinantys proceso organizavimą ir vedimą/ galėtų būti patobulinami arba supaprastinti?

7. Ar dažnai susiduriate su pakartotinio smurto atvejais?

Patikslinantis: Ar, Jūsų nuomone, pakartotinio smurto užkardymo mechanizmas yra efektyvus?

8. Ką Jūs manome apie susitaikymo instituto taikymą smurto artimoje aplinkoje bylose?

Patikslinantis: Ar Jūsų praktikoje dažnai taikomas susitaikymo institutas?

Patikslinantis: Kokie, Jūsų manymu, susitaikymo instituto privalumai ir trūkumai?

9. Ką Jūs manome apie smurto artimoje aplinkoje bylų sprendimą pagreitinto proceso tvarka?

Patikslinantis klausimas: Ar dažnai, Jūsų praktikoje, smurto artimoje aplinkoje bylos yra sprendžiamos pagreitinto proceso tvarka?

Patikslinantis klausimas: Kokie, Jūsų manymu, yra pagreitinto proceso privalumai ir trūkumai?

C. Apie įrodymų rinkimą:

1. Kokie yra įrodinėjimo proceso ypatumai smurto artimoje aplinkoje bylose?

2. Remiantis Jūsų patirtimi, ką reikėtų tobulinti ir ką reiktų palikti be pakeitimų?

3. Kaip Jūs įsivaizduojate tobulą įvykio aplinkybių rinkimo procesą, kuris leistų visiems į procesą įsitraukusiems asmenims toliau kokybiškai vykdyti savo darbą?

4. Remiantis Jūsų patirtimi, kaip vertinate specialistų įtraukimą į smurto artimoje aplinkoje atvejų nagrinėjimą.

Patikslinantis: Ko labiausiai tikėtės iš skirtingų specialistų?

Patikslinantis: Kokių specialistų pagalbą Jūs vertinate kaip veiksmingiausią, siekiant užtikrinti nukentėjusiųjų teisių ir teisėtų interesų apsaugą ir kaip?

5. Kokie įrodymai/duomenys Jums leidžia nustatyti smurto formą?

Patikslinantis: Fizinio smurto / psichologinio– (psichinio) smurto/ ekonominio smurto/ seksualinio smurto atvejais?

Patikslinantis: Kaip vertinamas galimai patyrusių smurtą aukų parodymų patikimumas?

6. Kokie įrodymai/ duomenys Jums leidžia nustatyti smurto buvimo faktą?

Patikslinantis: Fizinio smurto / psichinio smurto/ ekonominio smurto/ seksualinio smurto atvejais?

7. Kaip vertinate/elgiatės situacijose, kai įrodymai nėra vienareikšmiški?

Patikslinantis: kokių turėtumėte pasiūlymų?

Fokus grupių diskusijos

1. Su kokiais sunkumais susiduriate ?

2. Kokie įrodymai smurto artimoje aplinkoje bylose yra svarbiausi?

3. Ekonominis, psichologinis smurtas

4. Moterys/vaikai/vyrai?

5. Kaip vertinate tarpinstitucinio bendradarbiavimo/komunikavimo efektyvumą(?)

Priedas Nr. 3. Tyrimo dalyviai

Lentelė 1. Tyrimo dalyviai

Interviu				
Nr.	Grupė	Instancija/grandis	Regionas	Trukmė
1	Teisėja/s	Pirmoji instancija, apylinkės teismas	Vilnius	54 min
2	Teisėja/s	Pirmoji instancija, apylinkės teismas	Vilnius	51 min
3	Teisėja/s	Pirmoji instancija, apylinkės teismas	Panevėžys	57 min
4	Teisėja/s	Pirmoji instancija, apylinkės teismas	Vilnius	35 min
5	Teisėja/s	Apeliacinės instancijos teismas (apygardos)	Vilnius	45 min
6	Teisėja/s	Apeliacinės instancijos teismas (apygardos)	Vilnius	1 val 2 min
7	Teisėja/s	Kasacinės instancijos teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius	Vilnius	1 val 10 min
8	Prokurorė/as	Apylinkės prokuratūra	Vilnius	48 min
9	Prokurorė/as	Apylinkės prokuratūra	Kaunas	1 val 21 min.
10.	Teismo psichologas	Apylinkės teismas	Klaipėda	56 min
11.	Teismo psichologas	Apygardos teismas	Panevėžys	59 min
12.	Policijos atstovė/as	Šiaulių apskrities vyriausiasis policijos komisariatas	Kaunas	50 min.
13.	Policijos atstovė/as	Marijampolės apskrities vyriausiasis policijos komisariatas	Marijampolė	1 val.
14.	Policijos atstovė/as	Marijampolės apskrities vyriausiasis policijos komisariatas	Marijampolė	1 val 01 min.
15.	NVO atstovė/as	Specializuotos kompleksinės pagalbos centras	Vilniaus apskritis	48 min
16.	NVO atstovė/as	Specializuotos kompleksinės pagalbos centras	Kauno apskritis	54 min

Lentelė Nr. 2. Fokus grupės

Grupė	Grupės dalyviai	Trukmė
1	Teisėja/as, policijos atstovė/as, teismo psichologė/as, NVO atstovė/as, prokurorė/as	1 val 5 min
2	Teisėja/as, policijos atstovė/as, teismo psichologė/as, NVO atstovė/as, prokurorė/as	1 val 28 min
3	Teisėja/as, policijos atstovė/as, teismo psichologė/as, NVO atstovė/as, prokurorė/as	1 val 27 min
4	Teisėja/as, policijos atstovė/as, teismo psichologė/as, NVO atstovė/as, prokurorė/as	1 val 37 min
5	Teisėja/as, policijos atstovė/as, teismo psichologė/as, NVO atstovė/as, prokurorė/as	1 val 31 min

Priedas Nr. 4. Literatūros sąrašas

Nacionalinės teisės aktai

1. Austrijos 2001 m. gruodžio 11 d. apsaugos nuo smurto įstatymas (BGBl. 2001 I, p. 3513) su pakeitimais, padarytais 2017 m. kovo 1 d. įstatymo 4 straipsniu (BGBl. 2017 I, p. 386)
2. Austrijos Baudžiamojo įstatymo pakeitimo įstatymas 2018, (53/ME), www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXVI/I/I_00252/index.shtml#
3. Ispanijos 2000 m. sausio 11 d. organinis įstatymas Nr. 4/2000 Dėl užsieniečių teisių ir laisvių Ispanijoje bei jų socialinės integracijos (iš dalies keičiamas), <https://www.global-regulation.com/translation/spain/615890/organic-law-8-2015%252c-of-july-22%252c-modifying-the-system-of-protection-of-children-and-adolescents.html>
4. Ispanijos 2004 m. gruodžio 28 d. organinis įstatymas Nr. 1/2004 Dėl integralios apsaugos prieš smurtą dėl lyties priemonių (*isp. Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género*), BOE, <https://www.boe.es/boe/dias/2004/12/29/pdfs/A42166-42197.pdf>
5. Ispanijos 2008 m. lapkričio 21 d. karališkasis dekretas Nr. 1917/2008, kuriuo patvirtinama moterų, nukentėjusių nuo smurto dėl lyties, socialinė ir integracijos į darbo rinką programa. BOE, www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2008-19918.
6. Ispanijos 2015 m. kovo 30 d. organinis įstatymas Nr. 1/2015, kuriuo iš dalies keičiamas Baudžiamojo kodekso 1995 m. lapkričio 23 d. organinis įstatymas Nr. 10/1995, BOE, www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2015-3439
7. Ispanijos Baudžiamojo proceso įstatymas, *Mjusticia*, žiūrėta 2022 m. liepos 20 d., www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal%20Procedure%20Act%202016.pdf
8. Ispanijos vyriausybės delegacija dėl smurto lyties pagrindu. "Valstybės paktas prieš smurtą lyties pagrindu". *Violenciagenero.Igualdad.Gob.Es*, violenciagenero.igualdad.gob.es/pactoEstado/docs/FolletoPEVGcastweb.pdf
9. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2015 m. spalio 28 d. įsakymas Nr. 5-V-963 „Dėl Vaizdo stebėjimo priemonėmis užfiksuotų vaizdo duomenų tvarkymo policijos įstaigose taisyklių patvirtinimo“, <https://policija.lrv.lt/uploads/policija/documents/files/Vaizdo%20stebėjimo%20duomenų%20tvarkymo%20taisyklės.pdf>
10. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2016 m. sausio 29 d. įsakymas Nr. 5-V-850 „Dėl policijos registruojamų įvykių registro duomenų tvarkymo taisyklių patvirtinimo“, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/91d24a00c9f011e5a141fec4d43d786/>
11. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2017 m. gegužės 8 d. įsakymas Nr. 5-V-427 „Dėl Pagalbos iškvietimo elektroninių įrenginių išdavimo, paėmimo ir saugojimo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/172cc73034f211e79f4996496b137f39?jfwid=96t6tfipo>
12. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2018 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 5-V-611 „Dėl policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos aprašo patvirtinimo“, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d.
13. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4ebe66c0262311e5bf92d6af3f6a2e8b/asr>

14. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 489 str. pakeitimo 2022 m. kovo 15 d. įstatymas Nr. XIV-935, *e-seimas*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/3a957de0a5fc11ecaf79c2120caf5094?jfwid=1ack7lh9e3>
15. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 489 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto XIVP-1057(2) lyginamasis variantas, *e-seimas*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/5b794a80743f11ecb2fe9975f8a9e52e>
16. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo projektas Nr. XIVP-1056(3) (nauja redakcija), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/1aadea40a37111ec9e62f960e3ee1cb6>
17. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, 2011 m. gegužės 26 d. Nr. XI-1425, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E14E65020CCC/asr>
18. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI-1425 pakeitimo įstatymas, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/9cd8fd10b7d711ebb83ad5fbec9dd554?positionInSearchResults=12&searchModelUUID=0a53ef41-134a-4de7-9274-8817e6ffb981>
19. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 167¹ straipsniu įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2019 m. liepos 25 d., XIII P-3746, *e-seimas*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/53318c90aec411e9b43db72f2154cfa0?jfwid=-gwtgvy3ym>
20. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas, 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr>
21. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XX skyriaus pavadinimo pakeitimo ir Kodekso papildymo 148-1 straipsniu įstatymas, *TAR*, 2021 m. spalio 14 d. Nr. XIV-576, *TAR*, www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr
22. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777/asr>
23. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas, 2002 m. vasario 28 d. Nr. IX-743, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2E7C18F61454/asr>
24. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB/asr>
25. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016 m. vasario 29 d. įsakymas Nr. I-63 „Dėl rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialiųjų apsaugos poreikių vertinimo patvirtinimo“, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/86bc22f0dfa611e58a92afc65dd68e97>
26. Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas, *e-seimas*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.325294/asr>
27. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActEditions/TAR.746227138BCB>
28. Lietuvos Respublikos policijos įstatymas, *e-seimas*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111665/asr>
29. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Valstybinės švietimo 2013–2022 metų strategijos patvirtinimo“. *e-seimas*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.463390
30. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2011 m. gruodžio 19 d. įsakymas Nr. A1-534/V-1072/IV-931 „Dėl Specializuotos pagalbos centrų programos patvirtinimo“, *TAR*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.24DEC6E8C6F9/asr>

31. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 7 d. įsakymas Nr. A1-227 „Dėl Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/13b32bc0a31811e58fd1fc0b9bba68a7>
32. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. A1-141 „Dėl atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“, *e-seimas*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/11e612d5345711e884a38848fe3ec9e2/asr>
33. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2020 m. rugsėjo 23 d. įsakymas Nr. A1-869 „Dėl smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2021 m. veiksmų patvirtinimo“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/53e4b020fd6211ea88f28eae672e5b40>
34. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2021 m. birželio 11 d. įsakymas Nr. A1-448 „Dėl Jungtinių Tautų moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto baigiamųjų pastabų Lietuvai dėl šeštojo periodinio pranešimo dėl Jungtinių Tautų konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims įgyvendinimo 2021–2023 m. veiksmų plano patvirtinimo“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/05d20380caab11eba2bad9a0748ee64d>
35. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2022 m. balandžio 11 d. įsakymas Nr. A1-264 „Dėl smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2022 m. veiksmų plano patvirtinimo“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 21 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/c9394df0b99e11ec8d9390588bf2de65>
36. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2016 m. liepos 14 d. įsakymo Nr. A1-353 „Dėl Kompleksinės pagalbos teikimo vaikams, galimai nukentėjusiems nuo seksualinio išnaudojimo, rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/277a91f0c80411ea997c9ec767e856b4>
37. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.91609F53E29E/asr>
38. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001 m. vasario 1 d. įsakymas Nr. 65 „Dėl informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo ir asmens sveikatos paslapties kriterijų nustatymo“, *e-seimas*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.120244/asr>
39. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, *e-seimas*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/NXxhrZONjL>
40. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, *e-seimas*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397/asr>
41. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021-2024 m. teisėkūros planas, *lrv*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., https://lrv.lt/uploads/main/documents/files/2021-2024%20m_%20teisėkuros%20planas.pdf
42. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2015-2021 m. programos sudarymo“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/dc012450b1ca11e48296d11f563abfb0>
43. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 m. programos patvirtinimo“, TAR, 2022 m. liepos 5 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/0ef33c60ea2811e38557d238694e3fc9>
44. Švedijos baudžiamasis kodeksas, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://www.government.se/49ee78/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf>
45. Švedijos Draudimo susisiekti aktas, 1988:688
46. Švedijos nacionalinė vyrų smurto prieš moteris prevencijos ir kovos su juo strategija 2017–2026 m. laikotarpiui, 2016, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d.,

https://www.government.se/4ac3ba/contentassets/4bbb1643e427432682464d4559c41027/fact-sheet_national-strategy-to-prevent-and-combat.pdf

47. Švedijos nacionalinis kovos su moterų lyties organų žalojimu veiksmų planas, 2018, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://www.government.se/4a53c3/globalassets/government/dokument/socialdepartementet/fact-sheet-national-action-plan-to-combat-female-genital-mutilation>
48. Valstybinio audito 2015 m. gegužės 15 d. ataskaita Nr. VA-P-40-1-8 „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.valstybeskontrole.lt/LT/Product/Download/3203>

Tarptautinės ir ES teisės aktai

1. 2022 m. kovo 8 d. pasiūlymas Dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu šeimoje, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0105>
2. ES lyčių lygybės strategija, https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en
3. Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/ALL/?uri=celex:32011L0036>
4. Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. gruodžio 13 d. direktyva (ES) Nr. 2011/99/ES dėl Europos apsaugos orderio, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0099&from=EN>
5. Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. spalio 25 d. direktyva (ES) Nr. 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimo aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas Nr. 2001/220/TVR, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>
6. Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. birželio 12 d. reglamentas (ES) Nr. 606/2013 dėl apsaugos priemonių tarpusavio pripažinimo civilinėse bylose, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:181:0004:0012:en:PDF>
7. Europos Taryba, Stambulo konvencijos aiškinamasis raštas, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://rm.coe.int/ic-and-explanatory-report/16808d24c6>
8. Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/517d7b226ec911e89bb0cb50d0500eab?jfwid=6m4099ke4>
9. JT konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.25227?jfwid=i3h7wea7f>
10. JT Vaiko teisių konvencija, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>
11. Peržiūrėta Europos socialinė chartija, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.42260>
12. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=da>
13. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174850>
14. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174848>

15. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841>

Tarptautinių teismų praktika

1. EŽTT 1979-06-13 sprendimas byloje *Marckx prieš Belgiją*, Nr. 6833/74
2. EŽTT 1981-10-22 sprendimas byloje *Dudgeon prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 45
3. EŽTT 1994-05-27 sprendimas byloje *Keegan prieš Airiją*, Nr. 16969/90
4. EŽTT 1994-10-27 sprendimas byloje *Kroon and Others prieš Olandiją*, Nr. 18535/91
5. EŽTT 1995-11-22 sprendimas byloje *C.R. prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 20190/92
6. EŽTT 1995-11-22 sprendimas byloje *S.W. prieš Didžiąją Britaniją*, Nr. 20166/92
7. EŽTT 1997-09-25 sprendimas byloje *Aydın prieš Turkiją*, Nr. 24209/94
8. EŽTT 1997-09-26 sprendimas byloje *El Boujaidi prieš Prancūziją*, Nr. 25613/94
9. EŽTT 1998-10-28 sprendimas byloje *Osman prieš Didžiąją Britaniją*, 87/1997/871/1083
10. EŽTT 2000-02-29 sprendimas byloje *Y.F. prieš Turkiją*, Nr. 24209/94
11. EŽTT 2003-12-04 sprendimas byloje *M.C. prieš Bulgariją*, Nr. 39272/98
12. EŽTT 2007-05-31 sprendimas byloje *Kontrova prieš Slovakiją*, Nr. 7510/04
13. EŽTT 2007-05-31 sprendimas byloje *Secic prieš Kroatiją*, Nr. 40116/02
14. EŽTT 2007-07-27 sprendimas byloje *Angelova ir Iliev prieš Bulgariją*, Nr. 55523/00
15. EŽTT 2008-06-12 sprendimas byloje *Bevacqua prieš Bulgariją*, Nr. 71127/01
16. EŽTT 2009-01-15 sprendimas byloje *Branko Tomašić ir kiti prieš Kroatiją*, Nr. 46598/06
17. EŽTT 2009-06-09 sprendimas byloje *Opuz prieš Turkiją*, Nr. 33401/02
18. EŽTT 2010-01-07 sprendimas byloje *Rantsev prieš Kiprą*, Nr. 25965/04
19. EŽTT 2010-11-30 sprendimas byloje *Hajduova prieš Slovakiją*, Nr. 2660/03
20. EŽTT 2011-03-24 sprendimas byloje *Giuliani ir Gaggio prieš Italiją* [DK], Nr. 23458/02
21. EŽTT 2012-12-13 sprendimas byloje *El-Masri prieš Buvusiąją Jugoslavijos Respubliką Makedoniją* [DK], Nr. 39630/09
22. EŽTT 2013-03-26 sprendimas byloje *Valiulienė prieš Lietuvą*, Nr. 33234/07
23. EŽTT 2013-05-28 sprendimas byloje *Eremia ir kiti prieš Moldovą*, Nr. 3564/11
24. EŽTT 2014-01-28 sprendimas byloje *T.M. ir C. M. prieš Moldovą*, Nr. 26608/11
25. EŽTT 2015-04-28 sprendimas byloje *I.P. prieš Moldovą*, Nr. 33708/2012
26. EŽTT 2015-05-28 sprendimas byloje *Y. prieš Slovėniją*, Nr. 41107/10
27. EŽTT 2016-02-23 sprendimas byloje *Civek prieš Turkiją*, Nr. 55354/11
28. EŽTT 2016-03-22 sprendimas byloje *M.G. prieš Turkiją*, Nr. 646/10
29. EŽTT 2016-06-16 sprendimas byloje *R.D. prieš Prancūziją*, Nr. 34648/14
30. EŽTT 2016-06-28 sprendimas byloje *Halime Kılıç prieš Turkiją*, Nr. 63034/11
31. EŽTT 2017-03-02 sprendimas byloje *Talpis prieš Italiją*, Nr. 41237/14
32. EŽTT 2017-05-23 sprendimas byloje *Balsan prieš Rumuniją*, Nr. 49645/09
33. EŽTT 2017-10-03 sprendimas byloje *D.M.D prieš Rumuniją*, Nr. 23022/13
34. EŽTT 2019-01-31 sprendimas byloje *Fernandes de Oliveira prieš Portugaliją* [DK], Nr. 78103/14
35. EŽTT 2020-02-10 sprendimas byloje *Buturuga prieš Rumuniją*, Nr. 56867/15
36. EŽTT 2020-08-04 sprendimas byloje *Tershana prieš Albaniją*, Nr. 48756/14
37. EŽTT 2021-01-14 sprendimas byloje *Sabalic prieš Kroatiją*, Nr. 50231/13
38. EŽTT 2021-09-14 sprendimas byloje *Volodina prieš Rusiją*, Nr. 40419/19
39. EŽTT 2021-12-14 sprendimas byloje *Tunikova ir kiti prieš Rusiją*, Nr. 55974/16, 53118/17, 27484/18, 28011/19)
40. EŽTT 2022-02-22 sprendimas byloje *Y. ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 9077/18

Nacionalinių teismų praktika

1. Alytaus apylinkės teismo Lazdijų rūmų nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-731-780/2018.
2. Kauno apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-93-290/2017.
3. Kauno apygardos teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-108-478/2021.
4. Klaipėdos apygardos teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-11-361/2022.
5. Klaipėdos apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-135-417/2022.
6. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-615/2004
7. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-26/2010
8. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-49/2010
9. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-121/2010
10. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-341/2010
11. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-427/2010
12. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-500/2010
13. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-12/2011
14. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-76/2011
15. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-542/2011
16. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis atnaujintoje baudžiamojoje byloje Nr. 2A-6/2012
17. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-10/2013
18. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-94/2013
19. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2013
20. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-300/2013
21. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-327/2013
22. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-364/2013
23. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-381/2013
24. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-487/2013
25. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-525/2013
26. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-5/2014
27. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116/2014
28. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-217/2014
29. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293/2014.
30. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-347/2014
31. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110-699/2015
32. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-299-648/2015
33. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-299-648/2015
34. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-553-942/2015
35. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-116-942/2016

36. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-164-895/2016
37. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-235-222/2016
38. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-238-699/2016
39. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-788/2016
40. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-139/2016
41. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-423-303/2016
42. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-474-489/2016
43. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77-942/2017
44. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172-788/2017
45. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-227-788/2017
46. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-976/2017
47. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-227-788/2017
48. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-164-895/2018
49. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-128-489/2020
50. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-489/2020
51. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-270-628/2020
52. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36-788/2021
53. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-181-788/2021
54. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-40-628/2022
55. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-50-511/2022
56. Lietuvos Aukščiausiasis teismas, Teismų praktikos biuletenis Nr. 47. Fizinės prievartos (smurto) (BK 129, 135, 138, 140 straipsniai) kvalifikavimo probleminiai aspektai smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.lat.lt/data/public/uploads/2018/06/ab-47-1.docx>
57. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>
58. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija), 135 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>
59. Šiaulių apygardos teismo 2016 m. vasario 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-77-309/2016
60. Šiaulių apygardos teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-17-300/2022

Nevyriausybinių ir kitų organizacijų ataskaitos ir pozicijos

1. CEDAW, *Baigiamosios pastabos dėl šeštosios periodinės Lietuvos ataskaitos*, 2019, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://digitallibrary.un.org/record/3840062?ln=en>
2. EIGE, „*Perduodant žinią masėms*“, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., eige.europa.eu/gender-based-violence/good-practices/austria/taking-message-masses

3. EIGE, *Kova su smurtu prieš moteris*, 2016, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/2016.5495_mh0216777enn_pdfweb_20170215100606.pdf
4. EIGE, *Nacionalinė smurto prieš moteris panaikinimo strategija: 2013–2016 m.*, eige.europa.eu/library/resource/imio.C00050997c
5. EIGE, *Rekomendacijos kaip pagerinti policijos ir teisingumo sektorių renkamų duomenų apie intymaus partnerio smurtą surinkimą: Lietuva*, 2018, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://eige.europa.eu/publications/recommendations-improve-data-collection-intimate-partner-violence-police-and-justice-sectors-lithuania>
6. EIGE, *Rekomendacijos kaip pagerinti policijos ir teisingumo sektorių renkamų duomenų apie intymaus partnerio smurtą surinkimą: Ispanija*, 2018, eige.europa.eu/sites/default/files/documents/20181319_mh0218160enn_pdf-es.pdf
7. ET Žmogaus teisių komisaro Nils Muižnieks ataskaita po vizito į Lietuvą 2016 m. gruodžio 5-9 d. CommDH(2017)7, 2017, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://rm.coe.int/168070a746>
8. Europos Parlamentas, *Greitoji „Eurobarometro“ apklausa: moterys COVID-19 metu*, 2022, p. 5, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2712>
9. Europos Parlamentas, *Tyrinėti geriausią kovos su smurtu prieš moteris praktiką: Švedija*, 2018, žiūrėta 2022 m. liepos 5 d., [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/604958/IPOL_IDA\(2018\)604958_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/604958/IPOL_IDA(2018)604958_EN.pdf)
10. FRA, *„Smurtas prieš moteris. Apklausa Europos mastu“*, <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>
11. GREVIO, *Bendroji rekomendacija Nr. 1 dėl smurto prieš moteris skaitmeninės dimensijos*, 2021, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-rec-no-on-digital-violence-against-women/1680a49147>
12. GREVIO, *Pradinio vertinimo ataskaita, Austrija*, GREVIO/Inf(2017)4, 2017, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-report-austria-1st-evaluation/1680759619>
13. GREVIO, *Pradinio vertinimo ataskaita, Ispanija*, GREVIO/Inf(2020)19, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-s-report-on-spain/1680a08a9f>
14. GREVIO, *Pradinio vertinimo ataskaita, Švedija*, GREVIO/Inf(2018)15, 2019, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., [https://search.coe.int/directorate of communications/Pages/result details.aspx?ObjectId=090000168091d8a0](https://search.coe.int/directorate%20of%20communications/Pages/result%20details.aspx?ObjectId=090000168091d8a0)
15. JT moterys, *Antrasis apsaugos nuo smurto įstatymas*, Unwomen, 2009, žiūrėta 2022 m. liepos 20 d., evaw-global-database.unwomen.org/es/countries/europe/austria/2009/second-protection-against-violence-act-2009
16. JT moterys, *Geroji praktika reaguojant į smurtą artimoje aplinkoje: palyginamasis tyrimas*, 2019, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2019/05/Bosnia%20and%20Herzegovina%20domestic%20violence/Good%20practices_ENG_final_compensed.pdf
17. JTO, *Išžagimas kaip sunkus, sistemingas ir plačiai paplitęs žmogaus teisių pažeidimas, nusikaltimas ir smurto prieš moteris ir mergaites pasireiškimas lyties pagrindu, ir jo prevencija*. Specialiojo pranešėjo smurto prieš moteris, jo priežasčių ir pasekmių klausimais pranešimas. Dubravka Šimonović, A/HRC/47/26, 2021, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/089/99/PDF/G2108999.pdf?OpenElement>
18. JTO, Specialiosios pranešėjos dėl smurto prieš moteris, jo priežasčių ir pasekmių Radhika Coomaraswamy ataskaita, pateikta pagal Žmogaus teisių komisijos rezoliuciją 1995/85, 1996 m.

vasario 2 d., E/CN.4/1996/53, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G96/104/75/PDF/G9610475.pdf?OpenElement>

19. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, *Mokyklų bendruomenės pamažu atsisako lyčių stereotipų, bet atsipalaiduoti nereikėtų*, 15min.lt, 2021 m. lapkričio 23 d., žiūrėta 2022 m. liepos 20 d., www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/mokyklu-bendruomenes-pamazu-atsisako-lyciu-stereotipu-bet-atsipalaiduoti-nereiketu-56-1602306
20. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Lygių galimybių plėtros centras, Lietuvos žmogaus teisių centras, „2020 m. ir 2021 m. apklausų „Lyčių stereotipai mokyklose“ duomenų palyginimas. Moksleivių nuostatų apžvalga moksleivių ir mokytojų nuostatų apžvalga“, lygybė.lt, žiūrėta 2022 m. lapkričio 20 d., <https://lygybe.lt/data/public/uploads/2021/11/moksleiviu-ir-mokytoju-apklausa.pdf>
21. OHCHR, *Ispanijos teismai turi apsaugoti vaikus nuo smurto šeimoje ir seksualinės prievartos, sako JT ekspertai*, OHCHR, 2022, žiūrėta 2022 m. liepos 20 d., www.ohchr.org/en/press-releases/2022/01/spanish-courts-must-protect-children-domestic-violence-and-sexual-abuse-say.
22. OSCE, *OSCE vykdomas tyrimas dėl smurto prieš moteris*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/413237_0.pdf
23. PSO, *Matuojant pandemijos šešėlį: smurtas prieš moteris COVID-19 pandemijos metu*, 2021, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>
24. PSO, *Motery, patyrusių intymių partnerių smurtą arba seksualinį smurtą, sveikatos priežiūra: klinikinis vadovas*, Ženeva: PSO dokumentų rengimo tarnyba, 2014, 7.
25. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, *Dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-1056*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2022/05/Del-Apsaugos-nuo-smurto-AA-istatymo-projekto_ZTSI_2021-11-29.pdf

Mokslinė literatūra

1. Braunas, Virdžinija; Clarke, Viktorija, *Sėkmingi kokybiniai tyrimai: praktinis vadovas pradedantiesiems*, 2013.
2. Braunas, Virdžinija; Clarke, Viktorija, Teminės analizės naudojimas psichologijoje, *Kokybiniai psichologijos tyrimai*, 3(2), 2006, 77–101
3. Eriksson, M. (2010). *Vaikai, kurie "tampa smurto liudininkais" kaip nusikaltimų aukos, ir keičia šeimos teisę Švedijoje. Vaiko globos žurnalas: tyrimai, problemos ir praktika*, 7(2), p. 93–116, <https://doi.org/10.1080/15379418.2010.508258>
4. Girdzijauskienė, Sigita. *Kokybinis interviu*. Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija, 2006.
5. Grinevičiūtė, Kristina. „Vengimo išlaikyti vaiką baudžiamojo teisinio vertinimo problemos“. *Socialinių mokslo studijos* 6, 2 (2014).
6. Grinevičiūtė, Kristina. „Žiauraus elgesio su vaiku samprata baudžiamojoje teisėje“, *Jurisprudencija* 11, 113 (2018), 111.
7. Grinevičiūtė, Kristina. *Tėvų ar kitų vaiko atstovų baudžiamoji atsakomybė už žiaurų elgesį su vaiku*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016.
8. Halleris, Birgittas. "Austrijos įstatymai prieš smurtą šeimoje". *Konfliktų tyrimų institutas*, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., www.ikf.ac.at/english/austrian_legislation_against_domestic_violence.pdf
9. Herbinger, P., et al. "Frontline Response to High Impact Domestic Violence in Austria". Improving Frontline Response to Family Violence in Europe, Maribor: University Press, 2021, p. 95–116, www.researchgate.net/publication/356882176_Frontline_Response_to_High_Impact_Domestic_Violence_in_Austria.

10. Houtsonen, Jarmo. "Smurto artimoje aplinkoje kontrolė: strategija, kompetencija, mokymas". *Europos teisėsaugos tyrimų biuletenis*, Nr. 19, 2020, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., www.cepol.europa.eu/sites/default/files/CEPOL_Science_Research_Bulletin_19.pdf.pdf
11. Jakštienė, R. Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisės apsauga. *Daktaro disertacija*, Mykolo Romerio universitetas, 2019.
12. Mikelėnas, Valentinas; Keserauskas, Šarūnas; Smirnovienė, Zita. ir kt. Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justicija, 2002, 25.
13. Millar, A., Saxton, M., Øverlien, C. ir kt. *Policijos pareigūnams reikia ne daugiau, bet kitokių mokymų. Smurto šeimoje ir prievartos prieš vaikus kontrolė: greita apžvalga*. J Fam Viol (2021), <https://doi.org/10.1007/s10896-021-00325-x>
14. Mürner, Ann-Charlotte; Mattsson, Tina, "Vaiko poreikiai buvo patenkinti": preliminarūs smurto artimoje aplinkoje vertinimai Švedijos vaikų apsaugos tarnybose, Šiaurės šalių socialinio darbo tyrimai, 2020, 10:2, p. 100-113, DOI: 10.1080/2156857X.2018.1526105
15. Pelikanas, Krista. "Dėl aukos-nusikaltėlio-tarpininkavimo veiksmingumo smurto prieš partnerystę bylose Austrijoje, arba: Vyrai nepagerėja, bet moterys stiprėja: ar tai vis dar tiesa?" *Europos baudžiamosios politikos ir mokslinių tyrimų leidinys*, t. 16, Nr. 1, 2010, p. 49–67. Crossref, <https://doi.org/10.1007/s10610-010-9117-8>
16. Susanne J. M. Strand, Sofi Fröberg & Jennifer E. Storey, *Intymaus partnerio smurto aukų apsauga: Švedijos prokurorų patirtis priimant sprendimus dėl suvaržymo orderių*, Skandinavijos kriminologijos ir nusikalstamumo prevencijos studijų žurnalas, 2018, 19:2, 170-186, DOI: 10.1080/14043858.2018.1450547
17. Tomkevičiūtė, Giedrė. „Šeimos narių sąvokos neapibrėžtumas baudžiamajame procese: tos pačios lyties asmenų atvejo analizė“. *Teisės apžvalga*, 2013, 1(10), p. 86-135).
18. Vaišvila, Alfonsas. „Kitos šeimos formos, arba bandymas priderinti šeimos sąvoką prie atskiros asmens subjektyvumo“, *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 953-972.
19. „Baudžiamoji justicija užpuolus moteris Švedijoje – teisė v. praktika“, Europos studijų apžvalga, 4 tomas, Nr. 1; 2012 m. kovo mėn.; https://www.researchgate.net/publication/267804943_Criminal_Justice_for_Assaulted_Women_in_Sweden_-_Law_versus_Practice

Kiti šaltiniai

1. „Specializuoti smurto dėl lyties teismai Ispanijoje“. *Europos įvairovės observatorija*, 2021 m. rugpjūčio 24 d., žiūrėta 2022 m. liepos 15 d., www.diversite-europe.eu/en/news/specialised-gender-violence-courts-spain.
2. „Teisės nuostatos. Ispanija. Kova su smurtu artimoje aplinkoje“. *Baker McKenzie išteklių centras*, resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic-violence/europe/spain/topics/1legal-provisions.
3. „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui – 10 metų. Tik 15 proc. nukentėjusių kreipiasi į policiją“, *Lygus.lt*, 2021, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://www.lygus.lt/apsaugos-nuo-smurto-artimoje-aplinkoje-istatymui-10-metu-tik-15-proc-nukentejusių-kreipiasi-i-policija>
4. „Smurtas artimoje aplinkoje“, *Oficialios statistikos portalas*, 2021, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d., <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=8417124>
5. „Internetiniai mokymai vietos policijai apie moterų ir vyrų lygybę ir smurtą dėl lyties“. *Femp.es*, femp.femp.es/files/11-5874-fichero/Programa%20Curso%20Polic%20C3%ADa%20Local.pdf

6. „Kova su smurtu artimoje aplinkoje, Švedija“, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic-violence/europe/sweden/topics/illegal-provisions>
7. „Privalomi mokymai apie smurtą prieš moteris prokurorams“, *Pasaulinė smurto prieš moteris duomenų bazė*, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://evaw-global-database.unwomen.org/pt/countries/europe/sweden/2008/mandatory-training-on-violence-against-women-for-public-prosecutors>
8. „Stiprinama smurto artimoje aplinkoje prevencija, dirbama su smurtautojais, norinčiais keisti savo elgesį“, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, žiūrėta 2022 m. gegužės 21 d., <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/stiprinama-smurto-artimoje-aplinkoje-prevencija-dirbama-su-smurtautojais-norinciais-keisti-savo-elgesi>
9. „Užimtumo teisės, socialinės apsaugos teisės ir pagalbos politika, skirta smurto dėl lyties aukų užimtumui skatinti“. *Violenciagenero.Igualdad.Gob.Es*, violenciagenero.igualdad.gob.es/profesionales/Investigacion/laboral/derechos/derechosLaborales/docs/DchosLaboralesySSingles.pdf
10. „Vyriausybė patvirtino 2015–2018 m. išsamų kovos su prekyba moterimis ir mergaitėmis seksualinio išnaudojimo tikslais planą“, <https://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/gobierno/councilministers/Paginas/2015/20150918-council-of-minis.aspx>
11. Amesberger, Helga, ir Birgitt Haller. "IPV aukų apsauga: teisinė sistema ir baudžiamasis procesas". *IKF*, www.ikf.ac.at/pdf/INASC_Report_Legal_frame.pdf
12. Antonia M. Carrasco, "8 metų smurto dėl lyties įstatymo Ispanijoje analizė", <https://justiciadegenero.com/en/analysis-of-8-years-of-gender-violence-law-in-spain/>
13. Apsaugos nuo smurto centrai Austrijoje, „Šablono politikos puslapis“. *EUCPN*, eucpn.org/sites/default/files/document/files/po_at_dv_0.pdf
14. Austrijos Federalinė kanceliarija. „Smurto prieš moteris formos“. *Bundeskanzleramt*, www.bundeskanzleramt.gv.at/en/agenda/women-and-equality/violence-against-women/Forms-of-violence-against-women.html
15. Austrijos Federalinė skaitmeninių ir ekonominių reikalų ministerija, „RIS - Baudžiamasis kodeksas - konsoliduotas federalinis įstatymas, 2022 07 21 versija“, www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296
16. Austrijos Federalinė sveikatos ir moterų reikalų ministerija, *Austrijos komentarai dėl GREVIO ataskaitos*, *Coordination-Vaw.Gv.At*, 2017, www.coordination-vaw.gv.at/wp-content/uploads/2018/06/Austria_s_Comments_on_GREVIO_s_Report-2017.pdf
17. Austrijos Federalinis moterų ir viešosios tarnybos ministras. "Dešimt metų Austrijos kovos su smurtu įstatymui". *Interventionsstelle-Wien*, 2007, www.interventionsstelle-wien.at/download/?id=406
18. „Dešimtoji periodinė Švedijos vyriausybės ataskaita apie priemones pagal Konvenciją dėl visų formų Moterų diskriminacija“, 2019, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., p. 21, <https://www.regeringen.se/4a7286/contentassets/96124d209ce147aa88b6dbdd538fb296/tenth-periodic-report-by-the-government-of-sweden-on-cedaw.pdf>
19. EPP grupė, *Pozicija dėl lyčių lygybės*, 2020, p. 2, žiūrėta 2022 m. gegužės 15 d. <https://www.eppgroup.eu/newsroom/publications/epp-group-position-paper-on-gender-equality>;
20. Ispanijos Lygybės ministerija. „Moterų, nukentėjusių nuo smurto dėl lyties, teisių vadovas“. *Vyriausybės smurto dėl lyties biuras*, 2021 m., violenciagenero.igualdad.gob.es/informacion/Util/derechos/docs/guidaderechosENG.pdf
21. Moa Leppämäki, „Smurtas artimoje aplinkoje auga Švedijoje: ar Švedijos modelis nepavyko?“, *Žmogaus teisių pulsas*, 2021 m. balandžio 29, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d.,

- <https://www.humanrightspulse.com/mastercontentblog/domestic-violence-rising-in-sweden-has-the-swedish-model-failed>
22. Rodriguezas, Elena, ir Nathanas Allenas. „Tūkstančiai žmonių Ispanijoje rengia demonstracijas, kad būtų nutrauktas smurtas prieš moteris“. *Reuters*, 2021 m. lapkričio 25 d., žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., www.reuters.com/world/europe/thousands-demonstrate-spain-end-violence-against-women-2021-11-25.
 23. „Seksualinio smurto moteriškos lyties tyrimo metodika“, <https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Seksualinio-smurto-aukos-istyrimas%202019.pdf>
 24. Smurto artimoje aplinkoje intervencijos centras Vienoje ir Austrijos autonominių moterų prieglaudų asociacija, „Aukos teisė į paramą ir apsaugą nuo smurto“, *Interventionsstelle-Wien*, 2013, www.interventionsstelle-wien.at/download/?id=692
 25. „Smurto prieš suaugusius artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijai ir rekomendacijos dėl veiksmų kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje prieš suaugusius“, https://www.google.com/search?q=+smurto+prie6+suaugusius+artimoje+aplinkoje+atpa%C5%BEinimo+kriterijai+ir+rekomendacijos+d%C4%97l+veiksm%C5%B3+kilus+&rlz=1C1GCEU-It&ei=XfV7YueLA9HLrgTMx6-YCg&ved=0ahUKEwinrsyl_9f3AhXRpYsKHczjC6MQ4dUDCA4&uact=5&oq=+smurto+prie6+suaugusius+artimoje+aplinkoje+atpa%C5%BEinimo+kriterijai+ir+rekomendacijos+d%C4%97l+veiksm%C5%B3+kilus+&gs_lcp=Cgnd3Mtd2l6EANKBAhBGABKBAhGGABQ0B1YmYMBYPCJAWgCcAB4AIABf4gB0guSAQQ0LjEwmAEAAoAEBoAECsAEAwAEB&scient=gws-wiz
 26. „Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinės rekomendacijos“, https://vpssc.lrv.lt/uploads/vpsc/documents/files/Leidiniai/Smurtas%20prie6%20vaikus_WEB.PDF
 27. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. „Lietuvos Lyčių Lygybės Indeksas Lietuvos Padėties Analizė.“ *Socmin*, socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/Projektu-konkursai/MVLG%20konkursai/LT%20Lyciu%20lygybes%20indekso%20analiz%C4%97%202021.pdf.
 28. Švedijos nacionalinė nusikalstamumo prevencijos taryba – žinių apie nusikalstamumą ir nusikalstamumo prevencijos priemonės centras, „Draudimo susisiekti orderiai Švedijoje. Įstatymo, naujų reglamentų, jų įgyvendinimo ir poveikio vertinimas“, 2007, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800024412/1371914733971/2007_2_restraining_orders.pdf
 29. Švedijos sveikatos ir socialinių reikalų ministerija, „Švedijos pateiktos pastabos dėl GREVIO galutinės ataskaitos dėl Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo įgyvendinimo (pradinės būklės ataskaita)“, GREVIO/Inf(2019)2, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://rm.coe.int/grevio-inf-2019-2/168091437c>
 30. Švedijos Švietimo ir mokslinių tyrimų ministerija, „Švedijos atsakymas į Klausimyną dėl Žmogaus teisių tarybos rezoliucijos 27/22“, 2014, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/WRGS/FGM/Governments/Sweden2.docx>
 31. „Švedų Policijos svetainė apie smurtą artimoje aplinkoje“, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., https://polisen.se/contentassets/ae7845c5f7ef4815a13804802a7b53fb/kom_till_oss_en_130611.pdf
 32. Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas. „VU mokslininkai: neratifikavus Stambulo konvencijos, izoliuotis nuo socialinės lyties sąvokos nepavyks.“ *TSPMI*, 2021 m. kovo 8 d., www.tspmi.vu.lt/komentarai/vu-tspmi-mokslininkai-neratifikavus-stambulo-konvencijos-izoliuotis-nuo-socialines-lyties-savokos-nepavyks
 33. „Teisės aktų ir apsaugos orderių poveikio Europos valstybėse narėse (POEMS) vertinimas“, p. 12, žiūrėta 2022 m. birželio 15 d., <http://poems-project.com/wp-content/uploads/2015/02/Sweden.pdf>

34. Torres, Mònica, „Vyriausybė skatina vieno langelio principą seksistinio smurto aukoms“, *El País*, 2021 m. liepos 25 d., elpais.com/sociedad/2021-07-25/el-gobierno-impulsa-una-ventanilla-unica-para-las-victimas-de-violencia-machista.html
35. Trujillo, Noemi Lopez, „Tai yra teisėjų lyčių perspektyvos kursas: Tai privaloma tik tuo atveju, jei norite specializuotis, bet tai turėtų būti skirta visiems“. *Newtral*, 2022 m. kovo 16 d., www.newtral.es/jueces-curso-perspectiva-genero-formacion/20220316
36. Velasco, Marija Teresè. „Smurtas šeimoje Ispanijoje“. *Velasco Lawyers*, 2015 m. spalio 16 d., www.velascolawyers.com/en/civil-law/143-domestic-violence-in-spain.html.

DETALŪS METADUOMENYS	
Dokumento sudarytojas (-ai)	Nacionalinė teismų administracija
Dokumento pavadinimas (antraštė)	Dėl Teisinio reguliavimo smurto artimoje aplinkoje studijos pateikimo
Dokumento registracijos data ir numeris	2023-01-31 Nr. 4R-195-(13.12.1.Mr)
Dokumento gavimo data ir dokumento gavimo registracijos numeris	-
Dokumento specifikacijos identifikavimo žymuo	ADOC-V1.0
Pagrindinio dokumento priedų skaičius	2
Pagrindinio dokumento pridedamų dokumentų skaičius	0
Parašo paskirtis	pasirašymas
Parašą sukūrusio asmens vardas, pavardė ir pareigos	Natalija Kaminskienė Direktorius
Parašo sukūrimo data ir laikas	2023-01-31 15:27:40 GMT+02:00
Parašo formatas	XAdES-T
Laiko žymoje nurodytas laikas	2023-01-31 15:27:54 GMT+02:00
Informacija apie sertifikavimo paslaugų teikėją	ADIC CA-A
Sertifikato galiojimo laikas	2022-06-08 11:09:11 GMT+03:00 - 2025-06-07 11:09:11 GMT+03:00
Informacija apie būdus, naudotus metaduomenų vientisumui užtikrinti	-
Programinės įrangos, kuria naudojantis sudarytas elektroninis dokumentas, pavadinimas	Lietuvos teismų informacinė sistema
Informacija apie elektroninio dokumento ir elektroninio (-ių) parašo (-ų) tikrinimą (tikrinimo data)	Atitinka specifikacijos keliamus reikalavimus. Visi dokumente esantys elektroniniai parašai galioja. (2023-01-31 15:48:16)
Elektroninio dokumento nuorašo atspausdinimo data ir ją atspausdinęs darbuotojas	Nuorašą suformavo LITEKO 2023-01-31 15:48:16
Paieškos nuoroda	-
Papildomi metaduomenys	-